

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ

WYŻSZA SZKOŁA
HANDLOWA W RADOMIU

KATOLICKI
UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
WYŻSZA SZKOŁA HANDLOWA W RADOMIU
KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

*Збірник матеріалів
VI Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 13 грудня 2019 р.)*

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2019

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 16 від 26.12.2019 р.)*

Оргкомітет конференції:

Федонюк С. В. – кандидат географічних наук, доцент, в. о. ректора Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова редакційної колегії; **Демчук А. М.** – кандидат юридичних наук, в. о. декана юридичного факультету заступник голови редакційної колегії; **Яцишин М. М.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; **Духневич А. В.** – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; **Фідря Ю. О.** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу; **Джурак Л. М.** – відповідальний секретар редакційної колегії.

Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-
П 78 практ. конф. (Луцьк, 13 груд. 2019 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк,
2019. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 3,42 Мб.

ISBN 978-966-940-285-1

Збірник матеріалів є результатом наукових досліджень проблем забезпечення та захисту прав і свобод людини, які стали предметом обговорення на VI Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми забезпечення прав і свобод людини" 13 грудня 2019 року у місті Луцьку. Теоретичні положення та практичні рекомендації учасників конференції щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері захисту прав та свобод людини створюють ефективне підґрунтя для подальшого дослідження означеної проблематики.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, практичних працівників судових та правоохоронних органів.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК 341.96:342.7(062.552)

ISBN 978-966-940-285-1

© Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, 2019
© Джурак Л. М. (укладання), 2019

ЗМІСТ

Андрійчук Б. І., Тимошук А. В. Інститут основ правового статусу людини і громадянина: місце в системі права Європейського Союзу	8
Балакірева Ю. О., Попович Н. Р. Деякі проблеми конституційно-правового статусу осіб без громадянства в Україні	10
Балюк Г. І., Слепченко А. А. Роль адміністративного і кримінального законодавства у забезпеченні екологічних прав громадян.....	12
Борис І. І. Правове регулювання інклюзивної освіти: сучасний стан та перспективи розвитку на основі досвіду зарубіжних країн	15
Борковська І. І. Міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини у сфері альтернативних покарань	18
Брунець Ю. В. Гарантії прав і свобод людини і громадянина у праві Європейського Союзу.....	20
Булавина С. Є. Поняття та сутність гарантій прав і свобод людини та громадянина.....	22
Вознюк Н. І., Пеньшіна С. О. Правове регулювання надання додаткової відпустки одиноким матерям	25
Горжий М. С., Савчук А. І. Кримінально-правова заборона домашнього насильства як гарантія захисту особистих прав і свобод людини і громадянина.....	27
Горть А. М., Чорна Л. О. Забезпечення правового статусу етнічних переселенців у відповідності до керівних принципів увкб оон з питань про переміщення осіб всередині країни	29
Гусак А. П., Мельник Д. Ю. Превенція втягнення неповнолітніх у антигромадську діяльність як аспект захисту їх прав і свобод в Україні	33
Денисовець Р. В. Дотримання принципу законності кримінального провадження у правозастосовній діяльності Європейського суду з прав людини	35
Драницька О. С., Полюх Х. М. Принципи правового статусу людини і громадянина у праві ЄС.....	38
Журавська З. В., Блащук Т. М. Щодо окремих аспектів правового статусу засуджених до позбавлення волі	40
Заїка Ю. О. Відшкодування збитків чи упущена вигода?	42
Зінкевич В. К. Право людини на соціальне забезпечення: гарантії та зарубіжний досвід	44
Іванова А. В. Розумні строки як складова права на справедливий суд	48

Ільків Н. В., Гаєцька-Колотило Я. З. Особливості реалізації права на оренду земельної ділянки у масиві земель сільськогосподарського призначення.....	50
Каламарчук А. О, Божко О. С. До питання про кримінально-правовий захист права людини на життя.....	52
Колінський М. Ю. Міжнародно-правові стандарти охорони статевої недоторканості неповнолітніх.....	54
Конончук І. М. Електоральні права громадян Європейського Союзу	56
Копачевська А. О. Право підозрюваного на закриття кримінального провадження	58
Кравчук М. А., Лебіч Р. В. Роль права в середньовічному суспільстві	61
Кравчук В. М., Юхимюк О. М. Загальнолюдські (загальносоціальні) принципи правового статусу суддів в Україні.....	63
Крикунов О. В., Денісова Г. В. Верховенство права та заміна прокурора у кримінальному провадженні	65
Лепесій В. Б. Негативні наслідки існування латентної злочинності для захисту прав і свобод громадян	68
Літвінюк Б. Г. Забезпечення презумпції невинуватості у контексті криміналізації (декриміналізації) незаконного збагачення	70
Макарчук А. В. Жіноча злочинність як наслідок посягання на права жінок у межах сім'ї.....	72
Марчук М. А. Реалізація права на процесуальну безпеку в цивільному судочинстві як гарантія дотримання прав та свобод людини і громадянина в Україні	74
Мілашук А. Р. Право творця об'єкта інтелектуальної власності на відчуження своїх прав	76
Місечко І. В. Верховенство права в цивільному судочинстві.....	78
Назарук Д. В., Марчанчин С. В. Суддівський розсуд як складова правозастосовної діяльності суду.....	81
Ніколайчук А. А., Саско О. І. Викрадення людини - злочин проти свободи особи	83
Озерський І. В. Використання спеціальних психологічних знань у медіаційних процедурах юрисдикційного процесу.....	85
Озімок І. В. Врегулювання конституційного права власності на землю в українських конституціях радянського періоду.....	88
Оліферук В. В., Шишко А. С. Реформування пенсійної системи: зарубіжний досвід для України	90

Омельчук Я. О., Борис І. І. Щодо питання гендерної асиметрії при призначенні покарань в контексті забезпечення прав чоловіків	92
Пальонка В. І. Особливості реалізації внутрішньо переміщеними особами права на вищу освіту.....	94
Пеньшіна С. О. Булінг як посягання на права дитини та шляхи його запобігання	96
Полюхович М. І. Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід захисту тварин від жорстокого поводження як аспект захисту прав людини.....	98
Попович Н. Р., Балакірева Ю. О. Інституційний механізм захисту прав людини в ЄС	101
Пристапа І. В. Взаємозв'язок здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків	103
Романцова С. В. Тероризм жінок та дітей: кримінологічний огляд	105
Руденко О. М. Гарантії прав осіб, які користуються дипломатичним імунітетом, у кримінальному провадженні	107
Сергієнко В. О. Основні права та свободи людини і громадянина у праві ЄС.....	110
Сидор В. Д. Поновлення договору оренди землі: право чи зловживання правом?	112
Скорук Д. А. Міжнародні механізми захисту прав дитини.....	114
Старко О. Л., Ковальчук Д. В. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів як засіб захисту права на охорону здоров'я населення	116
Старчук О. В. Щодо міжнародних та європейських стандартів протидії домашньому насильству.....	118
Страшинський Б. Р. Значення принципів права в системі засобів забезпечення прав і свобод людини	120
Стружок Т. М., Макарчук А. В. До питання правового регулювання надання послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня».....	123
Супрун Н. В. Адміністративно-правове забезпечення конституційного права людини і громадянина на охорону здоров'я в Україні	125
Фідря Ю. О. Роль Національної поліції у забезпеченні дотримання заборони катування, передбаченої ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод	128
Холейко К. І. Деякі аспекти поняття «законний інтерес» учасника в кримінальному процесі	130
Чупринський Б. О. Кримінальна відповідальність за порушення приватного життя	131

Шапран Ю. В. Правотворча політика України в сфері забезпечення прав і свобод людини.....	134
Шило М. А., Маркевич А. І. Дотримання прав людини при проведенні слідчих (розшукових) дій	136
Шишко А. С. Захист прав честі та гідності людини, при застосуванні методів боротьби із корупцією	138
Яценюк Ю. В. Конвенція ООН про права дитини: загальні аспекти	141

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Антонюк А. В. Квазіродинні відносини.....	144
Бобрівник Л. В., Колодяжна В. В. Політико-правові ідеї богомільців	146
Боб-Харланова Н. В. Залежність якості нормативно-правових та індивідуальних актів від рівня їх юридико-технічної досконалості	149
Вишнеvsька Д. Ю. Кримінальна субкультура в системі причин та умов злочинності.....	151
Войтюк Д. Т. Дискусійні питання процедури визнання доказів та їх джерел недопустимими у кримінальному провадженні	153
Воробей А. В. Спадкування окремих видів майна	156
Ворон Т. С. Правові оціночні поняття: сутність, проблеми формулювання, закріплення в юридичному процесі	159
Гнатюк С. В. Особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення	161
Дубровський В. С. Державно-правова ідеологія ліберального демократизму В. Антоновича	164
Жилка А. С., Щирба М. Ю. Редагування текстів відомчих нормативно-правових актів.....	167
Зінчук Я. Ю. Акти цивільного стану та їх державна реєстрація	169
Кірін Р. С. Об'єктивна сторона складу надрохоронних діянь.....	172
Конзерський Д. М. Сутність та призначення правосуддя в Україні.....	174
Кривош М. А. Загальнотеоретична характеристика концепції держави загального благоденства	177
Крикавський Т. С. Квартира як об'єкт цивільних прав	179
Лозовська А. О. Особливості спадкування культурних цінностей та зброї	181
Лукашук В. О. Філіація і натуралізація як способи набуття громадянства	183

Ляшук А. В. Здійснення прокурором представництва у цивільному судочинстві в умовах європейської інтеграції України.....	186
Мануйлова А. І. До питання про конституційні елементи естопелю як засобу процесуального захисту	190
Матюшкова Т. П. Особливості тактики допиту неповнолітніх у надзвичайно-вразливому стані	192
Микитюк Ю. Ю. Історичний розвиток системи кримінального законодавства України щодо протидії державній зраді.....	194
Полюхович М. І. Причини правопорушень. соціологічні теорії причин злочинності	197
Попович Н. Р. Етнічний профайлінг в діяльності правоохоронних органів	198
Райниш Н. Р. Поняття цінної інформації та конфіденційних документів	200
Самочко А. С. Система принципів побудови судоустрою та їх класифікації у сучасному конституційному праві України	204
Самчук-Колодяжна З. Ф. Новели врегулювання спадкових відносин в Україні та країнах ЄС..	207
Сосновська Ю. П. Позитивна та негативна юридична відповідальність.....	210
Стельмах Н. Р. Цивільна відповідальність неповнолітніх осіб за чинним законодавством.....	212
Троць Д. В. Встановлення опіки над особою у судовому порядку.....	214
Циганюк Ю. В. Практичні аспекти звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 289 Кримінального кодексу України	217
Храновський Н. І. Кримінально-правовий захист судді від втручання у здійснення правосуддя	220

ІНСТИТУТ ОСНОВ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Б. І. Андрійчук, А. В. Тимошук

Науковий керівник: к.ю.н. Г. Я. Наконечна

У статті визначається сутність основ правового статусу людини і громадянина в Європейському Союзі та охарактеризовано його основні елементи. Досліджується положення цього інституту в рамках конституційного права як певної національної правової системи кожної країни-члена ЄС, так і правової системи Європейського Союзу в цілому.

правовий

Ключові слова: статус людини і громадянина, Європейський Союз, система права.

Наразі у країнах Європи інститут основних прав і свобод громадянина становить собою сукупність норм права ЄС, які закріплюють найбільш важливі, спільні для всього Союзу стандарти у сфері захисту основних прав і свобод людини, а також принципи відносин особистості з органами публічної влади на всіх рівнях.

Європейський Союз ще з часів ЄОВС був спрямований на вирішення лише економічних завдань та не гарантував дотримання прав і основних свобод людини у правовій системі ЄС. Проте, невпинний розвиток процесів європейської інтеграції все ж спонукав звернути більшу увагу на захист прав людини і розпочати процес конституціоналізації інституту основоположних прав людини і громадянина. Першою спробою стала справа «Loos», де Суд ЄС вказав, що незалежно від держав-членів право Співтовариства не тільки встановлює обов'язки окремих осіб, але й також водночас закріплює основні права як частину європейської правової традиції. Крім того, Суд ЄС постановив, що «установчі договори повинні тлумачитися як такі, що мають пряму дію і надають індивідуальні права, які національні суди повинні захищати» [1, с. 19]. Отже, ця норма стала судовим прецедентом і поклала початок нормативного врегулювання питання про закріплення основних прав і свобод людини на рівні установчих договорів. А тому, державами-членами і органами Співтовариств, було ухвалено цілу низку документів, у яких було зроблено спробу визначити основні права і свободи людини в межах Європейського Союзу. До них можна віднести Європейську соціальну хартію 1961 р., Декларацію основних прав і свобод 1989 р., Хартію основних соціальних прав працівників 1989 р. тощо.

Договір про Євросоюз (ДЄС) містить кілька положень стосовно забезпечення прав людини. У статті 2 зазначено, що Союз засновується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги до прав людини, включно з правами осіб, що належать до меншин. Стаття 6 ДЄС закріплює принцип поваги до основних прав і свобод людини. У ній наголошується, що основні права, гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод передбачені конституційними традиціями, спільними для всіх держав-членів, становлять загальні принципи права Союзу [2].

Договір про функціонування ЄС (ДФЄС) містить статтю 17 частина 2 «Громадянство Союзу», де визначено, що громадянство Європейського Союзу поширюється на всіх осіб, що мають громадянство будь-якої держави-члена ЄС, тобто кожен громадянин держави-члена є громадянином Союзу. Тим самим громадяни держав-членів ЄС автоматично набувають статусу громадян ЄС, при цьому громадянство ЄС доповнює, а не замінює національне громадянство, тобто носить додатковий, а не подвійний характер [3]. На нашу думку, можна визначити зміст громадянства як певної початкової передумови, на основі якої або з приводу якої виникає зв'язок вторинний, взаємні права і обов'язки громадянина, що становлять основу його правового статусу в Європейському Союзі.

Проте, за справедливим зауваженням С. А. Янковського, юридичні права і обов'язки виступають тут не як правовий наслідок перебування в певному громадянстві, а як саме громадянство, правовий статус громадянина характеризується не як прояв певного правового

зв'язку особи з державою, а як безпосередньо сам цей зв'язок. Усі автори підкреслюють нерозривний зв'язок правового статусу і громадянства. Але цей зв'язок не дає підстави оголошувати правовий статус змістом громадянства як правового зв'язку особи з державою. Правовий статус громадянина служить показником, але не змістом громадянства [4, с. 28]. А тому, вважається нелогічним ототожнювати громадянство як особливий правовий зв'язок особи з державою з правовим статусом громадянина, що заперечуватиме значення громадянства як умови або передумови володіння правовим статусом громадянина і його реалізації.

З набранням чинності Лісабонського договору 1 грудня 2009 р. Хартія Європейського Союзу про основні права [5] набула юридичної сили одного з установчих договорів ЄС і закріпила основи правового статусу та перелік прав і свобод, гарантованих громадянам держав-членів ЄС. Беручи до уваги систему джерел права ЄС, зокрема, поділ таких джерел за ступенем їх фундаментальності на первинні та вторинні, для Суду ЄС першочергове значення має все ж Хартія ЄС. Але, водночас, чи є джерелом права Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та в яких випадках її слід застосовувати, якщо і Хартія, і Конвенція, закріплюють однакові за змістом права. То варто відзначити, що обидва джерела мають застосовуватися однаковою мірою, відповідно до тлумачення Європейського суду з прав людини. А з іншого боку, право Європейського Союзу, включаючи Хартію, може надавати більш широкий захист основних прав, ніж Конвенція.

Як визначає О. В. Тюріна, правовий статус людини і громадянина становить самостійний правовий інститут в рамках конституційного права як правової системи кожної держави-учасниці ЄС, так і правової системи Європейського Союзу в цілому. Даний правовий інститут має системний вимір і охоплює такі базові компоненти, як інститут громадянства ЄС, принципи правового статусу особи, сукупність основних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також їх гарантії [6, с. 113-114]. Тобто, у сучасній Європі інститут основ правового становища особи функціонує не тільки на національному, а й наднаціональному рівні, що визначається в принципах, документах та рішеннях в рамках Європейського Союзу. Механізми правової поведінки людини та громадянина нині становлять самостійну складову у системі права Європейського Союзу в цілому, а норми захисту прав та свобод особи пов'язують між собою всі інші галузі права ЄС.

Отже, основи правового статусу людини і громадянина в ЄС характеризуються системністю. У свою чергу, ця система включає такі три основні елементи: громадянство; принципи правової поведінки; основні права, свободи й обов'язки людини і громадянина, які виступають важливою умовою цілісності і єдності Союзу.

Джерела та література:

1. Добрянський С. Інститут прав людини у правопорядку Європейського Союзу: особливості становлення та розвитку / С. Добрянський // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Вип. 60. – С. 18-27.
2. Договір про Європейський Союз (7 лютого 1992р.) (Маастрихтська Угода) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693
3. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693
4. Янковський С. А. Правова сутність інституту громадянства ЄС / С. А. Янковський // Право і Безпека. – 2011. – № 4. – С. 28-32.
5. Хартія Європейського Союзу об основных правах. Комментарий. – М.: Юриспруденция, 2001. – 203с.
6. Тюріна О. В. Правовий статус особи в Європейському Союзі: загальна характеристика / О. В. Тюріна // Матеріали V-их наук. читань, присвяч. В. В. Копейчикова. – 2015. – С. 113-115.

Andriichuk. B., Tymoshchuk A. Institute of foundations of the legal status of a person and a citizen: position in the system of the European Union law. *The article defines the essence the legal status of a person and a citizen in the European Union and describes its main elements. The study examines the position of this institution within the constitutional law as a specific national legal system of each EU member state, and the legal system of the European Union as a whole.*

Keywords: *legal status of a person and a citizen, European Union, legal system.*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Ю. О. Балакірева, Н. Р. Попович

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. М. Кравчук

У статті досліджуються окремі проблеми конституційно-правового статусу осіб без громадянства в Україні. Розглядаються деякі законодавчі прогалини та практичні проблеми, наводяться шляхи вирішення без громадянства в державі.

Ключові слова: *особа без громадянства, апатрид, безгромадянство, конституційно-правовий статус.*

Громадянство для кожної людини відіграє надзвичайно велике значення, адже це визначає статус особи в державі та суспільстві, обсяг її прав, обов'язків та свобод та їх реалізацію. Особи без громадянства або апатриди істотно відрізняються за своїм конституційно-правовим статусом від громадян України і зазнають істотних обмежень у правах та загальному положенні в державі.

Статус особи без громадянства визначається законодавством держави-перебування з врахуванням вимог, установлених нормами міжнародного права. Конституційно-правовий статус апатридів в Україні визначається Конституцією України, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про громадянство України», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» іншими законами України, а також міжнародними договорами України.

У разі, якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж передбачені Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», застосовуються правила, передбачені таким міжнародним договором України.

До останніх варто віднести Гаазьку конвенцію з питань громадянства від 12 грудня 1930 року, Конвенцію ООН про статус апатридів від 28 вересня 1954 року, Конвенцію ООН про скорочення без громадянства від 30 серпня 1961 року, Конвенцію ООН про статус біженців від 28 червня 1951 року, Європейську конвенцію про громадянство від 6 листопада 1997 року та більшість універсальних договорів у сфері прав людини. [1, с. 62]

Насамперед, існують деякі проблеми із поняттям «особа без громадянства». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» особа без громадянства – це особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином [2].

У ст. 1 Конвенції про статус апатридів 1954 року йдеться, що «apatрид» це особа, яка не розглядається як громадянин будь-якою Державою згідно з її законом [3]. Але в англійській версії особа без громадянства визначається відповідно до Конвенції наступним чином: «1. Для цілей цієї Конвенції термін «особа без громадянства» означає особу, яка не вважається громадянином будь-якої держави в рамках її правозастосовчої практики». Проте, вираз «правозастосовчої практики» не отримав належної уваги при перекладі на українську та російську мови. Як наслідок такого неправильного перекладу, деякі державні органи Договірних Держав поділяють осіб без громадянства на таких осіб де-факто та де-юре,

протиставляючи їх один одному і тим самим ставлячи так званих осіб без громадянства де-факто під загрозу бути виключеними зі сфери дії Конвенції 1954 року. Саме у зв'язку з таким тлумаченням Конвенції в сучасній доктрині довелося зовсім відмовитися від використання термінів «особа без громадянства де-факто» та «особа без громадянства де-юре». Замість цього, доктрина передбачає використання термінів «особа без громадянства» та «особа, якій загрожує безгромадянство» [4].

Невірна імплементація Конвенцій в національному законодавстві нівелює позитивні наслідки приєднання України до них. Існує низка проблем на законодавчому рівні, що призводить до неможливості ефективного здійснення прав особами без громадянства. Наприклад, національне законодавство досі не відображає вимогу Конвенції 1954 року щодо спрощення процедури натуралізації для осіб без громадянства. Воно також не надає особам без громадянства, зокрема, право на отримання документів, що посвідчують особу, відповідно до статті 27 Конвенції. Слід також підкреслити, що відповідно до Конвенції 1954 року, особи без громадянства стають такими з моменту, коли вони відповідають поняттю «особа без громадянства», а не тільки після визнання їх статусу Договірними державами та видачі необхідних документів. На практиці, тільки ті особи без громадянства, які мають відповідні документи та проживають на законних підставах в країні, можуть реалізувати навіть основоположні права [4].

Адже, наприклад під час подання заяви та інших документів з питань громадянства пред'являється документ, що посвідчує особу заявника, а також документ про проживання заявника на території України або про його постійне проживання за кордоном та подаються копії таких документів. Відсутність зазначених документів нівелює право на громадянство [1, с. 64].

Також Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» не містить спеціальний розділ про права і свободи іноземців та осіб без громадянства. Таким чином, права і свободи апатридів в даний час не консолідовані в одному законодавчому акті. Права таких осіб в Україні обмежені підзаконними актами, які знаходяться в колізії з Конституцією України, в якій говориться, що всі люди є вільні і мають рівні права. Хоча механізм забезпечення доступу осіб без громадянства, які мають відповідні документи, до їх прав і свобод все ще не передбачено законодавством України, ті особи, які не отримали жодних документів, знаходяться ще в гіршому становищі. Питання щодо останніх стосується не тільки доступу до тих же прав і свобод, що надані громадянам України, а стосується основоположних прав, зокрема тих, які повинні бути гарантовані відповідно до Конституції України всім особам, незалежно від їх громадянства [4].

На додаток до існуючих прогалин у законодавстві щодо захисту осіб без громадянства, є також практичні проблеми, які призводять до безгромадянства в Україні. Що стосується осіб, які отримали статус біженця в Україні, коли розглядається їх заява про отримання громадянства України, законність надання такого статусу часто перевіряється, а іноді ставиться під сумнів. Доступ до процедури натуралізації членів сім'ї українських громадян також на практиці стримується неправовими додатковими вимогами владних структур. При поданні заяви про отримання громадянства України, пара повинна довести факт спільного проживання, який порушує положення ст. 3 Сімейного кодексу України про свободу пересування та вибору місця проживання чоловіка і дружини. Інша процедура, яка не передбачена законом, але широко застосовується на практиці, полягає у вивченні дільничними інспекторами соціальної поведінки заявників на отримання громадянства України за місцем проживання. Особи, які зазнали перевірок такого роду підкреслювали, що вони були надзвичайно принижливими.

Ще одна практична проблема полягає в частих випадках недотримання термінів опрацювання заяв про отримання громадянства України, встановлених чинним законодавством. Це, як мінімум, може продовжити період безгромадянства особи і позбавити його/її можливості реалізації повного спектру його/її прав і свобод протягом зазначеного періоду. На жаль, цей список проблем є вибірковим і не є вичерпним [4].

Таким чином, дослідивши окремі аспекти конституційно-правового статусу осіб без громадянства в Україні варто зазначити, що національне законодавство потребує усунення

прогалин та удосконалення. Прийняття міжнародних договорів є недостатнім для врегулювання всіх проблем апатридів. На нашу думку, необхідно не лише чітка нормативно-правова база, а й ефективні заходи для запобігання випадків безгромадянства, консультації та співпраця як з особами без громадянства, так з особами, яким це може загрозувати.

Джерела та література:

1. Олефіренко Е. О. Конституційно-правовий статус апатридів в умовах глобалізації та світової інтеграції / Е. О. Олефіренко // Порівняльно-аналітичне право. – № 6. – 2015. – С. 62-64.
2. Закон України «Про правовий статус іноземців, осіб без громадянства» від 22.09.2011 №3773-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
3. Конвенція ООН про статус апатридів від 28 вересня 1954 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_232
4. Проблема без громадянства в Україні та шляхи її вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=58777a544>

Balakireva Yu., Popovich N. Some problems of the constitutional status of persons without citizenship in Ukraine. *The article examines some problems of the constitutional and legal status of stateless persons in Ukraine. Some of the legislative gaps and practical problems are discussed, as well as ways of solving statelessness in the state.*

Keywords: *stateless person, constitutional status.*

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Г. І. Балюк, А. А. Слєпченко

Стаття присвячена актуальним проблемам забезпечення екологічних прав громадян в Україні. Так, одним з важливих засобів охорони довкілля та гарантування екологічних прав є адміністративна та кримінальна відповідальність. Авторами запропоновано запровадити в Україні кримінальну відповідальність юридичних осіб за екологічні злочини.

Ключові слова: *екологічні права громадян, кримінальна відповідальність юридичних осіб, екологічне право, екологічні злочини, юридична відповідальність за екологічні правопорушення.*

1. Авторами запропонованої до обговорення учасниками конференції теми переконані, що дослідження актуальних проблем охорони навколишнього природного середовища, в тому числі, захисту екологічних прав громадян засобами адміністративного та кримінального права, на даному етапі розвитку суспільства є більш необхідним, ніж це було коли-небудь раніше.

Немає поки що сумніву в тому, що навколишнє природне середовище, природні ресурси та об'єкти є важливими для існування людства в цілому і представляють інтерес для всього суспільства. Тому особливої важливості набувають проблеми захисту екологічних прав людини і громадянина, дітей та дорослих, нинішнього та майбутніх поколінь.

2. Як відомо, гарантування екологічних прав громадян покладене на державні органи та інститути, які уповноважені або зберігати, або охороняти навколишнє середовище, або ж зацікавлені в цьому. Одне із завдань зазначених органів і інститутів полягає в тому, щоб шляхом просвітницької роботи виховати у кожного громадянина і суспільства в цілому розуміння того, що існує лише одне навколишнє середовище, яке має бути збережене в інтересах як нинішнього, так і майбутніх поколінь, а також той факт, що легальне і нелегальне

завдання шкоди цьому середовищу, яке постійно зростає, звучує, а часто і знищує простір для життя, необхідний людству, тим самим негативно впливаючи на зміст та обсяг прав і свобод, при чому не тільки екологічних.

3. Надія на те, що суспільна свідомість швидко зміниться, дуже невелика. А отже постає проблема застосування санкцій до порушників вимог екологічного законодавства – санкцій, передбачених адміністративним, а також кримінальним законодавством.

Однак, перш ніж вести мову про застосування санкцій за вчинення екологічних злочинів, на нашу думку, необхідно дати відповідь на питання: "Що являє собою екологічна злочинність?". Можна припустити, що рушійною силою екологічної злочинності, як і інших видів злочинності, є бажання легкoї наживи. В цьому відношенні екологічні злочини нічим не відрізняються від таких злочинів, як крадіжка і пограбування. Більше того, погоджуємось з думкою колишнього Генерального директора Європейської Комісії з питань навколишнього середовища Кетрін Дей, що в багатьох випадках для вчинення екологічного злочину непотрібно володіти спеціальними кримінальними знаннями і навичками. Екологічні злочини в цьому плані є досить простими щодо вчинення. Наприклад, незаконна торгівля зразками дикої природи не завжди пов'язана з організацією якихось злочинних схем. Зокрема, туристи, які повертаються з екзотичних країн з рідкісним метеликом чи кактусом у своїй валізі, вчиняють екологічний злочин. Проте роблять вони це легко, інколи навіть не задумуючись над своїми злочинними діями. Крім того, екологічна злочинність не має кордонів. А отже, система протидії цій злочинності також повинна бути транскордонною.

4. Одним з елементів боротьби з екологічними злочинами є санкції. Відзначимо, що на сьогодні зростає розуміння міжнародною спільнотою необхідності гармонізації системи санкцій за екологічні злочини. Однак для забезпечення ефективного захисту екологічних прав існує необхідність оптимізувати не лише санкції, а і співробітництво між правоохоронними органами держав (органами прокуратури, поліції), а також зазначених органів – в рамках співробітництва з Євроюстом (органів прокуратури) та з Європолем (поліцейських сил).

Сьогодні ми більше знаємо про роботу Інтерполу. І меншою мірою про Євроюст. Євроюст – це орган ЄС, який був створений у 2002 році з метою підвищення рівня взаємодії компетентних органів держав-членів в сфері розслідування і переслідування найбільш серйозних транскордонних злочинів, особливо тих, що вчинені організованими групами. Відповідно до Рішення Ради Європи від 28 лютого 2002 р. [1] до компетенції Євроюсту входить також і екологічна злочинність (ст. 4). До компетенції Європолу (Європейського поліцейського відомства), відповідно до Рішення Ради Європи про його створення [2], також входить боротьба із злочинністю, яка завдає шкоди довкіллю; з незаконною торгівлею видами тварин та рослин, що знаходяться під загрозою зникнення; зі злочинністю, пов'язаною з ядерними і радіоактивними матеріалами (Додаток).

Таким чином, постає завдання підвищення рівня взаємодії та координації Європолу та Євроюсту у сфері боротьби з екологічною злочинністю.

5. Зважаючи на таку важливу деталь як прагнення України зайняти рівноправне місце з іншими державами-членами ЄС, шляхом вступу до зазначеної спільноти, на нашу думку, Україна уже сьогодні повинна подбати про відповідність вітчизняного законодавства у сфері захисту та охорони екологічних прав громадян (не лише екологічного, а також адміністративного, кримінального та ін.). Екологічне законодавство має бути гармонізоване з правилами і нормами, встановленими на рівні Європейського Співтовариства, а також міжнародних конвенцій, стороною яких виступає ЄС або його члени. Так, перші базові директиви були прийняті в 1970-х роках. На сьогоднішній день в екологічній сфері діє більше 200 директив і правил. Право Європейського Співтовариства в більшості випадків лежить в основі національного законодавства, порушення якого у країнах-членах є екологічним злочином.

6. Зауважимо, що ні в еколого-правовій, ні в кримінологічній та кримінально-правовій літературі екологічна злочинність, а особливо корупційна або така, що має корупційну складову, зокрема, у здійсненні торгівлі навколишнім середовищем, досліджена недостатньо. На нашу думку, такі дослідження могли бути використані як у сфері визначення деяких напрямків кримінальної політики і прийняття рішень профілактичного характеру, так і для

розгортання нового, на наш погляд, перспективного напрямку наукових досліджень на перетині правової екології, кримінології, соціології, економіки, кримінального та адміністративного права.

Зокрема, вважаємо, що на сьогодні складно дати вичерпний перелік компонентів навколишнього середовища, які можуть стати об'єктом екологічних злочинів, в тому числі, незаконної торгівлі. Наприклад, ще недавно неможливо було уявити собі торгівлю атмосферним повітрям. В зв'язку з цим, потрібно виділити компоненти навколишнього середовища, які реально є об'єктами торгівлі, дуже часто, до того ж, незаконної і корумпованої.

7. Кримінальний кодекс України містить розділ VIII «Злочини проти довкілля», у якому криміналізовано протиправні діяння у сфері охорони навколишнього природного середовища. За вчинення цих діянь суб'єкта злочину буде притягнуто до кримінальної відповідальності. Однак відповідно до ч.1 ст.18 КК України суб'єктом злочину є лише фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за екологічні злочини чинним законодавством України поки що не передбачена.

Однак, Україна підписала Конвенцію про захист довкілля засобами кримінального законодавства (CETS) № 172 від 4 листопада 1998 р. [3]. Важливим кроком у цьому міжнародному акті стало запровадження відповідальності юридичних осіб. Зокрема, відповідно до статті 9 «кожна із Сторін вживає необхідних заходів щодо створення умов для застосування кримінальних або адміністративних санкцій або заходів впливу до юридичних осіб, від імені яких злочини, згадані у статтях 2 або 3, було скоєно їх органами або членами або іншим представником».

Тож, на нашу думку, важливою кримінально-правовою гарантією охорони довкілля у цілому, та захисту екологічних прав громадян, зокрема, має стати запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб за екологічні злочини. Тим більше, що підґрунтя для цього вже є, адже чинний Кримінальний кодекс України включає розділ XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», у якому передбачені такі види кримінального покарання юридичних осіб, як штраф, конфіскація майна та ліквідація (ст. 96-6). Для забезпечення можливості здійснення кримінально-правового впливу на юридичну особу, яка своєю діяльністю порушує вимоги охорони навколишнього природного середовища, слід доповнити розділ XIV-1 Кримінального Кодексу України статтями з розділу «Злочини проти довкілля», за порушення яких застосовуватиметься кримінальна відповідальність.

При цьому слід враховувати, що відповідно до статей 6-7 «Відповідальність юридичних осіб» та «Санкції» Директиви № 2008/99/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Щодо кримінально-правової охорони навколишнього середовища» [4], держави-члени повинні вживати необхідних заходів для забезпечення того, щоб юридична особа несла відповідальність за екологічні злочини, а їх відповідальність була ефективною, пропорційною та дієвою.

Як висновок зазначимо, що хоча кримінально- та адміністративно-правові заходи охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічних прав людини і громадянина не є єдиною та абсолютною гарантією таких прав, але запровадження таких заходів свідчить про реальний намір держави охороняти довкілля та життя і здоров'я людей. Тому подальше удосконалення таких правових засобів є надзвичайно важливими для еколого-правової системи України. Із врахуванням динаміки екологічної злочинності в Україні встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб (або посилення адміністративної відповідальності за найбільш екологічно небезпечні правопорушення) буде ефективним засобом на шляху досягнення цілей вітчизняного екологічного права.

Джерела та література:

1. Council decision of 28 February 2002 setting up Eurojust with a view to reinforcing the fight against serious crime [Electronic resource]: [http://eurojust.europa.eu/doclibrary/Eurojust-framework/ejdecision/Eurojust%20Decision%20\(Council%20Decision%202002-187-JHA\)/Eurojust-Council-Decision-2002-187-JHA-EN.pdf](http://eurojust.europa.eu/doclibrary/Eurojust-framework/ejdecision/Eurojust%20Decision%20(Council%20Decision%202002-187-JHA)/Eurojust-Council-Decision-2002-187-JHA-EN.pdf)

2. Решение № 2009/371/ПВД Совета о создании Европейского полицейского ведомства (Европол) [Электронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a78?find=1&text=%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B6

3. Конвенция о защите окружающей среды посредством уголовного права (ETS N 172) от 4 ноября 1998 года [Электронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_560

4. Директива № 2008/99/ЕС Европейского Парламента и Совета об уголовно-правовой охране окружающей среды [Электронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a63

Balyuk G., Slepchenko A. The role of administrative and criminal legislation in the promotion of the environmental rights of citizens. *The article is devoted to issues of ensuring the environmental rights of citizens in Ukraine. Thus, administrative and criminal liability are important means of protecting the environment and guaranteeing of environmental rights. The authors propose to introduce in Ukraine legislation criminal liability of legal entities for environmental crimes.*

Keywords: *environmental rights of citizens, criminal liability of legal entities, environmental law, environmental crimes, legal liability for environmental offenses.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

І. І. Борис

Науковий керівник: ст. викл. Н. І. Вознюк

У статті аналізується правове регулювання інклюзивної освіти в Україні та шляхи його удосконалення із врахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інтеграція, особливі освітні потреби*

Актуальність проблеми правового регулювання інклюзивної освіти в Україні пов'язана, насамперед, з тим, що у зв'язку з інтенсивним впровадженням інклюзивного навчання виникає багато нових питань та завдань щодо організації та нормативно-правового регулювання освітнього процесу та діяльності усіх його учасників.

Окремі питання правового регулювання інклюзивної освіти висвітлено у працях таких науковців: Г. Давиденко, Т. Калініна, А. Колупаєва, К. Кольченко, І. Хомишин тощо. Проте, дослідження окремих аспектів правового регулювання інклюзивної освіти є недостатнім, потребує вдосконалення чинне законодавство.

У сучасному суспільстві основою освітньої парадигми є забезпечення рівних прав на освіту для всіх категорій осіб, у тому числі для осіб з особливими освітніми потребами, осіб з інвалідністю, осіб з інших соціально вразливих груп. Становленню і розвитку інклюзивної освіти передували медична та інтеграційна моделі освіти. Медична модель базувалася на принципі сегрегації, тобто відокремленого навчання людей з обмеженими можливостями, у тому числі дітей. Система спеціальної освіти фактично позбавляла дітей з особливими освітніми проблемами можливості перебувати у звичайному середовищі серед однолітків. Як наслідок, після закінчення спеціалізованих шкіл більшість дітей виявлялась не пристосованою до соціального середовища. Незважаючи на прийняття Статуту Організації Об'єднаних Націй у 1945 році та Загальної декларації прав людини у 1948 році, якими право на освіту було визначено одним із основоположних прав кожної людини, така модель була основною до середини 80-х років. Інтеграційна модель, що прийшла на зміну медичній, була перехідним етапом до інклюзії та передбачала включення людей з особливими освітніми потребами у

соціальні процеси [1, 67-68]. На зміну інтеграційній освітній моделі прийшла інклюзивна, в основі якої лежить ідея включення у суспільне життя усіх без винятків категорій осіб шляхом створення необхідних умов суспільством.

В Україні право на освіту та її доступність гарантоване Конституцією України. Правовим підґрунтям для розвитку інклюзивної освіти в Україні стала ратифікація 16 грудня 2009 р. Верховною Радою України Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї. Передусім йдеться про статтю 24 цієї Конвенції, у якій визначено обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти [2]. Сьогодні досягнення у реалізації соціальної політики щодо інклюзивної освіти є доволі вагомими. Вперше у законодавче поле термін «інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами» введено у липні 2010 року Законом України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти» [3]. 1 жовтня 2010 року Наказом Міністерства освіти і науки України № 912 була затверджена Концепція розвитку інклюзивного навчання [4].

Суттєвих змін правове регулювання інклюзивної освіти зазнало у 2017 році. Було прийнято новий Закон України «Про освіту» [5], у якому інклюзивне навчання визначено як система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Цього ж року було внесено відповідні зміни у Закони України «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», затверджено Положення про інклюзивно-ресурсний центр [6]. Незважаючи на створене нормативне підґрунтя інклюзивної освіти виникає багато питань під час реалізації норм права. Зокрема актуальним є питання модернізації спеціальних навчальних закладів.

Для вирішення цих проблем варто звернутись до зарубіжного досвіду. У більшості країнах паралельно зі створенням нових закладів освіти реорганізуються вже існуючі та формується якісно нова взаємодія спеціальних та загальноосвітніх закладів. Спеціальні школи трансформуються таким чином, аби стати багатofункціональними та виступати ресурсними осередками для загальноосвітніх шкіл та їхніх педагогів, учнів та батьків. Маючи у своєму арсеналі практичний досвід, матеріальні та кадрові ресурси, вони здатні забезпечувати загальноосвітні заклади специфічними матеріалами і методами викладання; проводити спеціальні індивідуальні заняття; штатні психологи спеціальних шкіл можуть надавати допомогу як дитині з особливими потребами, котра навчається у загальному закладі, так і педагогам, учням класу такої школи.

Поширеною формою роботи в багатьох країнах заходу і Північної Америки є спільне/командне викладання, своєрідна форма одночасної співпраці викладачів загальної та спеціальної школи на уроці. Така ситуація спричинена тим, що в перспективі існує тенденція до зменшення кількості учнів у спеціалізованих школах і, відповідно, можливої втрати роботи спеціалістами цих закладів. В Україні кількість дітей з особливими освітніми потребами не зменшується, тож досвід і практичні вміння фахівців матимуть попит й надалі.

Чимало країн Центральної та Східної Європи, які мали аналогічні до вітчизняної системи спеціальної освіти, вже прийняли нові функції таких закладів освіти, а спеціальні педагоги – нові ролі. Так, наприклад, в Угорщині спеціальні школи стали «Об'єднаними спеціалізованими центрами освіти», що водночас виконують традиційні функції – навчають дітей з порушеннями розвитку, а також функції ресурсного центру («мобільні» вчителі надають консультації у загальноосвітніх школах, дитячих садках, допомагають батькам у програмах раннього втручання тощо). У Чехії наразі можна спостерігати ще одну цікаву форму трансформації спеціальних освітніх закладів – всі спеціальні школи мають офіційний дозвіл навчати дітей, які не мають порушень розвитку, котрі проживають поблизу навчального закладу (до 25% від усіх учнів закладу). Окрім цього, спеціальні школи мають у своїй структурі спеціальні освітні центри для молоді, фахівці яких забезпечують діагностику, спеціальні заняття, психотерапевтичні послуги, допомагають педагогам під час складання індивідуальних планів тощо [7, с. 73]. Для України це може бути прийнятним для тих

спеціальних закладів освіти, які надають ценову освіту і знаходяться у малих містечках чи селах.

Слід погодитись з А. А. Колупаєвою та О. М. Таранченко, які вважають, що розширення спектра функцій спеціальних закладів освіти, перетворення їх в осередки концентрації цінних освітніх ресурсів, центри надання кваліфікованої спеціальної профільної допомоги, тренінгові та консультативні бази для загальноосвітніх закладів можна вважати оптимальним шляхом розвитку національної освіти й одним із механізмів налагодження взаємодії спеціальної та загальної освіти на найближчу перспективу [7, с. 74]. В Україні поряд із спеціальними та загальними освітніми закладами існують інклюзивно-ресурсні центри, які беруть на себе вище згадані функції. Проте, через невелику кількість вони не здатні в повному обсязі виконувати покладені на них завдання. Тому, на нашу думку, було б доцільно частину кадрового, технічного та іншого забезпечення черпати саме із спеціальних освітніх закладів.

Отже, Україна за період незалежності активно долучилася до запровадження у національне законодавство міжнародних норм і стандартів щодо організації інклюзивної освіти та забезпечення права людей з особливими потребами на освіту. Чинні правові норми загалом враховують основні вимоги міжнародних актів, стороною яких є наша держава, та зарубіжний досвід. У ході впровадження інклюзивної моделі освіти вперше передбачені державні субвенції на інклюзивну освіту, утворено близько 700 інклюзивно-ресурсних центрів, введено надбавку для вчителів в інклюзивних класах, збільшено кількість ставок асистентів учителів в інклюзивних класах.

Основними напрямками удосконалення правового регулювання інклюзивної освіти є: оновлення фінансового механізму забезпечення діяльності закладів освіти, розробка освітніх програм інклюзивної освіти з урахуванням національних особливостей їх реалізації, врегулювання модернізації спеціальних навчальних закладів, формування ефективною інфраструктури.

Джерела та література:

1. Миськів Л. І. Принципи, завдання та функції інклюзивної освіти як світової моделі соціалізації осіб з обмеженими можливостями [Електронний ресурс] / Л. І. Миськів // Європейські перспективи, 2013. – № 10. – С. 66-70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_10_12

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю: ратифіковано Законом України № 1767-VI від 16.12.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

3. Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу: Закон України від 6.07.2010 р. № 2442-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 46. – Ст. 545.

4. Концепція розвитку інклюзивної освіти: затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS13929?an=10>

5. Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. – Ст. 380.

6. Положення про інклюзивно-ресурсний центр: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 545 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 61. – Ст. 1859.

7. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: від основ до практики: [монографія] / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. – К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. – 152 с.

Borys I. Legal regulation of inclusive education: the modern state and the prospects of development based on the experience of foreign countries. *The article analyzes the legal regulation of inclusive education in Ukraine and the ways of its improvement taking into account foreign experience.*

Keywords: *inclusive education, integration, special educational necessity.*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПОКАРАНЬ

І. І. Борковська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

В тезах розглядається питання доцільності широкого застосування покарання у виді позбавлення волі і як варіант вирішення проблеми застосування альтернативних видів покарань. Особливо сильно виявляється розчарування в тюремному ув'язненні як доцільній мірі покарання відносно короткострокового ув'язнення.

Ключові слова: *покарання, позбавлення волі, альтернативні види покарання, забезпечення прав і свобод.*

Наприкінці XIX століття в зарубіжній і вітчизняній науці широко почало обговорюватися питання про доцільність широкого застосування покарання у виді позбавлення волі.

Розчарування в тюремному ув'язненні як доцільній мірі покарання особливо сильно виявилось відносно короткострокового ув'язнення.

Так, у програмі I Міжнародного тюремного конгресу вже стояло питання: «Чи можливо замінити короткострокове позбавлення волі і несплатіж штрафу посиленими роботами без позбавлення волі?» Учасники Стокгольмського конгресу (1878 р.) високо оцінили роль умовного засудження як міри, що не порушує авторитету судових органів і надає чималих вигод як суспільству, так і засудженим.

На конгресі, що відбувся в 1885 р. в Римі, пропонувалися різні альтернативи короткостроковому ув'язненню: штраф, судова догана, примусові роботи без позбавлення волі, обмеження у виборі місця проживання.

Паризький конгрес 1895 р. виніс резолюцію, згідно з якою рекомендувалося замінювати короткострокове ув'язнення судовою доганою, якій надавалося те ж значення, що і умовному засудженню, проте безперервне зростання короткострокових вироків, безперечна відсутність в них страхітливого значення, неможливість досягнення в короткий термін виправних ефектів, псування в короткий термін випадкових злочинців, що спостерігалось, ув'язненими-професіоналами – все це спонукало знову повернутися до питання про пошуки альтернатив позбавленню волі.

Так, на Лондонському черговому Міжнародному тюремному конгресі (1925 р.) під впливом англійських делегатів була винесена резолюція, яка передбачала альтернативи, які вже були введені англійським законодавством, а саме штраф і систему піклувального нагляду.

В рамках Організації Об'єднаних Націй на Першому Конгресі ООН з попередження злочинності і поведження з правопорушниками (Женева, 1955 р.) було звернуто увагу на важливість застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Серед установ, виконуючих кримінальні покарання, були виділені відкриті пенітенціарні і виховні заклади, які в перспективі повинні стати реальною альтернативою місцям ув'язнення.

У 1980 р. VI Конгрес ООН з попередження злочинності і поведження із злочинцями з четвертого питання «Реорганізація у сфері виправних заходів та її вплив на тих, що знаходяться в ув'язненні» відзначив, що нарізла необхідність пошуку ефективних альтернатив позбавленню волі і заходів, спрямованих на повернення правопорушників до суспільно корисної діяльності і прийняв резолюцію № 8, яка рекомендувала країнам – членам ООН розширити застосування альтернативних тюремному ув'язненню санкцій і проводити інтенсивний пошук надійних видів альтернатив.

VII Конгрес ООН (1985 р.) прийняв резолюцію № 16 про зменшення чисельності ув'язнених, альтернативні заходи і соціальну інтеграцію злочинців.

VIII Конгрес ООН з попередження злочинності і поведження із засудженими (1990 р.) схвалив принципи і напрями досліджень застосування неув'язничих санкцій, обговорив

накопичений досвід, що є у ряді країн, призвав до широкого обміну інформацією про ефективність альтернативних санкцій.

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 45/110 від 14 грудня 1990 р. були прийняті Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй відносно мір, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, що містять звід основних принципів щодо сприяння використуванню мір, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, а також мінімальні гарантії для осіб, відносно яких застосовуються альтернативи тюремному ув'язненню [2, с. 217-225].

Токійські правила поширюються на всю сферу кримінальної юстиції (від стадії порушення кримінальної справи до подальшої ресоціалізації винного).

Правила мають рекомендаційний характер і повинні застосовуватися з урахуванням політичних, економічних, соціальних і культурних умов кожної країни, а також цілей і задач її системи кримінального правосуддя (ст. 1-2 Правил).

Токійські правила передбачають широкий діапазон мір, альтернативних тюремному ув'язненню (ст. 8.2): усні санкції, такі, як зауваження, догана і попередження; умовне звільнення від відповідальності; покарання, пов'язані з поразкою в громадських правах; економічні санкції і грошові покарання, такі, як штрафи (разові і у розмірі денної зарплати); конфіскація або постанова про експропріацію; компенсація жертві; умовне покарання або покарання з відстрочкою; умовне звільнення і судовий нагляд; ухвала про виконання суспільно корисних робіт; направлення до виправної установи з обов'язковою щоденною присутністю; домашній арешт; будь-який інший вид поводження, не пов'язаний з тюремним ув'язненням; яке-небудь поєднання перерахованих вище мір.

Пильну увагу Правила надають нагляду за правопорушниками, який відповідно до ст. 10.1 має на меті скоротити рецидив правопорушень і сприяти такому включенню правопорушника в життя суспільства, який би звів до мінімуму вірогідність повторного вчинення злочинів.

Ряд важливих міжнародно-правових документів був розроблений в рамках Ради Європи – Європейська конвенція про здійснення нагляду за умовно засудженими і умовно звільненими правопорушниками від 30 листопада 1964 р., Резолюція (65) 1 про відстрочку вироку, пробацію та інші міри покарання, альтернативні ув'язненню, Резолюція (76) 10 про деякі міри покарання, альтернативні ув'язненню. Ці нормативні акти, проте, торкалися лише окремих аспектів проблеми. Тому в 1992 р. 19 жовтня Комітет Міністрів Ради Європи прийняв рекомендацію № R (92) 16 «Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів» [1, с. 5-25], які покликані стати основою для національних законодавчих органів і практиків щодо застосування мір, не пов'язаних з позбавленням волі. Важливим є те, що, на відміну від Токійських правил, Європейські правила містять набагато докладніші рекомендації щодо методів роботи виконавчих органів, участі в їх діяльності громадськості, приватних осіб, про кадри і підбір персоналу служб, виконуючих покарання без ізоляції від суспільства.

Згадані міжнародні стандарти, як і Токійські правила, мають рекомендаційний характер і не відносяться до числа міжнародних договорів або загальнообов'язаних норм і принципів міжнародного права. Тому їх положення можуть бути реалізовані в Україні тільки опосередковано, шляхом включення до вітчизняного кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства.

Джерела та література:

1. Рекомендація No R (92) 16 Комітету міністрів державам-членам про європейські правила щодо застосування громадських санкцій та заходів. Ухвалена Комітетом Міністрів на 482 засіданні Заступників Міністрів від 19 жовтня 1992 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_047

2. Стандартные минимальные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила): Приняты резолюцией Генеральной Ассамблеи 45/110 14 декабря 1990 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: НОРМА – ИНФРА-М, 1998.

Barkovska I. International standards for the protection of human rights and freedoms in the area of alternative punishment. *Theses deal with the question of the widespread use of punishment in the form of imprisonment and as a solution to the problem of the use of alternative types of punishment. The frustration of prison imprisonment is particularly striking as an appropriate measure of punishment for short-term imprisonment.*

Keywords: *punishment, imprisonment, alternative types of punishment.*

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ю. В. Брунець

Науковий керівник: к.ю.н. Г. Я. Наконечна

В статті розглянуто гарантії захисту прав людини у рамках Європейського Союзу. Визначено, що гарантії є засобами забезпечення прав людини. А також розглянуто класифікацію юридичних гарантій прав і свобод людини і громадянина у праві ЄС.

Ключові слова: *гарантії прав і свобод людини, Хартія основних прав ЄС, права і свободи людини, реалізація прав.*

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головний обов'язок держави. Забезпечення реалізації прав людини є передбачена національним законодавством і міжнародно-правовими актами, які передбачають створення відповідних умов для їх реалізації, охорони та захисту. Кожна держава визначає засоби та ступінь гарантій захисту прав людини і вони неоднакові. Найбільш ефективні процедури захисту прав людини вироблені у межах європейського правового простору.

Є наявна ціла низка міжнародно-правових актів, які стосуються забезпечення прав людини. Зокрема це Хартія ЄС основних прав 2007 р, Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р., Загальна декларація прав людини, Договір про Євросоюз та інші. Ці нормативно-правові акти визначають гарантії захисту прав людини і визначають основні цінності.

Різні аспекти міжнародно-правових гарантій реалізації права людини і громадянина досліджували у своїх наукових працях Ю. Г. Барабаш, Л. Л. Богачова, М. С. Демкова, М. С. Магдій, О. В. Нестеренко, С. Шевчук, М. Швець, В. Цимбалюк та ін.

В європейському праві під гарантіями прав і свобод людини (у вузькому, юридичному сенсі) розуміють засоби захисту прав від порушень, процедури поновлення порушених прав і порядок відшкодування завданої шкоди [1].

Гарантії прийнято поділяти на загальні (поширюються на будь-які права і свободи) і спеціальні (стосуються окремих прав і свобод). Система загальних гарантій включає: а) інституційні гарантії, пов'язані з функціонуванням органів, діяльність яких спрямована на охорону і захист порушених прав; б) процесуальні гарантії, які реалізуються при здійсненні правосуддя, передусім у межах кримінального процесу; в) матеріальні гарантії у вигляді права особи на компенсацію збитків, спричинених порушенням її прав [2].

Щодо інституційних гарантій, то є наявні такі інститути захисту прав людини в межах європейського простору - Суд ЄС, Європейський суд з прав людини, Європейський Омбудсмен та ін.

Громадяни держав мають можливість подавати до Європейського суду з прав людини скарги на дії та бездіяльність не тільки національної влади, а й наднаціональних інстанцій. При цьому в обох випадках буде зберігатися нині діюча умова про необхідність проходження спочатку внутрішніх процедур оскарження. Задоволення Судом скарги приватної особи тягне за собою негативні наслідки для держави.

Європейському Омбудсмену підвідомчі справи, які стосуються порушень здійснених установами, агенціями або службами ЄС при управлінні, окрім Суду ЄС. Звернутися зі скаргою до Омбудсмена мають право як фізичні, так і юридичні особи, що проживають або мають юридичну адресу на території держави-члена. На відміну від судів Омбудсмен не скасовує незаконні акти і не встановлює розмір грошової компенсації потерпілому. Фактична сила його рішень базується на авторитеті Омбудсмена, а також компетенції парламенту, до якого Омбудсмен направляє звіт про кожне проведене розслідування.

Процесуальні гарантії реалізуються при розгляді справ у судах за умов виникнення для особи загрози позбавлення її фундаментальних прав або суттєвого їх обмеження. Так, процесуальні гарантії, закріплені в Європейській конвенції та Хартії ЄС, передбачають, що: кожна особа має право на справедливий та відкритий розгляд її справи протягом розумного строку незалежним та неупередженим судом (розділ 6 Хартії ЄС); правова допомога надається тим, кому бракує коштів, тією мірою, якою ця допомога є необхідною для забезпечення ефективного доступу до правосуддя (ст. 47 Хартії ЄС), неприпустимість повторного притягнення до кримінальної відповідальності, якщо особа вже була засуджена чи виправдана у межах Євросоюзу (ст. 50 Хартії ЄС) [3].

Матеріальною гарантією є компенсація нанесеної шкоди та інших збитків. Майнова відповідальність фізичних та юридичних осіб приватного права в межах Євросоюзу регулюється законодавством держав-членів (у тому числі законами, прийнятими на виконання директив ЄС). В установчих документах ЄС закріплені підстави майнової відповідальності за порушення суб'єктивних прав діями або бездіяльністю суб'єктів публічної влади. Так, відповідно до ст. 340 Договору про функціонування ЄС Європейський центральний банк відшкодовує всі збитки, завдані ним або його службовцями під час виконання їхніх обов'язків [4].

Спеціальні гарантії прав людини — це конкретні юридичні гарантії, покликані забезпечити захист суб'єктивних прав від порушень з боку приватних осіб та органів публічної влади, у тому числі наднаціональних. Спеціальні гарантії дуже різноманітні і встановлені для кожного виду прав людини [1]. Так, гарантією права на життя є заборона смертної кари (ст. 2 Хартії ЄС, Протокол № 13 до Європейської конвенції від 3.05.2002 р.).

Таким чином, під гарантіями прав людини необхідно розуміти засоби захисту прав людини від правопорушень. Ціла низка цих гарантій передбачена міжнародно-правовими актами. Реалізація гарантій є ефективною і дієвою, що неможна сказати про декларативність гарантій в нашому законодавстві. Україна повинна удосконалити механізми захисту прав людини та забезпечити ефективність гарантій.

Джерела та література:

1. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua>
2. Магдій М. С. Захист прав людини в ЄС [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads>
3. Хартія основних прав Європейського Союзу Торжественна прокламація (Ницца, 7 декабля 2000 года) [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року)[Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693

Brunets Y. The guarantees of the human and civil rights and freedoms in the European Union law. *This article deals with the guarantees of the protection of human rights within the EU. Guarantees are defined as a means of ensuring human rights. The classification of the legal guarantees of the human and civil rights and freedoms in the EU law is also considered.*

Keywords: *guarantees of human and civil rights and freedoms, the Charter of Fundamental Rights of the European Union, human rights and freedoms, implementation of the rights.*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

С. Є. Булавіна

Окреслено основні теоретичні положення про сутність гарантій прав і свобод людини та громадянина; висвітлені конституційні основи системи гарантій прав і свобод людини та громадянина, які відображені в Основному Законі держави та подальше їх закріплення в законах України і підзаконних нормативно-правових актах.

Ключові слова: гарантії, права і свободи людини і громадянина, Конституція.

В умовах формування нових засад демократичного суспільства особливої актуальності набувають питання, що стосуються гарантій прав і свобод людини та громадянина.

Звичайно, це питання є предметом вивчення і дослідження вчених, політичних діячів, правознавців, про що свідчать публікації в наукових виданнях та засобах масової інформації. Але у переважній більшості оприлюднених думок, гарантії прав і свобод людини висвітлюються без аналізу їх витоків, особливостей розвитку, а розглядаються як давно зрозумілі речі. У науковій літературі не так вже й часто можна зустріти розкриття змісту гарантій, їх витоків та багатьох інших, пов'язаних з цим складним явищем, проблем.

Проблема особистості, її прав та свобод, їх генезис і призначення – одна з “вічних” у політичній і правовій думці, що пройшла через тисячоліття [1]. Тому юридична наука з метою успішного вивчення проблеми держави, права і свободи, їх відповідності рівню сучасних знань про людину і суспільство, орієнтується на етико-правові, філософські, соціально-історичні поняття свободи людини. Разом з цим, проблематика гарантій прав і свобод людини та громадянина досліджувалась в межах аналізу правового статусу людини і постала похідною від його розуміння.

І саме Основний Закон закріплює загальнолюдське гуманітарне підґрунтя Української держави, визначає її зміст і спрямованість діяльності, а саме, гарантії прав і свобод людини та громадянина. У той же час стаття 3 Конституції України належить до самих підвалин суспільного й державного ладу, є нормативно-юридичним фундаментом гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні [2, с. 57].

З цього приводу можна сказати, що визначними віхами на цьому історичному шляху є прийняття Загальної Декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії і переконань 1981 р. та інших міжнародно-правових документів щодо прав людини [3, с. 341].

Вказані міжнародні нормативно-правові джерела є тими, що надихають національні та міжнародні зусилля на заохочення й захист прав і свобод людини. У них визначаються напрямки всієї наступної діяльності в галузі прав людини. Вони являють собою філософську основу для багатьох інших, що мають обов'язкову силу, як міжнародних так і національних правових актів, що направлені на забезпечення прав та свобод людини й громадянина.

В сучасній енциклопедичній літературі під поняттям гарантії (від французького *garantie* – забезпечення, запорука) прав та свобод людини і громадянина розуміють умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. Поняття “гарантії” охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [4, с. 555].

Розкрити зміст поняття “гарантії” прав і свобод неможливо без самого розуміння понять “прав і свобод людини та громадянина”. У науковій літературі є досить велика розмаїтість дефініцій прав і свобод людини. Так, на думку М. В. Вітрука, права і свободи особи є матеріально обумовлені, юридично закріплені та гарантовані можливості індивіда володіти і користуватися конкретними соціальними благами: соціально-економічними, духовними, політичними і особистими [5, с. 9]. В. Є. Гулієв та Ф. М. Рудінський під правами людини

розуміють найбільш суттєві можливості вільного розвитку людей, надані державою та суспільством, що виникли як результат розвитку суспільства, широкого розповсюдження революційних та гуманістичних ідей [6, с. 98]. На думку угорського вченого І. Сабо, права людини – це моральні вимоги, запроваджені до закону [7, с. 33]. В. В. Копейчиков вважає, що права людини, будучи приведеними в дію, являють собою вимоги, звернені до зобов'язаної особи або організації, що повинні бути останніми обов'язково виконані [8, с. 42]. М. І. Матузов під правами розуміє продукти суспільного розвитку, що визрівають в надрах певної соціально-економічної структури. Їх першопричина – матеріальні умови життя суспільства [9, с. 107]. Як вважає В. А. Кучинський, права людини не подарунок держави, а продукт розвитку матеріальних відносин людей [10, с. 29]. На думку І. В. Ростовщикова, права і свободи людини можуть бути визначені як матеріально обумовлені, юридично закріплені і гарантовані можливості людини створювати, набувати, володіти і користуватися відповідними соціальними благами [11, с. 16]. П. М. Рабінович так визначає права і свободи людини, що це є певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і закріплені у широко визнаних міжнародних документах [12, с. 5].

Для чіткого визначення правового статусу людини і громадянина важливо дійти до визначеності розуміння понять "права" і "свободи". Як вказує О. Г. Кушніренко та Т. М. Слінько співвідношення між цими категоріями наступне:

термін "право" означає міру можливої поведінки людини, здійснення тих або інших дій, закріплених у нормативно-правових актах. Тобто це більш чітка категорія і варіанти його використання визначені в юридичних актах. У своїй основі право громадянина є завжди правом на те, що потрібно людині, на що вона претендує або те, що закон їй надає, чим закон її забезпечує, що служить інтересам людини, задоволенню її потреб, що визначається як соціальне благо, соціальна цінність [1];

термін "свобода" – це філософська і правова категорія, яка означає самостійний вибір індивідом або організацію варіанта своєї поведінки. Свобода – це можливість користувались і розпоряджатись тим або іншим соціальним благом, цінністю, задовольняти власний інтерес або якусь життєву потребу таким чином, аби не порушувати права інших людей. Разом з тим аналіз конституційного законодавства вказує на те, що термін "свобода" – більш широке поняття і може мати багато варіантів здійснення.

Так у Конституції України закріплено: "Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість" (ст. 29); "Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань" (ч. 1 ст. 34); "Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання" (ч. 1 ст. 35) та інші [1].

Поняття "громадянин" передбачає вивчення особистості у її відносині до держави і права. Воно висвітлює здебільшого політико-юридичні характеристики особистості. Громадянство в літературі найчастіше визначають як юридичний зв'язок індивіда з державою.

Отже, права людини – це істотні, невідчужувані права, які належать їй від народження. Вони можуть існувати незалежно від того, визнає їх держава чи ні, закріплює їх на законодавчому рівні або ні, а також незалежно від зв'язку їх носія з тією чи іншою державою. До невідчужуваних прав відносяться право на життя, безпеку, власність, особисту недоторканість та інші. Як свідчить світова практика, у світі багато людей не мають статусу громадянина (особи без громадянства – апатриди), а це значить, що вони володіють правами людини, але не мають права громадянина.

Права громадянина – це права, які регулюють сферу відносин індивіда з державою, у якій він розраховує не тільки на відмежування своїх прав від незаконного втручання, але й на активне сприяння держави в їх реалізації. Тобто, права громадянина пов'язані з фактом громадянства, приналежності особи до визначеної держави, політичного співтовариства. Права громадянина знаходяться під захистом тієї держави, до якої належить дана особа.

Конституція України розмежує основні права та свободи на права і свободи людини та громадянина. Більшість статей II розділу Конституції починається так: "Кожен має право...". Такий підхід узгоджується із законодавчою практикою міжнародного співробітництва. За загальновизначеними нормами міжнародного права невід'ємні права і свободи кожної людини,

незалежно від наявності в неї громадянства, повинні поважатися будь-якою державою. Ця гуманна норма гарантується ст. 26 Конституції, за якою іноземці та особи без громадянства мають такі самі права, свободи та обов'язки як і громадяни України за винятками встановленими цією Конституцією, законами і міжнародними договорами України [1].

Проведений аналіз щодо змісту та сутності самого поняття "гарантій" прав і свобод людини та громадянина дає змогу наголосити, що вони являють собою умови, засоби і способи суспільства та держави і похідних від неї інститутів влади, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист прав і свобод. І дав можливість виокремити характерні ознаки гарантій прав і свобод, серед яких є: нормативність, доцільність, формальна визначеність, виступають втіленням справедливості, системність, фундаментальність, безперервність дії, значущість, забезпеченість державою, універсальність, пріоритетність, індивідуальність дії.

На даний час не існує єдності у поглядах вчених стосовно класифікації гарантій. Поділ всієї сукупності засобів реалізації прав і свобод особи по видових групах є головною умовою логічної та послідовної їх класифікації [1].

Таким чином, гарантії прав і свобод людини складають самостійне соціально-правове явище, яке має індивідуальні витoki, персональні форми відтворення, особисті принципи і закони становлення, існування та розвитку. А держава, право, суспільство і людина як складові гарантій прав і свобод в свою чергу мають певні ознаки, завдяки яким і можуть виступати гарантами прав і свобод людини та громадянина.

Джерела та література:

1. Магновський І. Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): дис.к.ю.н., спеціальність 12.00.01: НАВС – Київ, 2003. – 193 с.
2. Рабінович П. М. Філософія прав людини у Конституції України // Юридический вестник. – 1997. – № 2. – С. 57.
3. Права людини і професійні стандарти для юристів у документах міжнародних організацій / Упоряд. Т. Яблонська. – Амстердам-Київ: Сфера, 1999. – 342 с.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. – К.: "Укр. енциклопедія", 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с.
5. Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР. – М.: Юрид. лит., 1985. – 175 с.
6. Гулиев В. Е., Рудинский Ф. М. Социалистическая демократия и личные права. – М.: Юрид. лит., 1984. – 190 с.
7. Сабо И. Идеологическая борьба и права человека. – М., 1981. – 136 с.
8. Копейчиков В. В. Права человека: мифы и реальность. – К.: Вища школа, 1987. – 87 с.
9. Матузов Н. И. Правовая система и личность. – Саратов: Изд. Саратовского ун-та, 1987. – 293 с.
10. Кучинский В. А. Личность, свобода, право. – М.: Юрид. лит., 1978. – 207 с.
11. Ростовщиков И. В. Обеспечение прав и свобод личности в СССР: Вопросы теории. – Саратов: Изд. Саратовского ун-та, 1988. – 117 с.
12. Рабінович П. М. Права людини та їх юридичне забезпечення: Навч. посібник. – К., 1992. – 100 с.

Bulavina S. Notion and meaning of guarantee of rights and freedoms of a person and citizen. *The main theoretical statements about the meaning of the guarantee of rights and freedoms of a person and a citizen have been defined; constitutional basis of the system of the guarantee of rights and freedoms of a person and a citizen that are represented in the Main Law of the country have been described; further enhancement of the rights and freedoms in the Ukrainian law and by-laws statutes and regulations have been discussed.*

Keywords: *guarantees, rights and freedoms of a person and a citizen, Constitution.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ДОДАТКОВОЇ ВІДПУСТКИ ОДИНОКИМ МАТЕРЯМ

Н. І. Вознюк, С. О. Пеньшіна

У статті здійснено аналіз законодавства України щодо надання додаткової соціальної відпустки одиноким матерям. Внесено пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: *одинокa мати, соціaльний захист, соціaльна відпусткa, додатковa відпусткa.*

Норми трудового законодавства є найбільш стабільними посеред інших положень чинного законодавства, що дає змогу більш точно та однозначно регулювати трудові відносини. Однак, наявність певних прогалин у правовому регулюванні трудових відносин все ще стоїть на порядку денному сучасного правового життя. Особливо це стосується правової регламентації відпусток, а саме додаткової оплачуваної відпустки одиноким матерям (батькам).

Відповідно ст. 19 Закону України «Про відпустки» жінці, яка працює і має двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину з інвалідністю, або яка усиновила дитину, матері особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, одинокої матері, батьку дитини або особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, який виховує їх без матері (у тому числі у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла під опіку дитину або особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, чи одному із прийомних батьків надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів. За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 17 календарних днів [1].

Проте, чинне законодавство не містить визначення поняття «одинокa мати» та «одинокій батько». Відсутні законодавчо визначені критерії та способи підтвердження статусу одинокої матері (одинокого батька) для отримання цього виду відпустки. Зокрема, жоден нормативно-правовий акт не містить конкретного переліку документів, які слід пред'явити матері (батьку), що виховує дитину без батька (матері), для отримання додаткової соціальної відпустки.

Відповідно до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» [2] одинокою матір'ю є жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері, вдова, інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама. Проте, згідно ст. 10 Закону України «Про відпустки» одинокими є матері (батьки), які виховують дитину без батька (матері). Отже, відповідно до цього закону, при визначенні права на додаткову відпустку, факт утримання дитини матір'ю (батьком) значення не має. Саме таке роз'яснення вміщено у Листі Міністерства соціальної політики України «Щодо надання додаткової відпустки одинокої матері» від 30 травня 2014 р. № 193/13/123-14, де вказано, що право на додаткову відпустку мають такі одинокі матері: жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено у встановленому порядку за вказівкою матері; вдова; жінка, яка виховує дитину без батька (в тому числі і розлучена жінка, яка сама виховує дитину) [3].

У сфері соціального захисту, зокрема при визначенні права на державну допомогу на дітей одиноким матерям [4], основним критерієм при визначенні понять «одинокa мати» та «одинокій батько» є неможливість встановити особу батька (матері), зафіксована у визначеному законодавством порядку у свідоцтві про народження дитини або відсутність можливості виконання обов'язків щодо утримання дитини матір'ю (батьком) (наприклад, смерть одного з батьків та відсутність права на пенсію в разі втрати годувальника). Факт перебування таких осіб у шлюбі до уваги може і не братися. У разі, якщо отримувач цієї допомоги після смерті одного з батьків зареєструє шлюб, право на отримання допомоги

зберігається до усиновлення дитини чоловіком (дружиною). Тому, розлучена жінка (чоловік), яка виховує дитину самостійно, може мати право на додаткову соціальну відпустку, проте право на державну допомогу на дітей одиноким матерям вона не матиме, якщо запис про батька (матір) у свідоцтві про народження дитини зроблено не за заявою матері (батька), якщо батько (мати) не померли тощо.

Отже, якщо жінка дійсно є одинокою матір'ю, то вона надає довідку з органів реєстрації актів цивільного стану. У випадках, коли на додаткову відпустку претендує розлучена жінка (чоловік), згідно Листа Міністерства соціальної політики України «Щодо надання додаткової відпустки одинокій матері» від 30 травня 2014 р. № 193/13/123-14, крім заяви про надання цієї відпустки, копій свідоцтва про народження дитини та розірвання шлюбу, роботодавцю має бути наданий документ, що підтверджує відсутність участі батька (матері) у вихованні дитини. Такими документами можуть бути: рішення суду про позбавлення відповідача батьківських прав; ухвала суду або постановою слідчого про розшук відповідача у справі за позовом про стягнення аліментів; акт, складений соціально-побутовою комісією, створеною первинною профспілковою організацією чи будь-якою іншою комісією, утвореною на підприємстві, в установі, організації, або акт дослідження комітетом самоорганізації населення, в якому зі слів сусідів (за наявності їх підписів у акті) підтверджується факт відсутності участі батька у вихованні дитини; довідка зі школи (садочку) про те, що батько не бере участі у вихованні дитини (не спілкується з вчителями, не забирає дитину додому, не бере участі в батьківських зборах) тощо [3].

Однак, варто зауважити, що лист Міністерства соціальної політики не є нормативно-правовим актом, а носить лише рекомендаційний, роз'яснювальний характер. Вважаємо, що відсутність законодавчого закріплення переліку документів для підтвердження права на додаткову соціальну відпустку одиноких матерів (батьків) може призводити до порушення прав як працівників, так і роботодавців, що зрештою призводить до виникнення трудових спорів.

Як показує судова практика, однією з перешкод реалізації права на додаткові соціальні відпустки одинокими матерями (батьками) є відсутність встановлених строків подання підтверджуючих документів [5, с. 15; 6].

З огляду на викладене вище, пропонуємо на законодавчому рівні затвердити конкретний перелік документів, які слід пред'явити матері (батьку), що виховує дитину без батька (матері), для отримання додаткової соціальної відпустки. За основу доцільно взяти перелік документів, наведений у Листі Міністерства соціальної політики України від 30 травня 2014 р. № 193/13/123-14. Також вважаємо за необхідне затвердити строки подання таких документів. Законодавче закріплення порядку та умов надання додаткових соціальних відпусток одиноким матерям (батькам) сприятиме більш повній реалізації ними права на відпочинок.

Джерела та література:

1. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996р. № 504/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4.

2. Про практику розгляду судами трудових спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду від 25.05.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92?find=1&text=%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA#w12>

3. Щодо надання додаткової відпустки одинокій матері: Лист Міністерства соціальної політики України від 30.05.2014 р. № 193/13/123-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vk24.ua/regulations_and_jurisprudence/listi/vidpustki/list-ministerstva-socialnoi-politiki-ukraini-schodo-nadannya-dodatkovoi-vidpustki-odinokiy-materi

4. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21.

5. Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 вересня 2016 р. // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – № 6 (33).

6. Рішення Куп'янського міськрайонного суду від 25 травня 2015р. Справа № 628/1488/15-ц Провадження № 2/628/699/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44417660>

Voznyuk N., Peshina S. Legal regulation of additional holiday for single mothers.

The article presents the analysis of the legislation of Ukraine concerning the provision of additional vacation for single mothers. Submitted proposals to improve current legislation.

Keywords: *single mother, social security, social vacation, additional vacation.*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЗАБОРОНА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

М. С. Горжий, А. І. Савчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. Л. Старко

Статтю присвячено проблемі захисту особистих прав і свобод людини і громадянина. Розглянуто питання встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Ключові слова: *особисті права і свободи людини і громадянина, домашнє насильство, кримінальна відповідальність.*

Нещодавня криміналізація домашнього насильства стала ще одним дієвим засобом захисту особистих прав і свобод людини і громадянина. Кримінально-правова норма, закріплена в статті 126-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України, є гарантією забезпечення не лише права людини на фізичну цілісність, а й права на життя, свободу особи, її честь і гідність. У 2019 році (із січня по жовтень) було обліковано 848 злочинів, передбачених статтею 126-1 КК України [1]. Проте ці показники не відображають справжню поширеність насильства у сім'ї, так як цьому злочину притаманний високий рівень латентності, який обумовлюється: домінуванням у багатьох українських родинах думки, що рукоприкладство є цілком адекватним, традиційним явищем у житті сім'ї; страхом переслідування, помсти з боку винного за повідомлення про вчинення злочину, розголошення такої інформації; недостатню розвинутою системою запобігання та протидії домашньому насильству [2]. На наш погляд, цьому сприяють і такі чинники, як: впевненість винної особи у безкарності вчиненого діяння; недоліки в роботі правоохоронних органів; високий рівень корупції в державі; недоліки в сімейному вихованні, правовій освіті; низький духовний та моральний рівень суспільства.

Під домашнім насильством розуміють умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Об'єктом злочину, передбаченого статтею 126-1 КК України, є здоров'я особи. Коло потерпілих є досить широким, зокрема, законодавець відносить до потерпілих іншого з подружжя, в тому числі колишнього, особу, з якою винний перебуває чи перебував у сімейних або близьких відносинах: наречені, особи, які проживають у конкубаті, діти, в тому числі ті, які проживають у сім'ї патронатного вихователя, тощо.

Об'єктивна сторона злочину характеризується діянням, наслідками та причинно-наслідковим зв'язком між ними. Домашнє насильство може вчинятися не лише у формі фізичного насильства, а й психологічного та економічного. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року №2229-VIII:

- фізичне насильство полягає у вчиненні ляпасів, стусанів, штовханні, щипанні, шмаганні, кусанні, незаконному позбавленні волі, нанесенні побоїв, мордуванні, заподіянні

тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишенні в небезпеці, ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіянні смерті;

- під психологічним насильством слід розуміти словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші дії, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- економічне насильство полягає в умисному позбавленні житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишенні без догляду чи піклування, перешкоджанні в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, забороні працювати чи навчатися, примушуванні до праці.

Деякі дослідники слушно зазначають, що кримінальна відповідальність за економічне насильство явно суперечить принципу економії кримінальної репресії [3, с. 86]. Так, діяння у виді позбавлення коштів, одягу, іншого майна, примушування до праці чи заборони навчатися тощо не спричиняють тих наслідків, які би обґрунтовували необхідність кваліфікації таких діянь як суспільно небезпечних і встановлення за їхнє вчинення саме кримінального покарання.

Діяння, передбачене статтею 126-1 КК України, може бути вчинене як в активній (нанесення побоїв, мордування, переслідування), так і в пасивній (залишення без піклування, ненадання допомоги) формах поведінки. Конструктивною ознакою є те, що це діяння має бути систематичним, тобто вчинятися щонайменше тричі.

Законодавцем визначено наслідки, до яких повинні призвести злочинні діяння винного, зокрема це фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність і погіршення якості життя потерпілої особи.

Варто зазначити, що при кваліфікації домашнього насильства потрібно встановити характер і форму діянь, чи були вони систематичними та які наслідки вони спричинили, адже необхідно відрізнити домашнє насильство як кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, та як адміністративне правопорушення (стаття 173-2 КУпАП "Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування").

Суб'єктом злочину може бути інший із подружжя, колишнього подружжя або ж особа, з якою потерпілий перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Наприклад, чоловік, дружина, син, дочка, рідні брат або сестра, дід, баба тощо. Відповідно до положень ст. 22 КК України відповідальність за вчинення цього злочину настає з 16 років.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини, а саме прямим чи непрямым умислом. Мотиви вчинення домашнього насильства можуть бути різними: бажання особи зняти емоційну напругу шляхом заподіяння насильства близьким, рідним особам, помста за зраду або попередні образи з боку потерпілої особи тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що прийняття Верховною Радою України законів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, криміналізації цього діяння, безумовно, є позитивним кроком у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. Проте, кримінально-правова норма не повинна викликати труднощів у її застосуванні. На нашу думку, окремі положення статті 126-1 КК України потребують законодавчого доопрацювання. Зокрема, межі кримінально-правової заборони за економічне насильство є надто розмиті та потребують конкретизації з відповідним формулюванням у диспозиції статті.

Джерела та література:

1. Єдиний звіт Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення по державі за жовтень 2019 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo.
2. Чайка В. В. Соціальна обумовленість криміналізації насильства в родині. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4/26.pdf>.

3. Шаблистий В. В. Нові підходи до кримінально-правового забезпечення людини від насильства за ознакою статі. Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). Дніпро: ДДУВС, 2019. – С. 84-86.

Horzhyi M., Savchuk A. Criminal prohibition of domestic violence as a guarantee of fundamental human rights protection. *This article is devoted to the problem of protection of fundamental human rights. It also reviews the issues of criminalization of domestic violence in Ukraine.*

Keywords: *fundamental human rights, domestic violence, criminal liability.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЕТНІЧНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО КЕРІВНИХ ПРИНЦИПІВ УВКБ ООН З ПИТАНЬ ПРО ПЕРЕМІЩЕННЯ ОСІБ УСЕРЕДИНІ КРАЇНИ

А. М. Гороть, Л. О. Чорна

Останнім часом в Україні виникла гостра потреба у визначенні та правовому врегулюванні правового статусу громадян України та інших осіб, які вимушено залишили місця свого постійного проживання в автономній Республіці Крим, Луганській та Донецькій областях. Зроблені державою першочергові кроки щодо вирішення нагальних проблем таких осіб не знімають потреби розв'язання цих завдань на теоретичному рівні, системно та комплексно, тому тема даного дослідження є актуальною.

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, держава, Керівними принципами УВКБ ООН, міжнародне гуманітарне право, Управління Верховного комісара ООН.*

Традиційно вважалося, що внутрішні переміщення – у компетенції суверенних держав, а не міжнародних структур (крім Червоного Хреста, який наглядав за виконанням Женевських конвенцій 1949 р. щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів). Проте поступово формувалося розуміння необхідності вироблення спільних підходів до розв'язання проблем осіб, переміщених в межах власних країн, та надання суверенним державам міжнародної допомоги в цій сфері.

Перші спроби врегулювання статусу внутрішньо переміщених осіб відбулися лише в другій половині ХХ століття у зв'язку з громадянськими війнами на території країн Африки та Південного Сходу. Необхідність визначення їх місця серед осіб, що потребують міжнародного захисту, була зумовлена тим, що ці особи за зовнішніми ознаками перебували в ситуації, що є аналогічною до проблем біженців, проте не відповідали повною мірою критеріям визначення біженців, установленим Конвенцією «Про статус біженців» 1951 р., адже не перетинали міжнародно визнаних кордонів своїх держав. Відтак їх права не гарантувалися міжнародними правовими актами. З цієї метою 1972 року до мандату Управління Верховного комісара ООН у справах біженців було включено і проблеми внутрішньо переміщених осіб. 1998 року представником Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб підготовлено Керівні принципи з питань щодо переміщення осіб усередині країни. Таким чином, відносини щодо захисту прав цієї категорії вимушених мігрантів стали предметом регулювання міжнародного гуманітарного права. А в країнах, де виникають масові випадки існування внутрішньо переміщених осіб, ці відносини потребують свого правового урегулювання – головним чином методами та засобами адміністративного права [1].

Згідно з Керівними принципами УВКБ ООН з питань про переміщення осіб всередині країни, то особи, переміщені всередині країни, визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або залишити свої будинки або місця проживання, через або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав

людини або стихійних лих / техногенних катастроф, і які не перетнули державний кордон країни. У минулому люди, переміщені всередині своїх країн, отримували допомогу в обмеженому розмірі, а іноді не отримували її взагалі. В кінці 1990-х і 2005 інші організації та уряди почали широке обговорення даної проблеми, визнавши відсутність компетентної допомоги внутрішнім переселенцям і погодившись більш скоординований, всеосяжний і «передбачуваний» підхід до вирішення проблеми [2, с. 6].

Керівні принципи з питань про переміщення осіб всередині країни від лютого 1998 року, хоча і не мають обов'язкової юридичної сили, є основним правовим документом, що регулює питання, які стосуються внутрішньо переміщених осіб. У даному документі викладені і зібрані джерела права з прав людини і гуманітарного права, що стосуються проблематики внутрішньо переміщених осіб [1]. По-перше, в них акумульовано головні висновки світової політичної думки щодо проблеми, а по-друге, норми основних міжнародно-правових документів із захисту прав людини, на яких базуються Керівні принципи.

Ці Принципи застосовуються без дискримінації за будь-якою ознакою, чи то за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи віросповідання, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, правового чи соціального статусу, віку, інвалідності, майнового стану, народження або за яким-небудь іншим подібним критерієм [3, с. 6].

Виходячи із змісту Принципів: кожна людина має право на захист від будь-якого довільного (незаконного) переміщення з її будинку або місця постійного проживання. Переміщення не повинні тривати довше того часу, який зумовлений конкретними обставинами [2, с. 13].

Переміщення не здійснюються таким чином, який порушує права переміщених осіб на життя, повагу до людської гідності, свободу і безпеку.

На держави покладається конкретне зобов'язання захищати від переміщень корінних жителів, меншин, селян, осіб, які займаються господарством та інші групи, які знаходяться в особливій залежності від своїх земель і прив'язані до них.

Кожна людина має невід'ємне право на життя, яке захищається законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Особам, які переміщуються всередині країни забезпечується, зокрема, захист від: а) геноциду; б) вбивства; с) страт без належного судового розгляду або довільні страт; d) насильницького зникнення, включаючи викрадення чи таємне утримання під вартою, які становлять небезпеку для життя чи можуть призвести до смерті [4, с. 10]. Забороняються загрози вчинення будь-яких з перерахованих вище дій і підбурювання до них.

При будь-яких обставинах забороняються напади чи інші акти насильства стосовно переміщених всередині країни осіб, які не беруть участь або припинили участь у військових діях. Переміщеним усередині країни особам забезпечується захист від: прямих або невибіркових нападів або інших актів насильства, включаючи створення зон, в яких дозволяються напади на цивільних осіб; голоду як методу ведення військових дій; використання таких осіб як заслону при захисті військових об'єктів від нападу або для прикриття, сприяння або створення перешкод військовим операціям; нападів на їх табори або поселення; застосування протипіхотних наземних мін [5].

Кожна людина має право на повагу до своєї людської гідності, а також на фізичну, психічну і моральну недоторканність.

Переміщеним усередині країни особам, незалежно від того, обмежена чи ні їх свобода, забезпечується, зокрема, захист від: з'валтувань, нанесення каліцтв, катувань, жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання, а також інших посягань на особисту гідність, таких, як акти насильства за ознакою статі, примусова проституція і будь-які форми непристойних посягань; рабства і будь-яких його сучасних форм, таких, як продаж в заміжжя, сексуальна експлуатація або примусова праця дітей; актів насильства, спрямованих на поширення терору серед переміщених всередині країни осіб. Забороняються загрози вчинення будь-яких з перерахованих вище дій і підбурювання до них [3, с. 11].

Кожна людина має право на особисту свободу та безпеку. Ніхто не може бути підданий безпідставному арешту або затриманню. Для цілей забезпечення цього права переміщені усередині країни особи не повинні утримуватися або примусово міститися в таборі. Якщо за виняткових обставин виникає крайня необхідність у такому утриманні або примусовому перебуванні, то такі заходи припиняються відразу ж після того, як зникнуть обставини, що цього вимагали [2, с. 13].

Переміщеним усередині країни особам забезпечується захист від дискримінаційного арешту та утримання під вартою внаслідок їх переміщення. Ні за яких обставин переміщені всередині країни особи не можуть бути взяті в заручники. Ні за яких обставин не слід закликаати переміщених дітей в армію, а також примушувати їх або дозволяти їм брати участь у військових діях.

Переміщеним усередині країни особам забезпечується захист від дискримінаційної практики призову в будь-які збройні сили або угруповання внаслідок їх переміщення. За будь-яких обставин забороняється, зокрема, будь-яка жорстока, негуманна або така, що принижує гідність практика примусового призову або покарання за ухилення від призову [3, с. 11-12].

Кожна переміщена всередині країни особа має право на вільне пересування і свободу вибору місця проживання. Зокрема, переміщені всередині країни особи мають право вільно залишати табір та інші поселення і повертатися в них.

Переміщені всередині країни особи мають: право шукати безпечні умови життя в іншій частині країни; право залишити свою країну; право шукати притулок в іншій країні; право на захист від примусового повернення або розселення в будь-якому місці, де може виникнути загроза їхньому життю, безпеці, свободі та/або чи здоров'ю.

Всі переміщені всередині країни особи мають право знати про долю і місцезнаходження зниклих родичів. Відповідні органи влади повинні докладати зусиль для з'ясування інформації про долі і місцезнаходження осіб, які вважаються зниклими безвісти та співпрацювати з компетентними міжнародними організаціями, які беруть участь у вирішенні цього завдання. Вони повинні інформувати близьких родичів таких осіб про хід пошуків і повідомляти їм про будь-які досягнуті результати [5; 2, с. 14].

За будь-яких обставин забезпечується захист і повага місць поховання переміщених всередині країни осіб. Переміщені всередині країни особи повинні мати право доступу до місць поховання їх померлих родичів.

Кожна людина має право на захист від втручання в її сімейне життя. Також, всі переміщені всередині країни особи мають право на адекватний життєвий рівень. Всі поранені і хворі переміщені всередині країни особи, а також переміщені всередині країни інваліди отримують в максимально можливій мірі та в найкоротші терміни необхідну їм медичну допомогу і догляд, незалежно жодних міркувань, крім медичних. Особлива увага приділяється медичним потребам жінок, включаючи доступ до таких установ і служб системи охорони здоров'я жінок, як центри охорони репродуктивного здоров'я, а також наданню належних консультативних послуг жертвам сексуальних та інших злочинів. Особлива увага приділяється також запобіганню розповсюдженню серед переміщених всередині країни осіб заразних та інфекційних хвороб, включаючи СНІД [2, с. 14].

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності. Для цілей забезпечення цього права переміщеним усередині країни особам відповідні органи влади видають всі документи, необхідні для здійснення їх законних прав, такі, як паспорти, посвідчення особи, свідоцтва про народження та свідоцтва про шлюб [6, с. 554].

Ніхто не може бути безпідставно позбавлений майна та власності. За будь-яких обставин забезпечується захист майна та власності переміщених всередині країни осіб.

Переміщені всередині країни особи, незалежно від того, проживають вони в таборах чи ні, не підлягають жодній дискримінації внаслідок їх переміщення [6, с. 553].

Кожна людина має право на освіту. Для мети забезпечення цього права переміщеним усередині країни особам відповідні органи влади забезпечують, щоб такі особи, зокрема переміщені діти, отримували освіту, яка на початковому рівні є безкоштовною і обов'язковою [5].

Компетентні органи влади несуть головний обов'язок і відповідальність за створення умов, а також за надання коштів, які дозволяють переміщеним усередині країни особам добровільно, в безпечних умовах і з гідністю повернутися в свої будинки або місця постійного проживання, або добровільно переселитися в будь-яку іншу частину країни. Переміщені всередині країни особи, які повернулися в свої будинки або місця постійного проживання або переселилися в будь-яку іншу частину країни, не підлягають дискримінації внаслідок їх переміщення. Вони мають право брати всебічну і рівноправну участь у веденні державних справ на всіх рівнях і мають рівний доступ до державної служби. Компетентні органи влади несуть обов'язок і відповідальність за надання допомоги по поверненню особам переміщеним усередині країни, які повернулися і переселилися в міру можливості, їх майна та власності, які вони залишили або які у них були вилучені після їх переміщення.

Всі відповідні органи влади забезпечують і полегшують міжнародним гуманітарним організаціям та іншим відповідним сторонам, при здійсненні їх відповідних мандатів, оперативний і безперешкодний доступ до переміщених всередині країни осіб з метою сприяння їх поверненню або переселенню та реінтеграції [7, с. 68-69].

Отже, Керівні принципи з питань про переміщення осіб всередині країни від лютого 1998 року визначають правовий статус внутрішньо переміщених осіб. Згідно цим документом переміщені всередині країни особи користуються, на основі повної рівності, тими ж передбаченими міжнародним правом і національним законодавством правами і свободами, якими користуються інші особи в їхній країні. Вони не повинні зазнавати дискримінації при здійсненні будь-яких прав і свобод на тій підставі, що вони є переміщеними всередині країни особами.

Джерела та література:

1. Герасименко Є. С. Визначення притулку в законодавстві України: його співвідношення з правовим статусом біженців і внутрішньо-переміщених осіб [URL] / Є. С. Герасименко // науково-практичний журнал заснований Київським національним університетом імені Тараса Шевченка. – № 9. – 2014 р. – Текст. дані. – URL: Режим доступу: <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-9-2014-jubilee/item/>
2. Смит П. Лица, перемещенные внутри страны / П. Смит // UNHCR. – COL – 2007. – 14 с.
3. Руководящие принципы по вопросу перемещения лиц внутри страны // URL: Режим доступу: [E/CN.4/1998/53/Add.2](http://www.unhcr.org/refugees/4/1998/53/Add.2) 11 February 1998. – 17 с.
4. Агентство ООН у справах біженців закликає прийняти у найшвидший термін законодавство, що забезпечить захист внутрішньо переміщених осіб в Україні [URL:] // UNHCR. – Текст. дані. – Режим доступу : <http://unhcr.org/uk/novini/novynu/>
5. Римаренко Ю. І. Міжнародне міграційне право: підручник: університ. курс [Електронний ресурс] / Ю. І. Римаренко. – Київ: КНТ, 2007. – 640 с. – (Міграційні процеси у сучасному світі). – Текст. дані. – URL: Режим доступу: <http://semestr.com.ua/book/379>
6. Поєдинок О. Р. Принцип заборони дискримінації в міжнародному праві захисту прав людини та в міжнародному праві захисту біженців / О. Р. Поєдинок // Держава і право. – 2009. – № 46. – С. 549-555.
7. Герасименко Є. С. Врегулювання проблеми біженців. Документи Ліги націй / Є. С. Герасименко // Бюл. М-ва юстиції України. – 2009. – № 8. – С. 58-70.

Horot A., Chorna L. Providing of legal status of ethnic migrants in accordance with leading principles of MSRR of the UNO on questions about moving of persons up country. *Recently, there has been an urgent need in Ukraine to determine and regulate the legal status of citizens of Ukraine and other persons who have forcibly left their places of permanent residence in the Autonomous Republic of Crimea, Luhansk and Donetsk regions. The state's primary steps to address the urgent problems of such individuals do not remove the need to solve these problems at a theoretical level, systematically and comprehensively, so the topic of this study is relevant.*

Keywords: *Internally Displaced Persons, State, UNHCR Guidelines, International Humanitarian Law, Office of the UN High Commissioner.*

ПРЕВЕНЦІЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У АНТИГРОМАДСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК АСПЕКТ ЗАХИСТУ ЇХ ПРАВ І СВОБОД В УКРАЇНІ

А. П. Гусак, Д. Ю. Мельник

В тезах розглядається питання попередження втягнення неповнолітніх у антигромадську діяльність в розрізі проголошеної рівності прав дітей, забезпечення охорони дитинства, заборони насильства над дитиною та її експлуатацію, захисту та допомоги держави дитині, позбавленій сімейного оточення і т.д.

Ключові слова: *рівність прав дітей, охорона дитинства, заборона насильства над дитиною та її експлуатації, право на життя, захист та допомога держави дитині, позбавленій сімейного оточення, забезпечення прав і свобод.*

На теперішньому етапі демократичних трансформацій у державі питання прав дитини стає таким, що вимагає рішення як на рівні міжнародних правових відносин, так і на рівні вітчизняного законодавства.

В Україні на конституційному рівні закріплено права дитини. Конституція, зокрема, проголошує рівність прав дітей (статті 24, 52), охорону дитинства (ст. 51), заборону насильства над дитиною та її експлуатацію (ст. 52), право на життя (ст. 27), захист та допомогу держави дитині, позбавленій сімейного оточення (ст. 52), право на освіту (ст. 53) [5]. Останнім часом у світі набуває актуальності створення інституту омбудсмена по правам дитини, функціонують спеціалізовані суди у справах неповнолітніх. Україна, на жаль, ще не має аналогічних інститутів та чіткого механізму захисту та реалізації прав дитини, що вказує на неабияку актуальність даної проблеми.

Незважаючи на існування системи актів національного законодавства з питань захисту молоді і дитинства, а також ряду міжнародно-правих актів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, залишається невирішеним ряд проблем, пов'язаних із гідним рівнем життя неповнолітніх, їх вихованням, навчанням, використанням інших соціальних благ та ін. Першим міжнародним документом, в якому ставилася проблема захисту прав малолітньої людини, була Женевська декларація 1923 р. [1, с. 92-97] Уперше в історії людства було сформульовано право дитини на допомогу, виховання, захист, тобто в тих сферах життя, де раніш йшлося тільки про філантропію. Декларація спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини. 20 листопада 1959 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Декларацію прав дитини, що регулює положення дитини в сучасному суспільстві, основними принципами якої є те, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дозволили б йому розвиватися фізично, розумово, морально, духовно [2]. 20 листопада 1989 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла та відкрила для підписання Конвенцію про права дитини [4], яка 27 лютого 1991 року була ратифікована Україною. Основні положення Конвенції знайшли відображення у Законі України «Про охорону дитинства» від 7 березня 2001 р., який визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток, встановлює основні засади державної політики у цій сфері [6].

Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дитини, «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [4].

Зокрема, Конвенція про права дитини формулює громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей.

Стаття 6 Закону України «Про охорону дитинства» містить положення, що «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я» [6].

Однією з особливих рис захисту життя дитини в системі правового статусу особи є заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах. Війна є носієм великої смертності людей, особливо тих, хто безпосередньо бере участь у бойових діях. Тому є неприпустимим втягнення дітей в такі дії як з метою захисту їх життя, так і з метою захисту дитячої психіки від споглядання насильства та смерті. Так, ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства» містить наступне положення: «Участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганда серед дітей війни і насильства забороняється» [6].

Наступним особистим правом дитини є право на захист від усіх форм фізичного чи психічного насильства (рабства). Виходячи з норм ст.ст. 34-37, 39 Конвенції про права дитини, ст.ст. 10, 30, 32, 33 [4] Закону України «Про охорону дитинства» [6], зміст даного права складає право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності і передбачає захист дитини від: образи, недбалого і жорстокого поводження, у тому числі з боку батьків; втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин; примушування до жебрацтва, втягнення до азартних ігор тощо; участі у воєнних діях і збройних конфліктах; незаконного переміщення (викрадення дітей, торгівля та контрабанда ними); позбавлення свободи свавільним або незаконним чином; катування та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження чи покарання; сексуальної експлуатації і сексуальних розбещень (дитяча проституція, порнографія); економічної експлуатації. Так, Конвенція про права дитини та прийнятий на її основі Закон України «Про охорону дитинства» є в Україні найефективнішим засобом боротьби з практикою, подібною до рабства, беручи до уваги кількість дітей, що є її жертвами [6].

Однак, даний закон лише в загальному вигляді освітлює цю проблему. В Україні відсутній нормативний акт, який би прямо вказував на наявність в нашій державі ефективних засобів боротьби із протиправою експлуатацією дітей, конкретизував би їх. Дана проблема поки що вирішується на рівні законодавчо закріплених заборон в різних сферах, наприклад, заборона роботи неповнолітнього у нічний час, встановлення мінімального віку, з якого можливе прийняття на роботу неповнолітніх, тобто, це стосується переважно сфери трудового права і лише в окремих випадках – кримінального.

Отже, права дитини є складовою частиною загального комплексу прав людини, який становить правовий статус будь-якої фізичної особи. Права дитини – це комплекс прав і свобод, який характеризує правовий статус дитини з урахуванням особливостей розвитку людини до досягнення нею віку повноліття.

Джерела та література:

1. Веселуха В. Соціальний і правовий статус неповнолітніх і його вплив на віктимну поведінку / В. Веселуха. // Право України. – 1999. – № 7.
2. Декларація прав дитини (ООН, 1959 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
3. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93
4. Конвенція ООН про права дитини (Конвенція ратифікована Постановою ВР №789-ХІІ (789-12) від 27 лютого 1991 р.). – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
5. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
6. Про охорону дитинства: закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30

Husak A., Melnik D. Prevention of involvement of minors in anti-public activity as an aspect of protection of their rights and freedoms in Ukraine. *The thesis deals with the issue of preventing the involvement of minors in anti-social activities in the context of proclaimed equality of rights of children, ensuring the protection of childhood, prohibition of violence against the child and its exploitation, protection and assistance of the state child deprived of family environment, etc.*

Keywords: *equality of rights of children, protection of childhood, prohibition of violence against the child and its exploitation, right to life, protection and assistance of the state to a child deprived of family environment, protection of rights and freedoms.*

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Р. В. Денисовець

Науковий керівник: к.ю.н., доц. К. С. Музичук

Принципи кримінального провадження це загальновизнані стандарти, що визначають сутність кримінального провадження, забезпечуючи охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Одним з таких принципів є принцип законності. У цій статті надано характеристику принципу законності та розглянуто тенденцію його реалізації в діяльності Європейського суду з прав людини. Розглянуто основні проблеми забезпечення прав і свобод людини.

Ключові слова: *законність, Європейська конвенція з прав людини, Європейський суд з прав людини, засади кримінального провадження, кримінальний процес, забезпечення прав і свобод людини.*

В системі принципів процесуального права, закріплених у чинному кримінальному законодавстві, особливе місце займає принцип законності.

Практика швидкого та ефективного розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень полягає в тому, що: по-перше, сам принцип законності набуває регуляційне значення, впливаючи на правосвідомість людей; по-друге, виступає в якості відправної точки для подальшого розвитку чинного процесуального законодавства і правозастосовної діяльності в правовому аспекті; по-третє, сприяє втіленню в життя функцій кримінального процесу. Саме тому теоретичне і практичне значення набувають наукові дослідження, присвячені не тільки аналізу системи принципів процесуального права в цілому, але і розкривають предметний зміст і значення окремих його принципів.

Поняття законності є одним з найважливіших у правовій науці, однак, його визначення як вимоги неухильного і точного виконання законів і заснованих на них підзаконних актів усіма громадянами, організаціями та посадовими особами, породжує ряд теоретичних і практичних проблем. Тому доцільним є розглянути дотримання принципу законності у кримінальному провадженні Європейського суду та його трактування згідно із Конвенцією з прав людини.

Проблема захисту прав людини в країнах, які стали на демократичний шлях розвитку, в останнє десятиліття набуває загальноєвропейського значення. Визначальним у справі забезпечення європейських стандартів прав людини було прийняття Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року.

Конвенція на основі визнання спільності спадщини політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права закріпила загальноєвропейську універсальну концепцію прав людини і єдині мінімальні стандарти механізму їх забезпечення [1].

Законність – це засада, сфера застосування якої є надзвичайно широкою.

Це – правовий режим точного та неухильного додержання законів при здійсненні правозастосовної діяльності, що дістає вияв у кримінальному провадженні, обмежує дискреційні повноваження органів досудового розслідування, прокуратури та суду і визначає можливість руху (переходу) кримінального провадження з однієї процесуальної стадії в іншу лише на підставі закону і в суворо визначеній ним послідовності.

Принцип законності був закладений в ст. 7 Конвенції («Покарання виключно на підставі закону»). Так, в першій частині зазначеної статті закріплено, що «Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення» [5, с. 48].

Досить широко у Великому енциклопедичному юридичному словнику зміст поняття «законність» визначає Ю. С. Шемшученко. Так, законність – один із головних принципів організації суспільного життя, сутність якого полягає у точному і неухильному виконанні законів усіма, кому ці закони адресовані. Академік зазначає, що законність не повинна підмінятися політичною та іншою доцільністю. Чинник доцільності має бути закладений у самих законах. Вони також повинні відображати загальнонародні інтереси, а в юридичному сенсі – бути правовими [2, с.290]. Сучасна правова енциклопедія дає визначення законності, як режиму (стану) відповідності дій, поведінки, діяльності посадових осіб, громадян та юридичних осіб законам і підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті неухильного додержання останніх усіма суб'єктами права [3, с. 21].

Принцип законності дістає вияв у встановленні єдиного порядку кримінального провадження в усіх кримінальних справах, неухильному дотриманні процесуальної форми та передбаченої процедури, забезпеченні застосування закону. Ця засада кримінального судочинства стосується всіх стадій та інститутів кримінального процесу, всіх його суб'єктів, поширюється на всі дії і процесуальні рішення, характеризує всі складові процесуальної діяльності та процесуальних відносин, пов'язує між собою всі інші засади і значною мірою сприяє їх фактичному втіленню.

Європейський суд з прав людини неодноразово вказував на фундаментальний характер гарантії, закріпленої в ст. 7 Конвенції. Вона є невід'ємним елементом верховенства права і займає важливе місце в конвенційній системі захисту, що підкреслюється неприпустимістю відступу від положень статті 2 в разі війни і при інших надзвичайних обставинах. Європейський суд неодноразово підкреслював у своїх рішеннях, що ст. 7 Конвенції не просто забороняє надання закону зворотної сили, але стверджує ширший принцип, згідно з яким тільки закон може визначати злочин і встановлювати покарання: «Злочин має бути чітко визначено законом. Ця умова дотримана, якщо особа може знати з формулювання відповідної норми та, якщо необхідно, її тлумачення судом, за які дії або бездіяльність вона несе відповідальність» [4, с. 126].

Важливою функцією Європейського суду з прав людини є забезпечувати неухильне дотримання і виконання норм конвенції державами-учасницями. Суд стає на захист тільки тих прав, що прописані у Конвенції та протоколах до неї. Важливість Конвенції обумовлена не тільки широтою закріплених у ній прав, а й механізмами захисту, створеними для розслідування можливих порушень і для забезпечення виконання обов'язків, передбачених Конвенцією.

У статті 55 Конституції України зазначено: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Європейський суд є унікальним міжнародним юрисдикційним органом, тому що до нього можна звернутись без згоди на це відповідної держави.

Питання розгляду міждержавних справ у ЄСПЛ нині надзвичайно актуальне для України, яка в умовах агресії, заручившись підтримкою міжнародного товариства, зокрема Ради Європи та її інституцій, розв'язує нагальні проблеми щодо захисту прав і свобод українських громадян, а також міждержавних відносин. Україна вперше постала в ролі позивача у справах, пов'язаних із захистом прав людини, 2014 року. Рішення ЄСПЛ мають слугувати для всіх органів публічної влади та їхніх посадових осіб орієнтирами у сфері гарантування прав і свобод людини, що є запорукою дотримання європейських демократичних стандартів та цивілізаційного розвитку України.

Питання забезпечення єдності судової практики є вкрай актуальним як для розвитку національного законодавства у сфері кримінальної юстиції, так і для розгляду справ у ЄСПЛ [6, с. 94-95].

Таким чином, дотримання законності у кримінальному провадженні з урахуванням практики ЄСПЛ вимагає врахування принципу передбачуваності в реалізації норм національного законодавства у сфері кримінальної юстиції. Судам необхідно враховувати загальні вимоги до передбачуваності закону в частині єдності застосування кримінально-правових норм (кримінально-правової кваліфікації).

Конвенція, про що неодноразово заявлялося в практиці Суду, – живий документ, який повинен тлумачитися у світлі обставин сьогоднішнього дня, і той факт, що у сфері захисту прав людини та основних свобод потрібні все вищі стандарти, неминуче вимагає більшої твердості при оцінці порушень основних цінностей демократичних суспільств. При застосуванні норм кримінального закону неминуче судове тлумачення, яке відповідає правовій природі злочину та обставинам конкретної кримінальної справи. У зв'язку з цим важливим орієнтиром для судової практики є принцип законності й результати його тлумачення в ЄСПЛ.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13) // Право України. – 2010. – № 10. – С. 215-233.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.
3. Європейський суд з прав людини. Судова практика. Вип. 2. Стаття 2 ЄКПЛ. "Право на життя": у 3 кн. / за заг. ред. В. Г. Буткевича. – К.: Ред. журн. "Право України", 2011. – Кн. 1-3.
4. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Д. Макбрайд ; Рада Європи. – К.: К.І.С., 2010. – 576 с.
5. Оніщенко Н. Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін // Віче. – 2012. – № 12. – С. 3.
6. Пастухова Л. В. Європейський механізм забезпечення прав людини / Л. В. Пастухова. – Сімф.: Таврія, 2009. – 224 с.

Denisovets R. Respect for the principle of the lawfulness of criminal proceedings in the enforcement activities of the European Court of Human Rights. *Principles of criminal proceedings are generally recognized standards that determine the nature of criminal proceedings, ensuring the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings. One such principle is the principle of legality. This article describes the principle of legality and examines the tendency of its implementation in the activities of the European Court of Human Rights. The main problems of human rights and freedoms are considered.*

Keywords: *legality, the European Convention on Human Rights, the European Court of Human Rights, the principles of criminal proceedings, criminal proceedings, the protection of human rights and freedoms.*

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У ПРАВІ ЄС**О. С. Драницька, Х. М. Полюх***Науковий керівник: к.ю.н. Г. Я. Наконечна*

Важливу основу правового статусу людини і громадянина становлять принципи права. Маючи універсальну природу, вони можуть задавати тенденції розвитку законодавства у цій галузі на багато років вперед, незважаючи на зміну соціально-економічного та політичного клімату в окремій країні чи всьому світі.

Ключові слова: права, свободи, право Європейського Союзу, принципи правового статусу, людина.

Після отримання більшістю країнами світу незалежності та прийняття ними власних законодавчих актів, посилюється роль та значення правового статусу людини і громадянина.

Щодо поняття правового статусу особи, то у юридичній літературі немає єдиного визначення. Так, на думку О. О. Лукашевої, правовий статус людини і громадянина може бути охарактеризований як система прав і обов'язків, що законодавчо закріплюються державою в конституціях та інших нормативно-правових актах. У свою чергу, М. В. Вітрук визначає правовий статус як систему юридичних прав, свобод, обов'язків і законних інтересів у їх єдності, основу чи ядро правового становища. Л. Д. Воєводін також підкреслює, що саме права і свободи утворюють ядро правового статусу. На переконання Ю. М. Тодики, правовий статус особи - це правове положення індивіда, що відображає його фактичний стан у взаєминах із суспільством, державою, іншими людьми. Загальноживаним у науці є визначення, що правовий статус особи - це юридично закріплене її положення у державі й суспільстві [1, с. 20].

Термін «принцип» походить від латинського «*principium*», яке означає основні, найзагальніші положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості. С. П. Погребняк уточнює, що принцип, по-перше, являє собою ідею, положення, вимогу, і, по-друге, він є не простим положенням (ідеєю, вимогою), а основним, основоположним, засадничим, фундаментальним, вихідним, загальним, керівним, відправним, провідним, цільним [1, с. 21].

Принципи правового статусу людини і громадянина – основні положення щодо правового статусу людини і громадянина, який включає в себе систему прав та свобод.

В праві Європейського Союзу права людини, демократія та верховенство закону є головними цінностями. ЄС розглядає права людини як загальні й неподільні. ЄС активно захищає права людини й у границях Союзу, і в усьому світі.

Основним документом, що визначає принципи правового статусу людини й громадянина в Європейському Союзі є Хартія основних прав (Charter of Fundamental Rights), яка була офіційно проголошена на саміті в Ніцці 7 грудня 2000 р. [2].

Розділ 1-2 Хартії закріплює принцип поваги прав та свобод людини. Даний принцип - одна з аксіом правової держави - означає, що у всіх сферах діяльності органи публічної влади пріоритетну увагу повинні приділяти забезпеченню прав та свобод людини і громадянина. Принцип поваги прав людини та її основних свобод повною мірою поширюється на наднаціональні інститути та посадових осіб організацій Європейського Союзу. Визнаний спочатку Судом ЄС, в даний час він виступає як один із загальних принципів конституційного ладу, дотримуватися який зобов'язані і сам Союз, і всі його держави-члени. Аналогічний принципи встановлюються в Загальній декларації прав людини (стаття 18) [3].

В Розділі 3 Хартії основних прав встановлений принцип рівності. Він є головним у системі принципів правового статусу людини і громадянина у демократичному суспільстві. Принцип рівності покликаний забезпечити однакові умови реалізації всіх прав і свобод усіма

людьми, перешкодити дискримінації або, навпаки, створення необґрунтованих привілеїв для окремих осіб або соціальних груп. Принцип рівності включає:

- юридичну рівність (всі рівні перед законом);
 - соціальну рівність (рівність людей незалежно від приналежності до певної соціальної групи або категорії, зокрема, незалежно від «статі, раси, кольору шкіри, етнічного та соціального походження, мови, віросповідання або переконань, політичних або інших поглядів, приналежності до національної меншини, майнового стану, наявності інвалідності, віку або сексуальної орієнтації);
 - політичну рівність (рівність незалежно від державної приналежності (громадянства).
- В інтересах представниць прекрасної статі в якості самостійного елементу принципу рівності встановлено рівність жінок і чоловіків: «Рівність жінок і чоловіків має забезпечуватися в усіх сферах, в тому числі в питаннях зайнятості, трудової діяльності і заробітної плати» (ст. 23 «Рівність жінок і чоловіків» Хартії).

Після реформи Лісабонського договору в установчих документах ЄС отримав спеціальне закріплення і такий елемент принципу рівності, як рівність громадян Союзу у взаєминах з інститутами, органами і установами ЄС. «У всій своїй діяльності Союз дотримується принцип рівності своїх громадян, які користуються однаковою увагою з боку його інститутів, органів і установ» (ст. 9 Договору про Європейський союз).

Принцип рівності між громадянами різних країн Європейського Союзу є невід'ємна умова побудови єдиного економічного, а одно політичного і правового простору в межах всієї його території. Даний принцип у формі «заборони будь-якої дискримінації за ознакою приналежності до певного громадянства» був закріплений ще в початковій редакції Договору про Європейське співтовариство [4].

В Європейському Союзі мають юридичну чинність також інші міжнародно-правові акти, які за своєю суттю є джерелами, що визначають принципи правового статусу людини та громадянина:

- Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14 грудня 1960 року.
- Конвенція про захист прав культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року.
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 року.
- Конвенція про політика в області зайнятості від 9 липня 1964 року.
- Конвенція про охорону материнства від 28 червня 1952 року.
- Конвенція про права дитини від 22 листопада 1989 року.
- Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року та ін. [3].

Отже, право ЄС закріплює принципи правового статусу людини і громадянина у багатьох законодавчих актах. Однак основним серед них є Хартія основних прав, яка беззаперечно посприяла забезпеченню вищого рівня міжнародно-правового гарантування фундаментальних прав людини, а певні норми цього документа здатні слугувати взірцем для удосконалення конституційно-правового захисту прав людини в Україні. Норми цього документа сформовані з урахуванням світового та європейського досвіду, конституційних традицій держав-членів ЄС, а також практики ЄСПЛ і Суду ЄС.

Джерела та література:

1. Полховська І. К. Поняття і принципи конституційно-правового статусу особи в Україні / І. К. Полховська // Право і суспільство, №4, 2012. – С. 19-23.
2. Право Європейського Союзу. URL: <https://arm.naiiu.kiev.ua/books/eulaw/info/lec6.html>.
3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?lang=uk.
4. Договір про заснування Європейської спільноти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_017.

Dranyska O., Polyuh K. Principles of the human and citizens and legal status in law of the European Union. *One of the important basis for the legal status of the human and citizens is the principles of law. Giving universal nature, they can set the trend for development legislation, although the socio-economic and political climate can change in countries or the world.*

Keywords: law, freedoms, law of the European Union, principles of legal status, human.

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

З. В. Журавська, Т. М. Блащук

У статті аналізується правовий статус засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також розглядається питання суб'єктивних та об'єктивних прав таких осіб.

Ключові слова: правовий статус, засуджений, місця позбавлення волі, злочин.

Правовий статус засуджених до позбавлення волі – це різновид галузевого правового статусу, який визначається нормами кримінально-виконавчого законодавства. У загальному вигляді правове положення засуджених слід розуміти, як засновану на загальному статусі громадян держави та закріплену у нормативних актах різних галузей права сукупність їх прав та обов'язків, які залежать від призначеного їм вироком суду виду та міри покарання, а також від поведінки під час його відбування [1, с. 17]. Потрапляючи у сферу кримінально-виконавчих правовідносин, засуджений не позбавляється автоматично прав і обов'язків особи, оскільки, як уже зазначалось, це суперечило б ст. 63 Основного закону держави. Фахівці наголошують, що особи, що відбувають покарання не можуть бути позбавлені громадянства України і тому як громадяни України володіють певними правами і свободами, які відповідно до ст. 3 Конституції України визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини визнається Конституцією України головним обов'язком держави [2, с. 110].

Тому засуджені, незважаючи на вчинення кримінального правопорушення, перебувають під правовим та соціальним захистом держави, водночас держава бере на себе обов'язок поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечувати їх особисту безпеку та правовий захист. На підтвердження цього свідчить й закріплення у чинному законодавстві норми про те, що адміністрація органів і установ виконання покарань зобов'язана забезпечувати дотримання прав людини і громадянина, реалізацію законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту (п. 2 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»).

Щодо суб'єктивних та об'єктивних прав засуджених, варто зазначити що термін «суб'єктивне» вказує на належність права певному суб'єкту (засудженому), на його певні юридично визнані можливості, якими він на свій розсуд може скористатися або не скористатися. Суб'єктивний характер права виявляється у тому, що воно залежить від волі суб'єкта та реалізується залежно від його бажання та належить йому. Формою виразу суб'єктивного права є право, що визначає міру свободи певного суб'єкта шляхом конкретизації його можливої поведінки [3, с. 405]. За іншими міркуваннями, суб'єктивне право – це міра дозволеної поведінки, яка забезпечена юридичними обов'язками інших осіб і належить правомочній особі з метою задоволення її інтересів.

Суб'єктивне право – це особлива юридична можливість діяти, яка створюється і гарантується державою через норми об'єктивного права, що дозволяє суб'єкту (як носію цієї можливості) поводити себе відповідним чином, вимагати відповідної поведінки від інших осіб, користуватись відповідним соціальним благом, звертатися в разі необхідності до компетентних органів держави за захистом – з метою задоволення особистих інтересів і потреб, які не суперечать суспільним [4, с. 145]. Інколи під суб'єктивним правом особи розуміється

закріплена в нормі можливість користуватись відповідним соціальним благом, здійснювати дії і вимагати від інших здійснення відповідних дій, поведінки, поступків, установлених правовою нормою.

Отже, можна зробити висновок, що суб'єктивне право включає декілька правомочностей незалежно від його змісту і галузевої належності: по-перше, правомочність володіти відповідним благом; по-друге, правомочність на здійснення відповідних дій; по-третє, правомочність яка дозволяє суб'єкту вимагати від іншого учасника правовідносин юридичного обов'язку; по-четверте, у разі порушення суб'єктивного права, невиконання іншою стороною своїх обов'язків обумовлених право відношенням, виникає правомочність звернутися за захистом до судового органу. Тобто зміст суб'єктивного права включає в себе: 1) можливість засудженого вільно користуватися соціальними благами у межах, встановлених правом; 2) можливість вимагати виконання кореспондуючих даному праву обов'язків адміністрацією органів і установ виконання покарань, іншими суб'єктами кримінально-правових та інших правовідносин; 3) можливість звернутися за захистом свого суб'єктивного права [5, с. 20].

У сучасній науці об'єктивне та суб'єктивне право визначаються самостійними і взаємозалежними категоріями, що відображають різноманітні сторони правової дійсності. Об'єктивне право – це система загальнообов'язкових норм, що мають формальний вираз, встановлюються та гарантуються державою з метою впорядкування суспільних відносин. Об'єктивність права визначається тим, що воно: не залежить від волі та свідомості суб'єкта права; не належить йому. Формою виразу об'єктивного права є законодавство; правові звичаї; юридичні прецеденти; нормативні договори певної держави [6, с. 184-185].

Суб'єктивне та об'єктивне право мають такі спільні риси: юридичний характер; виконання ролі засобів регулювання суспільних відносин; встановлення державою; документальна форма закріплення; охорона; визначений та нормативний характер, юридична сила. Однак, не зважаючи на наявність певних спільних ознак, категорії об'єктивного та суб'єктивного права мають самостійний характер. Взаємодія об'єктивного та суб'єктивного права виявляється через два напрями: а) об'єктивне право є мірою реалізації можливостей, наданих правом суб'єктам; б) суб'єктивне право - це засіб (спосіб) реалізації об'єктивного права шляхом його конкретизації [7, с. 353].

Права засуджених також потребують певних юридичних гарантій, до яких відносять:

- Юридичне закріплення гарантій прав, свобод та обов'язків (створення правових норм, які б визначали способи і механізми реалізації права та його захист).

- Створення системи охорони і захисту державою прав, свобод та обов'язків, яка забезпечувала б їх реальне використання та надійний захист від будь-яких посягань.

- Формування в громадян свідомого ставлення до використання прав і свобод, виконання обов'язків, підвищення рівня їх правової культури. Особливої актуальності цей аспект набуває стосовно підготовки персоналу місць позбавлення волі, бо саме він визнається нині одним із ключових суб'єктів забезпечення дотримання прав засуджених.

- Активізація діяльності об'єднань громадян, які сприяють захисту прав, свобод та обов'язків.

- Державний і громадський контроль за станом забезпечення прав, свобод та обов'язків [8, с. 30].

Отже, можна дійти висновку, що засуджені до позбавлення волі також мають правовий статус, який повинен забезпечуватись державою. Правовий статус засуджених виступає комплексним міжгалузевим правовим інститутом і являє собою врегульоване нормами різних галузей права становище засуджених під час відбування кримінального покарання.

Джерела та література:

1. Минязева, Т. Ф. Правовой статус личности осужденных Российской Федерации [Текст]: моногр. / Т. Ф. Минязева. – М.: НОРМА, 2001. – 320 с.

2. Колб О., Крук О. Поняття короткочасних виїздів засуджених в Україні за межі колонії / О. Колб, О. Крук // Історико-правовий часопис: науковий журнал / упоряд. О. Крикунов. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 1 (5). – С. 107-113.

3. Зайчук, О. В., Оніщенко, Н. М. Теорія держави і права: академічний курс [Текст]: Підручн. / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 405 с.
4. Матузов, Н. И. Личность. Право. Демократия (теоретические проблемы субъективного права) [Текст] / Н. И. Матузов. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та. – 1972. – 292 с.
5. Кримінально-виконавче право України [Текст]: Підручн. / В. В. Голіна, М. В. Романов, М. П. Черненко, В. М. Харченко, О. В. Лисодід, Л. П. Оніка, А. Х. Степанюк, В. Ф. Оболенцев. / за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х.: Право, 2005. – 256 с.
6. Богословська Ж. М. Зміст конституційного права людини і громадянина України на соціальний захист // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. Корецького В. М. НАН України. – Київ, 2009. – Вип. 46. – С. 181-188.
7. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. – 656 с.
8. Князев В. Конституційні гарантії прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні// Право України, 1998. – № 11. – с.29-31.

Zhuravska Z., Blaschuk T. For some aspects of the legal status of prisoners. The article analyzes the legal status of prisoners and discusses the subjective and objective rights of such persons.

Keywords: legal status, convicted person, places of imprisonment, crime.

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЧИ УПУЩЕНА ВИГОДА?

Ю. О. Заїка

З'ясовано сутність порушення права на пенсію, проблеми перерахування розміру пенсії, правова природа перерахованих грошових сум, які підлягають до виплати.

Ключові слова: захист соціальних прав, шкода, упущена вигода.

Належний захист прав і свобод людини є не лише свідченням демократичності, а і однією із гарантій конституційного ладу. Особлива роль у захисті прав і свобод людини і громадянина належить державі, яка приймає на себе які певні зобов'язання, так і відповідальність за забезпечення благополуччя своїх громадян.

Зміни у законодавстві, певні колізії між нормами чинних нормативних актів зумовлюють потребу аналізу змісту окремих законодавчих положень у сфері соціального захисту громадян. Серед існуючих проблем, які виникають сьогодні на практиці, це відсутність єдності позицій судових інстанцій щодо правової природи грошових коштів, які виплачуються у випадку перерахунку розміру пенсії, зумовленого наданням нових довідок про донарахування заробітної плати за період за який обчислюється пенсія. В одних випадках ці кошти суди вважають збитками, в іншому розглядають як упущену вигоду з подальшими правовими наслідками.

У справах, які розглядаються, встановлено, що підставою звернення до суду є протиправні дії відповідних посадових осіб, зокрема, наданням довідок щодо отримання грошового забезпечення за посадою на момент виходу на пенсію, які не відповідали дійсності, а саме, не включали до грошового забезпечення отримані позивачами суми індексації заробітної плати, матеріальної допомоги на оздоровлення, матеріальної допомоги для вирішення соціально побутових питань та інше, внаслідок чого були порушені цивільні права позивачів.

Згідно зі статтею 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх службових повноважень.

Загальні засади відповідальності за заподіяну шкоду, коли між особами відсутні будь-які договірні відносини, встановлені у ст. 1166 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Підставами деліктної відповідальності є протиправне, шкідливе та винне діяння заподіювача шкоди та наявність обов'язкового причинного зв'язку між протиправною поведінкою такої особи та завданою шкодою.

У статті 1173 ЦК України передбачений склад спеціального делікту, який характеризується особливим суб'єктивним складом і особливим способом завдання шкоди - при здійсненні владно-адміністративних повноважень відповідними органами. Такі діяння можуть набувати можуть набувати різних видів і форм: у вигляді наказів, розпоряджень, приписів, довідок тощо, які зумовлюють настання певних негативних правових наслідків для зацікавленої особи. Шкода може бути заподіяна як активними діями, так і протиправною бездіяльністю. Наявність шкоди – як умови цивільно-правової відповідальності полягає у грошовому виразу прямого чи побічного негативного впливу боржника на майно потерпілої особи.

Законодавець у ст. 22 ЦК України передбачає способи відшкодування шкоди – відшкодування збитків, а також відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодовані і в інший спосіб, зокрема, шкода завдана майну, може відшкодуватися в натурі (переданням речі того ж роду та тієї ж якості, полагодження пошкодженої речі тощо).

Аналіз змісту статті 22 ЦК України дає підстави для висновку, що збитки є складовою частиною більш широкого поняття – «шкода». Відшкодування збитків традиційно найбільш поширений та універсальний спосіб захисту порушених законних прав та інтересів. Відповідно до ст. 22 ЦК України категорія збитків складається з двох наступних елементів: а) реальних збитків і б) упущеної вигоди.

Реальні збитки – це втрати майнового характеру. Негативні зміни у майні потерпілої особи можуть носити як кількісний, так і якісний характер (пошкодження, втрата, псування майна). Збитки – це грошова оцінка тих змін, які фактично відбулися у майні. Законодавець передбачає два способи відшкодування збитків: а) відшкодування в натурі; б) і, власне, відшкодування збитків.

Упущена вигода за правовою природою являє собою ринкову категорію в складову якої включена можливість використання певного майна, за допомогою якого відбулося б зростання активів потерпілого.

Тобто, якщо реальні збитки – це витрати, які кредитор поніс або повинен понести, щоб поновити своє порушене право, то у поняття упущеної вигоди законодавець закладає не обов'язковість, а можливість отримання доходів за звичайних умов, якщо б право кредитора не було б порушене.

Визначений у законодавстві порядок обрахування розміру пенсії та її складові – об'єктивна категорія, яка залежить від встановлення низки правоутворюючих юридичних фактів (скажімо, для військовослужбовців пенсії обчислюються з розміру грошового забезпечення (враховуючи відповідні доклади за посадою, військовим званням, процентну надбавку за вислугу років, щомісячні додаткові види грошового забезпечення (різного роду надбавки, доплати, підвищення та премії), з якого було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 р. – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування), і не потребує спеціального механізму, методики обрахування чи доведення розміру можливої вигоди. Відповідно, не може виникнути спір відносно розміру не одержаних грошових коштів, оскільки складові компоненти, які утворюють загальний розмір грошових виплат, визначені імперативними законодавчими нормами і не можуть бути предметом розгляду у судовому засіданні.

З огляду на це грошові кошти, тобто, не нарахована внаслідок протиправної бездіяльності в належному розмірі пенсія, за правовою природою є реальними збитками, які боржник зобов'язаний відшкодувати для поновлення порушеного права кредитора.

Негативні наслідки у вигляді обов'язку відшкодувати збитки настануть для боржника у випадках:

а) втрати майна кредитором;
б) пошкодженні майна кредитора;
в) понесення кредитором додаткових витрат (реальні збитки);
г) втрати кредитором доходів, які він повинен був отримати за відсутності правопорушення (упущена вигода).

Відшкодування цих чотирьох різновидів збитків має місце при повній цивільно-правовій відповідальності. Для цивільно-правової відповідальності характерним є саме те, що вона завжди полягає у покладенні на боржника додаткових обов'язків, які зачіпають його майнові інтереси. Якщо ж негативних наслідків для боржника не настає, то йдеться не про цивільно-правову відповідальність, а про спосіб захисту майнових прав боржника, про обрану міру впливу на нього наслідком чого стає передача кредитором належного.

Якщо за цих обставин не виплачену грошову суму розглядати як збитки, то йдеться не про відповідальність, а лише про повернення належного потерпілому. Водночас, у останнього залишиться право вимагати упущену вигоду, оскільки кошти, які могли нею використувуватися в цивільному обороті, не з її вини з цього обороту були протиправно вилучені.

У ч. 3 ст. 22 ЦК України законодавцем задекларований принцип повного відшкодування збитків. З цього випливає, що відшкодування реальних збитків не позбавляє кредитора права вимагати відшкодування упущеної вигоди, пов'язаної з несвоєчасною виплатою пенсії в повному розмірі, якщо можливість отримання прибутку існувала реально, а не в якості його суб'єктивної уяви.

Єдність судових позицій в цьому питанні сприятиме належному захисту порушених соціальних прав громадян.

Zaika U. Damage or lost income? *Author explores the essence of the violation of the right to a pension, problems of recalculation of amount of pension, legal nature of recalculated sums of money, which are need to pay.*

Keywords: *protection of social rights, damage, lost income.*

ПРАВО ЛЮДИНИ НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ГАРАНТІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

В. К. Зінкевич

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. В. Сокол

У статті висвітлюються проблеми забезпечення прав людини у сфері соціального забезпечення на прикладі країн Європейського союзу, розглянуто міжнародні гарантії права на соціальне забезпечення. Зроблено висновок щодо реальності соціальних прав людини та місця людини і громадянина у соціальній політиці європейських країн.

Ключові слова: *права людини, соціальні права, соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальна політика.*

Постановка проблеми. У більшості країн цінність та значення людини – найвищий пріоритет, відповідно й увага, яка надається проблемі забезпечення прав людини на світовому і національному рівнях, загальний концептуальний підхід полягає в тому, що на перший план виходить людина з її життєво важливими потребами, а якість юридичного механізму забезпечення цих потреб визначається саме як здатність держави забезпечити ці потреби. Право на задоволення таких потреб об'єднано одним терміном – соціальні права, які сьогодні визнаються фундаментальними, водночас вони є найбільш проблематичними у контексті гарантування та забезпечення [3, с. 9].

Стан дослідження. Окремі питання забезпечення гарантій права на соціальне забезпечення досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як Н. Болотіна, І. Гуменюк, С. Приходько, Ж. Пустовіт, С. Сивак, І. Сирота, Б. Стичинський та ін.

Метою даної статті є визначення місця права на соціальне забезпечення в системі прав і свобод людини, а також реальності та гарантованості їх забезпечення у деяких країнах Європейського союзу.

Виклад основного матеріалу. Право на соціальне забезпечення (за віком, у випадку хвороби, інвалідності, втрати годувальника, для виховання дітей тощо) полягає в тому, що держава гарантує надання достатніх коштів громадянам, які через об'єктивні обставини повністю або частково втратили можливість працювати і отримувати винагороду за працю, а також допомоги сім'ям у зв'язку із народженням та вихованням дитини.

Це право закріплене у ст. 22 Загальної декларації прав людини. У Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (ст. 9) прямо встановлено право на соціальне забезпечення, у тому числі - соціальне страхування. Крім того, це право закріплює ст. 7, в якій проголошується право на задовільне існування. Ст. 10 цього ж пакту закріплює право сім'ї та матері на допомогу по соціальному забезпеченню [1].

Глибока сутність гуманістичної соціальної політики в країнах світу декларувалась принципом солідарності, спрямованого на вирішення глобальних проблем країн світу, базуючись на справедливому розподілі витрат на підставі рівності та соціальної справедливості. Ті, хто страждає або знаходиться в найменш сприятливому становищі, заслуговують допомоги тих, хто знаходиться у більш сприятливому становищі. Вказані принципи покладені в основу реалізації соціального забезпечення провідних країн Європейського союзу [5, с. 76].

Щодо визнання та виконання державою соціальних зобов'язань, слід зазначити, що до кінця XIX ст. панувала політика невтручання держави в організацію систем соціального захисту, створення соціального страхування, а взаємодопомога лише заохочувалася державою. Ситуація докорінно змінилася з виникненням у середині XX ст. соціальної держави, з державним визнанням соціальних прав і взяттям державою на себе соціальної функції [2].

Разом з тим, здійснюючи соціальну політику й проголосивши у конституціях і законах соціальні права, не всі держави можуть забезпечити їх реальне здійснення. Поясненням тому є декілька причин.

По-перше, на відміну від прав першого покоління, які визначаються як негативні права (оскільки реалізація таких прав потребує захисту від втручання держави), соціально-економічні права отримали назву позитивних прав, оскільки вимагають певних активних дій з боку органів держави в інтересах особи щодо створення спеціальних програм та упровадження відповідного організаційно-правового та фінансового механізмів для їх забезпечення. Задача держави складається в тому, щоб створювати соціальні програми, вести організаційну та господарську діяльність, яка б дала змогу гарантувати та робити реальними проголошені права.

По-друге, на відміну від прав першого покоління, соціальні права є, як вважають деякі вчені, вже предметом домовленості між суспільством і владою, тому що можливість забезпечення тих або інших соціально-економічних прав залежить від економічного стану держави, зрештою – від ефективності праці самих його громадян. Отже, ступінь реальності прав громадян другого покоління залежить від працездатності самих громадян. А держава, проводячи економічну політику, повинна лише допомогти громадянам отримати та примножити їхні блага, а разом з цим і коло прав. А от стосовно громадян, які з об'єктивних причин не можуть забезпечити себе матеріальним добробутом (інваліди, люди з обмеженими можливостями), а тому і правами, держава має зобов'язання по забезпеченню цих громадян матеріальним мінімумом. А вже від розміру встановленого державою мінімуму благ залежить рівень реальності прав громадян, який держава готова і здатна забезпечити. І для кожної країни цей рівень різний, тому друге покоління прав людини вважають менш універсальним.

По-третє, крім меншої універсальності, соціально-економічні права відрізняються від громадянських і політичних ще й меншою визначеністю і чіткістю формулювань. Фундаментом багатьох соціально-економічних нормативів служать достатньо загальні й широкі поняття, такі як «справедливий», «гідний», «задовільний», «розумний» і т.п. [6, с. 112]

Міжнародні стандарти у сфері соціального забезпечення – це передбачені міжнародними актами параметри надання особам окремих видів соціального забезпечення, що носять для держави рекомендаційний або обов'язковий характер і реалізуються через національне законодавство. Ці параметри включають: 1) соціальний ризик, при настанні якого надається відповідний вид соціального забезпечення (сфера застосування); 2) коло осіб, які підлягають захисту (отримувачі соціального забезпечення); 3) умови отримання права на відповідний вид соціального забезпечення; 4) типи соціальної допомоги (періодичні, одноразові, грошові, натуральні); 5) метод нарахування періодичних грошових виплат (грошові допомоги, пов'язані із заробітком або фіксована допомога, яка виплачується із урахуванням матеріального стану); 6) період дії права на отримання допомоги (строк, упродовж якого здійснюються періодичні виплати); 7) період очікування (строк, з якого починається виплата, наприклад, по безробіттю). В основному застосовуються три способи впровадження і обліку міжнародних норм про соціальне забезпечення: 1) безпосереднє застосування норм, що містяться у міжнародних актах, без трансформації у національне законодавство; 2) включення таких норм у національні закони повністю чи частково; 3) облік і реалізація у нормативно-правових актах національного законодавства міжнародного досвіду у сфері соціального забезпечення, закріплених у відповідних міжнародних актах, до яких країна не приєдналась, а також у внутрішньому законодавстві інших держав [4, с. 65].

Звернемо увагу на окремі аспекти розвитку соціального забезпечення деяких країн Європейського Союзу.

Конституцією Німеччини встановлено, що Німеччина є демократичною і соціальною федеративною державою. Для здійснення ідеї Об'єднаної Європи, Федеративна Республіка Німеччина бере участь у розвитку Європейського Союзу, в обов'язок якого входить гарантувати дотримання принципів демократії, правової держави, соціальної і федеративної держави (ст. ст. 20, 23). У Німеччині значна частина соціальних послуг забезпечується державними інститутами, які відносяться до системи державного соціального страхування. Інститутами соціального страхування виступають державні установи, благодійні організації, приватні страхові компанії, які на умовах, визначених законодавством, конкурують між собою. Існування розвинутої системи соціального страхування в Німеччині базується на концепції «соціального ринкового господарства», покладеного в основу специфічної німецької моделі суспільного розвитку. У системі соціального страхування Німеччини важливе місце відведено пенсійному страхуванню. Мета пенсійного страхування: покращення та відновлення працездатності застрахованих осіб; надання пенсій у зв'язку з професійною та загальною непрацездатністю, а також виплата пенсій по старості; надання пенсій у випадку втрати годувальника. Пенсійна система Німеччини по старості складається з трьох рівнів: перший рівень – державна пенсійна система, яка має обов'язковий страховий характер, та побудована за принципом перерозподілу доходів; другий рівень пенсійної системи – недержавна пенсійна система по старості, що є додатковим джерелом доходу для пенсіонера і носить добровільний характер; у якості третього рівня пенсійного забезпечення виступають індивідуальні накопичувальні рахунки на старість. Для виходу на пенсію встановлений пенсійний вік – 65 років.

Франція займає друге місце серед європейських країн за обсягами витрат державного бюджету на соціальну сферу. Витрати складають – 30% бюджету (450 млрд. євро в рік). Головними принципами соціальної політики Франції є свобода, рівність у правах і солідарність. Для французької моделі соціального забезпечення характерні деякі особливості: по-перше, дуже складна організаційна структура; по-друге, висока доля витрат на соціальні програми, яка перевищує середній рівень по Європейському Союзу; по-третє, існування розгалуженої системи професійно-галузевих схем соціального страхування, наявність розвинутої системи

сімейних допомог; по-четверте, велика роль додаткових систем соціального забезпечення, особливо у сфері пенсійного і медичного страхування; по-п'яте, великою відмінністю французької системи соціального захисту від інших європейських є її фінансування переважно за рахунок внесків соціального страхування; по-шосте, існування різноманітних страхових фондів, які реалізують окремі соціальні програми, що доповнюють обов'язкові соціальні послуги в межах загальних обов'язкових схем соціального захисту. Базові режими є головними в національній системі соціального страхування. Вони діють за єдиною методикою пенсійного забезпечення осіб, зайнятих у промисловості та торгівлі [5, с. 77].

Висновки. Право на соціальне забезпечення має відображення не лише у міжнародних нормативно-правових актах, а й у внутрішньому законодавстві країн. Відповідно наслідком цього і є забезпечення соціальної безпеки громадян, створення необхідних і достатніх умов для реалізації соціальних прав людини і громадянина. Проте виникає проблема практичного забезпечення цих прав, оскільки обсяг державних гарантій права на соціальний захист залежить від фінансово-економічних можливостей держави, тобто надання матеріальної допомоги соціально вразливим має відбуватися на основі матеріально-фінансових можливостей держави. Зміст та обсяг державних гарантій права на соціальний захист має відповідати принципу реальності, тобто нормативно-правовими актами мають бути визначені тільки ті види та розміри соціальних виплат та інших соціальних пільг, які держава в змозі надати громадянам, виходячи зі своїх ресурсів та на основі принципу балансу інтересів людини, суспільства та держави.

Розглянувши особливості соціального забезпечення у країнах Європейського Союзу, можна констатувати, що в основу соціальної політики європейських країн покладена людиноцентристська ідея, коли функціонування всього державного механізму спрямоване на покращення життя окремої людини, а загалом і населення. Така політика має позитивний вплив на реалізацію декларованого соціального забезпечення всіх членів суспільства, регулює стан на ринку праці, слугує стабілізатором соціальної ситуації в країні.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст.3103
2. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні [Текст] : монографія / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 381 с.
3. Прилипко С. М. Предмет права соціального забезпечення [Автореферат]: Предмет права соціального забезпечення : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.05 / Прилипко Сергій Миколайович; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2007. – 47 с.
4. Сташків Б. І. Гарантії права на соціальне забезпечення [Текст] : навчальне видання / Б. І. Сташків. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 100 с.
5. Тищенко О. В. Досвід соціального забезпечення населення в провідних країнах Європейського Союзу [Електронний ресурс] / О. В. Тищенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 2. Том 2. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo02/part_2/17.pdf.
6. Турута О. В. Соціальні права людини в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Турута // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 24. Том 1. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7153/1/96.pdf/>

Zinkevych V. The human right to social security: guarantees and foreign experience. *The article highlights the problems of ensuring social rights in some countries of the European Union. The author examines the international guarantees of social security law. The conclusion is drawn about the reality of ensuring social human rights and the place of a man and a citizen in the social policy of European countries.*

Keywords: *Human rights, social rights, social security, social protection, social policy.*

РОЗУМНІ СТРОКИ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД**А. В. Іванова***Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря*

У статті проведено аналіз критеріїв розумності строку судового розгляду справи крізь призму європейських стандартів у контексті рішень Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: розумні строки, критерії розумності строку, кримінальне провадження, право на справедливий суд, європейські стандарти.

Згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

У національному законодавстві поняття розумних строків сформульовано у ст. 28 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), відповідно до якої під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Крім того, засада розумності строків впливає безпосередньо із завдань кримінального провадження, які закріплені у ст. 2 КПК України: «Завданнями кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду...». У ст. 129 Конституції України серед основних засад судочинства названо розумні строки розгляду справи судом.

Разом із тим, незважаючи на положення Основного Закону та КПК України, все ще існують проблеми дотримання розумних строків під час досудового розслідування, повторного судового розгляду кримінального провадження тощо. Однак найбільш поширеною є проблема затягування строків кримінального провадження, яке часто носить умисний характер.

Як зауважує В. Маринів, ст. 28 КПК України засаду розумності строків визначає так би мовити контурно, у найбільш загальних рисах, а тому для з'ясування деталей необхідно звертатися до інтерпретаційних актів національних судових установ та рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [3]. Із цієї думкою слід погодитися, адже і у цитованій вище нормі ст. 6 Конвенції не розкрито сутності та ознак розумних строків.

ЄСПЛ напрацьовано низку критеріїв, які згодом знайшли своє втілення й у вітчизняному законодавстві. Відповідно до ч. 3 ст. 28 КПК України такими критеріями є: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для досудового розслідування тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб виконання слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

При визначенні ступеня складності справи ЄСПЛ враховує такі фактичні й правові обставини: характер і тяжкість вчинених особою злочинів; кількість злочинних епізодів і кількість злочинів, які розглядаються в рамках однієї справи; віддаленість, з точки зору часу, між фактами, що є предметом розгляду у судовому процесі, і самим судовим процесом; кількість свідків та інші проблеми, які виникають у зв'язку із збиранням показань свідків.

У справі «Буряга проти України» (2010) ЄСПЛ встановив, що провадження у національних судах (враховуючи усі три інстанції) тривало понад п'ять років і сім місяців. Показовим є те, що ЄСПЛ, хоча і визнав, що з огляду на кількість підсудних та висунутих обвинувачень справа, яка розглядається, є досить складною, однак з огляду на низку випадків відкладення судового розгляду та повернення справи на дорозслідування для виправлення

процесуальних помилок дійшов висновку про те, що тривалість цього провадження була надмірною і вийшла за межі розумного строку [5].

Слід мати на увазі, що важливими для встановлення факту дотримання розумних строків є не лише загальна тривалість провадження, а й виправданість часових витрат на здійснення кожної окремої процедури. Звернувшись до рішення у справі «Лопатін і Медведський проти України» (2010), ми бачимо, що провадження тривало три роки, чотири місяці і дванадцять днів та охоплювало розгляд справи у судах двох інстанцій. При цьому ЄСПЛ констатує, що загальна тривалість судового провадження може вважатися виправданою з огляду на складність справи, зазначив, що в даному випадку мав місце період бездіяльності тривалістю більше року, коли справа перебувала на розгляді в суді першої інстанції, факт такого тривалого періоду бездіяльності за обставин, коли необхідна була особлива ретельність у зв'язку з перебуванням заявників під вартою, визнав порушення п. 1 ст. 6 Конвенції. В результаті призначення нового розгляду в суді першої інстанції відбувається повторне проведення значної за обсягом роботи (допит обвинувачених, потерпілих, свідків, призначення експертиз, дослідження письмових доказів тощо), що призводить до перевантаження суду та прокурорів, порушення прав учасників кримінального провадження і зрештою – до порушення права обвинуваченого на справедливий суд упродовж розумного строку [1, с. 165].

Конвенція зобов'язує держави організувати свою правову систему так, щоб суди виконували вимоги п. 1 ст. 6. Національні суди несуть особливу відповідальність щодо забезпечення виконання своїх зобов'язань усіма учасниками судового розгляду справи без затримки. ЄСПЛ вважає, що у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції важливе тільки те зволікання, яке тим чи іншим чином залежить від держави («Меріт проти України»). Якщо в розгляді справи бере участь державний орган, то затримка з його боку при наданні доказів ставиться в провину держави. Якщо затримка відбувається з вини приватної сторони, держава не несе за це прямої відповідальності, але може виникнути питання, чи вжив суд належних заходів щодо забезпечення швидкого розгляду, чи він занадто розтягував строк без належних на те підстав і тим самим сприяв перевищенню розумного строку розгляду справи [2, с. 47].

Другим критерієм «розумності» строку розгляду справи є належна поведінка заявника, яка не повинна становити умисного затягування розгляду справи у відповідній державі. Особливість визначення обставин особистої поведінки обвинуваченого, на думку ЄСПЛ, полягає у будь-якому небажанні обвинуваченого співпрацювати з державними компетентними органами або опір їм у здійсненні правосуддя у справі. Така обставина, вважає Європейський суд, має братися до уваги при встановленні розумності строку судового розгляду («Бомартен проти Франції») [2, с. 47].

Щодо наступного критерію, то забезпечення дотримання проведення досудового розслідування у розумні строки законом покладено на прокурора, слідчого суддю (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а під час судового провадження – на суд (ч. 2 ст. 28 КПК України).

Складно залишити поза увагою очевидне питання про те, що в наведеному переліку відсутній слідчий органу досудового розслідування. Тому, як слушно зазначає Н. Неледва, його необхідно включити до переліку посадових осіб, які повинні забезпечувати розумні строки кримінального провадження [4, с. 240].

Таким чином, під розумними строками слід розуміти період часу, який дозволив би уникнути надмірного, необґрунтованого зволікання у кримінальному провадженні (як під час досудового розслідування, так і судового розгляду кримінальних справ). Розумні строки залежать від характеру провадження, кількості інстанцій, поведінки сторін та органів влади. Розумні строки необхідні для вирішення питань регулювання правових відносин з урахуванням інтересів усіх учасників, враховуючи інтереси громадян і публічні інтереси.

Джерела та література:

1. Козій В., Орлеан А. Дотримання розумних строків кримінального провадження крізь призму європейських стандартів. URL : <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/12-2016/orlean.pdf>

2. Кучинська О. П. Розумні строки кримінального провадження-одна із гарантій справедливого судочинства //Вісник кримінального судочинства, 2013. – № 2. – С.44-49.

3. Маринів В. Особливості реалізації окремих засад кримінального провадження у судах апеляційної та касаційної інстанцій // Право України, 2013. – № 11. – С. 259-265.

4. Неледда Н. В. «Розумність строків» як нове поняття в КПК України //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція, 2013. – № 5. – С. 240-242.

Ivanova A. Reasonable trial terms as a component of the right to a fair trial. *The article analyzes the criteria of reasonableness the trial terms through the prism of European standards in the context of decisions by the European Court of Human Rights.*

Keywords: *reasonable terms, the criteria of a reasonable time, criminal proceedings, the right to a fair trial, European standards.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОРЕНДУ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ У МАСИВІ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Н. В. Ільків, Я. З. Гаєцька-Колотило

У статті здійснено аналіз відносин щодо користування земельними ділянками, призначеними для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства та особистого селянського господарства, що розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: *масив земель сільськогосподарського призначення, право на оренду земельної ділянки.*

Основні ознаки, які визначають оренду земель сільськогосподарського призначення, впливають із природних особливостей сільського господарства. Особливості земель сільськогосподарського призначення позначаються на оренді цих земель як правовій формі їх використання, оскільки об'єкт оренди є істотною умовою договору оренди земельної ділянки (ст.15 Закону України «Про оренду землі» [1]).

Внаслідок паювання земель колективних сільськогосподарських підприємств відбулося фактично утворення мозаїки з земельних ділянок окремих власників, які надалі переважно передавали свої наділи в оренду. У разі передачі всіма власниками земельних ділянок одному орендареві особливих проблем не виникало, але у разі виявлення власником бажання самостійної праці на землі чи передачі іншому орендареві, який би пропонував вигідніші умови, це спричиняло суперечки й незручності (для прикладу, забезпечення доступу, складність зрошення, коли всередині масиву земель розташовані окремі ділянки, які обробляє інша особа). У кращому випадку орендарі-сусіди усно домовлялися між собою про своєрідну взаємозамінюваність, негласно ділячи увесь земельний масив на пропорційні ділянки. Відповідно, кожен із них де-факто частково використовував землю, яка формально належала іншій особі. Хиткість цієї конструкції є юридично очевидною. З метою врегулювання цих відносин до чинного законодавства було внесено принципові зміни, що законодавчо встановили низку принципів нових механізмів, спрямованих на вирішення питань, пов'язаних з використанням земель у межах одного масиву [2]. Так, до переліку об'єктів Державного земельного кадастру (далі – ДЗК) включено «масив земель сільськогосподарського призначення». Відомості про нього вносяться до ДЗК на підставі технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель. Інвентаризацію масиву земель сільськогосподарського призначення виокремлено в особливий вид інвентаризації земель. Порядок проведення якої визначається постановою Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 476. Її можуть ініціювати сільські, селищні, міські ради, на території яких знаходиться масив та органи виконавчої влади, уповноважені здійснювати розпорядження

земельною ділянкою (для земель державної власності) шляхом прийняття відповідного рішення. Оскільки землевпорядна документація, за якою проводилось паювання, досі є недосконалою, то проведення нової інвентаризації може вирішити проблемні питання, зокрема шляхом внесення до ДЗК відомостей щодо сформованих ділянок, які ще не внесені до нього; формування земельних ділянок в рахунок невитребуваних паїв, під польовими дорогами та захисними насадженнями.

Однак законодавець пішов ще далі встановивши, що межі ділянок, розташованих у масиві земель сільськогосподарського призначення, можуть бути змінені у процесі консолідації земель на умовах та в порядку, визначених законом (ч.8 ст.37-1 ЗК України). Однак ні правових підстав, ні гарантій прав землевласників, ні механізму такої зміни у законодавстві на разі не встановлено.

З метою впорядкування відносин щодо користування земельними ділянками, призначеними для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства та особистого селянського господарства, що розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення, у законодавстві встановлено ряд правил.

По-перше, згідно зі ст. 37-1 ЗК України допускається порушення імперативу встановленого ст.22 Кодексу про неухильне дотримання цільового використання, шляхом можливості використання власником, землекористувачем земельних ділянок сільськогосподарського призначення, призначених для ведення особистого селянського господарства, фермерського господарства, що розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення, також для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без зміни цільового призначення.

По-друге, на законодавчому рівні урегульовано процедуру обміну земельних ділянок (у тому числі «підмораторних») власниками земельних ділянок усіх форм власності, розташованих у масиві земель сільськогосподарського призначення. Такий обмін покликаний вирішити дві давні проблеми аграріїв: «шахматка» й одноосібники. Щодо «шахматки»: орендарі зможуть заключати між собою угоди обміну на орендованій землі без згоди орендодавця на період дії оренди. Щодо одноосібника: власнику ділянки всередині масиву може бути запропоновано обмін, а у разі відмови може здійснюватися в судовому порядку.

По-третє, коло підстав виникнення права на оренду земельної ділянки сільськогосподарського призначення доповнено такою як обмін власниками та орендарями земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства та особистого селянського господарств, розташованих у масиві земель сільськогосподарського призначення, на період дії договору оренди, належними їм правами користування земельними ділянками [1].

По-четверте, особа, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення (тобто загальною площею не менш як 75 відсотків усіх земель масиву) тепер може отримати преференції, які також передбачає даний закон. Він отримує право орендувати й інші земельні ділянки сільськогосподарського призначення в масиві за однакових умов, що пропонуються, за умови якщо внаслідок черезсумужжя невикористання таких земельних ділянок створюються перешкоди у раціональному використанні земельних ділянок, що перебувають у користуванні цієї особи.

Право оренди (суборенди) земельних ділянок набувається у цьому випадку з певними особливостями, що передбачені законом.

По-шосте, беручи до уваги, що масив земель сільськогосподарського призначення може включати й інші землі, крім сільськогосподарських угідь, то важливим є визначення порядку користування ними. Відповідно до ч.5 ст.37-1 ЗК України, земельні ділянки державної чи комунальної власності під польовими дорогами, запроектованими для доступу до земельних ділянок, розташованих у масиві земель сільськогосподарського призначення (крім польових доріг, що обмежують масив), передаються в оренду без проведення земельних торгів власникам та/або користувачам земельних ділянок, суміжних із земельними ділянками під такими польовими дорогами, за умови забезпечення безоплатного доступу усіх землевласників та землекористувачів до належних їм земельних ділянок для використання їх за цільовим призначенням та з можливим подальшим використанням як для проходу (проїзду)

до інших земельних ділянок, розташованих у такому масиві, так і для вирощування сільськогосподарської продукції.

По-сьоме, в оренду можуть передаватися фізичним та юридичним особам земельні ділянки під полезахисними лісовими смугами, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення, для використання земельних ділянок для визначених сільськогосподарських потреб.

Отже, встановлені правила покликані впорядкувати відносини щодо користування земельними ділянками, призначеними для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства та особистого селянського господарства, що розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення. Водночас для забезпечення ефективного використання земель сільськогосподарського призначення важливо закріпити такі ключові поняття у ЗК України, як «масив земель сільськогосподарського призначення», а також зробити акцент на встановленні додаткових гарантій прав власника земельної ділянки, зокрема, необхідно передбачити згоду орендодавця на передачу земельної ділянки в суборенду, а не доведення його до відома, а також врегулювати ряд інших питань, які б унеможливили земельні махінації.

Джерела та література:

1. Про оренду землі: Закон України від 06 жовтня 1998 р., що діє в редакції від 02 жовтня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10 липня 2018 р. № 2498-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19#n5>.

Ilkiv N., Hayetska-Kolotylo Y. Features of realization of land rental in an array of agricultural land. *In the article is analyzes the relations concerning the use of land plots intended for agricultural commodity production, farming and personal peasant farming, located in an array of agricultural land.*

Keywords: *array of agricultural land, right to lease land plots*

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ

А. О. Каламарчук, О. С. Божко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. Л. Старко

Стаття присвячена проблемі кримінально-правового захисту права людини на життя. Аналізується питання щодо мотивів вчинення умисних вбивств.

Ключові слова: *право на життя, вбивство, посягання на життя, мотив злочину.*

Право на життя належить до фундаментальних прав людини. Захист права людини на життя здійснюється за допомогою засобів кримінального права. Кримінальний кодекс (далі - КК) України передбачає відповідальність за різні види умисних вбивств та вбивство через необережність. Це статті 115-119 КК України. За останні шість років рівень умисних вбивств зріс у 2-4 рази, у порівнянні з періодом до 2013 р. Зокрема, лише за ст. 115 КК України у 2013 р. було обліковано 5861 умисне вбивство, а у 2014 р. було зафіксовано зростання цих злочинів майже у два рази – 11466. У 2015 р. було обліковано 8367 умисних вбивств, у 2016 р. – 5992, у 2017 р. – 5145, у 2018 р. - 5587 умисних вбивств [1].

Будь яке умисне вбивство вчиняється з певних спонукань – мотивів. У визначених законом випадках, мотив виступає конструктивною ознакою злочину, в інших впливає на призначення покарання, показуючи ступінь небезпеки діяння та особи винного. Виявлення мотивів злочину, зазвичай є складним процесом, так як дані про можливі мотиви майже ніколи не лежать на поверхні досліджуваних фактів, а тісно пов'язані з внутрішнім світом особистості. Тому дослідження мотивів умисних вбивств завжди є актуальним.

Мотив злочину – це обумовлені певними потребами та інтересами внутрішні спонуки, які викликають у особи рішучість вчинити злочини і якими вона керується при його вчиненні. Оскільки, у структурі умисних вбивств значно переважають прості умисні вбивства (ч. 1 ст. 115 КК України), то найбільш поширеними мотивами вбивств є такі як помста, особиста неприязнь, ревнощі. Незначну частку умисних вбивств складають вбивства вчинені з таких мотивів, як сором, співчуття, корисливий та хуліганський мотиви.

Помста – це дії, що розглядаються як відплата за заподіяне зло, відплата за щось. Існують різні приводи для помсти. Це вчинення потерпілим злочину, правомірні дії потерпілого, спрямовані на те, щоб захистити себе від винного, нанесення побойів, образ. Приводом до помсти, джерелом виникнення почуття відплати можуть виступати й ревнощі. Тому деякі вчені слушно підкреслюють те, що вбивство через ревнощі дуже часто фактично є вбивством із помсти на ґрунті ревнощів [2, с. 32]. Водночас убивство через ревнощі не завжди може виступати як помста. М. Й. Коржанський розглядає вбивство через ревнощі як один із різновидів убивства з помсти [3, с. 127].

Мотив ревнощів – це сумнів у вірності, коханні, підозра в зраді подружжя. Одним із дискусійних в юридичній літературі є питання про правову та морально – етичну оцінку мотиву ревнощів. Ряд учених відносить мотив ревнощів до так званих низьких(суспільно - негативних) мотивів. Зокрема, М. К. Аніянцу вважає, що ревнощі це огидний пережиток минулого і незалежно від того, через які причини вони виникли, вбивства на цьому ґрунті повинні суворо каратися. С.В. Бородін підкреслює, що причину виникнення ревнощів не можна залишити без уваги. Саме при вчиненні вбивства через ревнощі було б помилково не врахувати роль і поведінку потерпілого перед вбивством чи під час його вчинення. Причина виникнення ревнощів може впливати не лише на міру покарання винного, а й на кваліфікацію його дій Таким чином, правова оцінка ревнощів як мотиву вбивства, ступінь суспільної небезпечності вбивства через ревнощі повинні визначатись із урахуванням конкретних обставин злочину [4, с. 499-500].

Вбивством може бути вчинене з мотивів жалю і співчуття. Воно має місце тоді, коли особа, бачачи страждання безнадійно хворої людини, вживає заходів щодо припинення її життя. цей вид вбивства називають евтаназією. Вперше поняття «евтаназія» було введено у науковий обіг англійським філософом Френсісом Беконом для визначення «легкої смерті». Під евтаназією розглядають практику припинення лікарем життя людини яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань [5, с. 206].

Часто вбивства вчиняють з мотивів особистої неприязні. Неприязнь – неприязне, недружелюбне, вороже ставлення до кого-небудь. Особиста неприязнь як мотив скоєння злочину досить поширена. Особисту неприязнь слід відрізняти від інших, схожих мотивів (помсти, ненависті, ворожнечі і т.п.), так як вона персоніфікована і реалізується відносно певної особи. Обстановка вчинення злочинів з мотивів особистої неприязні типова для побутового насильства. Подібний злочин носить спонтанний характер, для його здійснення використовуються підручні засоби. Злочини з мотивів особистої неприязні відбуваються з раптово виниклим умислом. Типовими злочинцями, які вчинили діяння з мотивів особистої неприязні, є чоловіки середніх років, з низьким рівнем освіти і низьким соціальним статусом [6, с. 221].

Мотив сорому найчастіше проявляється в умисному вбивстві матір'ю своєї новонародженої дитини. Сором – почуття сильного збентеження, зняктовіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки. Дослідники зазначають, що мотиви дітовбивства є специфічними й їх особливістю є те, що вони, як правило, позбавлені низького характеру. До цих мотивів відносять сором через народження позашлюбної дитини, введення жінки в оману,

розчарування, страх перед батьками, матеріальні й моральні труднощі у вихованні дитини самотньою матір'ю [7, с. 49].

Джерела та література:

1. Статистична інформація 2013-2018 рр. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&_c=fo
2. Наумов А. В. Мотиви убийств: учеб. пособ. Под ред. Н. А. Огурцова. Волгоград: Высш. следств. шк. МВД СССР, 1969. – 135 с.
3. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посібник. – К.: Атіка, 2002.
4. Старко О. Л. Деякі питання кваліфікації вбивств, учинених на ґрунті ревностів. Держава і право: Зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 47. – С. 498-503.
5. Олейник О. Этические и правовые аспекты эвтаназии. Юридическая практика. 28 ноября 2001 г. – №48. – С. 206.
6. Севостьянов Р. А. Личная неприязнь как мотив совершения преступления. Вопросы российского и международного права. – 2018. – Том 8. – № 9. – С. 221-227.
7. Старко О. Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія. Луцьк, 2009. – 188 с.

Kalamarchuk A., Bozhko O. To the question about criminally is legal defense of human right on life. The article is sanctified to the problems criminally - legal defense of human right on life. A question is analysed in relation to reasons of feasant of felonious homicides

Keywords: right to life, attempt on the life, motives of crimes.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ОХОРОНИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

М. Ю. Колінський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. І. Саско

Статтю присвячено аналізу міжнародних засобів охорони дитини від сексуального насильства. У ній визначено, що міжнародна спільнота покладає на держав-учасниць зобов'язання із забезпечення на національному рівні захисту статевої недоторканості дитини. Аналізується проблема імплементації Україною норм міжнародного права, що пов'язанні із охороною статевих прав дитини.

Ключові слова: *статева недоторканість, неповнолітній, дитина, захист від сексуального насильства, міжнародні стандарти охорони прав дитини.*

Актуальність дослідження. Права та інтереси дитини є одним із пріоритетних напрямків міжнародно-правової охоронної діяльності. Така пріоритетність зумовлюється, крім загальної тенденції розвитку системи захисту прав людини, ще й особливим психоемоційним і фізичним станом осіб, які не досягли повноліття, який не дозволяє їм повною мірою оцінити конкретну ситуацію на ознаки посягання на їхню статево недоторканість, оцінити її наслідки для себе чи протидіяти такому посягання. Саме тому була розроблена і потребує подальшого доопрацювання міжнародна система стандартів охорони статевої недоторканості дитини.

З огляду на зазначене, **метою дослідження** є визначення стандартів охорони статевої недоторканості неповнолітніх осіб в міжнародно-правовій практиці та шляхів їх подальшого удосконалення та дотримання членами міжнародної спільноти, зокрема, Україною.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню міжнародно-правових стандартів охорони статевої недоторканості присвячені роботи Г. Я. Мартинишин, О. В. Шевченко-Бітенська, Т. Л. Сирод, О. А. Біда та ін.

Виклад основного матеріалу. Міжнародною спільнотою прийнято ряд документів спрямованих на охорону прав дитини, якою, згідно з нормами більшості спеціалізованих договорів є особа до досягнення повноліття. Так статтею 1 Конвенції ООН з прав дитини визначено, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [2].

Крім того, варто зазначити, що у ході проведення дослідження, нами було підмічено, що змісту українського законодавчого формулювання посягання у виді «злочину проти статеві недоторканість особи» в міжнародно-правовій практиці частково або повністю, залежно від контексту регульованих відносин, відповідають поняття «сексуальна експлуатація», «сексуальне насильство», «сексуальні розбещення» [2; 3].

На нашу думку, доречно визначити основні стандарти охорони статеві недоторканості дитини відповідно до їх закріплення в міжнародних актах.

Міжнародно-правові засади запобігання жорсткому поводженню з дітьми на рівні ООН визначено Загальною декларацією прав людини 1948 р. (ст. 5), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 7) й іншими базовими міжнародно-правовими документами з прав дитини. У 1959 р. ООН схвалено безпосередньо спрямований на захист дітей від насильства та порушення їхніх прав документ – Декларацію прав дитини. Вона стала моральним компасом і основою подальшої розробки міжнародних стандартів захисту дитини від насильства, зокрема, і сексуального, вона не має юридично обов'язкової сили та містить лише рекомендації [1].

Однак, вже 20 листопада 1989 р. ухвалено Конвенцію ООН про права дитини, яка є обов'язковою для держав-учасниць, які ратифікували її на національному рівні. Стаття 34 Конвенції про права дитини, ратифікованої Україною у 1991 р., зобов'язує держав-учасниць вживати на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо запобігання: схиланню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності; використанню дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці; використанню дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах [2].

Резолюція «Права дитини» № 60/231 2005 р., прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, закликає держави запровадити ефективні міри покарання за всі форми сексуальної експлуатації дітей та сексуальних знущань над ними [4]. Серед зазначених в Резолюції додаткової розробки, на нашу думку, зокрема Україною, потребують механізми охорони дитини від педофільії, використанні в порнографії та проституції, дитячому секс-туризмі; потрібно боротися з існуванням ринку, який заохочує таку злочинну практику по відношенню до дітей, в тому числі за допомогою прийняття, ефективного застосування і забезпечення здійснення превентивних, реабілітаційних та каральних заходів, здійснювати превентивне інформування громадськості.

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, яку Україна ратифікувала 20.06.2012 р., передбачає, що кожна Сторона відповідно до свого національного законодавства забезпечує ефективні програми та заходи втручання або сприяє їм для мінімізації та недопущення ризиків повторюваних правопорушень сексуального характеру проти дітей. Такі програми або заходи є доступними будь-коли під час кримінального переслідування, усередині та за межами в'язниці відповідно до умов, установлених національним законодавством [3].

Крім того, норми із захисту сексуальної недоторканості дитини містяться у інших міжнародних актах, які спрямовані не безпосередньо на захист такого об'єкту посягання як права дитини, однак, охороняють їх у сукупності з іншими. Одним з таких документів є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Проблемаю для України є те, що дана конвенція підписана нею, однак, не ратифікована, а, отже, українці не мають повного спектру захисту, що пропонує міжнародне право.

Висновки. Як бачимо, в міжнародній практиці враховано широкий спектр дій, які мають розцінюватись як посягання на статеву недоторканість неповнолітнього. Імплементовані у національне право норми мають без винятково дотримуватись і

максимально ефективно забезпечуватись державами-учасниками. Однак, Україна, як одна з них, потребує подальшого доопрацювання механізмів забезпечення прав дитини і включення в національне законодавство норм щодо механізму охорони статевої недоторканості неповнолітніх, які до її відання віднесено міжнародними договорами. Також, потрібно продовжувати процес впровадження нових міжнародних охоронних стандартів.

Джерела та література:

1. Декларація прав дитини від 20.11.1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_384.
2. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. (в ред. від 20.11.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_021.
3. Конвенція Рад студенти Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.
4. Резолюція 60/231, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, «Права дитини» від 23.12.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e60.

Kolinskiy M. International legal standards for the protection of sexual integrity of underages. *The article is devoted to the analysis of international ways to protect a child from sexual violence. It determines that the international community places obligations on participating countries to ensure the protection of the sexual integrity of the child at the national level. The problem of Ukraine's implementation of international law related to the protection of the sexual rights of the child is analyzed.*

Keywords: *sexual integrity, minor, child, protection against sexual violence, international standards for the protection of the rights of the child.*

ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

I. М. Конончук

Досліджено особливості правового статусу громадян Європейського Союзу в контексті реалізації ними своїх виборчих прав. Проаналізовано положення установчих договорів, акти вторинного законодавства Європейського Союзу стосовно громадянства.

Ключові слова: *Європейський Союз, інститут громадянства, електоральні права, правовий статус громадян ЄС.*

У ст. 20 Договору про функціонування Європейського Союзу зазначено, що кожен, хто має громадянство однієї з держав-членів, є громадянином Союзу. Громадянство ЄС доповнює національне громадянство та не замінює його. У розділі V Хартії про основні права Європейського Союзу закріплено права громадян Союзу [1].

Громадяни держав-членів ЄС автоматично набувають громадянства Європейського Союзу. Їм не потрібно спеціально звертатися до певних органів Союзу, щоб отримати його громадянство. Питання ж про наявність чи відсутність в особи громадянства держави-члена, підстави його набуття та припинення перебувають виключно в компетенції держав-членів в Європейського Союзу.

Громадяни безпосередньо наділяються правами й обов'язками, які підлягають охороні з боку інститутів і держав-членів, причому особливість цього зв'язку така, що норми системи права Європейського Союзу є пріоритетними щодо національного законодавства кожної держави-члена.

Права громадян Союзу містяться в Договорі про функціонування ЄС. У ст. 25 Договору про функціонування ЄС зазначено, що Рада за пропозицією Комісії й після консультацій із Європейським парламентом одноголосним рішенням може приймати положення, що мають на меті зміцнити або доповнити права громадян Союзу [1].

Виборчі права громадян ЄС зазначено в Договорі про функціонування Європейського Союзу (ст. 22) та в Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 р. (п. 1 ст. 39). У Договорі закріплено такий принцип: «Кожен громадянин Союзу, котрий проживає на території держави-члена, громадянином якої він не є, має право обирати і бути обраним на виборах до Європейського парламенту в державі-члені, в якій він проживає, на тих же умовах, що й громадяни цієї держави» [1].

У ч. 2. ст. 22 порядок реалізації виборчого права на виборах до Європейського парламенту підлягає детальному врегулюванню одноголосним рішенням Ради, прийнятим за пропозицією Комісії й після консультацій із Європейським парламентом. Це може передбачати положення щодо винятків, зважаючи на особливі проблеми держави-члена.

Директива 93/109/ЄС урегульовує процедуру реалізації активного й пасивного виборчого права на виборах до Європейського парламенту. 20 грудня 2012 р. Рада прийняла Директиву 2013/1/EU, яка вносить зміни до директиви 93/109/ЄС. Громадяни Європейського Союзу отримали практичну можливість голосувати та балотуватися на виборах до Європейського парламенту на території країни свого проживання, незалежно від наявності національного громадянства держави-учасниці; виборчі права реалізуються громадянами добровільно. Важливо зазначити, що Директива не допускає подвійного використання права голосу й подвійного виставлення своєї кандидатури на території різних держав-учасниць на виборах до Європейського парламенту [2; 3].

Ст. 22 Договору про функціонування Європейського Союзу та ст. 40 Хартії Європейського Союзу 2000 р гарантує всім громадянам Європейського Союзу право обирати й бути обраним на муніципальних виборах на території держави-члена Європейського Союзу, незалежно від наявності в індивіда національного громадянства країни його постійного проживання. Однак відповідно ст. 22 Договору про функціонування Європейського Союзу, а також виданої на підставі цього параграфу директиви Ради 94/80 ЄС (з змінами, внесеними Директивою 96/30/ЄС) «Про порядок здійснення на муніципальних виборах активного й пасивного виборчого права громадянами Союзу за місцем проживання в державі-учасниці Європейського Союзу, громадянством якого вони не володіють» від 19 грудня 1994 р. можуть бути введені умови реалізації цього права, а способи його здійснення можуть передбачати винятки з загальних правил, якщо вони виправдані специфічними проблемами держави-члена [4]. Умовами здійснення виборчих прав громадян Європейського Союзу на муніципальних виборах може бути, наприклад, мінімальний термін проживання (Бельгія, Німеччина, Люксембург, Франція), подання формальної заяви та ін.

Отже, запровадження громадянства ЄС посилює інтернаціональний характер Союзу, демократизує його політичне життя, оскільки підкреслює, що мета об'єднання полягає у розвитку особистості його громадян за допомогою надання їм додаткового комплексу прав і свобод, підвищує ступінь наднаціональності ЄС.

Джерела та література:

1. Зібрання актів Європейського права. – Київ : Ред. журн. «Право України», 2013. – Вип. 1 : Європейський Союз / упоряд. К. В. Смирнова ; за заг. ред. В. І. Мураєйова. – 2013. – 1052 с.

2. Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31993L0109>

3. Council Directive 2013/1/EU of 20 December 2012 amending Directive 93/109/EC as regards certain detailed arrangements for the exercise of the right to stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which

they are not nationals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-ontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0001>

4. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-ontent/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.1994.368.01.0038.01.ENG.

Kononchuk I. Electoral rights of European Union citizens. *The following article is dedicated to analyzing peculiarities of the legal status of European Union citizens in the context of electoral rights realization. Founding treaty provisions and acts of secondary legislation concerning the European Union citizenship are examined.*

Keywords: *European Union citizenship, citizens of European Union, legal status of citizens, electoral rights.*

ПРАВО ПІДОЗРЮВАНОГО НА ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

А. О. Копачевська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Крикунов

Сформульовано підґрунтя права підозрюваного на закриття кримінального провадження, юридичні факти, які його обумовлюють, розглянуто процесуальний аспект його застосування. Запропоновано доповнення до КПК України, які спрямовані на гарантування прав його учасників у разі закриття кримінального провадження.

Ключові слова: *закриття кримінального провадження, підозрюваний, слідчий, прокурор, кримінальне провадження..*

На підставі норм чинного КПК можна сформулювати право підозрюваного на закриття кримінального провадження. Зокрема, особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження (ч. 1 ст. 283 КПК). Також у п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК передбачено закриття кримінального провадження, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи. У інших нормах ст. 284 КПК йдеться про обов'язок слідчого, прокурора закрити кримінальне провадження, що також дає підстави констатувати відповідне право підозрюваного.

Закінчення досудового розслідування шляхом його закриття є процесуальним рішенням, яке завершує провадження не лише у стадії досудового розслідування, а й в цілому [1]. Це рішення визначає долю підозрюваного: на нього не можуть бути покладені передбачені кримінальним та іншими законами правові наслідки кримінального правопорушення і відносно нього мають бути скасовані всі заходи процесуального примусу, застосовані у зв'язку з підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [2, с. 707].

Закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування здійснюється за наявності хоча б однієї з підстав, вичерпний перелік яких міститься у ч. 1 ст. 284 КПК. При цьому за критерієм юридичних наслідків закриття провадження, що настають для підозрюваного, всі ці підстави можуть бути згруповані у два блоки: 1) не реабілітуючі; 2) реабілітуючі. Реабілітуючі підстави для закриття кримінального провадження - це обставини, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, зняття всіх підозр, відновлення її доброго імені, честі, репутації, а також відшкодування шкоди, завданої незаконними повідомленням про підозру, триманням під вартою, накладенням арешту на майно, відстороненням від посади та іншими процесуальними діями, що обмежують

права особи. У разі закриття кримінального провадження за однією з реабілітуючих підстав слідчий або прокурор зобов'язані роз'яснити особі порядок поновлення її порушених прав і свобод та відшкодування завданої шкоди [3, с. 468]. Підстави і порядок відшкодування шкоди визначаються Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. [4].

До реабілітуючих підстав належать: 1) встановлення відсутності події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК); 2) встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК); 3) невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливостей їх отримати (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК).

Щодо останньої реабілітуючої підстави слід вказати, що вона передбачає, що суспільно небезпечне діяння мало місце, воно відповідає ознакам, передбаченим законом України про кримінальну відповідальність, але під час розслідування не встановлено достатніх доказів вини особи, якій це діяння інкримінувалось, або виявлено докази її невинуватості. Відповідно закриття провадження за такою обставиною може мати місце, якщо: а) встановлено невинуватість підозрюваного; б) вичерпані можливості для збирання додаткових доказів, при недостатності зібраної сукупності доказів для передання провадження до суду [5]. При закритті провадження за цією підставою розслідування продовжується з метою встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Воно закривається не в цілому, а щодо певної невинуватої особи, якій повідомляли підозру.

Незалежно від того, яка із зазначених реабілітуючи підстав для закриття застосовується, таке рішення цілком виправдує особу і надає їй право на відшкодування шкоди в порядку і на підставах, визначених законом [2, с. 521].

Нереабілітуючі підстави (п. 4-10 ч. 1 ст. 284 КПК) для закриття кримінального провадження передбачають, що відносно підозрюваного зібрано достатньо доказів, які підтверджують вчинення ним діяння, що містить ознаки будь-якого кримінального правопорушення. Але у силу певних обставин подальше провадження волею законодавця виключається. При цьому така особа не має права на відшкодування майнової та моральної шкоди, яка була завдана у процесі розслідування, поновлення у інших соціальних, економічних правах.

Закриття кримінального провадження з нереабілітуючих підстав можливе лише при підтвердженні зібраними доказами події кримінального правопорушення та наявності у діях особи складу кримінального правопорушення і за умови відсутності реабілітуючих підстав для прийняття такого рішення.

Обґрунтування та оформлення постанови про закриття провадження має певні особливості, які слід розглянути. Реабілітуючі підстави для закриття кримінального провадження можуть бути встановлені як достовірно (відсутність складу кримінального правопорушення), так і ґрунтуватися на недоведеній винуватості (зокрема, у випадку, коли не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати). Нереабілітуючі ж підстави повинні бути встановлені лише достовірно.

При виявленні одночасно декількох підстав до закриття кримінального провадження рішення слід приймати за тією підставою, яка породжує найбільш сприятливі наслідки для підозрюваного. Зокрема, кримінальне провадження не може бути закрито за нереабілітуючою підставою, якщо встановлена будь-яка реабілітуюча [6, с. 249].

Внесення постанови про закриття кримінального провадження можливе виключно з підстав та у формі, визначеній чинним КПК. Загальний зміст та структура будь-якої постанови слідчого та прокурора визначені у ч. 5 ст. 110 КПК.

Звісно, щодо постанови про закриття кримінального провадження передбачена додаткова спеціальна інформація. Зокрема, у мотивувальній частині має бути викладено суть підозри щодо особи, кваліфікацію діяння за КК України, підстава для закриття провадження, докази, які обґрунтовують рішення про закриття. В постанові не повинні міститися формулювання, що ставлять під сумнів невинуватість обвинуваченого [7, с. 57].

У резолютивній частині даної постанови викладається підсумкове рішення про закриття кримінального провадження, його реєстраційні дані у ЄРДР, особа підозрюваного, щодо якого це рішення винесене, кваліфікація діяння, особа підозрюваного та вказівка на зміст підстави для закриття.

Крім означеного, у резолютивній частині постанови про закриття має бути вирішено інші похідні процесуальні питання. Наприклад, рішення про скасування арешту майна, відсторонення від посади, арешту поштово-телеграфної кореспонденції, прослуховування телефонних та інших переговорів, про припинення розшуку, про заходи забезпечення безпеки учасників процесу, про долю речових доказів. Обов'язково вказується також на виконання вимог закону про повідомлення заінтересованих осіб і прокурора щодо прийнятих рішень. Кожне означене рішення викладається окремим пунктом резолютивної частини постанови про закриття провадження.

КПК не містить вимоги вирішувати у постанові про закриття кримінального провадження питання про скасування запобіжних заходів відповідно до ч. 1 ст. 203 КПК [3, с. 542].

На нашу думку, у чинний КПК варто внести певні доповнення щодо оформлення постанови про закриття кримінального провадження, які спрямовані на гарантування прав його учасників. Тому, вважаємо, у ст. 284 КПК має бути включено вимогу вказувати у постанові про закриття кримінального провадження на право підозрюваного на реабілітацію у разі необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р., а також на порядок ознайомлення із матеріалами розслідування, строки і порядок оскарження постанови про закриття кримінального провадження.

Джерела та література:

1. Окрім закриття провадження за п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК.
2. КПК України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.:Юстніан, 2012. – 1224 с.
3. Кримінальний процес: підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
4. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>.
5. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до КПК України: Інформаційний лист ВСС України від 05.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12/stru/conv>.
6. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К.: Либідь, 1999. – 427 с.
7. Манаєв Ю. В. Составление процессуальных актов следствия: учеб. пособие / Ю. В. Манаев, Л. М. Репкин. – Волгоград, 2017. – 204 с.

Kopachevska A. The right of the suspect on termination of criminal proceedings.

The grounds of the suspect's right on terminate criminal proceedings were formulated, the legal facts, that determinate it, the procedural aspect of its application were considered. Amendments to the CPC of Ukraine, which are aimed at guaranteeing the rights of its participants in case of termination of criminal proceedings, are proposed.

Keywords: *closure of criminal proceedings, suspect, investigator, prosecutor, criminal proceedings.*

РОЛЬ ПРАВА В СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**М. А. Кравчук, Р. В. Лебіч**

Сучасні західноєвропейські право та державність беруть свої початки в часи середньовіччя. Християнська цивілізація відділила світське право від релігійного права, розділила право і мораль. Право визначало рамки поведінки представників певного стану.

Ключові слова: право, норми права, середньовіччя.

Важливим чинником, покликаним формувати суспільне життя, було право, як норма, стандарт поведінки, по якому рівнялась людська діяльність чи бездіяльність. Сучасна західноєвропейська культура та державність беруть свої початки в часи середньовіччя. Право завжди врегульовувало та визначало становище людини в суспільстві, супроводжувало людину з початків існування перших держав. Перш ніж зародились концепція природного права чи концепція позитивного права, вже існувала у кожній відомій цивілізації теологічна концепція права, відповідно до якої право походить не від суспільства чи політичної влади, а від релігії. Право розглядалось як божественне веління, що отримало божественну санкцію для того, щоб набути обов'язковості в людському суспільстві. Тож саме Бог, в тій чи іншій іпостасі, був сувереном такого суспільства, міста, держави і в прадавніх цивілізаціях, і навіть в грецькій чи римській. В цивілізаціях Далекого Сходу та давніх американських цивілізаціях норми моралі та створені на їх основі норми права мали надприродне походження.

Незважаючи на значний вплив церкви на життя середньовічних європейських християнських держав, право, що в них діяло, не було повністю сакралізоване. Можна пригадати суперечку, що тривала століттями, про розподіл повноважень та компетенції папи і цісаря. Незважаючи на існування різних теорій, відповідно до яких влада мала би розподілятися на користь папи чи цісаря, ніхто не ставив під сумнів факт поділу влади на духовну та світську.

Християнська цивілізація не лише відділила світське право від релігійного, але й розділила право і мораль. Тобто, право розумілось як зовнішня сила, якій потрібно підкорятись для власного блага та для суспільного блага. Моральність, в свою чергу, віднесено до регулятора внутрішнього життя людини. Незважаючи на таке розмежування, середньовічний християнин усвідомлював взаємовплив та взаємодію права і моралі, бо право не могло замінити моралі, адже право регулювало мінімум людської поведінки. Право не здатне врегулювати такі питання, як вірність, повага до інших, скромність, милосердя, вдячність та ін. Люди в середньовіччі розуміли, що немає потреби змішувати право і мораль, бо їх зміст не у всіх питаннях однаковий, але й немає потреби повністю відокремлювати право від моралі, бо їх взаємодія необхідна як для окремого індивіда, так і для цілого суспільства.

Важливою рисою середньовічного права в свідомості людей була його стародавність. Оскільки право трактувалось як реальність, що супроводжує світ та людину, додаткове значення мало посилення на його тривале існування. Інтерпретуючи та пояснюючи право, середньовічні люди брали до уваги не майбутнє, а минуле. Йшлося про пошуки та пояснення того, що існувало колись, все давнє мало особливу цінність, а нове сприймалось з недовірою. Середньовічна людина була переконана, що все суттєве і важливе все відкрито, написано та висловлено в попередніх епохах натхненними авторами Святого писма, грецькими та римськими мудрецами, святими, папами. Тож будь-які важливі та навіть доречні новелізації права сприймались як оспорювання давнього та всебічно перевіреного.

Такий спосіб мислення стосовно права переносився і на інші сфери суспільного життя, на роботу, на щоденне життя. Науковці середньовіччя вкрай рідко писали праці, які б не були коментарями до давніх праць. Середньовічна наукова література – це, перш за все, різного роду коментарі.

Правовий статус мали тільки ті інституції, які були легалізовані, узаконені. Місто, цех, школа, університет існували офіційно лише після видання відповідних правових актів, після

затвердження для них статутів чи регламентів. Все, що мало будь-яку владу, церковну, цивільну, військову, мусило спиратись на відповідні правові акти, хоча не обов'язково це було писане право. Навпаки, часто посилались на неписане прав, на правовий звичай. Варто ж пам'ятати, що фундаментом феодального права виступав правовий звичай, що виникав при повторенні публічних актів та мирних договорів.

Право охоплювало не тільки середньовічні інституції та спільноти, але й кожну окрему людину. Кожен мусив мати свій визначений статус, тож статус селянина, міщанина, лицаря, духовенства і ін. такий статус мав різні практичні наслідки. Значення людини не залежало від майнового стану, а від правового статусу, від прав та обов'язків, що випливали із такого статусу. Найбідніший дворянин був у набагато кращому становищі, ніж найбагатший міщанин, оскільки ні майно, ні гроші не давали відповідного суспільного визнання та більших прав. Формувались відповідні моделі та стандарти поведінки, яких необхідно було дотримуватись в рамках свого правового статусу. Всі дії, пов'язані, скажімо, з укладенням шлюбу, вступом у цех, чи в університет, посвятою в лицарі, судовим процесом, отриманням чи переданням спадщини, укладенням договору та ін. були детально регламентовані. Як правило, вони носили символічний характер та передбачали чітко визначений ритуал. Право не лише визначало належну кожному стану поведінку, але й формувало почуття гідності за приналежність до певної суспільної групи, захищало відповідними засобами членів такої групи, гарантувало їм збереження відповідного суспільного та правового становища.

Кожна людина, з точки зору середньовічного права, мала своє місце в суспільстві, тож повинна була себе відповідно поводити. Для кожного діяв свій етикет, що був сценарієм поведінки. Цехові та міські статuti регулювали діяльність міщанина, визначаючи процес його роботи, ставлення до учнів та челяді, сценарій цехових урочистостей, розмір оплати музикам, кількість гостей на прийомі та ін.

Право не лише визначало рамки поведінки представників певного стану, але й формувало почуття власної гідності, яке походило з приналежності до певної соціальної групи, захищало права представників такої групи, гарантувало їм збереження певної правової та суспільної позиції. Таким же чином діяла і церква, яка схвалювала існуючий суспільний поділ і закликала людину відкидати те, що не властиве представникам її стану. Розуміння свободи для середньовічної людини різниться від розуміння свободи навіть в період Нового часу. Для середньовічної людини свобода – це статус, місце в суспільстві. Вільною була людина, яка мала поважного опікуна, главу роду, покровителя. Кожен стан, кожне ремесло посідали відповідне місце в католицькій доктрині, щодо кожного діяли окремі правила, які б мали привести до царства Божого. В зв'язку з цим навіть визначались для кожного стану найтяжчі гріхи, зокрема, грабіж для лицарів, шахрайство для міщан, пиха для багатих, крадіжка для селян та ін. Навіть щоденні побутові предмети, такі як, ключ, меч, молот, колір черевиків, покриття голови, окрім притаманних їм функцій, виконували символічні функції, надаючи чи відбираючи певні привілеї, права, владу, забезпечували суспільне становище чи позбавляли його.

Неможливо зрозуміти природу та функціонування держави, не дослідивши право, що супроводжувало її існування. В середньовічній державі норми права, в силу яких наказувалось дотримуватись так званого Божого миру, заборонялось полювати на селянських полях, під особливим захистом яких були купці, духовенство, міщани, мали важливе не тільки моральне, але й економічне значення.

Християнська середньовічна культура успадкувала розуміння надприродного походження права. Основні сфери християнської культури, зокрема, моральність, мистецтво, релігія, наука, в тому числі юриспруденція, взаємодоповнювали одна одну, формуючи систему певних норм поведінки, яка діяла у всьому суспільстві. Тож така система, будучи універсальним та загальним регулятором суспільних відносин, охоплювала усі сфери життя середньовічної Європи.

Kravchuk M., Lebich R. Role of law in medieval society. Modern Western European law and statehood originate in the middle ages. Christian civilization separated secular law from religious law, divided law and morality. The law defined the framework of the behavior of representatives of the individual class.

Keywords: law, norms of law, the Middle Ages.

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ (ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ) ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

В. М. Кравчук, О. М. Юхимюк

Досліджуються загальнолюдські (загальносоціальні) принципи правового статусу суддів. Аналізуються основні акти національного законодавства, у яких закріплені загальнолюдські (загальносоціальні) принципи правового статусу суддів.

Ключові слова: правовий статус, правовий статус суддів, принципи, принципи правового статусу суддів, суддя.

Характеристика елементів конституційно-правового статусу суддів дозволяє більш повно і всебічно розкрити безпосередньо конституційно-правовий статус суддів. Вітчизняним законодавством про судоустрій і статус суддів закріплюються основні принципи правового статусу суддів. Проте, до останнього часу в науці конституційного права теоретично не сформульовано поняття загальнолюдських (загальносоціальних) принципів правового статусу суддів, немає фундаментальних наукових досліджень цієї проблеми.

В юридичній літературі також відсутня єдність думок стосовно кількості та змісту принципів правового статусу суддів. На думку В. Федоренка, правовий статус суддів ґрунтується насамперед на принципах незалежності, недоторканності, незмінюваності суддів, несумісності їх посади, а також на принципах соціального і правового захисту суддів [1, с. 529]. Ф. Веніславський до принципів правового статусу суддів відносить: незалежність і недоторканність, професійність та гарантованість [2, с. 337].

До принципів правового статусу суддів Є. Абросімова відносить крім незалежності «...незмінюваність, недоторканність та належне матеріальне забезпечення суддів» [3, с. 41-53]. В. Туманов вважає, що правовий статус суддів характеризують незалежність, призначуваність, незмінюваність та суддівська несумісність, тобто заборона суддям обіймати інші посади [4, с. 29].

В науковій юридичній літературі, крім категорії «принципи правового статусу суддів» використовуються й інші терміни. Зокрема, В. Єгорова виокремлює принципи діяльності суддів судів загальної юрисдикції, до яких відносить самостійність, незалежність, недоторканність та принцип доступу до суду [5, с. 168-173].

В контексті дослідження принципів правового статусу суддів пропонуємо розрізняти загальнолюдські (загальносоціальні) та принципи національної системи права. Як стверджують Н. Крестовська та Л. Матвеева загальносоціальні принципи права – це принципи-ідеали, які мають загально регулятивну природу, тобто так чи інакше знаходять свій відбиток у всіх основних соціальних регуляторах: ціннісному, моралі, праві, а подекуди, й у політиці [6, с. 254]. До загальнолюдських (загальносоціальних) принципів правового статусу суддів, на нашу думку належать: 1) принцип пріоритетності загальнолюдських цінностей; 2) принцип гуманізму; 3) принцип демократизму; 4) принцип свободи; 5) принцип справедливості; 6) принцип рівності.

Принцип пріоритетності загальнолюдських цінностей, таких як життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність, безпека. Для правового статусу суддів такі цінності мають не лише першочергове значення, а впливають на його змістовне нормативне наповнення. У сучасних умовах судді повинні орієнтуватися на ті загальнолюдські цінності, які зумовлені потребами

соціально-економічного розвитку. До них належать: прагнення набувати нового досвіду; готовність до соціальних змін у рамках еволюційного розвитку суспільства; вияв почуттів толерантності; орієнтація у своїй діяльності на сьогочасне і майбутнє; повага до сучасних досягнень науки й техніки; турбота про збереження довкілля як визначальної передумови існування людини на Землі; прагнення до високого рівня вихованості, розуміння пріоритетності виховання в освітньому процесі; культ Матері і Батька, Родини; пріоритет духовного щодо матеріального; прагнення жити по совісті; оберігати честь людини, тієї спільноти, до якої належить особистість.

Принцип гуманізму означає закріплення у правових формах відносин між суддями, державою і суспільством на основі визнання самоцінності людської особистості, невід'ємності їх прав і свобод, поважання їх гідності, захисту від свавільного втручання у сферу як особистого так і професійного життя.

Принцип демократизму проявляється шляхом закріплення в нормах правового становища судді, порядку участі народу у здійсненні правосуддя (інститут присяжних).

Принцип свободи як можливість вибору суддями варіанту поведінки і може бути обмежений лише необхідністю забезпечити свободу інших осіб. Діяльність суддів має бути спрямована на створення умов для реалізації і захисту свободи людини.

Принцип справедливості є загальнолюдським (загальносоціальним) принципом правового статусу суддів, зміст якого реалізується під час реалізації суддями повноважень з розгляду та вирішення юридичних спорів.

Розглядаючи принцип справедливості в судочинстві, С. Погребняк відзначає, що у класичному розумінні суд повинен перенести ідею справедливості, втілену в нормах права, на рівень конкретних правовідносин. Так, суд конкретизує вимоги справедливості, закріплені в правовій нормі, щодо окремих правовідносин або корегує ті правовідносини, учасники яких відхиляються від нормативно встановлених стандартів справедливості [7, с. 63]. На думку В. Городовенка, суд відіграє важливу у розв'язанні конфліктів, що виникають на ґрунті справедливого розподілу матеріальних та інших цінностей, виконує стабілізуючу роль під час проведення масових зібрань громадян, переводячи громадський дискурс в правове поле (матеріальна справедливість) [8, с. 60]. Справедливість, як загальнолюдський (загальносоціальний) принцип має глибоке соціальне коріння, а тому у сучасній теорії права визнається необхідним елементом, сутнісною і невід'ємною характеристикою правового статусу суддів.

Принцип рівності традиційно виражається в рівності правового становища всіх перед законом, наявності рівних громадянських прав і обов'язків, рівному захисті перед судом незалежно від національної, статевої, релігійної належності, походження, місця проживання та інших обставин.

Стосовно правового статусу суддів принцип рівності суддів перед законом означає, що вони є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового положення, расової і національної приналежності, статі, мови, відношення до релігії та інших обставин. Принцип рівності суддів проявляється і через закріплене в Конституції України положення про те, що чоловік і жінка мають рівні права. Здійснення цих прав забезпечується наданням жінкам нарівні з чоловіками можливостей в отриманні статусу судді.

Досліджуючи конституювання судової влади України, С. Прилуцький зазначає, що принцип рівності суддів незалежно від місця і ролі у судовій ієрархії є однією із основоположних засад незалежності судової влади [9, с. 185].

Зважаючи на конституційні та судоустрійні підходи до питання загальнолюдських (загальносоціальних) принципів правового статусу суддів, пропонуємо визначати їх наступним чином: це керівні засади, встановлені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, що визначають характер та істотні риси правового статусу суддів.

Джерела та література:

1. Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ, 2016. – 616 с.
2. Веніславський В. Ф. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів: Харків, 2014. – 376 с.

3. Абросимова Е. Б. Конституционные основы судебной власти в зарубежных странах. Конспект лекцій: Тверь, 2000. – 60 с.
4. Судебные системы западных государств / Под ред. В. А. Туманова. Москва, 1991. – 264 с.
5. Єгорова В. С. Принципи діяльності суддів судів загальної юрисдикції. Бюлетень Міністерства юстиції України, 2008. – № 11-12. – С. 168-174.
6. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. Київ, 2015. – 584 с.
7. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія: Харків, 2008. – 240 с.
8. Організація судових та правоохоронних органів: навч. посіб.: у 2 ч. / за ред. Л. М. Москвич. Ч. 1: Основи судоустрою України: Харків, 2016. – 244 с.
9. Прилуцький С. Конституювання судової влади України: виклики сьогодення та шляхи їх вирішення: Право України, 2014. – № 5. – С. 178-188.

Kravchuk V., Iukhymiuk O. Universal (general) principles of legal status of judges in Ukraine. *In the article are investigate general human (general) principles of the legal status of judges. The are analyzed main acts of national legislation which are fixed human (general) principles of the legal status of judges.*

Keywords: *legal status, legal status of judges, principles, principles of legal status of judges.*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ЗАМІНА ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

О. В. Крикунов, Г. В. Денісова

Досліджено регулювання підстав для заміни прокурора за чинним КПК України та наукові підходи щодо їх реалізації. Наведено власну точку зору авторів на обрану проблему та сформульовано законодавчу пропозицію щодо обмеження можливості заміни прокурора за дискреційними підставами.

Ключові слова: *верховенство права, прокурор, незамінність прокурора, заміна прокурора, дискреція, кримінальне провадження.*

Прокурор є однією з ключових фігур в кримінальному провадженні. Його об'єктивність має не менше значення для досягнення завдань кримінального судочинства, як і незалежність судді [1, с. 80]. Новелами чинного КПК України (далі - КПК) є закріплення засади верховенства права та правила про незамінність прокурора. Слід вказати, що окремі підстави для заміни прокурора носять дискреційний характер, що створює складності, ризики помилок та зловживань при їх застосуванні і не забезпечує верховенства права як комплексного кримінально-процесуального режиму. На нашу думку, це підтверджує актуальність обраного предмету дослідження.

Прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. Прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення (ч.1-2 ст. 36 КПК). У такий спосіб законодавець запровадив правило незамінності прокурора у кримінальний процес України. Ця норма стала однією із найбільш суттєвих новел чинного КПК, на чому акцентували його розробники, вказуючи, що функцію з представництва державного обвинувачення у суді по конкретній справі буде покладено саме на того прокурора, який здійснював нагляд за дотриманням законів органами, які проводили досудове розслідування [2]. Закріплення в цій нормі закону

здійснення повноважень прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення є втіленням завдання кримінального провадження в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, а також необхідне для підвищення ефективності процесуальної діяльності прокурора щодо доведеності перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [3, с. 130]. Також має рацію наукова позиція, згідно із якою прокурор, безпосередньо задіяний у процесі досудового розслідування «зсередины», здатний кваліфіковано та грамотно підтримувати державне обвинувачення, оскільки вільно орієнтується у матеріалах кримінального провадження, оцінює їх об'єктивно і неупереджено, відстоюючи у суді власне переконання, втілене у обвинувальному акті [4, с. 86].

Разом із цим, аналіз змісту ч. 2-5 ст. 36, ч.3 ст. 313, ч. 2 ст. 341 КПК дає підстави для визначення широкого, фактично невизначеного кола підстав для заміни прокурора. Зокрема, О. В. Єні, А. В. Лапкін, узагальнивши чинний КПК, встановили, що до підстав заміни прокурора законодавець відніс: 1) задоволення заяви про його відвід (ч. 3 ст. 37 КПК); 2) тяжка хвороба (ч. 3 ст. 37 КПК); 3) звільнення з органу прокуратури (ч. 3 ст. 37 КПК); 4) участь службових осіб органів прокуратури вищого рівня у судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, за нововиявленими або виключними обставинами (ч. 4 ст. 36 КПК); 5) доручення здійснювати подальше досудове розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування з боку Генерального прокурора України, керівника регіональної прокуратури, їх перших заступників та заступників (ч. 5 ст. 36 КПК); 6) покладення керівником органу прокуратури його повноважень на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у виняткових випадках (ч. 3 ст. 37 КПК); 7) заміна одного прокурора на іншого з числа службових осіб органів прокуратури того ж рівня в досудовому провадженні, де було прийнято або вчинено незаконне рішення, дія чи бездіяльність у разі скасування рішення або визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності прокурора (ч. 3 ст. 313 КПК); 8) усунення від участі в судовому розгляді прокурора у разі відмови у погодженні обвинувального акта із зміненням обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення з боку прокурора вищого рівня (ч. 2 ст. 341 КПК); 9) інші поважні причини, що унеможливають участь прокурора у кримінальному провадженні (ч.3 ст. 37 КПК) [4, с. 86; 5, с. 293].

Дослідники наведені підстави для заміни прокурора диференціювали на об'єктивні та суб'єктивні. Зокрема, до об'єктивних (тобто, очевидних) підстав віднесено неможливість здійснювати покладені на прокурора повноваження через відвід, хворобу, звільнення з органів прокуратури. О.В. Єні до об'єктивних підстав заміни прокурора також відносить неефективність здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування (у виняткових випадках) [5, с. 294]. Ми не можемо погодитися із таким трактуванням, оскільки цю підставу не можна вважати очевидною. Висновок про її наявність отримується за результатами перевірки діяльності прокурора керівником органу прокуратури і залежить від сукупності обставин кримінального провадження, поведінки учасників, строків розслідування. Саме тому, на нашу думку, О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль поняття неефективності здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування вважають оціночним [3, с. 84].

Погоджуємося із висновком про те, що суб'єктивними слід вважати ті підстави, в основі яких лежить рішення вищого прокурора, що є протилежним щодо позиції прокурора, який бере участь у кримінальному провадженні (у разі відмови у погодженні обвинувального акта із зміненням обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення з боку прокурора вищого рівня) [4, с. 86]. Наведений перелік, на нашу думку, повною мірою охоплює положення чинного КПК. Проте, окремі підстави потребують уточнень. Зокрема, О.В. Єні обґрунтовано

вважає, що у випадку участі у судовому провадженні з перегляду судових рішень у контрольних судових стадіях службових осіб органів прокуратури вищого рівня (ч. 4 ст. 36 КПК) фактично відбувається не заміна прокурора у кримінальному провадженні, а субсидіарне здійснення прокурором вищого рівня повноважень прокурора у конкретному кримінальному провадженні, що, як видається, не потребує офіційної процедури заміни (усунення) попереднього прокурора [5, с. 297].

Останній пункт наведеного переліку підстав для заміни прокурора (інші поважні причини, що унеможливають участь прокурора у кримінальному провадженні (ч.3 ст. 37 КПК) має цілком дискреційний характер. О.В. Єні оцінила його як виправданий [5, с. 295]. Інші вчені (О. О. Шпак, А. В. Лапкін) це положення КПК сприймають критично, вважаючи, що воно відкриває простір для довільного тлумачення, посилення на «внутрішню необхідність» у діяльності органу прокуратури, що дозволяє втручатися у роботу прокурорів [6, с. 330; 4, с. 87]. На нашу думку, ця позиція заслуговує на втілення у КПК.

Отже, здійснення повноважень одним прокурором у кримінальному провадженні з початку до його завершення необхідне для ефективного процесуального керівництва досудовим розслідуванням, підтримання публічного обвинувачення, представництва інтересів держави, окремих категорій фізичних осіб у судових стадіях кримінального процесу. Це персоніфікує відповідальність прокурора за його діяльність. Широкий масив підстав для заміни прокурора закріплено у ст. 36-37, ст. 313, ст. 341 КПК. Дослідники наведені підстави для заміни прокурора диференціювали на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних підстав, на нашу думку, доречно відносити ті обставини, що мають очевидний, безспірний характер. Суб'єктивні підстави для заміни прокурора передбачають застосування методу дискреції (розсуду) вищестоящим прокурором, що ґрунтується на його власній оцінці діяльності підлеглого прокурора. Така підстава для заміни прокурора у кримінальному провадженні, як "інші поважні причини, що унеможливають участь прокурора у кримінальному провадженні" (ч.3 ст. 37 КПК) має цілком дискреційний характер. Тому для коректного застосування її слід викласти у наступному викладі: "інші поважні причини, що унеможливають участь прокурора у кримінальному провадженні, підтверджені конкретними фактами, які їх доводять".

Джерела та література:

1. Денісова Г. В., Крикунов О. В. Підстави для відводу прокурора у кримінальному провадженні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки". 2014. – Випуск 2. – Т. 4. – С. 80-85.
2. Пояснювальна записка до проекту Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/web2/webproc4_1?pf3511=42312.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар: у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за зал ред. В. Я. Тація. В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
4. Лапкін А. В. Принцип незмінності прокурора у кримінальному провадженні. Наук. вісник ХДУ. Юридичні науки, 2015. – Вип. 2. – С. 85-89.
5. Єні О. В. Актуальні питання заміни прокурора у кримінальному провадженні. Форум права, 2013. – № 1. – С. 294-299.
6. Шпак О. О. Особливості організації роботи керівника прокуратури з процесуального керівництва. Часопис Київ. ун-ту права, 2015. – № 2. – С. 328-332.

Krykunov A., Denisova G. The rule of law and prosecutors' replacement in criminal proceedings. *The regulation of the grounds for the replacement of the prosecutor under the current CPC of Ukraine and the scientific approaches to their implementation are investigated. The authors' own point of view on the selected problem is presented and a legislative proposal to limit the possibility of a prosecutor being replaced on discretionary grounds was made.*

Keywords: rule of law, prosecutor, irreplaceability of prosecutor, replacement of prosecutor, discretion, criminal proceedings.

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ІСНУВАННЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

В. Б. Лепесій

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

В тезах розглядається проблема існування латентної злочинності серед працівників органів внутрішніх справ. Саме ця проблема набуває все більш актуального характеру, що здебільшого обумовлено особливостями сучасного етапу суспільного розвитку. Очевидно, що держава здійснює зовнішні та внутрішні функції через виконавчі органи державного управління. Саме їх ефективна діяльність є запорукою забезпечення потреб громадянського суспільства. Тому, значну суспільну небезпеку являють злочини саме у сфері службової діяльності.

Ключові слова: латентна злочинність, забезпечення прав і свобод, громадянська недовіра, уявна латентність.

Українська держава здійснює зовнішні та внутрішні функції через виконавчі органи державного управління. Їх ефективна діяльність є запорукою забезпечення потреб громадянського суспільства. Саме тому, значну суспільну небезпеку являють злочини саме у сфері службової діяльності.

Вивчення проблем латентної злочинності серед працівників органів внутрішніх справ набуває все більш актуального характеру, що здебільшого обумовлено особливостями сучасного етапу суспільного розвитку [1].

Перші дослідження латентної злочинності з'явилися у колишньому СРСР наприкінці 60-х - початку 70-х років. Цій проблемі присвячено праці О. М. Джужі, Ю. В. Бишевського, С. Є. Віцина, І. М. Даньшина, Г. І. Забрянського, М. М. Бабаєва, А. П. Ісіченка, А. А. Конєва, І. І. Карпеця, В. В. Василевича, Л. В. Кондратюка, О. Г. Колб, О. О. Ковалкіна, К. К. Горяїнова, А. С. Шляпочникова та ін. Однак окремі питання донині мають спірний характер.

Латентна злочинність - кримінально карані діяння, що не стали відомими державним правоохоронним органам протягом певного періоду часу на певній території та не відображені в офіційній кримінальній статистиці [3].

Офіційним джерелом кримінологічнозначущої інформації слугує система статистичного обліку злочинів. Дані, що містяться в ній, використовуються як під час розроблення заходів щодо протидії зазначеним негативним явищам, так і під час здійснення планування ресурсного забезпечення системи органів, покликаних забезпечувати таку протидію. Лише наявність достовірної та повної інформації про злочинність, відображеної в системі статистичного обліку, сприятиме ефективній реалізації цілей, що стоять перед кримінологічною наукою.

Таким чином, підставою розподілу злочинності на «латентну» й «не латентну» слід визнати наявність або відсутність відомостей про неї в системі статистичного обліку злочинів. Отже, латентною необхідно вважати лише ту частину фактичної злочинності, що не знайшла відображення в зазначеній системі офіційної статистики.

З огляду на історичний аналіз й головні трактування змісту поняття «латентна злочинність» можна умовно вважати, що це - невиявлені й не відображені в обліку кримінальні діяння [4, с. 99]. У поняття «латентність» Б. Холист включає чотири групи злочинів за такими ознаками: злочини, невідомі поліції; злочини з невстановленим злочинцем; розкриті злочини, за якими не винесено обвинувального вироку; коли не всі злочинні діяння відображено в обвинувальному вироді [5, с. 22-23].

Латентність властива будь-яким протизаконним або соціально небажаним виявам [6, с. 234-237]. Вона є властивістю посадових злочинів загалом. Це пояснюється насамперед тим, що їх учасники не зацікавлені в розкритті зазначених злочинів. Стосовно службової злочинності в органах внутрішніх справ ця обставина набуває особливої ваги ще й тому, що існує можливість застосування небажаних санкцій проти тих осіб, що спробують викрити злочинця й звернутися за допомогою до тих самих правоохоронних органів.

У науковому й практичному контексті становить певний інтерес і поняття уявної латентності, під яким слід розуміти хибне сприйняття діяння як злочинного, що залишилося без відповідного реагування з боку компетентних органів. Виявом уявної латентності є випадки, коли особи, які вважають себе потерпілими від злочину, заявляють про це до офіційних органів, хоча за критеріями кримінального права діяння «винної» особи не містить складу злочину.

Латентність службових злочинів серед працівників органів внутрішніх справ лишається досить високою. Оцінювання латентності злочинів у сфері службової діяльності міліції свідчать про те, що реальний рівень цієї злочинності перевищує офіційно визнаний у 10-12 разів.

Латентна злочинність призводить до істотних негативних наслідків для успішної діяльності правоохоронних органів і зрештою для всього суспільства, оскільки, залишаючись неврахованою, породжує нові злочини, формує в громадян невіру в здатність органів державної влади забезпечити їх безпеку, створити необхідні умови для захисту їх прав і свобод, завдана злочинами матеріальна та моральна шкода не відшкодовується, а суспільство не має уявлення про реальний стан злочинності і про те, які збитки вона причиняє [2].

Джерела та література:

1. Проблемы естественно-латентной преступности: поматериалам Республики Дагестан [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/problem-estestvenno-latentnoi-prestupnosti-po-materialam-respubliki-dagestan>.
2. Веприцький Р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання [Електронний ресурс] / Р.С. Веприцький. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I121DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILEDOWNLOA D=1 &Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2014_I_14.pdf.
3. Латентная преступность. Понятие, виды, значения. Детерминанты латентной преступности. Способы сокращения латентной преступности [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.refme.org.ua/pageid-l1300-1.html>.
4. Панкратов В. В. Методология и методика криминалистических исследований / В. В. Панкратов. – М.: Юрид. лит., 1972. – 167 с.
5. Криминология: основные проблемы. – М.: Юрид. лит., 1980. – 436 с.
6. Милуков С. Ф. Классификация скрытых преступлений по степени их латентности / С.Ф. Милуков // Латентная преступность: политика, познание, стратегия : материалы междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993.
7. Новаков О. С. Криминологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Новаков Олександр Сергійович. – К., 2003. – 210 с.

Lepesij V. Negative consequences of latency crime to protect the rights and freedoms of citizens. *These address the problem of the existence of latent crime among law enforcement officials. This problem is becoming more and more urgent, which is mainly due to the peculiarities of the modern stage of social development. It is obvious that the state performs external and internal functions through executive bodies of public administration. Their effective work is the key to meeting the needs of civil society. Therefore, there is a significant public danger in the sphere of professional activity.*

Keywords: *latent crime, protection of rights and freedoms, civil mistrust, imaginary latency.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ (ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ) НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Б. Г. Літвінюк

Науковий керівник: к.ю.н. Г. М. Андрусак

У тезах проаналізовано одну з наріжних проблем, яка дискутувалася Конституційним Судом України у рамках встановлення конституційності ст. 368-2 КК України, а саме: відповідність вказаної кримінально-правової норми принципу презумпції невинуватості.

Ключові слова: незаконне збагачення, корупція, презумпція невинуватості, кримінальна відповідальність.

В умовах прискорення євроінтеграційних процесів та активної залученості у них України, проблема протидії корупції різко актуалізувалася. Світовим досвідом доведено, що корупція є чи не найпотужнішим чинником дестабілізації механізму державної влади, який підриває її авторитет та довіру до органів. Вона є істотним гальмом усіх реформаційних процесів, знижує інвестиційну привабливість держави, порушує принципи соціальної справедливості.

В Україні корупція офіційно визнана однією з основних загроз національній безпеці. На вирішення цієї проблеми парламентом було прийнято пакет антикорупційного законодавства, яким запроваджено нові та вдосконалено існуючі заходи запобігання корупції, розширено коло спеціалізованих суб'єктів реалізації антикорупційної політики. Крім того, враховуючи необхідність виконання міжнародно-правових зобов'язань щодо протидії корупції, законодавець вніс низку змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Зокрема, у 2011 році КК України було доповнено ст. 368-2 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконне збагачення. Цей крок був обумовлений тим, що Україна ще у 2006 році ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року [1], статтею 20 якої передбачено, що за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи кожна держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного незаконного збагачення, тобто значного збільшення активів посадової особи органу публічної влади, яке перевищує її законні доходи, які вона не може раціонально об'являти.

Слід зауважити, що диспозиція ст. 368-2 КК України неодноразово змінювалася (у 2013, 2014 та 2015 роках), що свідчить про пошук оптимальної законодавчої моделі кримінально караного незаконного збагачення, яка ефективно функціонуватиме в умовах українського правопорядку. Зрештою рішенням Конституційного Суду України № 1-р/2019 від 26.02.2019 р. [2] ст. 368-2 КК України було визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною). Вказане судове рішення викликало значний резонанс та бурхливі дискусії як у професійних колах, так і широкої громадськості. Не було однозначної єдності позицій і серед суддів Конституційного Суду України. Про це свідчить наявність окремих думок до зазначеного Рішення аж 7 суддів.

Однією з наріжних проблем, яка дискутувалася у рамках встановлення конституційності ст. 368-2 КК України, стала відповідність вказаної норми принципу презумпції невинуватості. Власне формулювання презумпції у ст. 62 Конституції України та ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлює спростовне припущення, згідно із яким особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законом (зокрема, КПК України), і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Іншими словами, особа офіційно визнається винуватою у кримінальному правопорушенні і може бути піддана покаранню виключно після набрання обвинувальним вироком суду щодо неї законної сили.

На нашу думку, визнана неконституційною стаття 368-2 КК України жодним чином не підважує основні положення презумпції невинуватості, оскільки слід зважати на інші правові норми, які розвивають та доповнюють дію цієї презумпції, гарантують права підозрюваних, обвинувачених. Зокрема, у ст. 62 Конституції України зазначено, що «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». Також у ч. 2 ст. 17 КПК України законодавець передбачив, що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе невинуватість особи поза розумним сумнівом. Обов'язок слідчого, прокурора доводити подію кримінального правопорушення, винуватість підозрюваного, обвинуваченого у його вчиненні, форму вини, мотив, мету вчинення злочину та інші юридично-значимі обставини також закріплено у ст. ст. 91-92 КПК України. У ч. 4 ст. 17 КПК України передбачено, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Ця норма також наголошує на тому, що вина особи має бути доведена стороною обвинувачення однозначно та категорично. Таким чином, особа, підозрювана чи обвинувачена у незаконному збагаченні, вважається невинуватою доти, доки компетентні органи не доведуть протилежного, а підтвердження доказами законності підстав набуття нею у власність активів вочевидь слід розглядати як право особи, а не обов'язок.

Проте Конституційний Суд України дійшов висновку, що законодавче формулювання складу такого злочину, як незаконне збагачення, покладає на особу обов'язок підтверджувати доказами законність підстав набуття нею у власність активів, тобто доводити свою невинуватість; надає стороні обвинувачення право вимагати від особи підтвердження доказами законності підстав набуття нею у власність активів; уможливорює притягнення особи до кримінальної відповідальності лише на підставі відсутності підтвердження доказами законності підстав набуття нею у власність активів [2].

На сьогодні в Україні на найвищому рівні висловлюються пропозиції щодо відновлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Більше того, народними депутатами України було внесено законопроект № 1202 від 29.08.2019р. про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне збагачення [3]. Однак на початку вересня вказаний законопроект було відкликано. Натомість народними депутатами було внесено альтернативний законопроект № 1031-1 від 05.09.2019 р. [4] про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо незаконного збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та покарання за нього. Однак і цей законопроект було відхилено. Комітет з питань антикорупційної політики на своєму засіданні 6 вересня 2019 року прийняв рішення, що законопроект відповідає вимогам антикорупційного законодавства, однак рекомендував Верховній Раді України його відхилити, оскільки законопроект потребує доопрацювання.

Безумовно, криміналізація незаконного збагачення є необхідною для сьогодення в умовах активної протидії корупції. Однак переслідуючи мету посилення кримінальної відповідальності та невідворотності покарання за корупційні злочини, законодавцю слід виважено підійти до питання формулювання складу злочину із дотриманням правил законодавчої техніки та врахуванням системності правових норм, щоб мінімізувати виникнення складнощів при їх практичному застосуванні, особливо в аспекті відповідності основним засадам кримінального провадження.

Джерела та література:

1. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66697
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України № 1-п/2019 від 26.02.2019 р. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2019.pdf

3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне збагачення № 1202 від 29.08.2019р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66504

4. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо незаконного збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та покарання за нього № 1031-1 від 05.09.2019р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66697

Litviniuk B. Ensuring the presumption of innocence in the context of criminalization (decriminalization) of illegal enrichment. *Theses analyzed the correspondence of Art. 368-2 of the Criminal Code of Ukraine to the principle of the presumption of innocence. This problem was discussed by the Constitutional Court of Ukraine during the establishing the constitutionality of this criminal rule of law.*

Keywords: *illegal enrichment, corruption, presumption of innocence, criminal liability.*

ЖІНОЧА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК НАСЛІДОК ПОСЯГАННЯ НА ПРАВА ЖІНОК У МЕЖАХ СІМ'І

А. В. Макарчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. В. Журавська

Жіноча злочинність, як частина загальної злочинності привертає увагу багатьох науковців і потребує державного моніторингу з метою запобігання скоєння злочинів жінками. Найчастіше жінки вчиняють злочини у межах сім'ї або за місцем роботи. Однією з причин, яка штовхає жінку до протиправної діяльності є домашнє насильство, від якого потерпає вона або діти. В такому випадку спрацьовує принцип «насильство породжує насильство» і жінка посягає на життя, здоров'я самого домашнього тирана, або через напружений психоемоційний стан – на власних дітей. Друга за поширеністю серед жіночої злочинності група злочинів – корисливі, також певною мірою спричиняються домашнім насильством, а саме економічною формою такого насильства, як самостійно, так і в сукупності з іншими проявами насилля.

Ключові слова: *злочинність, жіноча злочинність, детермінант, домашнє насильство, корисливі злочини.*

Питання жіночої злочинності зацікавлює собою не одне покоління дослідників. Це зумовлене тим, що зазвичай суспільство сприймає жінку як берегиню домашнього вогнища, усоблення спокою та затишку і вчинення злочину жінками привертає до себе неабияку увагу. Тому, проблему жіночої злочинності вивчали багато видатних вчених таких як Ю. М. Антонян, М. І. Бажанов, О. М. Блага, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головін, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, А. Ф. Зелінський, В. С. Зеленецький, О. М. Гаргат-Українчук, Т. В. Корнякова, О. В. Гальцова, В. В. Хомиченко та інші.

Жіночу злочинність визначають як сукупність злочинів, що вчиняються жінками на певній території за певний проміжок часу. Така злочинність тісно пов'язана із загальною злочинністю, але має певні особливості, що пов'язані із соціально-психологічним та біологічним статусом жінки. Це впливає в свою чергу на якісні та кількісні показники злочинності. Щодо якісних показників, то науковці виділяють дві сфери життя, в яких жінки найчастіше вчиняють злочини: сімейно-побутова, та сфера роботи [2, с. 152]. У побутовій сфері найчастіше вчиняються насильницькі злочини, а у сфері роботи – корисливі.

Дослідження жіночої злочинності у цих випадках повинно розпочинатись із виявлення, вивчення та аналізу причин, які спонукають жінок до протиправної поведінки. Одним із чинників, що штовхають до вчинення злочину є домашнє насильство, факти вчинення та оприлюднення якого останнім часом дуже зросли. Це підтверджується тим, що законодавці не

оминули увагою таку негативну тенденцію і на законодавчому рівні визначили поняття домашнього насильства та відповідальність для осіб, винних у його вчиненні [3]. Під домашнім насильством розуміється діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняється в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Згідно Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» , фізичне насильство - форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, незаконне позбавлення волі, нанесення побоеів, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості та вчинення інших дій насильницького характеру, сексуальне насильство передбачає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, психологічне насильство - включає словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи і економічним насильством визнається умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці і т.д.

Домашнє насильство вважають однією із причин жіночої злочинності, тому що за статистикою саме жінки та діти потрапляють під вплив насильника.

Домашнє насильство тягне за собою дві групи негативних наслідків для жінки:

- 1) Фізичного характеру – травми, проблеми зі сном і т.д.
- 2) Психологічного характеру – стрес, депресія, нервова напруга, панічні атаки.

В сукупності з тим, що на жінок в нинішньому суспільстві покладається чимало чоловічих обов'язків, обов'язків щодо виховання дітей та ведення побуту, дані наслідки і є каталізаторами того, що жінки вчиняють злочини, зокрема, щодо насильників.

Якщо розглядати найпоширеніші сфери, в яких жінки вчиняють злочини, то на сімейно-побутовому рівні існує прями́й зв'язок домашнього насильства зі злочинами, що скоюють жінки. Оскільки шляхом вчинення таких злочинів, як вбивство, завдання тілесних ушкоджень, жертва домашнього насильника прагне захистити себе, дітей або ж помститись. При чому до категорії цих злочинів також слід відносити посягання не лише на самого насильника, а й, наприклад, на дітей. Оскільки, часто в умовах сексуального насильства, як складової домашнього насильства жінка вагітна, але не бажає, щоб дитина росла в таких умовах, або ж взагалі хоче приховати вагітність чи народження дитини від насильника і позбувається її шляхом вбивства.

Якщо досліджувати злочини, які вчиняють жінки в тій сфері, де вони працюють, або ж загалом за межами побуту та сім'ї, то здебільшого ними є корисливі злочини. Зв'язок між домашнім насильством та даною групою злочинів також існує. Це виявляється у тому, що жінки-жертви, які зазнають економічного насильства часто змушені шукати додаткові джерела доходу для забезпечення певного рівня існування для себе та(або) дітей. І у випадках, коли економічне насильство проявляється, наприклад, у забороні працювати та одночасному позбавленню їжі, одягу, житла, то не завжди ці джерела доходу є законними.

Детермінантом вчинення корисливих злочинів є не лише така форма домашнього насильства як економічне. Сексуальне, психологічне, фізичне в сукупності з економічним також можуть підштовхувати жінок до вчинення, крадіжок, розкрадання майна, хабарництва. Оскільки таким чином жінки намагаються отримати хоча б якісь засоби для існування, щоб, можливо в подальшому залишити сім'ю, в якій вони піддавались насильству, отримати фінансову незалежність.

Таким чином, зважаючи на менталітет та соціально-психологічну характеристику жінок, можна зробити висновок, що потерпаючи від домашнього насильства, вони замовчують ці випадки, стараються зберегти сім'ю, соромляться розповісти про негаразди в родині. І тоді під

впливом зовнішніх факторів на жінку (наприклад, покладення «чоловічих» обов'язків на роботі та в сім'ї), які супроводжуються ще й неспокоєм у власному домі, постійними криками, бійками, знущаннями спричиняються негативні зміни в психологічній та психічній сфері, які штовхають жінку вчинити злочин. Тобто, домашнє насильство посідає цілком самостійне місце у ряді детермінант жіночої злочинності і потребує посиленої уваги з боку держави, оскільки є не окремим, самостійно існуючим явищем, а таким, що тягне за собою виникнення ряду інших злочинів, зокрема жінками, що негативно відбивається на моральному здоров'ї суспільства.

Джерела та література:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
2. Александров Ю. В. Гель А. П. Семаков Г. С. Кримінологія. Курс лекцій. К.: МАУП, 2002. – 295 с.
3. Гальцова О. В., Хомиченко В. В. Домашнє насильство як одна з причин жіночої злочинності // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". – 2018. – №19. – URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2018/19/4275>.
4. Корнякова Т. В. Кримінологічний аналіз жіночої злочинності. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2016. – Вип. 1. – С. 49-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_1_13.
5. Гаргат-Українчук О. М. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – Випуск 25, 2014. – С. 189-192.

Макарчук А. Female criminality as a result of violating the rights of women within a family. *A part of general crime, female criminality attracts the attention of many scholars. One needs state monitoring to prevent this phenomenon. Most often, women commit crimes within a family or at a workplace. One of the reasons pushing women to engage in unlawful activity is the domestic violence, which they or their children suffer from. In this regard, the principle of "violence gives rise to violence" is triggered, with women croaching on the life and health of an abuser or of their own children because of the intense emotional state. Domestic violence may also be the cause of mercenary offences, the second most prevalent crime among women. Specifically, mercenary offences are associated with the economic form of such violence, both individually and in combination with other forms of violence.*

Keywords: *crime, female criminality, determinant, domestic violence, mercenary offences.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРОЦЕСУАЛЬНУ БЕЗПЕКУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

М. А. Марчук

Науковий керівник: к.ю.н. А. М. Демчук

Аналізується поняття та особливості процесуальної безпеки в цивільному судочинстві, встановлюються механізми, які необхідні для забезпечення процесуальної безпеки, визначається ряд специфічних ознак, якими наділено право на процесуальну безпеку в цивільному судочинстві.

Ключові слова: *процесуальна безпека; гарантії; суд; цивільне судочинство; учасники судового процесу.*

В умовах сучасності Україна перебуває в процесі створення базисів задля побудови правової держави та громадянського суспільства. Демократична та правова держава основною цінністю визнає – людину та її права та свободи. Основні механізми та

інструментарії забезпечення прав та свобод закріплюються в правових гарантіях їх дотримання.

З огляду на демократичні процеси усі гарантії дотримання прав та свобод повинні бути юридично закріплені. Юридичні гарантії можна поділити на два види: нормативно-правові та організаційно-правові. У процесі реалізації організаційно-правових гарантії основна роль відведена судам. Конституція України у своїх положеннях закріпила високу позицію суду, яка відповідає поняттю «правова держава».

На сьогодні, однією із актуальних проблем є питання забезпечення процесуальної безпеки в цивільному судочинстві. Право на процесуальну безпеку полягає в належному забезпеченні судом можливостей охорони прав та свобод людини і громадянина, а також усунення загроз в процесі здійснення цивільного судочинства.

Право на процесуальну безпеку є комплексним нормативним правовим регулятором, оскільки охоплює забезпечення безпеки і охорони широкого кола суспільних відносин та сукупності матеріальних, а також процесуальних прав.

Для реалізації права на процесуальну безпеку необхідні такі механізми:

- механізм забезпечення права, що служить передумовою його здійснення;
- механізм безпосередньої реалізації, тобто фактичного перетворення права в життя;
- механізм охорони, що вступає в дію при порушенні конституційного права громадян

на судовий захист [2, с. 85].

У цивільному судочинстві гарантія на процесуальну безпеку повинна знаходити свою реалізацію шляхом створення усіх відповідних умов для встановлення захисту та охорони щодо прав, свобод, інтересів та обов'язків учасників цивільного процесу. Така гарантія повинна діяти в межах як процесуального, так і матеріального права.

Право на процесуальну безпеку містить в собі ряд специфічних ознак :

- можливість вимагати усунути в законний спосіб загрози, які можуть спричинити негативні наслідки, а також порушення матеріальних чи процесуальних прав під час судового розгляду;
 - обрання конкретного способу захисту, який унеможливить порушення прав людини та громадянина, стосовно тих правових відносин, де має місце загроза їх порушення чи обмеження;
 - забезпечення права на процесуальну безпеку учасників цивільного судочинства в межах та силу існуючої нормативно-правової бази;
 - існують специфічні межі права на процесуальну безпеку, такі межі встановлюються межами появи та зникнення загроз, які були спрямовані на порушення такого права. [1, с. 99].
- Існуючі ознаки вказують на особливість права на процесуальну безпеку та підкреслюють особливості, які повинні бути враховані в процесі його реалізації.

Важливо, забезпечити право на процесуальну безпеку таким чином, щоб створився певний ефект «вакууму», неможливість порушення прав та процесуальної форми їх здійснення. Безумовно, головну роль в процесі забезпечення права на процесуальну безпеку займає суд, оскільки на судові органи покладається функція передбачення та усунення випадків посягань. Учасники судового процесу мають закріплену законодавчо можливість вимагати охорони та усунення існуючих чи можливих загроз (які підкріплені юридичними фактами) під час розгляду та вирішення цивільної справи.

Такі фактори зумовлюють становлення особливого правового режиму цивільного судочинства – режиму цивільної процесуальної безпеки, такий режим обумовлюється існуванням низки процесуальних норм, що спрямовані на забезпечення права процесуальної безпеки та є гарантією дотримання прав та свобод людини в процесі відправлення цивільного судочинства.

Права на безпеку цивільного судочинства варто розглядати за відповідними рівнями (ступенями), до яких належать такі:

- 1) зовнішній - стосується забезпечення стабільності дії системи цивільного судочинства як інституції, процесу й порядку розгляду та вирішення цивільної справи;
- 2) внутрішній - стосується забезпечення охорони матеріальних і процесуальних прав учасників цивільного процесу.

Джерела та література:

1. Мельник Я. Я. Право на процесуальну безпеку в цивільному судочинстві. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – №. 6 (1). – С. 97-103.
2. Ямковий В. І. Реалізація права на судовий захист в цивільному процесі як гарантія прав і свобод людини в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, 2001. – Спецвипуск. – С. 84-86.

Marchuk M. Realization of the right to procedural safety in civil judgment as a guarantee for human rights and freedoms in Ukraine. *The concepts and peculiarities of procedural support in civil proceedings are analyzed, the necessary mechanisms of procedural security are established, a number of specific features are determined, which are granted the right to procedural security in civil proceedings.*

Keywords: *procedural safety; guarantees; court; civil proceedings; participants in the trial.*

**ПРАВО ТВОРЦЯ ОБ'ЄКТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
НА ВІДЧУЖЕННЯ СВОЇХ ПРАВ**

А. Р. Мілашук

Науковий керівник: к.ю.н. Ю. Б. Гофман

Стаття присвячена дослідженню гарантованих Конституцією України прав власника на відчуження своїх прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Проаналізовано загальні підстави правонаступництва та права, які можуть перейти до правонаступників.

Ключові слова: *особисті немайнові права інтелектуальної власності, майнові права інтелектуальної власності, правонаступництво, договірні підстави правонаступництва, позадоговірні підстави правонаступництва.*

Конституція України закріплює право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [1].

Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається Кодексом та іншим законом. Цивільний Кодекс України до особистих немайнових прав інтелектуальної власності відносить: право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; право перешкоджати будь-якому посягненню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. До майнових прав інтелектуальної власності належить: право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволити використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; тощо [2].

Неможливо заперечувати факт наявності певного зв'язку між особистими немайними та майновими правами авторів та винахідників, їх взаємозумовленість. Але при цьому об'єднання цих прав у рамках конструкції єдиного суб'єктивного права є недоцільним, оскільки,

по-перше, вони встановлюються стосовно різних об'єктів (об'єкт виключних майнових прав є специфічним товаром та має вартість). По-друге, ці права не збігаються за часом їх припинення (немайнові права припиняються зі смертю їх володаря). По-третє, порушення виключних прав не завжди тягне порушення немайнового права та навпаки. По-четверте, ці права мають різні способи захисту [3].

Право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного, оскільки право інтелектуальної власності та право власності на річ є самостійними правовими категоріями, передача кожного з цих прав є окремим юридичним фактом, який породжує, змінює, припиняє самостійні правовідносини. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності [2]. Таким чином, право інтелектуальної власності розглядається як особливий різновид права власності, а отже, і речових прав на специфічний об'єкт – результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом. Проте, творець об'єкта права інтелектуальної власності може передати майнові права інтелектуальної власності як повністю, так і частково. Глава 75 ЦК України визначає способи розпорядження майновими правами, зокрема виділяє договірні підстави, які є найпоширенішими підставами для наступництва майнових прав. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності здійснюється на підставі таких договорів: ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; тощо [2]. Перелік не є вичерпним, оскільки на законодавчому рівні не можливо передбачити усю різноманітність договірних відносин у сфері інтелектуальної власності.

У договорах про відчуження (передачу) майнових авторських прав доволі часто можна зустріти положення такого змісту: сторони договору розуміють і погоджуються, що передбачений законом перелік майнових прав автора є не вичерпним, тому не перераховані в законі майнові права автора, в тому числі ті, що можуть виникнути у майбутньому, також відчужуються (передаються). Насправді, перелік виключних майнових прав передбачений законодавством чітко й однозначно: це право використовувати твір самостійно та право дозволяти чи забороняти використання твору іншим особам. У майбутньому можуть з'являтися не нові майнові права, а нові способи використання творів [4]. Зокрема ч. 3 ст. 15 ЗУ «Про авторське право та суміжні права» виділяє: відтворення творів; публічне виконання і публічне сповіщення творів; публічну демонстрацію і публічний показ; будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, ніж та, що здійснила перше оприлюднення; переклади творів; переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів; включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій; тощо [5].

Позадоговірні ж підстави наступництва у сфері виключних прав передбачають якісно інші вольові відносини учасників процесу наступництва. Ці підстави включають такі форми як наступництво, що виникає внаслідок внесення виключних прав в якості вкладу в статутний капітал господарського товариства; перехід виключних прав внаслідок реорганізації юридичних осіб; наступництво, що виникає у рамках спадкоємства. Саме інститут спадкоємства в римському приватному праві став основою для виникнення «правонаступництва» як категорії, що означає перехід прав і обов'язків. За загальним правилом спадкоємці отримують тільки майнові права щодо інтелектуальної власності. Разом із тим судовою практикою свідчить про те, що в деяких випадках спадкоємці отримують так зване «усічене» немайнове право на недоторканість твору. Вказаним немайновим правом не обмежується обсяг наступництва прав інтелектуальної власності. Наприклад, право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності також може переходити у спадок, проте фактично воно реалізується в режимі захисту у разі порушення первинного права творця [6].

Отже, володільцю об'єкта права інтелектуальної власності гарантується можливість передати лише майнові права на результати своєї діяльності як повністю, так і частково.

Найпоширенішим способом, який здійснюється за вільною волею сторін є договір. Власниками інтелектуальних прав можуть бути спадкоємці, які набувають їх внаслідок спадкового правонаступництва. І якщо більшість майнових прав інтелектуальної власності переходять у спадок, то немайнові права – лише в обсязі, необхідному для захисту прав первинного суб'єкта права інтелектуальної власності. Форми наступництва виключних прав дуже різноманітні, а їх правильна кваліфікація і регламентація відіграють важливу роль у сучасній підприємницькій діяльності, що усе більш включає у свій оборот об'єкти виключних прав.

Джерела та література:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Бельтюкова Євгенія Договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності: цивільно-правовий аспект [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/11/5.pdf>
4. Штефан А.С. Монографія Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту [Електронний ресурс]. Режим доступу: <file:///C:/Users/Home/Desktop/Monogr.avtor.%20pravo%20i%20sumiz.%20prava.pdf>
5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3792-12>
6. Бельтюкова Євгенія Особливості спадкування майнових прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/2.pdf>

Milashuk A. The creator's right to intellectual property release. *The article is devoted to the study of the rights guaranteed by the Constitution of the owner of the owner to alienate his rights to the objects of intellectual property rights. The general grounds of succession and rights that can be transferred to the successors are analyzed.*

Keywords: *personal non-proprietary intellectual property rights, property rights of intellectual property, succession, contractual grounds of succession, extra-contractual grounds of succession.*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

І. В. Місечко

Науковий керівник: к.ю.н. А. М. Демчук

У статті обґрунтовується визначальна роль системи здійснення правосуддя в утвердженні принципу верховенства права в правовій системі держави. Підкреслюється, що необхідною умовою панування права в суспільстві є довіра населення до судових інстанцій.

Ключові слова: *верховенство права, судова практика, легітимність.*

Постановка проблеми. Принцип верховенства права сьогодні перебуває у центрі уваги вітчизняних науковців. Проголошення цієї ідеї в Конституції України та впровадження на рівні галузевого законодавства вимагає детального з'ясування й адекватного тлумачення. Не мале значення має традиційно постійний інтерес до верховенства права в світовій науковій думці, який у світлі євроінтеграційних прагнень України, глобалізації та активного засвоєння нашою державою міжнародних стандартів забезпечення прав людини набуває актуальності. Відповідно відбуваються дискусії щодо верховенства права в найрізноманітніших проявах та аспектах тлумачення.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення актуальності та проблематики верховенства права в Україні.

Виклад основного матеріалу. До загальноправових принципів, що впливають на цивільний процес, належать принципи: верховенства права; гуманізму; законності; справедливості; демократизму. Одним з основних принципів правової держави є принцип верховенства права. Відповідно до ст. 3 Конституції права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Під верховенством права розуміють "верховенство розуму"; "панування права, пріоритетність у суспільстві, насамперед, прав людини"; "кодекс правил, які легітимізовані суспільством і базуються на досягнутому рівні соціальної етики", "сукупність морально-правових цінностей, відповідно до яких мають регулюватися відносини в демократичному суспільстві, вирішуватися питання життєдіяльності людей, розглядатися справи у судах" тощо.

Суд при розгляді справи керується принципом верховенства права. Конституційний Суд України у Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 акцентував: «Верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо». Цей принцип забезпечує пріоритетність прав і свобод людини та громадянина, справедливість і гуманність при постановленні судових рішень.

Елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі. Принцип правової визначеності означає, що "обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки" [2].

Щодо впровадження принципу верховенства права в судочинство України, треба зацентрувати, що саме верховенство права надає судді можливість при розгляді справи застосувати не тільки норми закону, а й визнані та приписані йому верховенством права інтерпретаційні правила. Разом з тим під час здійснення правосуддя суддя повинен керуватись тільки законом, а в разі його відсутності – виходити з загальних положень та принципів права у випадках, коли це допускається відповідно до закону.

При вирішенні справи суд керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Тобто не повинен суд застосовувати положення правового акту, у тому числі закону, якщо таке застосування суперечитиме конституційним принципам права або порушуватиме права та свободи людини і громадянина.

Принцип верховенства права передбачає пріоритет загальноправових принципів і норм міжнародного права щодо національного законодавства.

Судові рішення є своєрідними актами застосування права. На думку Туркіної, з одного боку, в судовому рішенні втілюється державно-владна воля, адже суд – це орган держави. З іншого, судові рішення безпосередньо вказує на те, яка поведінка є правильною в окремому випадку. І, нарешті, судові рішення здебільшого стосуються спірної ситуації, конфлікту інтересів та позицій, що обумовлює необхідність надати перевагу одній стороні перед іншою. Поєднання названих аспектів визначає значення судових актів у правовій системі. Вони є найконкретнішими, а тому найбільш значущими елементами реалізації верховенства права. Слід підтримати О. В. Петришину в тому, що зрештою верховенство права має стати певним стандартом не лише законодавчої діяльності, а й прийняття судових рішень, який засвідчує неупередженість правосуддя й намагання суддів забезпечити справедливість прийнятими рішеннями [3, с. 141]. Також слід погодитися з І. Є. Туркіною в тому, що з утвердженням

«верховенства права як верховенства розуму» пов'язана мотивація судового рішення: воно має бути розумним і справедливим [4, с. 140].

Звернення до цивільного процесуального права актуалізується також з огляду на те, що через судову діяльність та судові рішення, що ґрунтуються на нерозривній єдності матеріальних та процесуальних аспектів, відображається сучасне, конкретно обумовлене, змістовне наповнення розуміння в суспільстві (його юридичній еліті) абстрактних категорій («право», «справедливість», «рівність» тощо). Не слід применшувати значення особистості в розвитку правових ідей, а тому саме діяльність, роздуми та позиції найкращих представників суддівського корпусу просують вперед науку та практику правозастосування. Про роль судів у наповненні принципів, як загальних ідей, нормативним змістом говорить, зокрема, С. П. Погрібняк, підкреслюючи, що питання про зміст принципу зазвичай вирішується судами в ході обережного, але безперервного правового розвитку й лише тією мірою, якою це необхідне при вирішенні конкретної справи (шлях «inter alia» - «від справи до справи») [5, с. 9].

Висновки. Іманентною рисою верховенства права, що зумовлена переважно специфікою предмета дослідження, є складність, багатогранність та практична неможливість однозначного тлумачення. Навряд чи наявну різноманітність вітчизняних наукових доробків можна пояснити проблемами суб'єктивних підходів та окремими спірними позиціями дослідників. Аналогічна ситуація і в тих правових спільнотах, в яких ідея верховенства права має багатовікову історію становлення та визнання, є предметом постійної уваги юристів, філософів, соціологів, на протязі значно тривалішого періоду, ніж в Україні. Доречно процитувати досить показовий висновок: «Верховенство права посідає особливе місце - воно є виключним і легітимним політичним ідеалом сьогоденного суспільства, проте згоди щодо його точного значення немає» [6, с. 11]. Більше того, Європейський суд з прав людини, діяльність якого є найбільш яскравим прикладом реалізації ідеалів права, у своїй практиці заперечує можливість уніфікованого визначення поняття «верховенство права» та застерігає від будь-якого шляху формування змістовного наповнення, окрім як постійного співвідношення окремих положень та ситуацій з його сутністю. Тільки шляхом від конкретного випадку до виокремлення керівної ідеї його вирішення створюється розуміння верховенства права в тому сенсі, котрий є найбільш прийнятним для цивілізованого міжнародного суспільства.

Джерела та література:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, стаття 3.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010
3. Петришин О. В. Проблеми соціалізації правової науки/ О. В. Петришин// Право України. – 2010. – № 4. – С. 141.
4. Туркіна І. Є. Цит.праця. – С. 140.
5. Погрібняк С. П. Основні положення принципи права: автореф.дис. ... д-ра юрид.наук/ С. А. Погрібняк. – Х., 2009. – С. 9.
6. Таманга Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Таманга Б. – К.: НАУКМА, 2007. – С. 11.

Misechko I. The rule of law in civil proceedings. *The article explains the crucial role of the system of justice in the assertion of the rule of law in the legal system of the state. It is emphasized that a necessary condition for the rule of law in society is a public confidence to the courts.*

Keywords: *rule of law, judicial practice, legitimacy.*

СУДДІВСЬКИЙ РОЗСУД ЯК СКЛАДОВА ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ**Д. В. Назарук, С. В. Марчанчин***Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк*

Правозастосовна діяльність є комплексним явищем, що включає також діяльність суду. Застосування суддівського розсуду передбачене нормами права, має здійснюватись у відповідній процесуальній формі. Вибір поведінки судді обмежений правом.

Ключові слова: застосування права, суддівський розсуд (дискреція).

Правозастосовна діяльність (застосування права) в цілому та її окремі форми неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Проте багатоаспектність та різноманітність форм правозастосовної діяльності обумовлюють актуальність її подальших досліджень.

Правозастосування – це владна діяльність компетентних органів і посадовців, що забезпечує реалізацію права шляхом винесення індивідуального юридичного рішення щодо конкретних суб'єктів [1, с. 286].

Правозастосовна діяльність у передбачених законодавством випадках виступає необхідною правовою передумовою реалізації прав та обов'язків.

Застосування норм права може стати етапом реалізації норм права (додержання, виконання, використання) або завершити реалізацію норм права, тобто мати додатковий характер у механізмі реалізації [2, с. 415].

За своїми формами правозастосовна діяльність поділяється на оперативно-виконавчу, правоохоронну і правосуддя. Функція правосуддя є стрижнем судової системи України, яка здійснюється виключно у судових засіданнях суддями (в деяких випадках і народними засідателями) шляхом розгляду усіх категорій юридичних справ в судах першої, апеляційної та касаційної інстанції через здійснення правозастосовної, нормотворчої, правозахисної та представницької діяльності [3, с. 20].

Головна мета судової влади – сприяти громадянам, їх об'єднанням, включаючи економічні утворення, державним і громадським інститутам в реалізації законних прав. Дуже обґрунтованою є думка вчених про те, що судова влада орієнтована насамперед на захист прав і свобод громадян, їхніх законних інтересів, діє шляхом вирішення правових спорів і конфліктів, застосовуючи в необхідних випадках заходи державного примусу до осіб, які посягають на ці права [4, с. 227-228].

Межі судової влади чітко визначає закон, в його рамках, з одного боку, допускається тлумачення, судовий розсуд, інтерпретація, судова «правотворчість», захист права, з іншого – застосування закону до фактичних обставин справи. Ось межа судової влади [5, с. 157].

Тому доцільним є аналіз суддівського розсуду, оскільки саме це і є найважливішою частиною судової діяльності, яка здійснюється тільки суддями. В науковій літературі поряд з суддівським розсудом використовують категорії «суддівська дискреція» або «дискреційні повноваження судді».

Отже, дискреційні повноваження суду – це спрямовані на реалізацію завдань судочинства, ситуаційно зумовлені можливістю вибору одного правомірного з декількох законних варіантів (моделей) поведінки, повноваження суду, які він здійснює за наявності відповідних юридичних та фактичних підстав і умов, керуючись при цьому загальними засадами кримінального провадження та власним розсудом, сформованим на основі внутрішнього переконання. Суддівська дискреція (розсуд суду) – це реалізація судом своїх дискреційних повноважень під час здійснення кримінального провадження. Запропоноване вище поняття дискреційних повноважень суду має ряд обов'язкових істотних характеристик (ознак). Останні власне й надають цим повноваженням характеру дискреційних [6, с. 154].

Застосування суддівського розсуду – це не тільки право, але й обов'язок суду, оскільки можливість здійснення такого розсуду закріплена юридичними нормами, а процесуальні права

суду є разом з тим і його обов'язками. Суд не тільки має право здійснювати певні дії за наявності зазначених у законі умов, а й зобов'язаний це робити. Слід підкреслити, що ключовими елементами поняття суддівського розсуду є те, що застосування суддівського розсуду передбачено юридичними нормами; суддівський розсуд здійснюється в процесуальній формі; суддівський розсуд має бути мотивованим; ключовим елементом судового розсуду є категорія вибору варіанта вирішення того чи іншого правового питання; вибір обмежений загальними та спеціальними межами [7, с. 20-21].

Суддівський розсуд – це аналіз альтернативних варіантів вирішення справи з метою вибору найбільш адекватного для конкретної ситуації. При цьому методика вибору при ухваленні судового рішення універсальна: вибір судді випливає з мотивів, виражених у логічних конструкціях, а також прагненні до справедливості. Суддя не володіє розсудом вибирати альтернативу, яка незаконна, навіть якщо такий вибір не буде оскарженим. Безальтернативні ситуації рідкісні; однак правове мислення судді часто моделює ненормовані, нетипові правові ситуації, що не відбулись, але цілком можуть скластись. Вирішуючи той чи інший спір, суддя штучно створює у своїй уяві схожі, але дещо відмінні (або, навпаки, протилежні за своїм юридичним забарвленням) ситуації з тим, щоб прийняти правильне рішення щодо ситуації наявної [8, с. 27].

Проблема суддівського розсуду в процесі оцінки судом обставин справи є дуже складною. Це обумовлено тим, що, по-перше, життєвий і професійний досвід суддів не однаковий, що неминуче веде до відмінності між ціннісними орієнтаціями кожного з них і відповідно може призвести до неоднакової оцінки різними судами одних і тих же доказів. По-друге, воля законодавця й воля правозастосовувача не завжди тотожні. По-третє, суддівський розсуд може бути «плановим» у тих випадках, коли законодавцем спеціально створюється певний простір, у рамках якого правозастосовувач може діяти самостійно з урахуванням обставин справи та інших факторів, а може бути й «стихийним», вимушеним, коли законодавцем допущені недоробки у формулюванні правових норм, прогалини [9, с. 167].

Отже, проблема суддівського розсуду є багатоаспектною, оскільки включає психологічні, філософські, світоглядні, правові чинники. Оскільки правосуддя, як діяльність судді, виступає однією з форм правозастосування, вона має відповідати вимогам, що ставляться до даного виду діяльності. Реалізація таких вимог має бути також втілена в суддівському розсуді при вирішенні справи.

Джерела та література:

1. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 432 с.
2. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник / О.Ф. Скаун. – К.: Алерта; КНТ; ЦУП, 2010. – 520 с.
3. Лаговський В. М. Правосуддя як основна функція суду. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2014. – Вип. 29. – Ч. 2. – Т. 3. – С. 18-21.
4. Поповський Д. П. Суддівський розсуд: погляд на проблему / Д. П. Поповський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – Випуск 29. –Т. 2. Ужгород, 2014. –С. 226-230
5. Лившиц Р. З., Малєин Н. С., Славин М. М. Теория права: новые идеи. – М., 1991. – 183 с.
6. Панасюк О. А. Поняття та ознаки дискреційних повноважень суду у кримінальному провадженні / О. А. Панасюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. Випуск 5. – 2017. – Т. 2. – С. 149-154.
7. Польщиков В. В. Деякі аспекти визначення суддівського розсуду в теорії права / В. В. Польщиков // Європейські перспективи. – 2015. – № 4. – С. 17-21
8. Гураленко Н. А. Ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук : 12.00.12 – філософія права / Наталія Анатоліївна Гураленко ; Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2017. – 41 с.

9. Логінова Н. М. Дискреційні повноваження судді: правові та моральні аспекти / Н. М. Логінова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. – 2014. – № 11. – Т. 1. – С. 166-167.

Nazaruk D., Marchanchyn S. Judicial discretion as a component of the court's enforcement activities. *Enforcement is a complex phenomenon and also includes court activity. The application of judicial discretion is provided for by the law, should be carried out in the appropriate procedural form. The choice of the judge's behavior is limited by law.*

Keywords: *application of law, judicial discretion.*

ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ - ЗЛОЧИН ПРОТИ СВОБОДИ ОСОБИ

А. А. Ніколайчук, О. І. Саско

Право на свободу та право на особисту недоторканність, є природними правами людини, які існують у тісному взаємозв'язку. Право на свободу – це здатність особи поводитись на власний розсуд, незв'язаність чужою волею, примусом, можливість добиватися здійснення поставленої перед собою мети. Право на особисту недоторканність – це свобода людини від незаконних і необґрунтованих затримань, арештів чи позбавлення волі іншим шляхом.

Ключові слова: *особиста недоторканність, свобода, воля*

Загальною декларацією прав людини, яка була прийнята на Генеральній Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р., та Міжнародним пактом про громадські і політичні права (1966 р.), проголошено, «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». У статті 29 Конституції України передбачено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, що повністю відповідає вимогам міжнародно-правових документів з прав людини.

Суспільна небезпека злочину незаконне позбавлення волі або викрадення особи, передбаченого ст. 146 КК України, полягає в тому, що зазначені діяння посягають саме на гарантовану Конституцією України можливість реалізації свободи та особистої недоторканності, права на невтручання в особисте життя людини, свободу пересування й право на вільний вибір місця проживання та перебування.

Правом людини на свободу, як вважає Я. Г. Лизогуб, є «...гарантована державою природна можливість людини безперешкодно робити будь-який життєвий вибір, вільно існувати, пересуватися, спілкуватися, працювати та відпочивати, здійснювати продовження роду і виражати свої думки незалежно від чиеїсь волі та в порядку, який не суперечить закону» [4, с. 7].

Поряд із правом людини на свободу при вчиненні даного злочину здійснюється посягання і на особисту недоторканність особи. У загальному розумінні «недоторканність» означає «охорону від усяких посягань з боку будь-кого, закріплену в законі» або «те, що не можна псувати, знищувати, паплюжити через значимість, важливість тощо» [1, с. 336].

У юридичній літературі зустрічається декілька поглядів на визначення поняття «недоторканність особи». Так, І. Є. Фабер під недоторканістю особи розуміє суб'єктивне право громадянина, яке складається з багатьох правомочностей, що забезпечують фізичну (тілесну) та моральну недоторканність людини, свободу її самовизначення. Л. А. Григорян вважає, що недоторканність особи полягає в захисті людини не тільки від незаконних та необґрунтованих арештів і затримань, але й взагалі від усіляких неправомірних посягань на її свободу, життя, здоров'я, майно, честь та гідність. Недоторканність особи – це забезпечення всіх виявів свободи за умови її правомірної поведінки. Ю. А. Олійник визначає конституційне право на особисту недоторканність як особисте суб'єктивне право українських громадян, яке гарантує їх

свободу від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого б то не було, не допускає незаконних і безпідставних дій посадових осіб державних органів та громадських організацій щодо особистої недоторканості при виконанні ними своїх обов'язків і надає можливість відновлення порушеного права [6, с. 87].

Відсутність єдиного розуміння змісту особистої недоторканості та її правового забезпечення призводить до того, що цей інститут не фіксується як цілісна система норм, а це, у свою чергу, обумовлює наявність дублювання і суперечностей у правовому регулюванні та утруднює реалізацію права кожної людини на особисту недоторканність.

Незважаючи на проблеми визначення поняття «недоторканність» у загальному розумінні «недоторканність» означає «охорону від усяких посягань з боку будь-кого, закріплену в законі» або «те, що не можна псувати, знищувати, паплюжити через значимість, важливість тощо». Тобто, в контексті кримінального закону, необхідно розуміти будь-який вплив, що обмежує свободу особистості [2, с. 102]. Найчастіше, під особистою недоторканістю розуміють заборону протиправного втручання з боку інших осіб у питання вільного вибору людини (в окремих випадках її законними представниками) місця проживання, тимчасового перебування чи здійснення свободи пересування.

Однак існують інші думки, так, О. А. Лукашева розглядає недоторканність як необхідну умову свободи особи, можливості безперешкодно користуватися соціальними благами, не боятися фізичного або психічного насильства, посягання на життя і здоров'я, вільного вибору форм поведінки з урахуванням її відповідності правопорядку й суспільній моралі [5]. А В. П. Грובה розглядає особисту недоторканність як суб'єктивне право, і пропонує його визначати через діалектичну єдність певних елементів: по-перше, це можливість особи бути захищеною від будь-яких незаконних обмежень її індивідуальної свободи (індивідуальна свобода дає можливість діяти відповідно до своїх інтересів і уявлень, створює умови для здійснення власного, індивідуального вибору, володіє максимальною кількістю можливостей для задоволення потреб розвитку і самовираження особистості), фізичної та психічної недоторканності; по-друге, це можливість безперешкодно користуватися свободою від неправомірних посягань на особисту недоторканність; по-третє, це можливість вимагати від інших осіб не порушувати її недоторканність; по-четверте, це можливість користуватися правом державного захисту у разі виникнення посягань на останню, що забезпечується діяльністю правоохоронних та судових органів держави [3. с. 100].

На нашу думку, право на свободу та право на особисту недоторканність, є два різні природні права людини, які існують у тісному взаємозв'язку. Право на свободу в сучасному розумінні розглядається як здатність поводитись на власний розсуд, незв'язаність чужою волею, примусом, можливість добиватися здійснення поставленої перед собою мети. А право на особисту недоторканність – це свобода людини від незаконних і необґрунтованих затримань, арештів чи позбавлення волі іншим шляхом.

Джерела та література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 600 с.
2. Головка О. М., Книш Ю. О. Кримінально-правовий аналіз деяких аспектів складу злочину «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» / О. М. Головка, Ю. О. Книш // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. - № 1 (3), 2017. – С. 100-104.
3. Грובה В. П. Щодо визначення змісту категорії «особиста недоторканність» / В. П. Грובה // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 97-101.
4. Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Я. Г. Лизогуб; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
5. Права человека и правовое социальное государство в России / Н. А. Воронина, А. С. Запесоцкий, В. А. Карташкин; Отв. ред. Е. А. Лукашева. - М.: Норма: ИНФРА-М, 2019. – 400 с. – Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/1037769>

6. Слінько Т. М. Право на особисту недоторканість як невід'ємне право людини і громадянина / Т. М. Слінько // Конституція як основа розвитку правової системи. VIII Тодиків. читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (2-3 жовт. 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 85-87.

Nikolaychuk A., Sasko O. Human violence – a crime against freedom of person.

The right to liberty and the right to privacy are natural human rights that are closely linked. The right to liberty is the ability of a person to act at his or her own discretion, the non-attachment to another's will, coercion, the ability to achieve his or her goal. The right to privacy is a person's freedom from unlawful and unjustified detention, arrest or imprisonment in another way.

Keywords: *personal integrity, freedom, will.*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ У МЕДІАЦІЙНИХ ПРОЦЕДУРАХ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

I. В. Озерський

В представлений роботі розглянуті прикладні аспекти використання спеціальних психологічних знань у медіаційних процедурах юрисдикційного процесу.

Ключові слова: *юрисдикційний процес, спеціальні психологічні знання, медіаційні процедури, спір, психолог.*

В Кримінальному процесуальному кодексі України передбачена та нормативно закріплена така форма участі спеціаліста (у нашому випадку психолога чи юридичного психолога) як «допомога» (ч. 3 ст. 71 КПК України), що дозволяє використовувати означену форму з питань психологічного характеру, зокрема у проведенні процедури примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Професійним консультантом-психологом у цьому випадку повинна виступати особа, яка володіє спеціальними психологічними та правничими знаннями, має вищу психологічну та юридичну освіту, а також практичний досвід роботи в сфері вирішення конфліктів, примирення, яку запрошено (залучено) до участі в кримінальному чи судовому провадженні як медіатора.

С. Сурменева зазначає, що психологічна допомога полягає у використанні психологічних знань з метою адаптації суб'єктів кримінального процесу до умов досудового розслідування [1, с. 11]. Вважаємо, що такою умовою досудового розслідування є воля підслідної особи (потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого) до примирення (медіації) у кримінальному провадженні. Звичайно, не кожний медіатор одночасно озброєний спеціальними психологічними та правничими знаннями, аби професійно провести процедуру примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Відтак, вважаємо, що медіатор не маючи відповідних психологічних чи юридичних знань, але маючи статус учасника юрисдикційного процесу, може скористатися такими знаннями завдяки залученню у позасудовому чи судовому порядку до цього спеціаліста – юридичного психолога, керуючись ст. 71 (назва - «Спеціаліст») та 360 (назва – «Консультації та роз'яснення спеціаліста») КПК України.

Необхідною є участь спеціаліста-психолога під час примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Адже, наприклад, при примиренні особи, яка постраждала внаслідок нанесення останній тілесних ушкоджень, образи тощо, властивий певний емоційно-психологічний стан (відроза, агресія, подавленість, страх, гнів тощо). У цьому випадку досвідчений психолог може допомогти створити неофіційну атмосферу, зменшити

напруженість, занепокоєння, недовіри осіб один до одного, сором'язливості та ніяковості у потерпілих чи підозрюваних (обвинувачених) під час примирення.

Варто виокремити випадки залучення юридичного психолога як спеціаліста чи медіатора до процедури примирення:

- неповнолітній у кримінальному провадженні не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим. Наприклад, юридичний психолог повинен брати участь у дослідженні особи неповнолітнього для роз'яснення мотивації його поведінки, вияву симуляції певних відхилень, сприяти у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім, використовувати можливості психології та педагогіки для пом'якшення незвичної обстановки;

- з'ясовуються, у разі потреби втрата пам'яті, правдивість намірів, симуляція, щирість каяття, характер, темперамент, інтелектуальний рівень, фізіологічні реакції на обличчі та фізіогномічна редукція, кінестетика, тип мислення тощо, іншими словами глибоке психологічне пізнання сторін примирення;

- стан психологічного виснаження неповнолітнього (психічне здоров'я, рівень інтелектуального розвитку тощо);

- соціально-психологічні риси неповнолітнього, які необхідно врахувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру (п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України) передбаченого як бажаного (обраного) способу покарання потерпілим неповнолітнього обвинуваченого в угоді про примирення;

- за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій (наслідків такого примирення) при укладенні угоди про примирення і в якій мірі міг керувати ними;

- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння (п. 2 ч. 1 ст. 485 КПК України) та щирість каяття визначеного в угоді про примирення;

- умови виховання неповнолітнього (п. 3 ч. 1 ст. 485 та п. 1, 2 ч. 1 ст. 487 КПК України);

- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення (п. 4 ч. 1 ст. 485 КПК України) та вплив цього на подальше примирення з потерпілим;

- при дослідженні чи ознайомленні різного роду документами (ст. 358 КПК України), з яких призначалась психографологічна експертиза, учасниками процесу можуть бути поставлені відповідні запитання (ч. 2 ст. 358 КПК України). Коли ж під час медіаційного процесу викликає сумнів у достовірності документу (наприклад, чи складений документ (угода про примирення) в стані сильного душевного хвилювання?, чи складений документ під впливом зовнішніх чинників, погроз, шантажу? тощо).

Щодо використання спеціальних психологічних знань у юрисдикційному процесі поза межами кримінальної юстиції (цивільному, адміністративному, господарському процесам), то тут участь спеціаліста (ст. 74 ЦПК України, ст. 71 ГПК України, ст. 70 КАС України) опосередковується лише його технічною компетенцією, лишаючи поза увагою інші знання (психологічні, економічні, медичні тощо). Однак, така обставина не заважає особі (стороні предмету спору) для проведення процедури правничої медіації, звернутися до відповідного медіаційного центру, закладу вищої освіти, психолога тощо та укласти тристоронню угоду про здійснення примирення. Тож примирення між сторонами (позивачем та відповідачем) можна здійснити під час судового, позасудового, досудового розгляду спору, адже головне тут воля сторін та укладена між ними медіаційна угода як у межах юрисдикційного процесу так і поза ним.

Щодо використання такої форми спеціального психологічного знання як участь експерта у галузі права в медіаційній процедурі юрисдикційного процесу поза межами кримінальної юстиції (цивільному, адміністративному, господарському процесам), то варто зазначити, що вимоги до висновків експерта та положення про їх оцінку містяться у ст.ст. 114,

115 ЦПК України, ст.ст. 108, 109 ГПК України, ст.ст. 112 та 113 КАС України. У вище зазначених статтях зазначено, що висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, суджень про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи.

Як слушно зазначає С. Шмаленя, «аналогія права є одним із способів заповнення прогалін та займає серед цих способів особливе місце, оскільки використовує для вирішення справи принципи права (загальні, міжгалузеві, галузеві, інститутів права), які виконують безпосередньо регулятивну функцію і виступають єдиною нормативно-правовою підставою правозастосовчого рішення, у зв'язку з чим застосування аналогії права є складним творчим процесом» [2, с. 111]. Ураховуючи наукову позицію О. Колотової [3, с. 10], можна стверджувати, що юридичний психолог використовуючи міждисциплінарний метод (цей метод допомагає збагатити дослідження не лише виключно юридично-правовими положеннями, але й досягненнями науки психології (юридичної психології)) при здійсненні експертизи у галузі права у частині, скажімо, застосування за аналогією права принципу «мирного вирішення спорів» зможе надати обґрунтований висновок щодо його психологічної природи (психологічна недоторканість тощо).

Вважаємо, що на розгляд (аналіз) юридичному психологу як експерту в галузі права варто виокремити деякі з них, а саме: Чи були адекватними з психологічної точки зору альтернативні методи врегулювання спору? Чи здійснювався психологічний вплив під час укладення мирової угоди та його допустимість з огляду на принцип «мирного вирішення спорів» з мотивів отримання вигоди певної сторони спору? Чи охоплює концепція приватного життя психологічну цілісність людини під час укладення мирової угоди? Чи включає «Право на повагу до приватного і сімейного життя» при укладенні мирової угоди абсолютні психологічні елементи, такі як: психологічна цілісність та психологічна недоторканість особи? Чи охоплює безпосередня особиста автономія емоційно-вольову сферу особистості при ініціюванні чи укладенні мирової угоди?

Однак, вважаємо, що хоча аналогія й розширює сферу застосування відповідних нормативних приписів та принципів права, але вона у випадку висновку щодо цього юридичного психолога як експерта в галузі права не створює самої норми права. Психологічне положення, відтворене у висновку експерта у галузі права, створене на основі принципів права для заповнення прогаліни та вирішення конкретної судової справи, має винятково індивідуальний характер та не стає правовою нормою, доктриною або судовим (адміністративним) прецедентом. Втім, положення, що висновується юридичним психологом як експертом, може бути зразком для вирішення однорідних медіаційних процедур в юрисдикційному процесі поза межами кримінальної юстиції та для виправлення й уніфікації юридичної практики і удосконалення правового регулювання інституту правничої медіації.

Джерела та література:

1. Сурменева С. В. Участие психолога в стадии предварительного расследования: автореф. дисс. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Челябинск, 2009. – 24 с.
2. Шмаленя С. В. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Запоріжжя, 2008. – 216 с.
3. Колотова О. В. Прогалини у праві та шляхи їх подолання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. спец: 12.00.01. Київ, 2010. – 19 с.

Ozerskuy I. Use of special psychological knowledge in mediation procedures the jurisdictional processin. *The applied aspects are considered in the presented work Use of special psychological knowledge in mediation procedures the jurisdictional processin.*

Keywords: *process of jurisdiction, special psychological cognition, mediation procedures, dispute, psychologist.*

ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНСЬКИХ КОНСТИТУЦІЯХ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

І. В. Озімок

Науковий керівник: д.ю.н., проф. А. М. Колодій

Важливим етапом українського конституціоналізму стали конституції радянського періоду. Радянська держава зберігає за собою монополне виключне право власності на землю, вказуючи в конституції, що державна власність – це власність радянського народу.

Ключові слова: конституція, конституційне право власності на землю.

Важливим етапом українського конституціоналізму стали конституції радянського періоду. Зазначені конституції закріплювали існуючий державно-політичний устрій та врегульовували земельні відносини.

Перша радянська конституція для України була прийнята 10 березня 1919 року [1]. Відразу ж в першому розділі цієї Конституції зазначалось, що Українська Соціалістична Радянська Республіка є організація диктатури працюючих і експлуатованих мас пролетаріату і біднішого селянства для перемоги над їх віковими гнобителями й експлуататорами капіталістами й поміщиками. Завданням цієї диктатури є здійснення переходу від буржуазного ладу до соціалізму, шляхом проведення соціалістичних реформ і систематичного подавлення всіх контрреволюційних намірів з боку заможних класів. Після здійснення цих завдань диктатура зникне, а слідом за нею, по остаточнім оформленню майбутнього комуністичного ладу, зникне й держава, уступивши місце вільним формам суспільного життя, збудованого на основах організації загальної праці на загальну користь і братерську солідарність людей. В цілях здійснення свого основного завдання Українська Соціалістична Радянська Республіка провадить в життя заходи, що безпосередньо направлені до знищення існуючого економічного устрою і виявляються в скасуванні приватної власності на землю і на всі інші засоби виробництва. Отож, існуюча приватна власність на землю мала бути скасована і замінена колективною власністю.

Проте, варто згадати, що Другим Всеросійським з'їздом рад 26 жовтня 1917 р. прийнято Декрет «Про землю», який став першим земельним законом Радянської Росії. В Українській РСР Декрет про землю введено в дію згідно рішення 1-го Всеукраїнського з'їзду рад від 12 грудня 1917 р. У ньому підкреслено, що право приватної власності на землю скасовується назавжди. Згідно з цим документом землю не можна продавати, купувати, здавати в оренду або в заставу чи відчужувати будь-яким іншим способом. Результатом прийняття даного Декрету стало скасування приватної власності на землю назавжди і без будь-якого викупу. У такий спосіб землю вилучено з цивільного обігу. Вона надавалася відповідними державними органами лише у користування, до того ж - на безоплатній основі. Як ми бачимо, першим законодавчим актом, що регулював земельні відносини в радянській Україні, відкинуто будь-який натяк на можливість існування права приватної власності, і фактично держава привласнювала це право [2, с. 150].

Наступна українська радянська конституція була прийнята у 1929 році. Відповідно до п. 4 Розділу I «Вся земля, надра, ліси і води, а також фабрики, заводи, банки, залізничний, водний та повітряний транспорт і засоби зв'язку є соціалістичною державною власністю на підставах, визначених законодавством Союзу радянських соціалістичних республік і Української соціалістичної радянської республіки» [3]. Відповідно до п. 42 Конституції для вирішення земельних питань створювався Народній комісаріат земельних справ. Отож, питання переходу права приватної власності на землю у соціалістичну державну власність набуло конституційного закріплення, інших форм власності не допускалось.

У 1937 році була прийнята чергова Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки, в якій стаття 6 передбачала: «Земля, її надра, води, ліси, заводи, фабрики, шахти, рудники, залізничний, водний і повітряний транспорт, банки, засоби

зв'язку, організовані державою великі сільськогосподарські підприємства (радгоспи, машинотракторні станції і т.п.), а також комунальні підприємства і основний житловий фонд у містах і промислових пунктах є державною власністю, тобто всенародним добром» [4]. На розвиток зазначених положень у статті 7 вказувалось, що кожний колгоспний двір, крім основного доходу від громадського колгоспного господарства, має в особистому користуванні невелику присадибну ділянку землі і в особистій власності підсобне господарство на присадибній ділянці, жилий будинок, продуктивну худобу, птицю та дрібний сільськогосподарський інвентар – згідно з статутом сільськогосподарської артілі. Крім того, відповідно до статті 8 земля, яку займають колгоспи, закріплюється за ними в безплатне і безстрокове користування, тобто навечно.

Отож, Конституція УРСР 1937 року остаточно визнала землю виключно державною власністю. Що ж до інших речових прав на землю, то право користування невеликою присадибною ділянкою визнавалось за колгоспним двором, а самим колгоспам земля надавалась у безоплатне та безстрокове користування.

Остання українська конституція радянського періоду була прийнята у 1978 році. Кілька статей з Глави 2 «Економічна система» присвячувались питанню землі [5]. Зокрема, в ч. 1 ст. 10 зазначалось, що «Основа економічної системи Української РСР становить соціалістична власність на засоби виробництва у формі державної (загальнонародної) і колгоспно-кооперативної власності». Відповідно до статті 11 «Державна власність - спільне надбання всього радянського народу, основна форма соціалістичної власності. У виключній власності держави є: земля, її надра, води, ліси». У продовження цих положень ст. 12 передбачала, що «Власністю колгоспів та інших кооперативних організацій, їх об'єднань є засоби виробництва та інше майно, необхідне їм для здійснення статутних завдань. Земля, яку займають колгоспи, закріплюється за ними в безплатне і безстрокове користування. Держава сприяє розвиткові колгоспно-кооперативної власності та її зближенню з державою. Колгоспи, як і інші землекористувачі, повинні ефективно використовувати землю, бережно ставитися до неї, підвищувати її родючість». І, наостанок, відповідно до ст. 13 «Основа особистої власності громадян Української РСР становлять трудові доходи. В особистій власності можуть бути предмети вжитку, особистого споживання, комфорту і підсобного домашнього господарства, жилий будинок і трудові заощадження. Особиста власність громадян і право її спадкоємства охороняються державою. У користуванні громадян можуть бути ділянки землі, які надаються в установленому порядку для ведення підсобного господарства (включаючи тримання худоби і птиці), садівництва та городництва, а також для індивідуального житлового будівництва. Громадяни зобов'язані раціонально використовувати надані їм земельні ділянки. Держава і колгоспи сприяють громадянам у веденні підсобного господарства».

Отож, на прикладі Конституції УРСР можемо спостерігати, що держава зберігає за собою монопольне виключне право власності на землю, вказуючи, що державна власність – це власність радянського народу. Розвиваючи норми Конституції УРСР 1937 року, в Конституції УРСР 1978 року законодавець уточнює та дещо деталізує право колгоспів та громадян користуватись землею, що перебуває у державній власності. Таке право користування доповнюється обов'язком і колгоспів, і громадян раціонально використовувати надану їм у користування землю. Вцілому норми Конституції УРСР 1978 року про право власності на землю та право користування землею розміщені у главі, присвяченій основним параметрам економічної системи Радянської України. Крім того, проглядається певна паралель між нормою Конституції УРСР про державну власність на землю як власність радянського народу та положенням ч. 1 ст. 13 Конституції України про те, що земля є об'єктом права власності Українського народу. Формальне визнання радянського народу власником землі за Конституцією УРСР 1978 року не означало можливості громадян бути власниками земельних ділянок, а лише ними користуватись.

Разом з тим, варто підкреслити, що в Конституцію УРСР 1978 року з 1989 року по 1995 рік неодноразово вносились зміни, але згаданої Глави 2 «Економічна система» ці зміни не зачепили.

Джерела та література:

1. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.) // Електронний ресурс: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>
2. Гуца К. Підходи до розуміння права власності на землю у радянському законодавстві та законах сучасної Української держави // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – Випуск 6-2. – Том 1. – 2014. – С. 149-151
3. Конституція (основний закон) Української Соціалістичної Радянської Республіки, прийнята у 1929 році // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.html>
4. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січня 1937 року // Електронний ресурс: Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001
5. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20 квітня 1978 року // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html>

Ozimok I. Settlement of the constitutional right to land ownership in Ukrainian constitutions of the soviet period. *Important stages of Ukrainian constitutionalism were the constitutions of the soviet period. The Soviet state retains a monopoly exclusive right to land ownership, by specifying in the constitution, that state property is the property of the soviet people.*

Keywords: *Constitution, constitutional right to land ownership.*

РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

В. В. Оліферук, А. С. Шишко

Науковий керівник: ст. викл. Н. І. Вознюк

У статті аналізується досвід зарубіжних країн щодо реформування пенсійної системи та можливість його застосування в Україні.

Ключові слова: *пенсійна система, пенсійна реформа, пенсійне забезпечення, накопичувальна система.*

Пенсійне забезпечення є однією з основних складових системи соціального захисту України. Тому питання модернізації пенсійної системи та удосконалення пенсійного законодавства не втрачають своєї актуальності.

Окремі аспекти проблем реформування та перспектив розвитку системи пенсійного забезпечення були висвітлені у працях М. Д. Бойко, Н. Б. Болотіної, В. Я. Бурака, П. Д. Пилипенка, С. М. Синчук, І. М. Сироти, Я. В. Сімутіної, Н. М. Хуторян, М. М. Шумила тощо. Проте, зважаючи на значну соціально-економічну вагу пенсійної системи, питання реформування цього виду соціального захисту з урахуванням зарубіжного досвіду потребують більш детального дослідження.

В Україні було впроваджено ряд важливих новацій у сфері пенсійного забезпечення. Українська пенсійна система складається з трьох рівнів: перший розподільний, другий – обов'язковий накопичувальний (ще не введений в дію) та третій – добровільно-накопичувальний [1]. Наявна пенсійна система не забезпечує пенсіонерів необхідним обсягом доходу для прийнятної рівня життєдіяльності. Назріла необхідність вдосконалення функціонування пенсійного забезпечення в Україні, адже її ефективна діяльність є передумовою підвищення рівня соціального захисту в державі [2, с. 51].

Сьогодні в Україні накопичувальна складова пенсійної системи функціонує недостатньо ефективно. Тому провідним напрямком проведення пенсійної реформи виступає

запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та розвиток недержавного пенсійного забезпечення.

У кінці ХХ століття більшість країн розпочали пенсійні реформи, основним напрямком яких був перехід від перерозподільної до накопичувальної системи пенсійного забезпечення, яка дозволяє збільшити інвестиції в розвиток економіки та акумулювати кошти для пенсійних виплат за рахунок інвестиційного доходу. У світі сьогодні створено та функціонує понад 250 різноманітних пенсійних систем з унікальним поєднанням елементів розподільної та накопичувальної моделей [3, с. 166]. Аналіз досвіду реформування зарубіжних пенсійних систем, дає змогу зробити висновки, які можуть сприяти подальшому розвитку пенсійної системи в Україні, особливо накопичувальної її складової.

У США існують дві принципово різні пенсійні системи: приватна накопичувальна та державна перерозподільна. Приватні пенсійні фонди створюються окремими корпораціями. Накопичені кошти є джерелом для інвестицій в економіку. На приватні пенсійні фонди в США припадає майже п'ята частина всіх фінансових активів країни. Існує пряма залежність тривалості безперервного стажу та розміру майбутньої пенсії: за кожен рік стажу пенсія збільшується на певний фіксований відсоток від заробітку. Пропрацювавши безперервно в одній компанії все трудове життя, можна отримати додаткову пенсію у розмірі половини свого заробітку [4, с. 4].

У Великобританії найбільш поширеними є індивідуальні пенсійні програми, ідентичні американським приватним накопичувальним програмам. Накопичення коштів здійснюється через спеціальні пенсійні фонди, які створюються компаніями. Британські пенсійні фонди вважаються найбільш прибутковими в Європі, оскільки мають широкі інвестиційні можливості. Держава мотивує громадян до участі у недержавній системі пенсійного страхування шляхом зменшення для її учасників розміру обов'язкового внеску у державну пенсійну систему [4, с. 5].

У Німеччині діє трирівнева пенсійна система. Перший рівень включає у себе чотири підсистеми пенсійного забезпечення різних категорій населення. Пенсійне забезпечення у другому рівні фактично здійснюється роботодавцями з оборотного капіталу підприємства. Кошти, накопичені на позабалансовому рахунку, не оподатковуються і можуть інвестуватись підприємством у свій бізнес. Проте така система має ряд недоліків, зокрема, захист накопичень учасників у разі банкрутства підприємства. Для забезпечення цього ризику в Німеччині створено спеціальний орган, що фінансується підприємствами, які здійснюють позабалансове фінансування пенсійних програм. Третій рівень пенсійного забезпечення реалізується через створення приватного капіталу шляхом укладання угоди про страхування життя або про пенсійне страхування [4, с. 6].

Австралійська система пенсійного страхування має обов'язків характер, переважно є професійною системою, належить до системи з фіксованими внесками. Для фінансового забезпечення фіксованих виплат запроваджено спеціальний додатковий компонент, який полягає в придбанні спеціальних облігацій, які в майбутньому забезпечать стабільний дохід. Інвестиційні можливості пенсійних фондів суттєвих обмежень не мають [4, с. 8]. Перший рівень має перерозподільний характер, пенсії є більш високими для найменш забезпечених категорій населення. Другий рівень є чутливим до ризику неефективного управління пенсійними активами [3, с. 169].

У Данії мінімальна пенсія забезпечується розподільною системою, але всі працівники зобов'язані брати участь у загальнодержавній накопичувальній програмі. Добровільними схемами недержавних пенсій користуються приблизно 80% зайнятих. Пенсійна система Швеції має три рівні: обов'язкову розподільну систему, обов'язкову накопичувальну систему і додаткові професійні та індивідуальні заощадження на пенсію по старості. Тут широко застосовуються професійні пенсійні плани. Пенсійні системи Нідерландів та Фінляндії мають два основних рівня: державна система виплат та дохід-орієнтовані професійні плани [5, с. 46].

Отже, пенсійні системи більшості зарубіжних країн включають як розподільний так і накопичувальний компоненти. Світовий досвід засвідчує, що запровадження обов'язкової накопичувальної складової пенсійного забезпечення є перспективним напрямком реформування пенсійної системи та сприяє оздоровленню фінансової ситуації, підвищенню рівня соціального захисту населення держави. Основними критеріями оцінки рівня захисту

учасників другого рівня пенсійної системи в Україні має бути: законодавча база та ефективне державне регулювання; широкі інвестиційні можливості; кваліфіковані управляючі активами та зберігачі; професійні адміністратори; фінансово освічені громадяни; надійність системи та довіра до неї населення. Водночас, модернізацію пенсійної системи України слід проводити із врахуванням історичних традицій, стану національної економіки та пріоритетних напрямів соціальної політики.

Джерела та література:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 49-51. – Ст. 376.
2. Шпильовий С. Проблеми системи пенсійного забезпечення в Україні та шляхи її вдосконалення [Електронний ресурс] / С. Шпильовий // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. – 2013. – Вип. 31. – С. 51-54. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2013_31_13
3. Олексійко В. С. Зарубіжний досвід пенсійного захисту населення [Електронний ресурс] / В. С. Олексійко // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки. – 2016. – Вип. 24(3). – С. 165-171. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZnpPdatue_2016_24\(3\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZnpPdatue_2016_24(3)_22)
4. Руденок О. Ю. Пенсійна система України: конспект лекцій з дисципліни [Електронний ресурс] / О. Ю. Руденок. Донецьк – 2009. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5437421/page:8/>
5. Вишневська О. А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України [Електронний ресурс] / О. А. Вишневська // Аспекти публічного управління. – 2016. – № 8. – С. 42-48. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_8_7

Oliferuk V., Shyshko A. Reforming the pension system: foreign experience for Ukraine. *The article is analyzing the experience of foreign countries in reforming the pension system and the possibility of its application in Ukraine.*

Keywords: *pension system, pension reform, pension provision, cumulative system*

ЩОДО ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ АСИМЕТРІЇ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАНЬ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЧОЛОВІКІВ

Я. О. Омельчук, І. І. Борис

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. В. Журавська

У статті аналізується правове регулювання питання гендерної асиметрії при призначенні покарань в контексті забезпечення прав чоловіків. Визначено основні недоліки існуючого кримінального та сімейного права в сфері боротьби з домашнім насильством, а також запропоновані деякі шляхи їх подолання.

Ключові слова: *рівність, гендерна асиметрія, обмеження прав чоловіків.*

Досягнення гендерної рівності є однією з найбільш актуальних проблем сучасності та розглядається як центральне питання у справах захисту прав людини, функціонування демократії, утвердження верховенства права, економічного зростання і сталого розвитку.

За останнє десятиріччя в Україні, як і в усьому світі, суттєво зросла важливість гендерної проблематики, активізувалися дослідження гендерних проблем у різних сферах, в тому числі й такої сфери, як призначення покарання за скоєний злочин.

Згідно зі ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1].

Якщо розглядати принцип рівності у кримінальному праві то він за своїм змістом є дещо вужчим за конституційний принцип рівності. Його сенс у тому, щоб забезпечити рівний для всіх громадян обов'язок понести відповідальність за скоєний злочин. Ця рівність у вітчизняному кримінальному праві забезпечується тим, що єдиною підставою кримінальної відповідальності визнається лише вчинення діяння, що містить всі ознаки злочину, передбаченого Кримінальним кодексом (ст. 2 КК України) [2]. Він не означає однакову відповідальність і покарання, тобто рівних меж та змісту кримінальної відповідальності.

При цьому законодавець передбачає суттєві привілеї для жінок при застосуванні покарання [3]. Звернувши увагу на біологічні та фізіологічні особливості жінок при призначенні покарання, законодавець іноді допускає дискримінацію чоловіків, що суперечить принципу рівності громадян перед законом.

Так, враховуючи положення Конституції кримінальний закон при призначенні та реалізації покарання жінкам, в тому числі вагітним або з малолітніми дітьми, передбачає більш пільгові умови порівняно з чоловіками.

Наприклад, ст. 57 «Виправні роботи», ст. 60 «Арешт», ст. 61 «Обмеження волі» ставлять жінок та чоловіків у нерівне становище. У вказаних статтях передбачено, що не застосовуються: виправні роботи до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною; арешт до вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років; обмеження волі до вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до 14 років.

Однак для усунення гендерної нерівності необхідно врахувати випадки наявності малолітніх дітей у чоловіків, а також те, що відповідно до ст. 179 КЗпП України «Відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами» у відпустці по догляду за дитиною може бути також батько дитини [4]. Адже є випадки, коли чоловік є батьком-одинаком або мати дитини тяжко хвора чи за інших обставин не бере участі у вихованні дитини, чому ж дитину залишати ще й без батька? Тут, на наш погляд, велика прогалина у кримінальному праві, яку слід виправити введенням у пільгову категорію осіб не лише матері дитини, а й її батька. Така ситуація спричинена утвердженнями стереотипами, які склались в суспільстві за довгі роки. Тому гендерна нерівність при призначенні покарань існує переважно у вигляді обмеження прав чоловіків, так як права жінок розширені і захищені належним чином.

Парадокс ситуації, у тому, що чоловіки – часто свої самі найгірші вороги. Вони частіше за все не будуть шукати допомоги, коли її потребують. Чоловіки становлять більшість суддів, які так несправедливі до батька у сімейних судах. Більшість політичних діячів, які складають закони – теж чоловіки. У той час коли пропагуються власні інтереси – якості, подібні галантності, тепер здаються застарілими... [5].

Ми погоджуємось з думкою Краснопольської Т. М., яка зазначає, що така гендерна асиметрія повинна доповнюватися деяким її врівнянням. Тут слід зазначити, що у кримінальному праві в деяких питаннях вже ліквідовано гендерний дисбаланс. Так, суб'єктом зґвалтування (ст. 152 КК) тепер може бути жінка, а потерпілим від втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК) може бути чоловік та інше. Але і досі є багато статей, що, на нашу думку, потребують уточнення в світлі запровадження принципу гендерної рівності.

Тому, для вдосконалення правового забезпечення гендерної рівності в кримінально-правовій сфері варто було б внести зміни в усі статті Кримінального кодексу України, де мова йде про "жінку з дитиною у віці до...", змінити формулювання на "особа з дитиною у віці до...". Адже саме через стереотипи та стандарти, які склались в суспільстві ми не зважаємо на те, що не тільки жінки є матерями, а й чоловіки є батьками. Вони також виховують, піклуються та утримують своїх дітей. Але законодавець чомусь про це забув, надаючи особливі привілеї лише жінці.

Ми вважаємо, що такі зміни будуть більше відповідати принципу рівності щодо чоловіків, а також принципу гуманізму щодо їх дітей.

Отже, для забезпечення гендерної рівності біологічні відмінності між чоловіком і жінкою мають враховуватися в праві не шляхом створення привілеїв чи обмежень за ознакою статі, а шляхом урахування того, як ця відмінність проявилася в поведінці людини і як вона може вплинути на досягнення мети покарання.

Проведений аналіз нормативної бази дав змогу дійти висновку, що принцип гендерної рівності в кримінальному законодавстві виражається переважно шляхом розширення прав жінок, без достатнього розгляду прав чоловіків. Це спричинено стереотипом, що на відміну від жінок чоловіки не потребують захисту. Тому, ми підтримуємо думку О. Муравйової, що "жінки так довго та успішно боролись за свої права, що, мабуть, чоловікам доведеться боротись за свої" [6].

Джерела та література:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Головка Т. М. Гендерні аспекти покарання : дис. канд. юр. наук: 12.00.08 / Головка Т. М. – Київ, 2010. – 190 с.
4. Кодекс законів про працю України : закон України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
5. Краснопольська Т. М. Гендерний аспект впровадження принципу рівності в сучасній українській державі [Електронний ресурс] / Т. М. Краснопольська. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1089/Krasnopol.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Крылатые афоризмы, мысли, шутки, цитаты великих людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fraznik.ru>

Omelchuk Y., Borys I. On the issue of gender asymmetry in sentencing in the context of men's rights. *The article analyzes the legal regulation of gender asymmetry in sentencing in the context of ensuring the rights of men. It identifies main shortcomings in criminal law and suggests several ways to overcome them.*

Keywords: *equality, gender asymmetry, restrictions on human rights.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПРАВА НА ВИЩУ ОСВІТУ

В. І. Пальонка

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

Останнім часом в Україні збільшилась кількість осіб, які потребують більшої уваги з точки зору соціального захисту. До таких осіб варто віднести внутрішньо переміщених осіб. У статті досліджено проблеми реалізації права на вищу освіту дітей, які є внутрішньо переміщеними особами. Висвітлено низку проблем, з якими стикаються ВПО під час реалізації права на освіту.

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, переселенці, право на освіту, реалізація права на вищу освіту.*

Питання забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб вже протягом кількох років залишається одним із найважливіших та найскладніших в українському суспільстві. За офіційною статистикою Міністерства соціальної політики, кількість внутрішньо переміщених осіб складає більше 1 млн осіб, які вимушено покинули свої домівки через збройну агресію Російської Федерації, серед них більше 200 тис. дітей.

Щоб врегулювати ті проблеми, з якими зіштовхнулись переселенці, український законодавець прийняв ряд законодавчих актів, які гарантують забезпечення їх прав і свобод.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначив, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Права і свободи внутрішньо переміщених осіб та особливості роботи з ними також закріплені в «Керівних принципах з питань про переміщених осіб всередині країни» УВКБ ООН. Згідно першого принципу, переміщені всередині країни особи користуються, на основі повної рівності, тими ж передбаченими міжнародним правом і національним законодавством правами і свободами, якими користуються інші особи в їх країні. Вони не повинні піддаватися дискримінації при здійсненні будь-яких прав і свобод на тій підставі, що вони є переміщеними всередині країни особами [1].

Цей документ серед інших прав людини приділив увагу і реалізації права на освіту внутрішньо переміщених осіб, зазначивши, що з метою забезпечення цього права для внутрішньо переміщених осіб відповідні органи влади забезпечують здобуття такими особами, зокрема переміщеними дітьми, безкоштовної обов'язкової початкової освіти. У процесі навчання мають поважатися їх культурна своєрідність, мова та релігія [1].

З проблемою надання можливостей в отриманні вищої освіти для молоді з окупованих територій, яка має бажання навчатися в Україні український політиком зіткнувся вперше у своїй історії, і тому вирішення її є складним і суперечливим процесом, як у стратегічному, так і в тактичному сенсі.

Здобуття освіти є необхідним, адже саме за допомогою освіти внутрішньо переміщені особи мають можливість в подальшому реалізувати своє право на працю та право на достатній життєвий рівень, які гарантовані Конституцією України. Особливості реалізації права на освіту окремих категорій осіб, відображаються в Умовах прийому до вищих навчальних закладів України. Внутрішньо переміщені особи мають велику кількість специфічних прав в сфері соціального захисту, в галузі освіти. Взята на облік внутрішньо переміщена особа має право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування [2].

Щодо студентів, які є внутрішньо переміщеними особами, то можливе їх зарахування, до вищих навчальних закладів в межах квот, які встановлює також Кабінет міністрів України, тобто на державний бюджет. Квоти на навчання абітурієнтів із непідконтрольних територій за рахунок державного бюджету переважно розподілені у ЗВО, які територіально наближені до таких територій. Проте такий підхід невинновдано звужує права абітурієнтів претендувати на навчання в будь-якому ЗВО України.

Спрощена система вступу без необхідності складати ЗНО діятиме до тих вищів, на базі яких працюватимуть освітні центри. МОН України з цією метою затвердило Перелік вищих навчальних закладів, що розташовані на території Луганської та Донецької областей, де здійснюють свої повноваження обласні військово-цивільні адміністрації, та перелік вищих навчальних закладів, які було евакуйовано з території проведення антитерористичної операції (на період її проведення), на базі яких створено освітні центри «ДОНБАС-УКРАЇНА». Діяльність освітніх центрів дійсно є позитивним кроком влади до отримання дітьми з окупованих територій вищої освіти.

Питання здобуття освіти внутрішньо переміщеними особами, громадянами України, які проживають на території Криму та на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, регулюються низкою нормативних актів, переважно підзаконного характеру, зокрема наказом Міністерства освіти і науки України (МОН України) «Про затвердження Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах» [3].

Проте, необхідно зазначити, що існує багато проблем щодо отримання освіти ВПО, які необхідно вирішувати. Так, проблеми реалізації права на вищу освіту ВПО, виокремила в своїх роботах І. Хомишина. Вона звертає увагу, що серед найбільш поширених що стосуються навчального процесу можемо виділити такі: необхідність ліквідації академічної різниці, яка в

окремих випадках становила велику кількість навчальних дисциплін; Perezарухування раніше складених предметів. У зв'язку із відсутністю завірених копій залікових книжок, оригіналів особових справ тощо, вищі навчальні заклади часто відмовляють студентам у Perezарухуванні раніше складених предметів, що спричинює збільшення академічної заборгованості; неможливість отримання оригіналів документів із попереднього місця навчання. Також студенти-переселенці гостро відчувають таку соціально-економічну проблему, як відсутність достатньої кількості місць у студентських гуртожитках [4].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» держава забезпечує дітям, зареєстрованим як внутрішньо переміщені особи, у тому числі дітям, які навчаються за денною формою навчання у закладах вищої освіти, – до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, державну цільову підтримку для здобуття вищої освіти у державних та комунальних навчальних закладах.

Таким чином, право дітей з окупованих територій на вищу освіту в Україні вирішується, але з різним успіхом. Держава гарантує рівний доступ до освіти вимушеним переселенцям із Криму та Донбасу. Проте проблеми, які виникають при здобутті освіти ВПО, необхідно вирішувати спільними зусиллями як органів державної влади, так і соціальними та психологічними службами, а також навчальними закладами.

Джерела та література:

1. Керівні принципи ООН з питань переміщених осіб в середині країни від 22.07.1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

3. Про затвердження Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ МОН України від 13.03.2017 № 369 [Електронний ресурс] : [Інтернет-портал]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0416-17>

4. Хомишин І. Реалізація права на освіту внутрішньо переміщеними особами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2018/jun/13343/30.pdf>

Palionka V. Specifics of implementation of the right to education of internal transful persons. *Recently, Ukraine has increased the number of people, need more attention from the point of view of social protection. These include internally displaced people. The article examines the problems of implementing the right to high education of children who are internally displaced people.*

Keywords: *internally displaced person, settlers, the right to education, realization of the right to high education.*

БУЛІНГ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ПРАВА ДИТИНИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ЗАПОБІГАННЯ

С. О. Пеньшіна

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. В. Журавська

Цькування у школі або булінг – проблема, що стоїть на порядку денному вітчизняної та міжнародної правової спільноти уже не перший рік. В статті аналізуються кримінологічні аспекти поширення жорстокого поводження серед школярів та пропонуються механізми його протидії.

Ключові слова: *насильство, булінг, протидія цькуванню у школі, зарубіжний досвід.*

З метою зведення до мінімуму такого негативного явища як булінг та розроблення шляхів його протидії варто звернути увагу на законодавче визначення цього поняття. Відтак, згідно з ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення булінгом (цькуванням) є діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [1].

Встановлення адміністративної відповідальності за цькування в школі свідчить про те, що питання булінгу уже перестало бути проблемою «за закритими дверима» школи чи іншого закладу освіти, адже його наслідки часто бувають не просто невтішними, а й вкрай негативними та фатальними (як-от випадки самогубства дітей, що страждали від булінгу).

Крім того, вчинення цькування під час освітнього процесу щороку зростає з геометричною прогресією. Так, згідно з доповіддю Департаменту освіти США, кожна четверта дитина у віці від 12 до 18 років була жертвою булінгу за останній рік. За результатами дослідження, проведеного для UNICEF, в Україні з булінгом зіткнулися 89% школярів [4].

Булінг сьогодні може виявлятися у різних формах, до яких належать образи, погрози, неприємні коментарі про зовнішність, національність, фізичні особливості, залякування словами – це вербальний булінг. Фізичний – це часті стусани, удари, підніжки. При цькуванні інших дітей також часто використовується так званий «метод залякування через ізоляцію», що може виявлятися у тому, що діти не пускають одного з учнів за обідній стіл або зачиняють його в класній кімнаті. З розвитком інформаційних технологій набуває поширення і так званий кібербулінг, що полягає у розповсюдженні письмових образ, чуток, текстових повідомлень та постів у соціальних мережах, що можуть принизити честь і гідність іншої дитини [2].

Детермінантами такої поведінки дітей, на нашу думку, є агресивна поведінка батьків, прояви домашнього насильства, в тому числі і до цієї дитини, яка згодом стає агресором у школі, поширення антисоціальної поведінки та все більше «захоплення» підлітків такими шкідливими звичками як пияцтво, куріння, наркоманія тощо.

Відтак, стає зрозумілим, що проблема булінгу потребує негайного втручання та розроблення ургентних методів його протидії. Вважаємо, що важливим кроком у цьому питанні було введення адміністративної відповідальності за такі діяння, однак відповідальність настає уже після скоєння діяння, і не завжди є ефективним превентивним регулятором.

Тому, пропонуємо звернути увагу на такі методи протидії булінгу. Насамперед, для розуміння масштабу проблеми, необхідно запровадити в закладах освіти (де такої практики немає) чи вдосконалити (де вона наявна) механізм анонімного опитування дітей, задля виявлення випадків булінгу. В такому випадку, також доречним було б застосовувати методи індивідуальної профілактики як дітей-агресорів, так і жертв булінгу, що має покладатись на весь колектив закладу освіти, а особливо на психолога чи соціального педагога.

Проте, індивідуальні бесіди та тренінги не завжди дають очікуваного результату, особливо, коли поведінка кривдника виходить за межі адміністративного правопорушення і стає кримінальним злочином (як-от випадки нанесення тяжких тілесних ушкоджень чи зґвалтування у школах). У таких випадках, варто застосовувати методи обмеження «спілкування», перебування у одному середовищі кривдника та жертви, шляхом переведення учня на індивідуальну форму занять, надання йому психологічної допомоги, доки ситуація себе не вичерпає, а винні не будуть покаранні.

На загальносоціальному рівні, доцільним було б запровадження національних програм щодо психологічної реабілітації дітей по дві сторони конфлікту для подальшого виправлення кризової ситуації, що склалась. Наприклад, у Норвегії, починаючи з 2011 року існує антибулінгова програма, ініційована психологом Даном Ольвеусом, що нині вважається найбільш ефективною [4]. В Канаді в протидії булінгу пріоритет надається насамперед превентивним заходам, а не каральним, оскільки такі заходи мають кращий та більш тривалий ефект. Відтак, відповідно до канадського досвіду, головним принципом протидії булінгу є створення позитивної шкільної культури, яка ґрунтується на повазі та толерантності, а також чітко визначає очікування від учнів та персоналу школи стосовно правил поведінки [3].

Крім того, не менш важливим фактором у запобіганні булінгу, є також і «виховання» батьків, які своєю антисоціальною поведінкою, демонстрацією шкідливих звичок та «підніманням руки» один на одного або навіть на дитину, формують негативні моральні установки у своєї дитини, що згодом призводить до того, що дитина або стає кривдником у цькуванні інших дітей, або стає жертвою булінгу.

Таким чином, можна зробити висновок, що булінг є проблемою загальнодержавного масштабу, яку вирішити лише запровадженням адміністративної або будь-якої іншої відповідальності, неможливо. Відтак, уповноваженим та компетентним органам держави, працівникам закладів освіти варто застосовувати комплекс заходів, які будуть полягати у виявленні випадків булінгу, невідкладному реагуванні на кризові ситуації, забезпеченню дитини-жертви та проведенням роботи із кривдниками та його родиною. Завданням держави у протидії булінгу є запровадження та вдосконалення наявних антибулінгових, реабілітаційних програм, опираючись на закордонний досвід.

Джерела та література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 80731X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n2>
2. Козаченко В. В., Семегіна Д. І. Булінг в Україні як нове поняття хуліганства серед неповнолітніх. 2018 р. URL: http://www.pap.in.ua/5_2018/84.pdf
3. Жеброва А. О. Булінг як різновид катувань серед неповнолітніх. URL: <http://www.nusta.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/11/B0.pdf>
4. Янішевська К. Д., Тимошенко О. О. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення. Правові новели. 2018 р. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/4_2018/43.pdf

Penshina S. Bulling as an encroachment of the child's rights and ways of prevention it. *Bullying is a problem that has been on the national and international legal community's agenda. The article analyzes the criminological aspects of the spread of ill-treatment among pupils and suggests mechanisms for its response.*

Keywords: *violence, bullying, counteraction of bullying at school, foreign experience.*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ЯК АСПЕКТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

М. І. Полюхович

Науковий керівник: к.ю.н., доц. К. С. Музичук

Статтю присвячено одному із аспектів захисту прав людини – міжнародним стандартам захисту тварин від жорстокого поводження. Досліджено міжнародно-правові акти спрямовані на захист різних груп тварин та точку зору науковців щодо зв'язку насильства над тваринами та тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я людей.

Ключові слова: *жорстоке поводження, тварини, гуманізм, міжнародні стандарти.*

Актуальність дослідження. Україна є учасником Організації Об'єднаних Націй з 1945 р. та Ради Європи з 1995 р., стандарти діяльності яких зобов'язують державу, як члена міжнародної спільноти, реалізувати у внутрішньому законодавстві та на практиці загальновизнані міжнародні норми. Такі норми, зокрема, стосуються забезпечення гуманного ставлення до тварин та їхнього захисту від жорстокого і неналежного поводження, здійснення якого є необхідним для реалізації гуманізму як основного принципу міжнародного права, покладеного в основу регулювання суспільних відносин. Однак, українське законодавство не в повній мірі відповідає світовим вимогам і тенденціям їх реалізації країнами-членами

міжнародного співтовариства, що, зачасто, сприяє уникненню відповідальності за вказаного виду суспільно небезпечні посягання. Для напрацювання теоретичної бази з вирішення цієї проблеми актуальним є дослідження міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду захисту тварин від жорстокого поводження як аспекту захисту прав людини, в основі якого закладено принцип гуманності.

З огляду на актуальність, метою дослідження є визначення міжнародних стандартів захисту тварин від жорстокого поводження та зарубіжного досвіду їх втілення.

Досліджували питання захисту тварин від жорстокого поводження на міжнародному рівні та в зарубіжних країнах такі науковці: В. В. Голіна, В. О. Євстаф'єва, О. С. Проневич, Н. В. Уварова, О. О. Шуміло та ін.

Вклад основного матеріалу. Спрямованість уваги світового співтовариства на захист тварин, що потерпають від будь-яких форм жорстокості, агресії чи знущань, або ж будь-якого безвідповідального ставлення до нормального співіснування з тваринами була результатом обґрунтованих наукових досліджень щодо зв'язку насильства над тваринами та тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я людей. Так, для прикладу, американська психіатрична асоціація класифікує жорстокість щодо тварин як один з показників розладу поведінки – повторювану та стійку модель поведінки, в якій порушуються основні права інших людей або основні соціальні норми або правила суспільства [1].

Виходячи з такого стану речей, були розроблені та виокремлені міжнародно-правові акти, спрямовані на захист різних груп тварин, зокрема: тварин, які знаходяться під загрозою зникнення, диких тварин, тварин-компаньйонів, тварин у сільському господарстві, тварин, експлуатованих у сфері дозвілля та тварин, яких використовують у межах проведення наукових та промислових дослідів [2, с. 115]. Серед них, Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень (1968 р.), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Всесвітня Декларація прав тварин (1978 р.), Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей (1986 р.), Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин (1987 р.) тощо. На їх реалізацію в зарубіжних країнах створено спеціальні інститути захисту прав тварин, відомства і підрозділи із спеціальними повноваженнями.

В соціальному аспекті такі акти містять норми захисту тварин як об'єкта власності людини, гарантування права людини на безпечне довкілля, а також, що найбільш відповідає гуманістичним тенденціям, захисту тварин як законний інтерес людини до дотримання моральних норм у суспільстві.

Так, у Преамбулі Всесвітньої Декларації прав тварин визначається, що життя – єдине, що всі живі істоти мають єдиний початок і їх поділ відбувся в ході еволюції видів; всі живі істоти мають свої природні права, і що будь-яка тварина, маюча нервову систему, має особливі права; неповага, або навіть просте ігнорування цих природних прав, завдають великої шкоди природі і приводять людину до скоєння злочинів проти тварин; співіснування видів передбачає визнання людським видом права на життя інших видів живих істот; повага тварин людиною є невід'ємною від поваги людини людиною

Відповідно до основного принципу утримання домашніх тварин Європейської Конвенції щодо захисту домашніх тварин ніхто не має права завдавати тварині болю, страждання або шкоди, і ніхто не може кинути тварину. Правила утримання тварин покладають на кожного, хто постійно або тимчасово доглядає за твариною, обов'язок забезпечувати її водою, їжею, фізичним навантаженням, вживати заходів щодо запобігання втечі. Селекціонери зобов'язані піклуватися про фізичне і психічне здоров'я потомства і батьків, а також не допускати передачі негативних поведінкових моделей (агресивність) або спадкових дефектів. Ця Конвенція ратифікована Україною, а, отже, відступ від її норм є порушенням законодавства, що має в будь-якому разі призводити до притягнення винних осіб до відповідальності, а з огляду на суспільну небезпечність таких діянь у конкретних випадках, необхідна міра покарання має встановлюватись за кримінальним законодавством.

Однак, варто звернути увагу на те, що, хоча Україна і встановила кримінальним законодавством відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, забезпечення

механізму притягнення до відповідальності за нормою статті 299 Кримінального кодексу України здійснюється за загальною процедурою. Як наслідок, некомпетентність правозастосовувачів у загальноприйнятих стандартах захисту прав тварин призводить до помилок в кваліфікації діяння як такого, що містить ознаки злочину за ст. 299 КК України, що, зокрема, виявляється у декриміналізації дій, які за своєю суттю мають злочинний характер. Негативними наслідками уникнення осіб відповідальності за акти жорстокого поводження з тваринами стають формування нігілістських нахилів, поширення брутальної моделі поведінки, підвищення рівня тривожності й погіршення психоемоційного стану населення, зневіра у здатності держави ефективно забезпечувати публічний порядок і безпеку тощо. За такої ситуації, для забезпечення свого авторитету, держава має активізувати запровадити дієві механізми захисту тварин, зокрема, процесу притягнення до кримінальної відповідальності за жорстоке з ними поводження. Зокрема, в зарубіжних країнах такі питання вирішуються за допомогою органів чи підрозділів із спеціальним рівнем підготовки та компетенцією, що мають ознаки зоополіції.

Так, 2011 року в структурі національної поліції Нідерландів було засновано Управління захисту тварин у складі 125 поліцейських (з перспективою розширення до 500 працівників), які отримали поглиблену фахову підготовку на базі поліцейського коледжу. Основним завданням новоствореної поліцейської служби визначено запобігання, виявлення та розслідування порушень законодавства про захист тварин [3]. А у 2013 року в поліції Тель-Авіва у рамках масштабної кампанії з протидії жорстокому поводженню з тваринами було створено профільний підрозділ, уповноважений здійснювати нагляд за додержанням закону про права тварин.

На нашу думку, перейняття такого досвіду Україною стало б важливим фактором забезпечення дотримання охоронних норм законодавства (створення спеціальних органів стало б вагомим показником значущості охоронюваних прав тварин) та забезпечення реалізації захисних (уповноважені особи, зокрема, зоополіцейські, які пройшли тренінги з визначення критеріїв жорстокого поводження з тваринами, мали б належну компетенцію для кваліфікування злочинів даного виду, що сприяло б їх караності, зниження рівня латентності та превенції таких злочинів через осягну реальну загрозу покарання).

Загалом, превенція злочинності як посягання на права та свободи людини базується на превенції окремих її видів. Щодо такого з них як жорстоке поводження з тваринами, то запобігання йому має здійснюватись на основі комплексу таких заходів міжнародного зразка: впровадження єдиних мінімальних стандартів гуманного поводження з тваринами; криміналізація усіх форм жорстокого поводження з тваринами; запобігання появі безхатніх тварин шляхом субсидування стерилізації домашніх тварин; державна підтримка роботи муніципальних притулків; культурно-виховна робота серед населення щодо підвищення рівня відповідальності населення у ставленні до тварин та задля попередження подальших злочинних нахилів, вже по відношенню до людей.[2, с. 122].

Джерела та література:

1. Animal cruelty isn't childish or funny, it could be a sign of mental illness, say experts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.thenewsminute.com/article/animal-cruelty-isnt-childish-or-funny-it-could-be-signmental-illness-say-experts-46037>

2. Шуміло О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шуміло Ольга Олексіївна; Класич. приват. ун-т. - Запоріжжя, 2016. – 206 с.

3. В Голландії создана полиция для защиты животных [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newsland.com/user/4296648055/content/vgollandii-sozdana-politsiia-dlia-zashchityzhivotnykh/4194453>.

Polyukhovych M. International standards and foreign experience with the protection of animals from cruelty as an aspect of human rights protection. The article is devoted to international standards with the protection of animals against cruelty as the aspect of human rights protection. It examines international legal acts aimed at protecting different groups of

animals and scientific substantiation of connection between cruelty to animals and serious violent crimes against human life and health.

Keywords: *abuse, animals, humanism, international standards.*

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄС

Н. Р. Попович, Ю. О. Балакірева

Науковий керівник: к.ю.н. Г. Я. Наконечна

Проаналізовано особливості системи захисту прав людини в Європейському Союзі. Розкрито повноваження основних і спеціально створених органів Європейського Союзу у забезпеченні захисту прав людини.

Ключові слова: *інституційний механізм, Суд ЄС, Рада ЄС, Європейська комісія, Омбудсмен, Агентство з основних прав ЄС, Європейський контролер із захисту даних.*

Повага та захист прав людини є одним із основних напрямів діяльності Європейського Союзу відповідно до цілей та принципів цієї організації, закріплених в установчих договорах. Підтвердженням цього є те, що в Договорі про ЄС були сформульовані умови вступу до ЄС, серед яких йдеться про те, що майбутня держава-учасниця має володіти реально діючою системою охорони основних прав і свобод та бути учасницею Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, ухваленої Радою Європи в 1950 р. [1, с. 115].

Проте, варто зазначити, що з самого початку заснування ЄС значна увага захисту прав людини не приділялась, оскільки вважалось, що ці питання були поза межами економічної інтеграції повинні були забезпечуватись на національному рівні держав-членів.

Муравйов В. І. вказує, що неможливо говорити про ефективність забезпечення та захисту прав людини без механізмів їх реалізації на інституційному рівні. Характерною рисою інституційного механізму ЄС є те, що кожен елемент (орган) цього інституту тією чи іншою мірою приділяє увагу питанням захисту прав людини [3, с. 221].

На даний момент національну систему захисту прав людини, яка функціонує в державах-членах, доповнює система захисту на рівні Євросоюзу.

В рамках системи захисту прав людини в ЄС можна виділити основні інститути ЄС, які, крім інших повноважень, займаються захистом прав людини (Суд ЄС, Рада, Комісія), та спеціалізовані органи, до яких відносяться, перш за все, Європейський омбудсмен, Агентство із захисту основних прав Європейського Союзу та Європейський контролер із захисту даних.

Так, Рада ЄС - це один із основних інститутів ЄС, на який покладено прийняття рішень, зокрема у сфері прав людини. Рада наділена повноваженнями вживати заходів проти держави-члена, яка порушує принцип поваги прав людини. Так, на обґрунтовану пропозицію третини держав-членів, Європейського парламенту або Комісії Рада, діючи більшістю в 4/5 своїх членів, після отримання згоди Європарламенту може визначити, що існує чітко встановлена небезпека серйозного порушення державою-членом зазначеного принципу, і передати певні рекомендації державі. Перед винесенням цього рішення Рада повинна заслухати позицію відповідної держави-члена і, діючи згідно з цією процедурою, і тоді може звернутися до незалежних експертів з проханням подати в межах розумного проміжку часу звіт про ситуацію у відповідній державі-члені.

Якщо подібне рішення було винесене, Рада кваліфікованою більшістю може призупинити певні права, які випливають із Договору, включаючи право голосу представника уряду держави-члена в Раді [2].

Ще одним із основних органів у сфері захисту прав людини в ЄС є Комісія Європейського Союзу. Саме вона виконує функцію дізнання стосовно протиправних дій та застосування штрафних санкцій. Об'єктом протиправних дій є будь-яке правопорушення країною-учасницею вимог, покладених на неї установчими нормативно-правовими актами ЄС

(включаючи протиправні дії, вчинені в галузі прав особи). Особлива увага приділяється факту вчинення протиправних дій, не беручи до уваги передумови такого правопорушення.

Що стосується Суду ЄС, то на початкових етапах існування співтовариства його компетенція у сфері захисту прав людини була обмежена. Так, Суд ЄС не мав кримінальної юрисдикції, що звужувало його можливості займатися питаннями захисту прав і свобод людини. Під час розгляду справ тільки інколи йому доводилося займатися політичними і соціальними правами. Тому Суд ЄС не розглядав питання захисту прав людини систематично. Проте сам Суд ЄС почав процес поширення компетенції Співтовариства на сферу захисту прав людини. Певний тиск на нього здійснювали національні конституційні суди, відмовляючись визнавати прімот права Європейських Співтовариств, якщо воно не гарантує захисту прав людини [4].

Позасудовий контроль за дотриманням прав людини в діяльності інститутів і органів Європейського Союзу здійснюють спеціально створені органи.

Так, кожен громадянин Союзу має право звертатися до омбудсмена. Омбудсмена призначає Європейський Парламент. Він наділений повноваженнями приймати від будь-якого громадянина Союзу чи будь-якої фізичної чи юридичної особи, що на території держави-члена перебуває чи має місце перебування, зазначене в установчих документах, скарги щодо випадків неефективного адміністрування в діяльності інституцій чи органів Спільноти, за винятком Суду та Суду першої інстанції, коли останні здійснюють свої судові повноваження.

Також Омбудсмен може з власної ініціативи чи на підставі скарг, поданих йому безпосередньо чи через члена Європейського Парламенту, провадити розслідування, на яке наявні підстави, крім випадків, коли факти підозри є чи були предметом судового провадження. У випадку встановлення факту неефективного адміністрування, йому належить спрямувати справу до зацікавленої інституції, якій протягом трьох місяців належить поінформувати його про свою позицію. Після цього Омбудсманові повинен подати доповідь до Європейського Парламенту та зацікавленої інституції. Особу, що зверталася зі скаргою, належить повідомити про результат таких розслідувань [2].

Наступним органом є Агентство з основних прав ЄС, саме він наділений спеціальними повноваженнями, які спрямовані на підвищення ступеня захисту прав особи в ЄС. Так, головним завданням, яке стоїть перед Агенством, є забезпечення допомоги інститутам ЄС та країнам-учасникам стосовно ухвалення рішень та у процесі вибору розвитку функцій, необхідних для гарантування основних прав особи.

Як бачимо, Агентство виконує спрямовуючу та інформативну функцію. Проте, Агентство не має права розглядати персональні звернення чи ухвалювати рішення, наслідком яких є їх неухильне виконання. Також даний орган бере активну участь у створенні нормативної бази, яка поєднує основні принципи прав особи та злагоджений механізм захисту прав особи в межах ЄС.

Європейський контролер із захисту даних – це незалежний наглядовий орган Європейського Союзу. Він стежить за тим, щоб інститути та органи ЄС дотримувалися права громадян на захист їх персональних даних при обробці інформації. Відповідно до Регламенту (ЄС) № 45/2001 Європейської Ради повноваження Контролера поширюються на три основні області: спостереження, консультування та співробітництво. Діяльність Контролера здійснюється в площині інформаційних технологій, персональних даних і тієї потенційної загрози, яка створюється в разі неправомірних маніпуляцій з персональними даними з боку інститутів, органів і установ ЄС. Нормативною базою для співпраці Контролера з національними органами із захисту даних є ст. 29 Робочої Групи Директиви 95/46 / ЄС [1, 24].

Проте варто зауважити, що спеціально створені органи не наділені компетенцією приймати юридично обов'язкові рішення. Вони лише допомагають реалізовувати повноваження основних органів співтовариства у сфері захисту прав людини і виступають посередниками в питанні добровільного врегулювання претензії.

Враховуючи вище викладене, можна зробити висновок, що інституційний механізм захисту прав людини в ЄС є досить потужним і справді спрямований на забезпечення соціально-політичної стабільності ЄС.

Джерела та література:

1. Васильєва А. С. Гарантії принципу уваження прав человека в Європейському праві: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.10 / А. С. Васильєва. – Москва, 2012. – 221 с.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти від 1.01.2005 р. – [Електроний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994>
3. Конституційне право Європейського союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. — К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.
4. Конституційні акти Європейського союзу. Частина 1. – К.: Видавництво «Юстиніан», 2005. – с. 21.

Popovych N., Balakireva Y. Institutional mechanism for human rights protection in the EU. *The article analyzes the peculiarities of the human rights protection system in the European Union. The powers of the main and specially created bodies of the European Union to ensure the protection of human rights have been disclosed.*

Keywords: *institutional mechanism, Court of Justice of the European Union, EU Council, European Commission, Ombudsman, European Union Agency for Fundamental Rights, European Data Protection Supervisor.*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЕКТИВНИХ ПРАВ ТА ЮРИДИЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

І. В. Приступа

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

Стаття присвячується дослідженню проблемних питань здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а також визначення їх взаємозв'язку. Проаналізовано різні аспекти взаємозв'язку здійснення прав і обов'язків.

Ключові слова: *здійснення суб'єктивного права, виконання обов'язків, взаємозв'язок прав і обов'язку.*

Темою багатьох дискусій українських науковців є права людини та громадянина. Дуже мало уваги приділяється темі юридичних обов'язків. Це є досить неправильно оскільки, неналежне вивчення юридичних обов'язків, їх взаємозв'язку з суб'єктивними правами негативно впливає на країну і може призвести до безвідповідальності та хаосу всередині неї. Зокрема, в Україні втрачено цілісність правової системи, ефективне функціонування, якої забезпечується режимом законності та правопорядком. Останній залежить від правильно створеної системи прав і обов'язків людини і громадянина. Право кожної людини чи громадянина забезпечується виконанням обов'язків інших людей. Правопорядок у свою чергу забезпечується режимом законності, що дає змогу людині чи громадянину скористатись правами та сприяє виконанню обов'язків, а при порушенні прав чи невиконанні обов'язків відновлює справедливість: сприяє здійсненню компенсації для потерпілої сторони та встановлює покарання для порушника.

Обов'язки людини і громадянина тісно пов'язані з її правами. Призначення цих норм визначається тим, що виконання обов'язків є передумовою реалізації прав і свобод людини і громадянина. Людина повинна виконувати певні обов'язки, щоб при використанні своїх прав не завдавати шкоди державі, суспільству, іншим людям. Цей взаємозв'язок обов'язків з правами і свободами, а також з державою і суспільством дістав своє конституційно-правове закріплення у ст. 23 Конституції України: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [4].

Обов'язки людини випливають із принципів гуманності. До таких принципів у проєкті «Декларації обов'язків людини» відносять наступні: обов'язок бути толерантними та ставитися з повагою до всіх рас, етнічних груп, релігій, мов, звичаїв; бути законослухняним; сприяти добробуту усіх членів суспільства; берегти культурну спадщину своїх предків; ставитися до інших так, як би ти хотів, щоб ставились до тебе [1]. Більшість цих обов'язків прописані в конституціях різних держав. Зокрема, в Основному Законі України виділено розділ, який має назву «права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Обов'язки, які прописані в нормативно-правових актах називають юридичними.

Права та обов'язки взаємопов'язані між собою, їх співвідношення зафіксоване в міжнародно-правових документах і наукових публікаціях. Наприклад, у п. 1 ст. 29 «Загальної декларації прав людини», йдеться про те, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи [2].

Права та обов'язки часто розглядаються в межах правового статусу певного суб'єкта або певних правовідносин. У межах правовідносин можна проаналізувати поєднання суб'єктивного права одного суб'єкта з юридичним обов'язком іншого суб'єкта. Наприклад, у ст. 53 Конституції України зазначено, що «кожен має право на освіту» [4]. Реалізація даного права складається з наступних прав і обов'язків: людина, яка хоче бути освіченою та кваліфікованою зобов'язана здобути повну загальну середню освіту; сумлінно виконувати та додержуватись правил встановлених навчальним закладом; оскільки, громадяни України мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі, вони повинні показати успішний результат, який дозволить брати участь у конкурсному відборі та дасть змогу отримати це право; для того, щоб влаштуватися на перспективну та високооплачувану роботу слід мали щонайменше базові знання у певній сфері роботи, які зобов'язаний надати вищий навчальний заклад. Крім активності самого суб'єкта, який хоче скористатися певним правом, необхідно, щоб інші суб'єкти виконували свої обов'язки, що забезпечують це право, а держава створювала відповідні умови. Проте на практиці взаємодія суб'єктивних прав і юридичних обов'язків людини і громадянина, зокрема в Україні, характеризується нерівністю, несистемністю та несправедливістю. Несистемність проявляється в тому, що влада, зокрема, перед виборами закріплює необхідні права, але не визначає обов'язків, які забезпечать можливість скористатися цими правами. Такі права залишаються формально нереалізованими. Нерівність проявляється в тому, що фактично громадянин має набагато більше обов'язків ніж прав, якими можна скористатись. Несправедливість спостерігається у можливості реалізації прав і у відповідальності за невиконані обов'язки між звичайними громадянами та представниками влади [3].

Отже, недостатнє вивчення взаємодії суб'єктивних прав і юридичних обов'язків зумовлює порушення правопорядку та законності в суспільстві. Конкретне право певного суб'єкта може бути реалізоване лише при умові виконання певних обов'язків іншими суб'єктами. Цей зв'язок повинен бути усвідомлений всіма членами суспільства, врахований при створенні нових законів. На сьогодні, слід частіше піднімати тему юридичних обов'язків, їх взаємозв'язку з суб'єктивними правами.

Джерела та література:

1. Гаврилишин Б. Декларація обов'язків людини [Електронний ресурс] / Богдан Гаврилишин – Режим доступу до ресурсу: <http://bhfoundation.com.ua/hawrylyshyn/deklarac%D1%96ya.html>
2. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?lang=uk
3. Карманюк О. П. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в українському суспільстві [Електронний ресурс] / Олена Петрівна Карманюк. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_3/48.pdf
4. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>

Prystupa I. Relationship between the exercise of subjective rights and legal obligations. *The article focuses on exploring the subjective rights and legal obligations and identifying their relationship. Various aspects of the relationship between the exercise of rights and responsibilities have been analyzed.*

Keywords: *exercise of subjective law, fulfillment of obligations, interrelation of rights and obligations.*

ТЕРОРИЗМ ЖІНОК ТА ДІТЕЙ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД

С. В. Романцова

Подано кримінологічну характеристику та визначено особливості жінок-терористок та дітей-терористів в Україні.

Ключові слова: *тероризм, жінки, діти, кримінологічний огляд*

Звертаючись до аналізу особи сучасного терориста в Україні, перш за все варто вказати на те, що на терористичні практики (теракти) жінок, припадає лише 1% усіх осіб злочинців. За існуючими даними, на жінок припадає значно більша частка, а саме, серед терористів-смертників 40% становлять жінки, при захопленні «Норд-Осту» в Росії було 19 жінок [1]. Однак, ці дані можна піддавати сумніву, і схилитися до позиції, що жінок-терористок в Україні приблизно до 7%. Хоча як зазначає Ю. Б. Данильченко, по-перше, вчинення теракту вимагає наявності певних навичок поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, сучасні жінки володіють таким навичками на рівні з чоловіками.

Водночас, жінкам-терористкам притаманні певні особливості, а саме, схильність до емоційного, нерационального сприйняття дійсності та вразливості, тому при вчиненні терористичних актів їм відводиться не тільки роль пособниці, але і виконавиці, так як вони більш віддані ідеям терору, відрізняються більшою цілеспрямованістю. Саме жінки за своїми психологічними характеристиками найбільш підходять на роль смертниць.

Гендерний підхід до дослідження дозволив виділити особливості кримінологічної характеристики жінки-терористки. Жінка-терористка є більш самокритичною, тому бачить у собі більше негативних якостей, на відміну від чоловіка-терориста, що свідчить про її низьку самооцінку, водночас, жінок з низькою самооцінкою легше залучити до скоєння злочинів терористичної спрямованості, і що важливо, сім'я не виступає стримуючим фактором злочинної поведінки жінки-терористки [2, с. 34].

В Україні випадки вчинення терористичних актів жінками також є не поодинокими, для прикладу, ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженка м. Харкова, громадянка України, із середньою спеціальною освітою, не працююча, не судима, обвинуваченої у скоєнні кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 258, ч. 1 ст. 263 КК України, будучи негативно налаштованою проти військовослужбовців Збройних Сил України та інших патріотично налаштованих громадян, підтримуючи діяльність представників незаконно самопроголошених державних утворень т.зв. «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки», а також окупаційну політику та збройну агресію Російської Федерації, отримує завдання з території РФ щодо дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Харківському регіоні, у тому числі вчинення терористичних актів. Координація вказаною протиправною діяльністю здійснюється з території РФ громадянином України ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_5, з позивним «ОСОБА_3» (згідно з офіційною базою МВС України знаходиться у розшуку з 12.09.2014) та іншими невстановленими особами. Зокрема, ОСОБА_4 доводить до відома ОСОБА_2 план заходів дестабілізації суспільно-політичної ситуації в регіоні, акцентуючи увагу на необхідності здійснення саме радикальних дій (вибухів, підпалів) з метою залякування патріотично налаштованого населення, дестабілізації суспільно-політичної

ситуації в Харківському регіоні та привернення уваги громадськості до своїх політичних поглядів, направлених на підтримку незаконно створена псевдодержавних утворень «ДНР» та «ЛНР», а остання, виходячи з наявних у розпорядженні сил та засобів, самостійно визначається з можливістю здійснення [3].

Також актуальним прикладом може бути Дрюк Світлана Миколаївна – учасниця терористичного угруповання ДНР під псевдонімом «Ветерок». На початку 2019 року перейшла на сторону України та заявила про готовність свідчити. Вона у 2014 році приєдналася до терористичної організації ДНР. Спершу була санітарним інструктором, потім замполітом у батальйоні «Чебурашка». Згодом стала командиром танку з повністю жіночим екіпажем. На стороні терористичних організацій брала участь в боях за Дебальцеве, Красногорівку, Мар'їнку, на Маріупольському напрямку. Далі дослужилася до заступника командира так званого 11 полку «Восток». Її називали «народним героєм Новоросії» та зробили прообразом головної героїні першого пропагандистського кінофільму «Ополченочка». На початку 2019 року вона повідомила своєму командуванню, що їде в особистих справах у Ростов-на-Дону. Насправді, у цей час жінка разом із дітьми переїхала на підконтрольну Україні територію. У цьому їй допомогли українські спецслужби [4].

Необхідно також відзначити, що серед терористів чимало дітей, які беруть активну участь в національному і релігійному тероризмі. Молоде покоління в силу своєї моральної та інтелектуальної інфантильності «легко потрапляє на гачок радикального націоналізму, соціальних і релігійних ідей». залучення дітей до вчинення терористичних актів зручно для організаторів, так як вони в силу слабкого розвитку інстинкту самозбереження більш сміливо йдуть на вчинення злочину, менше замислюються про його наслідки і не звертають на себе особливу увагу з боку правоохоронних органів. Висока також небезпека використання дітей-смертників (шахідів), яких найпростіше «ідеологічно зарядити». Зауважимо, що в Росії діти активно залучалися до терору вже на початку ХХ століття. Так, приблизно 22% терористів-есерів були в віці від 15 до 19 років. Нерідко членами інших революційно-терористичних організацій (наприклад, «чорнознаменних» анархістсько-терористичних груп) ставали діти у віці від 14 до 16 років (і навіть 12 років), які відрізнялися особливим фанатизмом і прихильністю до насильства [5, с. 92]. Активно залучається також молоде покоління в терористичні бандформування в Чечні і Інгушетії [6, с. 4].

В Україні, за даними Генеральної Прокуратури на фоні проведення антитерористичної операції збільшилася кількість кримінальних правопорушень проти громадської безпеки вчинених неповнолітніми, зокрема, створення терористичних груп та збройних формувань (з 2 до 5 проявів) та фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами (з 15 до 25 проявів) [7].

На окупованому Донбасі бойовики залучають дітей України до терористичної діяльності. Значний резонанс викликало відео, на якому сепаратисти показують відкритий НЗФ «Бригада Восток» (колишня назва – «Батальйон Восток») так званий «військово-спортивний літній табір для дітей та підлітків» в окупованому Донецьку. В таборі дітям віком від 10 до 17 років (і хлопчики, і дівчатка – «курсанти» - одягнуті у військову форму з шевронами СРСР та РФ, у декого - нарукавні нашивки «Военно-патриотический центр» «Защитник отечества»; вони живуть у військових наметах, з ними проводять заняття з військової справи (теорія, тактика, поводження зі зброєю, стрільба тощо).

В Алчевську вербуванням дітей відзначилося НЗФ «Бригада Привид», яке прийняло до своїх лав 10-річну школярку Богдану Нецетет. Також існує і дитячий диверсійний батальйон ім. Св. Георгія Побідоносця, сформований на базі школи-ліцею в Ровеньках під керівництвом місцевого «священника» Авдюгіна. «Історія Росії», «Основи православ'я» і військові дисципліни (тактика ведення бою, основи розвідки, снайперську майстерність, стрілецька і саперна підготовка) – ось чому вчать діти [8].

Увага терористів всього світу до вербування дітей не випадкова, адже цю вікову категорію громадян відрізняє ряд соціально-психологічних та ментальних особливостей, що робить її надзвичайно сприйнятливою до пропаганди. Ці ж особливості призводять до того, що діти можуть легко наслідувати різноманітним негативним прикладам поведінки, проявляючи при цьому жорстокість, що, часом, значно перевершує дорослі аналоги.

Джерела та література:

1. Проблема женского терроризма. URL // <https://www.golos-ameriki.ru/a/a-33-2006-04-01-voa3/637693.html>
2. Бучаев С. М. Особенности криминологической характеристики террористки // Региональные криминологические исследования. Махачкала, 2017. – № 1. – С. 33-36.
3. Вирок Київського районного суду м. Харкова. Справа № 640/14828/18. URL// <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80138057>
4. Боевик ДНР «Ветерок» перешла на сторону Украины из-за любви к сотруднику спецслужбы. URL: <https://vesti-ukr.com/strana/327622-bevik-dnr-veterok-pereshla-na-storonu-ukrainy-iz-za-ljubvi-k-sotrudniku-spetssluzhby>
5. Литвинов Н. Д. Террористические организации: формирование и деятельность (политико-правовой анализ) / Под ред. С. Е. Вицина. – М., 1999. – С. 91-93.
6. Гаврилов Ю., Борисов Т. Экзамен на террориста // Российская газета. 2007. 7 июля. С. 1; Рискин А. Осенний призыв // Независимое военное обозрение. – 2006. 10-16 нояб. – С. 4.
7. Інформація про вжиті заходи на виконання пункту 5 Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист». URL:<http://komsport.rada.gov.ua/uploads/documents/31214.pdf>
8. Бойовики на Донбасі активно залучають дітей до терористичної діяльності. URL: <https://censor.net.ua/ua/n385857>

Romantsova S. Terrorism of women and children: a criminological overview. *The criminological characteristics are presented and the features of women terrorists and child terrorists in Ukraine are identified.*

Keywords: *terrorism, women, children, criminological examination.*

ГАРАНТІЇ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ ДИПЛОМАТИЧНИМ ІМУНІТЕТОМ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

О. М. Руденко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Крикунов

Досліджено зміст та умови надання дипломатичного імунітету главам та іншим працівниками дипломатичних представництв іноземних держав в Україні. Визначено проблемні моменти застосування цього інституту міжнародного права у контексті кримінального провадження.

Ключові слова: *дипломатичний імунітет, дипломатичний представник, дипломатична установа, міжнародний договір, кримінальне провадження.*

Кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за правилами чинного КПК України лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України (ч. 2 ст. 6). Тож для з'ясування змісту та меж дії цього положення необхідним є з'ясування міжнародно-правового регулювання дипломатичних імунітетів та привілеїв.

Їх закріплення на даний час здійснено у нормах міжнародного права, зокрема, Віденській конвенції 1961 р. про дипломатичні зносини [1], Віденській конвенції 1963 р. про консульські зносини [2]. На рівні національного права слід згадати про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затверджене Указом Президента України від 10.06.1993 № 198/93 [3], чинний КПК України [4].

З огляду на обсяг дослідження, вважаємо за доцільне обмежитися стислим аналізом основних видів дипломатичних імунітетів, передбачених Конвенцією 1961 року, які стосуються особистої недоторканності дипломата; вилучення його з-під юрисдикції держави перебування; недоторканності приміщень дипломатичного представництва; наділення приміщень дипломатичного представництва, предметів їх обстановки та іншого майна, що є в них, а також засобів пересування представництва імунітетом від обшуку, реквізиції, арешту і виконавчих дій.

Недоторканність особи дипломата означає, що він не підлягає арешту або затриманню в якій би то не було формі. Держава перебування зобов'язана ставитися до дипломата з належною повагою і вживати всіх необхідних заходів для запобігання будь-яким посяганням на його особу, свободу або гідність (ст. 29 Віденської конвенції 1961 р.). Імунітет від юрисдикції звільняє дипломата від підсудності національним судам та застосування щодо нього примусових заходів, передбачених внутрішнім законодавством держави перебування у офіційному статусі дипломатичного представника. І хоча у цій конвенції не з'ясовано, що розуміти під поняттям «юрисдикція», що прогалину заповнила доктрина міжнародного права, у якій превалує визначення юрисдикції як «суверенного права кожної держави здійснювати свої виняткові владні повноваження у сфері як правотворчості, так і правозастосування у цивільному, кримінальному та адміністративному провадженнях».

Режим недоторканності дипломата виникає з моменту його прибуття на територію держави перебування і припиняється із від'їздом закордон. Недоторканність дипломата зберігається і при розірванні дипломатичних відносин між акредитуючою державою та державою перебування з урахуванням іншого базового принципу - взаємності. Дипломат втрачає право на дипломатичні привілеї та імунітети після завершення своєї місії, якщо він залишається на постійне проживання в державі перебування. У такому разі він набуває статусу звичайного іноземного громадянина.

Усіма дипломатичними привілеями та імунітетами користуються також усі члени сім'ї дипломата, які живуть разом з ним, якщо вони не є громадянами держави перебування (ст. 37 Віденської конвенції 1961 р.).

У Віденській конвенції 1961 р. закріплено обмежене (порівняно із кадровими дипломатами, членами їх сімей) надання дипломатичного імунітету також адміністративно-технічному персоналу дипломатичного представництва. Це означає, що адміністративно-технічний персонал має лише обмежений (службовий) імунітет, який повністю захищає від кримінального провадження. Імунітет щодо цивільної та адміністративної юрисдикції діє лише при виконанні особою своїх трудових обов'язків. Якщо правопорушення вчинено не при виконанні службових обов'язків, то працівник із складу адміністративно-технічного персоналу може бути притягнутий до цивільної чи адміністративної відповідальності.

Обслуговуючий персонал наділений виключно службовим імунітетом як щодо кримінальної, так і інших юрисдикцій держави перебування (ст. 41 Конвенції).

Отже, як бачимо, принципове значення має обставина, чи перебувала особа із складу адміністративно-технічного чи обслуговуючого персоналу у момент вчинення правопорушення при виконанні службових обов'язків. Аналіз підходів юристів-міжнародників свідчить про те, що в доктрині міжнародного права не вироблено прийнятної позиції стосовно критеріїв такого визначення [9, с. 204-205], а також того, до чієї компетенції – держави перебування чи акредитуючої держави – належать таке питання та який механізм їх вирішення.

У Віденській конвенції 1961 р. обов'язок особи, наділеної привілеями та імунітетами, поважати закони і постанови держави перебування закріплено недвозначно через формулювання «без шкоди для їх привілеїв та імунітетів усі особи, які користуються такими привілеями та імунітетами, зобов'язані поважати закони і постанови держави перебування (п. 1 ст. 41). Вважаємо, що умова «без шкоди для їх привілеїв та імунітетів» означає, що до дипломатів не можуть застосовуватись примусові заходи, передбачені законодавством держави перебування. Звичайно ж, звільнення дипломатів від застосування до них заходів юридичної відповідальності, примусу не означає, що дипломат, наділений імунітетом,

звільняється від обов'язку поважати закони і правопорядок держави перебування, задля забезпечення котрих встановлено правила дорожнього руху, правові заборони тощо. Імунітет від юрисдикції не прирівнюється до права на вчинення злочинів та інших неправомірних дій особою, яка ним користується. Отже, дипломатичний імунітет передбачає не абсолютне виключення дипломата, дипломатичного представництва, його транспортних засобів тощо з-під дії держави перебування, а тільки зі сфери застосування заходів, які забезпечують дотримання правопорядку, – зі сфери правової відповідальності, застосування примусових заходів, передбачених законодавством держави перебування.

За державою перебування зберігається право обмежувально застосовувати будь-яке з положень Віденської конвенції 1961 р., включаючи статті про дипломатичні імунітети (п. 2а ст. 47). Цим передбачено можливість обмежувального застосування імунітетів на основі принципу взаємності. Йдеться про такі обмеження, які стосуються лише обсягу імунітетів, а не самого їх надання. Аналізована ст. 47 не дозволяє державі перебування взагалі не надавати передбачені Віденською конвенцією 1961 р. імунітети.

У міжнародному праві передбачено і зворотній за ефектом підхід. Зокрема, держави вправі розширювати коло привілеїв та імунітетів, закріплених у Конвенції 1961 р., керуючись згаданим принципом взаємності.

Отже, у основі дипломатичних привілеїв та імунітетів є інтерес у мирному співіснуванні та співпраці між державами різних політичних типів, історично-економічних формацій. Дипломатичне право є вагомим інститутом міжнародного публічного права. Тому є необхідність імплементації його норм до норм галузевого законодавства і, зокрема, кримінального процесуального, як такого, що передбачає механізм притягнення до кримінальної відповідальності.

Для правильного застосування дипломатичного імунітету щодо обслуговуючого персоналу дипломатичних установ, консульських представників та працівників консульських установ у кримінальному провадженні має бути вироблено критерії визначення того, чи виконувала така особа на момент правопорушення свою професійну функцію, а також визначено компетенцію вирішення такого питання та правовий механізм такого визначення.

Джерела та література:

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квіт. 1961 р. (ратифікована Указом Президіуму ВР УРСР від 21 берез. 1964 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_048,
2. Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квіт. 1963 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_047
3. Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затверджене Указом Президента України від 10.06.1993 № 198/93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93>
4. Волкотруб С. Г. Імунітети у кримінальному процесі України: моногр. / С. Г. Волкотруб. – Х.: Консум, 2005. – 144 с.
5. Буроменський М. В. Міжнародне право: навч. посіб. / М. В. Буроменський. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 336 с.

Rudenko O. Guarantees of rights of persons, which using diplomatic immunity, in criminal proceedings. *The content and conditions of granting diplomatic immunity to the heads and other employees of diplomatic missions of foreign states in Ukraine were investigated. The problems of applying this institute of international law in the context of criminal proceedings were identified.*

Keywords: *diplomatic immunity, diplomatic representative, diplomatic institution, international treaty, criminal proceedings.*

ОСНОВНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У ПРАВІ ЄС**В. О. Сергієнко***Науковий керівник: к.ю.н. Г. Я. Наконечна*

Проаналізовано основні права і свободи людини і громадянина в праві ЄС. Розкрито особливості прав людини в Римському договорі 1957 року про створення Європейського економічного співтовариства, Маастрихтському договорі про Європейський союз, Амстердамському договорі 1997 р., Хартії ЄС про основні соціальні права трудящих, Хартії основних прав 2000 р.

Ключові слова: *права, свободи, хартія, ЄС, договір, регулювання, Союз, соціальні.*

Основні права і свободи людини і громадянина є найбільш важливі, невідчужувані права і свободи людини і громадянина, з яких виникають всі інші його вдачі як людської істоти і як члена суспільства.

Метою є дослідження основних прав і свобод людини і громадянина в ЄС, оскільки визнання, дотримання і захист основних прав і свобод - першочерговий обов'язок держав, а так само наднаціональної організації публічної влади, в якій виступає ЄС.

Основні права і свободи людини ЄС традиційно ділять на дві великі групи: права і свободи першого (цивільні і політичні) і другого (економічні, соціальні і культурні) покоління. При цьому, незважаючи на те, що захист прав людини, ніколи не відносився до числа найважливіших, пріоритетних функцій європейських співтовариств і Європейського союзу, обидві згадані категорії прав і свобод знайшли своє відображення і були нормативно закріплені в праві ЄС. Хоча ступінь і обсяг їх правової регламентації виявилися далеко не однаковими.

Цивільні і політичні права. Даній категорії прав і свобод з точки зору їх нормативного закріплення в праві ЄС спочатку «пощастило» куди менше, ніж, наприклад, соціальним і економічним правам. З числа трьох найважливіших установчих актів ЄС найбільший інтерес в даному контексті представляють положення Римського договору 1957 року про створення Європейського економічного співтовариства. Саме в цій угоді деякі права, які традиційно відносять до прав першого покоління, були сформульовані цілком виразно. Мова, зокрема, йде про заборону будь-якої дискримінації з міркувань національної приналежності (ст. 6, 40 (3), 67 (1), 68 (2)), а також про право на свободу пересування (ст. 48). У двох інших договорах (Паризькому 1951 року про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі, а також Римському 1957 року про створення Європейського співтовариства з атомної енергії) також присутні подібні положення, однак в значно більш стисло. При цьому цілком очевидно, що згадані вище права і свободи можуть бути віднесені до категорії цивільних і політичних в чистому вигляді лише з певною часткою умовності, що, в свою чергу, наочно свідчить про значні труднощі у встановленні чітких меж між різними категоріями прав і свобод.

Незважаючи на офіційне закріплення певних прав першого покоління в установчих договорах ЄС, очевидний факт існування певних обмежень з точки зору їх практичної реалізації і захисту. Це багато в чому пояснюється тим, що цивільні і політичні права, передбачені Паризьким договором 1951 року та двома римськими договорами 1957 р з самого початку не розглядалися як абсолютні і, природно, були обмежені в застосуванні конкретною сферою співпраці держав-членів в рамках ЄС (як правило, економічної). Наочним підтвердженням цього є відоме рішення Суду Європейських співтовариств у справі *SPUC v. Grogan*, в якому, зокрема, особливо підкреслювалося, що стаття 48 стосується свободи пересування «трудящих» і ніякі законодавчі та інші заходи, які розповсюджують права, властиві «трудящим», на членів їх сімей і навіть на будь-яких осіб, які перебувають в межах ЄС, не робить з цього дані права в універсальними [1].

Маастрихтський договір про Європейський союз 1992 р. [2] значно розширив перелік прав, які стали з моменту вступу даної угоди в силу реально доступними для індивідів. В ряду

прав і свобод, закріплених Маастрихтським договором, першорядне значення має, звичайно ж, право на громадянство Євросоюзу - яскравий приклад права першого покоління. Саме дане право стало по суті першоосновою для появи і нормативного закріплення цілого ряду інших прав, що традиційно відносяться до категорії цивільних і політичних. Мова в даному випадку йде про можливість вільно пересуватися і проживати на території держав - членів ЄС, брати участь в голосуванні і балотуватися в якості кандидата на муніципальних виборах і виборах в Європарламент, користуватися захистом дипломатичних та консульських представництв будь-якої з країн - учасниць Європейського союзу, звертатися з петиціями (клопотаннями) в Європарламент.

Амстердамський договір 1997 р. вивів згадані вище положення на принципово новий рівень, чітко зафіксувавши, що «Союз заснований на принципах свободи, демократії, поваги прав людини та основних свобод, верховенство права, принципи, які є загальними для держав-членів» (ст. 6 (1) Маастрихтського договору в редакції Амстердамського договору). Згідно зі статтею 7 Договору про Європейський Союз (в редакції Амстердамського договору) вперше була передбачена можливість призупинення Радою ЄС деяких прав держави-учасниці, що випливають із членства в Європейському союзі, в разі серйозного і тривалого порушення такою державою принципів, закріплених в статті 6 [3].

Нарешті, з прийняттям Амстердамського договору було офіційно встановлено, що в якості потенційного кандидата на вступ до ЄС може розглядатися лише така європейська держава, яка дотримується принципів, зафіксованих в статті 6 (1).

Економічні, соціальні та культурні права. Дана категорія прав, як уже зазначалося вище, виявилася в більш «вигідному» положенні в порівнянні з правами першого покоління з точки зору їх нормативно-правового закріплення в рамках ЄС. Це значною мірою було зумовлено яскраво вираженою економічною спрямованістю функціонування розглянутого міждержавного об'єднання. Саме для більш тісної інтеграції європейських країн в економічній сфері, як відомо, і були створені в 50-і рр. минулого століття всі три об'єднання: Європейське об'єднання вугілля і сталі, Європейське економічне співтовариство, а також Європейське співтовариство з атомної енергії. На відміну від цивільних і політичних прав, традиційно розглядаються в якості первинного, центральної ланки («ядра») існуючої системи прав людини, поява економічних, соціальних і культурних прав, які переважно асоціюються з тими нормативними та доктринальними змінами, які намітилися в цій системі лише до початку ХХ ст. Звертає на себе увагу той факт, що і в наші дні дана категорія прав і свобод в порівнянні з правами і свободами першого покоління як і раніше залишається в певному сенсі «дискусійною», юридично оспорюванню [4].

У 1989 р була прийнята власна Хартія ЄС про основні соціальні права трудящих. Зазначений документ значно розширив положення, що стосуються прав людини в сфері освіти, професійного навчання, охорони здоров'я, а також прав і свобод такої особливої категорії осіб, як молодь. З прийняттям в 2000 р Хартії основних прав Євросоюзу соціальні, економічні та культурні права в ЄС були доповнені свободами в сфері науки і мистецтва, гарантіями поваги культурного і мовного різноманіття, а також правами таких категорій осіб, як діти, люди похилого віку, інваліди.

Хартія основних прав 2000 р. істотно модифікувала сформований підхід до класифікації основних прав і свобод людини, відійшовши від загальноприйнятої, «класичної» схеми їх розподілу на права першого і другого поколінь. Всі передбачені Хартією права розподілені по главам і систематизовані на основі таких фундаментальних цінностей, як гідність, свобода, рівність, солідарність та ін. [5].

Повага прав людини і демократії розглядається в даний час в якості одного з найважливіших умов членства будь-якої держави в Євросоюзі. Відповідні положення знайшли своє закріплення, крім вже згаданого Амстердамського договору 1997 р, і в деяких попередніх йому документах, зокрема в Угоді 1992 р про створення Європейського економічного простору, а також в цілому ряді договорів про асоційоване членство в ЄС країн, які є потенційними кандидатами на вступ до Євросоюзу. Більшість міжнародних угод, укладених ЄС з третіми країнами, містять клаузулу про права людини, що передбачає

призупинення дії угоди або його частини в разі порушення у відповідній державі основоположних, фундаментальних прав і свобод людини

Таким чином, в даний час можна з упевненістю говорити про формування в рамках Європейського союзу цілісного комплексу норм, спрямованих на захист і дотримання досить широкого кола соціальних, економічних і культурних прав, визнаних в універсальному масштабі.

Джерела та література:

1. Society for the protection of unborn children Ltd. v. Stephen Grogan and others: Case C-159/90 [1991] // European Court Reports. – 1991. – P. I-4685.
2. Treaty on European Union. – Luxembourg, 1992.
3. European Union. Treaty of Amsterdam. – Luxembourg, 1997.
4. Rosas A., Scheinin M. Categories and beneficiaries of human rights // An introduction to the international protection of human rights: a textbook / ed. by R. Hanski and M. Suksi. 2nd rev. ed. – Turku, 2000. – P. 53.
5. Казинян А. Г. Хартия основных прав Европейского союза // Москов. журн. междунар. права. – 2003. – № 1. – С. 70-93.

Sergienko V. Fundamental rights and freedoms of human and citizens in EU law.

Fundamental rights and freedoms of man and citizen in EU law are analyzed. The features of human rights in the 1957 Treaty of Rome establishing the European Economic Community, the Maastricht Treaty on the European Union, the Amsterdam Treaty 1997, the EU Charter on Fundamental Social Rights of Workers, and the Charter of Fundamental Rights of 2000 are revealed.

Keywords: law, freedoms, charter, EU, treaty, regulation, union, social.

ПОНОВЛЕННЯ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ: ПРАВО ЧИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ?

В. Д. Сидор

В доповіді аналізується практика цивільного та господарського судочинства, позиції Верховного суду у спорах, пов'язаних з поновленням та продовженням договору оренди землі. Досліджено юридичну природу переважного права орендаря, який належно виконував обов'язки за умовами договору, на укладення договору оренди землі на новий строк.

Ключові слова: договір оренди землі, орендар, поновлення договору, продовження договору, судова практика.

Прийнятий 6 жовтня 1998 року Закон України “Про оренду землі” в редакції 2 жовтня 2003 року зазнав чимало змін і доповнень [1]. Проте на практиці найбільше дискусій, неоднозначних трактувань та судових спорів викликають положення ст. 33 зазначеного нормативно-правового акту, що регламентують поновлення договору оренди землі.

З набуттям юридичної сили Закону України “Про регулювання містобудівної діяльності” від 17 лютого 2011 року [2], ст. 33 Закону України “Про оренду землі” було викладено в новій редакції, відповідно до якої по закінченню строку, на який було укладено договір оренди землі, орендар, який належно виконував обов'язки за умовами договору, має переважне право перед іншими особами на укладення договору оренди землі на новий строк (поновлення договору оренди землі) (частина 1 цієї статті).

Орендар, який має намір скористатися переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк, зобов'язаний повідомити про це орендодавця до спливу строку договору оренди землі у строк, встановлений цим договором, але не пізніше ніж за місяць до спливу строку договору оренди землі. У разі смерті орендодавця до спливу строку дії договору оренди землі орендар, який має намір скористатися переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк, зобов'язаний повідомити про це спадкоємця земельної

ділянки протягом місяця з дня, коли йому стало відомо про перехід права власності на земельну ділянку (частина 2 цієї статті).

До листа-повідомлення про поновлення договору оренди землі орендар додає проект додаткової угоди.

При поновленні договору оренди землі його умови можуть бути змінені за згодою сторін. У разі недосягнення домовленості щодо орендної плати та інших істотних умов договору переважне право орендаря на укладення договору оренди землі припиняється.

Орендодавець у місячний термін розглядає надісланий орендарем лист-повідомлення з проектом додаткової угоди, перевіряє його на відповідність вимогам закону, узгоджує з орендарем (за необхідності) істотні умови договору і, за відсутності заперечень, приймає рішення про поновлення договору оренди землі (щодо земель державної та комунальної власності), укладає з орендарем додаткову угоду про поновлення договору оренди землі. За наявності заперечень орендодавця щодо поновлення договору оренди землі орендарю направляється лист-повідомлення про прийняте орендодавцем рішення.

Отже, ст. 33 регламентовано поновлення договору оренди землі на новий строк як у випадку реалізації переважного права орендаря перед іншими особами (частини 1-5 цієї статті), так і у випадку, коли орендар продовжує користуватися земельною ділянкою після закінчення строку договору оренди (частина 6 цієї статті).

Відповідно до частини 6 ст. 33 Закону, у разі якщо орендар продовжує користуватися земельною ділянкою після закінчення строку договору оренди і за відсутності протягом одного місяця після закінчення строку договору листа-повідомлення орендодавця про заперечення у поновленні договору оренди землі такий договір вважається поновленим на той самий строк і на тих самих умовах, які були передбачені договором. У цьому випадку укладання додаткової угоди про поновлення договору оренди землі здійснюється із: власником земельної ділянки (щодо земель приватної власності); уповноваженим керівником органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування без прийняття рішення органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування про поновлення договору оренди землі (щодо земель державної або комунальної власності).

Як зазначено в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06 березня 2019 року у справі № 917/535/18, визначений наведеною нормою порядок є відмінним від передбаченого положеннями частин 1-5 ст. 33 Закону "Про оренду землі", оскільки передбачає право на поновлення договору оренди земельної ділянки, яке виникає після закінчення строку дії відповідного договору оренди земельної ділянки і орендар продовжує користуватись цією ділянкою, за відсутності протягом одного місяця після закінчення дії договору оренди заперечення орендодавця проти поновлення цього договору [3]. Таким чином, в господарському судочинстві визнається першочерговість очікувань орендаря.

Дещо інша практика склалась у цивільному судочинстві, де акцент робиться на волевиявленні орендодавця на поновлення договору оренди з первинним орендарем. При цьому орендодавець не зобов'язаний обґрунтовувати свою відмову у продовженні договору оренди із добросовісним орендарем, як вбачається з постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 травня 2019 року у справі № 709/1899/17 [4].

На нашу думку, таким діаметрально протилежний підхід можна пояснити різним суб'єктним складом сторін у спорах в цивільному та господарському судочинстві. В господарському судочинстві, як правило, розглядаються спори щодо земель державної та комунальної власності, тому суди намагаються захистити орендаря від зловживань з боку уповноважених органів. В цивільному ж судочинстві предметом позову є ділянки приватної форми власності, тому суди прагнуть захистити орендодавця (простого селянина, нерідко особу похилого віку) від зловживань орендаря (агрохолдингу).

Джерела та література:

1. Про оренду землі: Закон України в редакції 2 жовтня 2003 року N 1211-IV. Голос України від 11.11.2003. № 213.

2. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. Голос України від 12.03.2011. № 45.

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06 березня 2019 року у справі № 917/535/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80457531>

4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 травня 2019 року у справі № 709/1899/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82065343>

Sydor V. Renewal of land lease contract: is it right or abuse of law?. *The report analyzes the practice of civil and commercial litigation, the Supreme Court's position in disputes related to the renewal and extension of a land lease. The legal nature of the pre-emptive right of the tenant, who duly fulfilled the obligations under the contract, to conclude a land lease for a new term is investigated.*

Keywords: *land lease contract, tenant, renewal of contract, continuation of contract, case law.*

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Д. А. Скорук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

Розглянуто питання механізму захисту прав дитини як однієї з проблем міжнародного права та особливості її застосування.

Ключові слова: *права дитини, Організація Об'єднаних Націй, Конвенція ООН про права дитини, Комітет ООН із прав дитини, ЮНІСЕФ.*

Актуальність теми. 20 листопада 2019 року у світі відзначили 30-ту річницю прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про права дитини – нормативно-правового документа стосовно захисту, забезпечення виживання і благополуччя дітей у світі [2].

Захист прав дітей – одне з основних завдань державної політики більшості країн світу. Це глобальна проблема сучасності, у її розв'язанні має бути зацікавленим усе людство. Саме завдяки правам і свободам виявляється унікальність особистості, розкриваються творчі здібності і можливості кожної людини, що відбиваються на розвитку суспільства загалом. Не випадково **Загальна декларація прав людини** стверджує, що основою свободи, справедливості й загального миру є визнання рівної гідності, властивої всім членам людської сім'ї, а також їхніх рівних і невід'ємних прав [4]. Права людини – це одна з найсвятіших і найдорожчих людських цінностей, тому треба їх шанувати, вміти відстоювати і поважати.

У сучасному світі існує розгалужена система міжнародних механізмів щодо захисту прав дитини. Вона охоплює кілька десятків універсальних і регіональних органів із різним обсягом компетенції. Наявність міжнародних механізмів захисту прав дітей не означає їх ефективного використання. Зокрема, статистичні дані свідчать про грубі порушення прав дітей у таких розвинених країнах, як США, Канада, Фінляндія, Австрія, Бельгія, Польща, Нідерланди. Не краща ситуація на сьогодні і в Україні, де відсутнє чітке законодавство стосовно визначення прав дітей, шляхів їх порушення та санкцій для порушників [1, с. 182].

Тому дослідження механізмів захисту прав дітей із подальшим їх удосконаленням на міжнародному й національному рівнях набуває сьогодні особливої актуальності.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав людини створюють на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило, в межах географічних регіонів [3, с. 5-9].

На сьогодні регіональні механізми захисту прав людини створено в Європі: у межах

Ради Європи – на підставі Конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 року; у межах ЄС – на підставі установчих договорів ЄС; у межах ОБСЄ – згідно з Гельсінським Актом 1975 р.); в Америці – згідно з американською Конвенцією про права людини 1978 р.; в Африці – згідно з африканською Хартією прав людини 1981 р.).

Після розпаду СРСР у межах СНД також було зроблено спробу створити міжнародну систему захисту прав людини на підставі Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права й основні свободи людини 1993 року [3, 4].

Серед цих міжнародних організаційно-правових механізмів окреме місце відведено захисту прав дітей як особливої категорії людей, що потребує специфічних умов розвитку та життєдіяльності. Існують такі базові **нормативно-правові документи щодо захисту прав дітей у світі** [2, с. 7]:

Женевська декларація (1924 р.). (Забезпечення необхідного фізичного і психічного розвитку дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист тощо).

Загальна Декларація прав людини (10 грудня 1948 р.). (Вперше на нормативному рівні відображено основи захисту прав дітей. Підписано пакти прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб).

Декларація прав дитини (20 листопада 1959 р.). (Забезпечення соціального захисту дитини, надання умов та можливостей, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. Створення умов для здорової та нормальної життєдіяльності дитини, гарантування її свободи та гідності. Дитина першою одержує захист і допомогу, має бути захищеною від недбалого ставлення до неї, особливо від жорстокості та експлуатації).

Конвенція ООН про права дитини (20 листопада 1989 р.). (Визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років, проголошує право дитини на їх захист та обов'язковість створення для цього необхідних умов. Дбаючи про захист прав дитини, держава має не тільки створити скоординовану систему їх реалізації, але й забезпечити застосування особливих механізмів їх упровадження).

На сьогодні це найбільш універсальний міжнародний договір за всю історію розвитку відносин між державами. Країни - учасники взяли на себе зобов'язання втілювати в життя його норми. Для цього приймають нові закони, приводять їх у відповідність з положеннями свого законодавства, судової та адміністративної практик [5, с. 32]. І періодично – раз на чотири роки – звітують про прогрес у впровадженні цього міжнародного правозахисного інструменту, а також про виклики, які унеможливають повне забезпечення захисту прав дитини.

Державні доповіді подають спеціальному органу – **Комітету ООН із прав дитини**. Цей договірний орган має контролювати дотримання державами їхніх зобов'язань за цим договором [5, с. 30]. Комітет, що складається з 18 незалежних експертів, обраних державами-учасниками строком на чотири роки, щорічно проводить тримісячні сесії, в основному в Женеві.

Ця контрольна функція Комітету здійснюється шляхом конструктивного діалогу і міжнародної солідарності. Така скерованість на діалог захотила багато країн ратифікувати Конвенцію й максимально сприяти збільшенню її потенційного впливу. В офіційному процесі контролю беруть участь і неурядові організації, які разом з ЮНІСЕФ на сьогодні є одними з найближчих партнерів Комітету.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) – єдина організація ООН, діяльність якої присвячена винятково дітям. Вона працює заради захисту, виживання і розвитку дитини відповідно до Конвенції про права дитини [5, с. 31]. Створений Генеральною Асамблеєю в 1946 р. для захисту і виживання дітей у післявоєнній Європі, ЮНІСЕФ на сьогодні підтримує програми, спрямовані на поліпшення життя дітей усюди, особливо в країнах, що розвиваються [6, с. 167]. Зауважимо, що в 1965 р. ЮНІСЕФ був нагороджений Нобелівською премією світу «за діяльність, спрямовану на досягнення благополуччя дітей, прогресу та миру» [5, с. 31].

Головне завдання фонду – надавати урядам країн допомогу з метою покращення умов життя дітей. Його роботою керує Виконавча Рада, яка складається з представників 41 держави, що обираються Економічною і Соціальною Радою на три роки [5, с. 31].

Регіональне відділення ЮНІСЕФ по країнах Центральної і Східної Європи і Балтійських

державках здійснює свою програму діяльності у регіонах з 1990 року, коли Виконавча рада Дитячого фонду ООН вперше затвердила асигнування на підтримку програм для країн, що входять в названий блок. Саме до цього блоку належить і Україна [6, с. 167].

Наявність цих та інших міжнародних механізмів щодо захисту прав дітей свідчить про актуальність проблеми у світі [8]. Та їх існування не означає, що вони ефективні. Адже невиконання зазначених рекомендацій не веде за собою обов'язкових санкцій, окрім негативного іміджу для країни.

На сьогодні існують статистичні дані, що свідчать про грубі порушення прав дітей навіть у таких розвинених країнах, як США, Канада, Фінляндія, Австрія, Бельгія, Польща, Нідерланди. Не краща ситуація на сьогодні і в Україні. Всі санкції за порушення прав зібрані в Сімейному, Кримінальному та Цивільному кодексах [1, с. 182-183]. Але відсутнє чітке законодавство стосовно визначення прав дітей, шляхів їх порушення та санкцій для порушників [3, с. 35].

Висновок. Отже, забезпечення прав дітей та їх правовий захист – одна з найважливіших проблем сучасності, у вирішенні якої має взяти участь усе людство. Водночас очевидно, що виконання державою взятих міжнародноправових зобов'язань неможливе без створення постійно діючих незалежних механізмів захисту прав дитини.

Джерела та література:

1. Бариська Я. О., Біровчак А. В., Кошеля Ю. В. Механізми захисту прав дитини в міжнародному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Серія ПРАВО. – Вип. 33. – Том 2. – С. 182-184.
2. Конвенція про права дитини. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Міжнародне право: навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2013. – 336 с.
4. Міжнародно-правовий захист прав людини. URL: <http://jure.in.ua/tema-10-mizhnarodno-pravovuj-zahyst-prav-lyudynu/>.
5. Права дитини та механізм їх захисту. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2009. URL: <http://romny-mcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/book2.pdf>
6. Сірант М. М. Механізми міжнародного права щодо захисту прав дитини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. – № 824. – С. 164-168. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_27
7. Сніжко М. Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права. Юридичний журнал. – 2013. – № 3. – С. 83-90.
8. Трестер Ю. О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. Державне управління: удосконалення та розвиток / Дніпров. держ. аграр.-економ. ун-т. – 2013. – № 9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632>

Skoruk D. International child protection mechanisms. Violated the issue of child rights protection mechanism as one of the problems of international law and especially its use.

Keywords: child rights, human rights, the United Nations Convention on the Rights of the Child, the UN Committee on the Rights of the Child, UNICEF.

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

О. Л. Старко, Д. В. Ковальчук

Статтю присвячено проблемі захисту права людини і громадянина на охорону здоров'я. Розглянуто спеціально-кримінологічні заходи запобігання "наркотичним" злочинам, об'єктом посягання яких є здоров'я населення.

Ключові слова: право на охорону здоров'я, наркотичні засоби, спеціально-кримінологічні заходи, запобігання.

Процес розвитку системи захисту особистих прав і свобод людини і громадянина включає розробку і впровадження заходів кримінологічного характеру. Захист права на охорону здоров'я забезпечується за допомогою заходів запобігання тим злочинам, об'єктом посягання яких є дане право. Злочини, передбачені розділом XIII Особливої частини Кримінального кодексу (далі - КК) України ("Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення") посягають на суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення.

Так звані "наркотичні" злочини мають високий ступінь суспільної небезпеки, на їх тлі вчиняються інші, інколи більш суспільно небезпечні діяння (вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, насильницькі статеві злочини, розбої, грабежі, терористичні акти, транспортні злочини).

Цей вид злочинності характеризується стабільними кількісно-якісними показниками з 1992 року і до сьогодні. За останні 6 років рівень "наркотичних" злочинів характеризується сталістю значень показників офіційної реєстрації. За період з 2013 р. до 2018 р. в Україні було зареєстровано 169 430 тис. злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення. Зокрема, у 2013 р. було зареєстровано 33 982 злочинів, у 2014 р. – 30 494, у 2015 р. – 25 908 у 2016 р. – 23 029, у 2017 р. – 29 010, у 2018 р. – 27 007 злочинів [1]. Тобто, щороку, у середньому реєструвалось 28 тисяч цих злочинів.

Питома вага злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення у структурі всієї злочинності складає – 5,2 %.

Зазначимо, що три четвертих у структурі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення складають злочини, становлять злочини, передбачені ст. 309 та ст. 307 КК України. Так, питома вага незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309) складає – 62,4 %. Питома вага незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307) складає – 22 %.

Боротьба з цим небезпечним видом злочинності здійснюється як шляхом кримінально-правової заборони, так і за допомогою заходів запобігання. Заходи запобігання злочинності можуть здійснюватись на загально соціальному, спеціально-кримінологічному на індивідуальному рівнях.

Специфічними та досить дієвими у запобіганні злочинності є спеціально-кримінологічні заходи, оскільки вони спрямовані на нейтралізацію та усунення причини та умов відповідних злочинів.

Серед спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, на наш погляд, найбільш ефективними можуть бути наступні заходи:

- 1). розробка, реалізація системи заходів щодо усунення економічного підґрунтя наркобізнесу, удосконалення апробованих форм і методів у цьому напрямку;
- 2). подальша активізація роботи щодо виявлення і припинення організованих форм злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

- 3). розробка заходів, спрямованих на формування негативного ставлення, особливо дітей та молоді, до вживання наркотиків (запровадження викладання спецкурсів, метою яких є ознайомлення молодого покоління із шкідливим впливом наркотиків; підготовка спеціалістів для викладання спеціальних курсів у навчальних закладах; запровадження відповідних курсів для батьків; збільшення кількості та підвищення якості тематичної соціальної реклами;

використання мережі Інтернет з метою профілактики наркоманії та незаконного обігу наркотичних засобів);

4). посилення кримінальної відповідальності за "наркотичні" злочини та забезпечення принципу невідворотності покарання, що включає, передусім антикорупційну складову. Також, це криміналізація діянь, пов'язаних з передачею цифрових даних щодо предметів даних злочинів;

5). використання позитивного міжнародного досвіду у боротьбі з наркобізнесом та наркоманією;

6). розширення мережі доступних для дітей та молоді спортивних закладів, закладів культури та дозвілля;

7) розробка освітньо-виховних заходів, спрямованих на залучення молоді до здорового способу життя, підвищення її морально-духовного рівня;

8). створення матеріально-технічних умов діяльності наркологічних установ, підрозділів органів внутрішніх справ по боротьбі з незаконним обігом наркотиків.

Джерела та література:

1. Статистична інформація 2013-2018 рр. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&_c=fo

Starko O., Kovalchuk D. Especially – criminological measures for prevention of drug trafficking crimes, psychotropic substances, their analogues or precursors as a means of protecting the right to public health protection. *The article is devoted to the problem of protection of human and citizen's right to health care. Special criminological measures of prevention of "narcotic" crimes, which are the object of encroachment, which are the health of the population, are considered.*

Keywords: *right to health care, narcotic drugs, specially - criminological measures, prevention.*

ЩОДО МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

О. В. Старчук

У статті проаналізовані міжнародні та європейські стандарти про запобігання та боротьбу з домашнім насильством. Акцентовано увагу на необхідності запозичення міжнародного та європейського досвіду попередження та протидії домашньому насильству, зокрема відповідальності за його вчинення.

Ключові слова: *насильство в сім'ї, домашнє насильство, міжнародні та європейські акти, попередження, протидія насильства.*

Насильство в сім'ї розглядається як одна з форм дискримінації та порушення прав права на життя, фізичну і психічну недоторканність, права не зазнавати тортур, нелюдських або таких, що принижують честь та гідність дій.

Загальні положення рівності прав жінок та чоловіків, свободу та тілесну недоторканність, заборона тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження, а також, право кожного на життя закріплені у фундаментальних документах ООН, що захищають права людини: Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Конвенції ООН про права інвалідів (2006 р.), а також Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (2007

р.), Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (2011 р.).

В 1993 році ООН було прийнято Конвенцію про викоринювання насилля щодо жінок, в якій ідеться про викоринювання всіх видів насильства стосовно жінок у різних сферах життєдіяльності (сімі, роботі, державі в цілому) [1].

В преамбулі Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством 2011 року [2] є пряме посилання, що зазначені правові акти ООН були покладені в основу роботи з підготовки цієї Конвенції, що підтверджує єдність ООН-івських та європейських стандартів протидії домашньому насильству.

Нормами міжнародно-правових актів закріплено основні терміни, що дозволяють кваліфікувати дії чи осіб як таких, що характеризують домашнє насильство. Зокрема, у ст. 1 Конвенції ООН про викоринення насильства проти жінок вказано, що насильство щодо жінок – це довільний акт насильства, вчинений за статевою ознакою, який спричиняє або може спричинити фізичний, статовий чи психологічний біль або страждання жінкам, а також загроза здійснення таких дій, примусове або добровільне позбавлення особистого життя або свободи [1].

Крім того, в Конвенції визначено наступні види та випадки насильства щодо жінок: 1) фізичне, статево та психологічне насильство в сімі, включаючи нанесення побитів, примус дівчаток до вступу у статеві зносини у сімі, насильство пов'язане зі зґвалтуванням дружини чоловіком, пошкодженням жіночих статових органів та інші традиційні акти насильства, що завдають шкоди жінкам, медичне насильство та насильство пов'язане з експлуатацією.

Не менш важливу роль у питаннях боротьби із насильством у сімі відіграє така міжнародна організація як Рада Європи. Зокрема, у 1985 році Комітет міністрів державам-членам прийняв Рекомендацію NR (85) «Про насильство в сімі», підкресливши тим самим важливість сприяння поширенню серед сімей знань та інформації про соціальні та сімейні стосунки, ранньому виявленню потенційно конфліктних ситуацій та вирішенню міжособистісних та внутрішньо сімейних конфліктів; здійснення кроків задля гарантування того, щоб у випадках насильства в сімі було швидко вжито відповідних заходів, хоча б і тимчасових, для захисту жертви та запобігання подібним інцидентам, а таке вжиття заходів для забезпечення захисту членів сімі, які дають свідчення у справі про насильство в сімі, від зовнішнього тиску тощо [3].

Це одним важливим нормативно-правовим актом, що був прийнятий Радою Європи є Конвенція про захист дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації – «Лансаротська конвенція».

Конвенція охоплює поняття «сексуальне розбещення дитини в сімі» або «колі довіри», а також дії, вчинені з комерційною метою та з метою отримання прибутку. Вона встановлює, що держави в Європі та поза її межами, повинні спрямувати свої зусилля на прийняття конкретного законодавства, спрямованого на криміналізацію такої поведінки, і вжиття заходів з акцентом на захист інтересів дітей, для запобігання сексуальному насильству, а також захист дітей-жертв та притягнення винних до відповідальності. Це також сприяє розвитку міжнародного співробітництва для досягнення спільних цілей.

Лансаротська конвенція встановлює, що:

- діти мають знати про ризики, пов'язані з сексуальною експлуатацією та сексуальним розбещенням, і мати можливість захистити себе;
- осіб, які працюють у тісному контактї з дітьми, потрібно перевіряти та навчати;
- програми або заходи втручання для злочинців (засуджених або потенційних) слід регулярно контролювати;
- потрібно заохочувати інформування про підозру в сексуальній експлуатації або сексуальному розбещенні;
- потрібно створити служби телефонної допомоги або допомоги в мережі Інтернет;
- потрібно створити програми підтримки жертв та їхніх сімей;
- потрібно надавати терапевтичну допомогу й екстрену психологічну допомогу;
- потрібно задіяти доброзичливі до дитини судові процеси для захисту жертви, її приватного життя, особистості та репутації (наприклад, кількість опитування дітей-жертв

повинна бути обмежена, а опитування повинні здійснюватися у спеціальному місці та проводитися професіоналами, підготовленими для цих цілей).

Розширене тлумачення поняття домашнього насильства та його видів можна прослідкувати у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська конвенція № 210) у якій зазначено, що домашнє насильство – це всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в сім'ї, або між колишнім чи теперішнім подружжям або партнерами незалежно від того чи проживає правопорушник у тому самому місці що й жертва чи ні [2].

У правовій доктрині серед ознак конвенції науковці називають те, що вона стала першою європейською угодою, що спрямована саме на боротьбу з насильством над жінками та домашнім насильством; у ній сформульовані мінімальні стандарти запобігання, забезпечення захисту і кримінального переслідування, а також розробка комплексної політики; держави, що ратифікували цю угоду, зобов'язані захищати і підтримувати постраждалих від усіх видів насильства; вона встановлює зв'язок між гендерною рівністю і викоріненням насильства щодо жінок.

Таким чином, існує необхідність запозичення позитивного міжнародного та європейського досвіду попередження та протидії домашньому насильству, зокрема світової нормативної бази та інституту відповідальності за вчинення домашнього насильства, що дозволить Україні запровадити їх у національне законодавство та діяльність державних правозащитних органів, недержавних організацій з метою викорінення домашнього насильства.

Джерела та література:

1. Конвенція ООН про викорінення насильства проти жінок: міжнародний документ від 20 листопада 1993 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_506
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Міжнародний документ від 11 травня 2011 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/>
3. Рекомендація NR (85) 4 Комітету Міністрів державам-членам «Про насильство в сім'ї» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_264

Starchuk O. On international and european standards of combating violence against domestic violence. *The article analyses the international and european standards on preventing and fighting violence against women and domestic violence. A special attention draws to adopt international and european experience of prevention and combating domestic violence, in particular responsibility for its commitment.*

Keywords: family violence, domestic violence, international and European Acts, prevention, combating violence.

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Б. Р. Страшинський

Науковий керівник: д.ю.н., проф. С. В. Бобровник

Автором в роботі проведено аналіз доктринальних підходів до характеристики значення принципів права. Надано критичну оцінку значення принципів права як невід'ємної складової системи засобів забезпечення прав і свобод людини. Визначено перспективи наукового пізнання принципів права та їх значення в системі засобів забезпечення прав і свобод людини. Розкрито значення принципів права в системі засобів правового забезпечення

прав і свобод людини в межах акумулятивного, регулятивного, охоронного та захисного аспектів.

Ключові слова: *принципи права, значення принципів права, роль принципів права, права і свободи людини, правова система України.*

Проблематика значення принципів права як явища правової реальності, займає центральне місце в межах вивчення теоретико-правових аспектів принципів права в цілому. Вказане дослідження потенційно спроможне заповнити прогалину наукового пізнання та сприятиме проведенню подальшого вивчення проблем правового забезпечення і практики реалізації принципів права як ключового засобу забезпечення прав і свобод людини. Реалізація вказаного завдання надасть змогу: по-перше, встановити специфіку функціонування принципів права; по-друге, визначити конкретні аспекти значення принципів права в сучасних умовах розвитку вітчизняної правової системи та охарактеризувати практику їх реалізації.

Дослідження питань значення будь-яких явищ і процесів державно-правової реальності потребує ґрунтовного аналізу існуючого стану наукової розробки вказаної проблематики, її критичного осмислення та вироблення конкретних підходів до характеристики його призначення з огляду на поточні процеси трансформації досліджуваного явища або процесу. Тому і проблематика значення принципів права в системі засобів правового забезпечення прав і свобод людини в сучасних умовах розвитку правової системи набуває особливої актуальності з огляду на поточне реформування правової сфери життєдіяльності суспільства в Україні, вироблення нових шляхів підвищення його якісного рівня, винайдення ефективних механізмів реалізації принципів права в реальне життя суспільства. Слід наголосити, що на рівні юридичної науки питання значення принципів права в системі засобів правового забезпечення прав і свобод людини досліджувалось досить епізодично і непослідовно, що зумовило виникнення певної прогалини в питаннях вивчення принципів права, в тому числі і в межах проблематики забезпечення прав і свобод людини. Вченими вказана проблематика розкривається або безпосередньо через розуміння функціонального призначення принципів права, або шляхом характеристики їх значення. В літературі теоретико-правового напрямку наголошується на тому, що принципи права надають змогу вирішити завдання правової системи, сформулювати загальні керівні, основні, початкові правові положення, що визначають організацію і діяльність державних органів [1]. Тобто мова іде про здатність принципів реалізувати потреби суспільства у забезпеченні його правового життя, а також забезпечити акумулювання засадничих положень, які стосуються організації та діяльності державних органів. Проводячи аналіз принципів права, вченими окремо звертається увага на їх призначення для правозастосовної діяльності. Принципи права виражають сутність історичного типу права та є основою для втілення права в життя [2, с. 6]; принципи права є такими, що виражають сутність та функціональне призначення права, обумовлюють його функціонування [3]. Окрім того, зазначається і про те, що принципи права закріплюють та реалізують у юридичній практиці відправні начала та незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку [4, с. 451].

Так само наголошується і на тому, що функціонально принципи права:закріплюють основні вихідні положення, що втілюють в собі об'єктивні закономірності суспільного життя. Вони акумулюють найбільш характерні риси права, визначають його юридичну природу. Принципи права лежать в основі діяльності правової держави, всіх органів державної влади. Керуючись ними, держава забезпечує соціально-економічні, політичні та особисті права і свободи своїх громадян, гарантує виконання ними юридичних обов'язків [5];закріплюють керівні положення юридичної практики [6, с. 30; 7, с. 29];включають собою керівні ідеї, що виконують роль «соціально-юридичного орієнтира» [8, с. 43];визначають сутність того або іншого явища та його призначення в суспільстві. Вони відображають закономірності явища та являють собою найбільш загальні норми, що поширюються на всіх суб'єктів [9, с. 173] тощо.

На підставі аналізу доктринального розуміння принципів права можемо говорити про те, що сьогодні в юридичній науці склався досить традиційний підхід до характеристики досліджуваного явища шляхом обґрунтування конкретної особливості принципів права як основи для подальшого їх розуміння. В даному випадку такою особливістю є їх функціональне призначення. Узагальнюючи розуміння принципів права, вважаємо за можливе зупинитись на декількох основних методологічних моментах, які мають значення для вивчення будь-яких явищ правової реальності. Так, принципи права: відображають сутність, зміст і призначення права, визначають зміст та наслідки правового регулювання; мають об'єктивно зумовлений характер, оскільки походять від сутності права та розвиваються відповідно до розвитку права; забезпечують стабільність і непорушність юридичних явищ і процесів, які наділені власними принципами; змістом є система вихідних ідей та засад, які є втіленням загального розуміння сутності юридичного явища або процесу; засновуються на ідеях пануючого типу праворозуміння; реалізуються в діяльності уповноважених суб'єктів права [10, с. 42].

Зважаючи на вищезазначене, вважаємо за доцільне узагальнити питання значення принципів права саме в системі засобів правового забезпечення прав і свобод людини, що відображає найбільш принципіву його роль у життєдіяльності суспільства в цілому та кожної пересічної людини, зокрема. Значення принципів права в системі засобів правового забезпечення прав і свобод людини можливо уявити в межах наступних аспектів.

1. Акумулятивний аспект, змістом якого є властивість принципів права поєднувати, узагальнювати та накопичувати систему ідей, положень, правил, що стосуються питань сутності, змісту, форми забезпечення прав і свобод людини. В даному випадку принципи права націлені на закріплення прав і свобод людини, а також основоположних засад їх забезпечення, які формуються історично, обумовлені соціально-культурним розвитком суспільства, знаходяться в стані розбудови і вдосконалення. Слід наголосити на те, що саме за допомогою інституту принципів права відбувається акумулювання вказаних ідей, положень і правил, їх переосмислення та побудова такої системи принципів права, що відповідає поточним основам правового життя суспільства.

2. Регулятивний аспект, що виявляється у здатності принципів права, що закріплені за допомогою правових норм, врегульовувати суспільні відносини в сфері забезпечення та реалізації прав і свобод людини, надавши їм відповідний рівень впорядкованості.

3. Охоронний аспект, який відображає націленість принципів права на недопущення порушень прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права, побудову такого режиму правопорядку, що потенційно та реально не становить загрози їх порушенням, а також забезпечує максимально можливий стан непорушності прав і свобод людини.

4. Захисний аспект, згідно з яким принципи права націлені на забезпечення захисту прав і свобод людини в розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

Джерела та література:

1. Демократичні основи (принципи) правосуддя: їх поняття, природа і система. Pravodom – правовий портал. URL: <http://pravodom.com/pravoohoron-organ/69/1111-demokratichni-osnovi-principi-pravosuddya-%D1%97x-ponyattya-priroda-i-sistema>. (дата звернення: 19.11.2019 р.).

2. Смирнов О. В. Основные принципы советского трудового права. М.: Юрид. лит., 1977. – 213 с.

3. Принципы административного судопроизводства. URL: www.dip-ref.ru/ycheb-material/pravo/308.htm. (дата звернення: 12.10.2019 р.).

4. Скаун О. Ф. Теория государства и права. Х.: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

5. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. – 3-е изд., дополнен. и исправлен. М.: «Интерстиль», 2008. – 384 с. [Електронний ресурс] режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Hrop/14.php. – Назва з екрану.

6. Штутин Я. Л. Лекции по советскому гражданскому процессу. К.: КГУ, 1954. – 56 с.

7. Гражданское процессуальное право России: учебник / А. Т. Боннер, Н. А. Громошина, Р. Е. Гукасян и др.; Под ред. М. С. Шакарян. М.: Былина, 1996. – 400 с.

8. Теория юридического процесса / Под ред проф. В. М. Горшенева. М.: Юрид. лит., 1985. – 192 с.
9. Енгибарян Р. В. Теория государства и права: учебное пособие. М.: Юристь, 1999. – 272 с.
10. Хопта О. С. Принципи права як доктринальна основа удосконалення діяльності органів судової влади України // Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. «Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства» (м. Суми, 21-22 травня 2015 р.). Суми :Сумський державний університет, 2015. – С. 41-44.

Strashinsky B. The value of the principles of law in the system of measures of human rights and freedom. *The author analyzes the doctrinal approaches to characterizing the value of the principles of law. The importance of the principles of law as an integral part of the system of human rights and freedoms has been critically evaluated. Prospects of scientific knowledge of the principles of law and their importance in the system of human rights and freedoms are defined. The importance of the principles of law in the system of legal protection of human rights and freedoms within accumulative, regulatory, protective and protective aspects is revealed.*

Keywords: *law principles, importance of law principles, role of law principles, human rights and freedoms, legal system of Ukraine.*

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГИ З ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ ДО ТРЬОХ РОКІВ «МУНІЦИПАЛЬНА НЯНЯ»

Т. М. Стружук, А. В. Макарчук

Науковий керівник: ст. викл. Н. І. Вознюк

У статті аналізується правове регулювання надання послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня» та шляхи його удосконалення.

Ключові слова: *соціальна послуга, дитина, соціальний захист.*

Згідно Конституції України, сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою. Держава при виконанні соціальної функції у першу чергу вживає заходів для створення нормального життєвого рівня для вразливих верств населення, у тому числі сімей з дітьми.

Питання правового регулювання соціальної підтримки сімей з дітьми частково розглядалися науковцями при аналізі загальних проблем права соціального захисту. Слід виділити дослідження І. С. Андрієнко, Н. Б. Болотіної, В. Я. Бурака, Л. В. Кулачок, П. Д. Пилипенка, О.М. Потопахіної, С. М. Синчук, І. М. Сироти, Б. І. Сташківа, Б. С. Стичинського тощо. Проте, з огляду на динамічність законодавства та появу нових форм та видів соціального захисту сімей з дітьми, дослідження питань правового регулювання соціального захисту цієї категорії осіб є актуальним.

Україна, ухваливши та ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини [1], взяла на себе низку зобов'язань щодо поліпшення захисту прав та інтересів дітей, в тому числі у сфері соціального захисту. З метою забезпечення послідовної імплементації положень Конвенції, розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища відповідно до міжнародних стандартів та пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини 30 травня 2018 року Кабінет Міністрів України затвердив Державну соціальну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року [2]. Також для забезпечення соціального захисту сімей з дітьми, підтримки розвитку відповідального батьківства, 30 травня 2018 року урядом прийнято постанову № 427 «Деякі питання реалізації

пілотного проекту із соціального захисту сімей з дітьми та підтримки розвитку відповідального батьківства» [3]. Новацією у програмі є відшкодування послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня», яку було введено в Україні з 1 січня 2019 року [4].

Порядок відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня» затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 68 (далі – Порядок). Така послуга надається для підтримки батьків (усиновлювачів), опікунів дитини для забезпечення догляду за дитиною до трьох років. Суб'єктами правовідносин є: отримувач послуги батьки (усиновлювачі), опікуни дитини та муніципальна няня будь-яка фізична особа - підприємець (КВЕД 97.00, КВЕД 88.91) / юридична особа, яка надає послугу з догляду за дітьми (КВЕД 78.20, КВЕД 85.10). Варто зазначити, що державні та комунальні заклади дошкільної освіти не беруть участь у цій програмі і не можуть бути надавачами послуги «муніципальна няня». Позитивним є те, що нянею за даним видом послуги можуть бути родичі, дідусь, бабуся дитини, головне, щоб вони були зареєстровані як фізичні особи-підприємці. Це, до речі, дає змогу збільшити тривалість страхового стажу для призначення пенсії.

Призначення та виплата компенсації послуги «муніципальна няня» здійснюються згідно з рішенням структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районної, районної у м. Києві держадміністрації, виконавчого органу міської ради, ради об'єднаної територіальної громади. Рішення приймається на підставі поданої заяви про надання компенсації із додатками, заяви про перерахування коштів із зазначенням рахунка в установі банку, копії договору між отримувачем послуги та муніципальною нянею. Також подаються документи, що підтверджують витрати, спрямовані на оплату послуг муніципальної няні (чеки, квитанції тощо) [4].

На законодавчому рівні не затверджено типової форми договору між отримувачем послуги та «муніципальною нянею». Порядок містить лише перелік істотних умов такого договору: назва послуги, її обсяг із зазначенням конкретних заходів, умови та строк її надання, вартість, періодичність оплати, відповідальність сторін [4]. На нашу думку, затвердження типової форми такого договору сприятиме більш ефективному контролю за наданням послуг та їх оплатою.

У Порядку також не встановлено обмеження щодо кількості договорів про надання послуг однією «муніципальною нянею», що, на нашу думку, є недоліком та потребує коригування. З метою забезпечення використання коштів за цільовим призначенням доцільно також передбачити додаткові заходи контролю за програмою надання послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня».

Компенсація вартості послуги «муніципальна няня» виплачується на кожну дитину окремо, її розмір дорівнює офіційно встановленому прожитковому мінімуму для дітей віком до шести років [4]. Тобто, якщо у сім'ї є кілька дітей, що не досягли трирічного віку, то батьки можуть укласти з тією самою нянею кілька договорів, щодо кожної дитини окремо. Важливим є те, що компенсаційні виплати не впливають на розмір допомоги, що призначаються при народженні дитини і не замінюють інші соціальні виплати на дитину.

Щодо механізму оплати послуги Україна могла би запозичити досвід сусідньої Польщі. Так, наприклад, у м. Білосток мінімальна зарплата няні та податки повністю виплачуються з місцевого бюджету. Однак, якщо за контрактом няня отримує вище мінімальної заробітної плати, батьки доплачують тільки різницю, а у м. Пшина діє програма, відповідно до якої, мінімальну зарплату, всі внески у пенсійний фонд та страховки від нещасного випадку, втраті роботи, медичне обслуговування виплачуються повністю з місцевого бюджету, зокрема, із фонду Інституту соціального страхування. Однак, якщо передбачаються виплати більшій різниці доплачують роботодавці, тобто батьки. Для того, щоб скористатися послугами няні за програмою працюючі батьки повинні повідомити в Інститут про працевлаштування няні. Ті сім'ї, які користуються такою допомогою не можуть претендувати на місце у дитячому садочку та використовувати податковий кредит [5]. Якби в Україні діяв такий самий порядок, то більше «муніципальних нянь» були б зацікавлені в наданні цієї послуги, оскільки держава гарантувала б їм офіційне працевлаштування, мінімальну заробітну плату і нарахування страхового стажу. І більше сімей могли б собі дозволити співпрацю з нянею, оскільки знали б,

що держава допоможе їм оплатити таку послугу відповідно до цін, які побутують, а не лише шляхом компенсації, що не відповідає середнім цінам на такі послуги. Описаний вище порядок надання послуги по догляду за дитиною мав би позитивне відображення ще й у тому, що таким чином з'явилось би більше місць у державних дитячих садочках для тих дітей, чії батьки не мають змоги скористатись послугами муніципальної няні.

Отже, одна з новацій пілотного проекту із соціального захисту сімей з дітьми та підтримки розвитку відповідального батьківства – відшкодування послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня» безумовно має ряд позитивних моментів: додаткова матеріальна підтримка сімей з дітьми, можливість батьків відновити професійну діяльність, можливість зарахування до страхового стажу періоду надання послуги за договором тощо. Проте, вважаємо, що нормативно-правові акти у цій сфері потребують вдосконалення. Зокрема слід затвердити типову форму договору надання послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня», розробити дієву систему контролю за наданням послуг та використанням коштів, переглянути розмір компенсації.

Джерела та література:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року: ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

2. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 48. – Ст. 1673.

3. Деякі питання реалізації пілотного проекту із соціального захисту сімей з дітьми та підтримки розвитку відповідального батьківства: постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 427 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 46. – Ст. 1618.

4. Порядок відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня»: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68-2019-%D0%BF/print>

5. Полтавець Т. «Муніципальна няня»: українські інновації та польський досвід. 12 [Електронний ресурс] / Т. Полтавець // Громадська думка про право творення. Інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів. – 2018. – № 13 (157). – Режим доступу: https://kosmacka-gromada.gov.ua/gromadska-dumka-pro-pravotvorennya-%E2%84%96-13-157-lipen-2018-1533131129/#_Toc520700684

Struzhuk T., Makarchuk A. To the issue of legal regulation of the provision of the service of child care under three years "municipal nanny". *The article analyzes the legal regulation of the provision of child care services for up to three years "municipal nanny" and ways to improve it.*

Keywords: social service, child, social security

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Н. В. Супрун

Науковий керівник: к.ю.н. Г. Я. Наконечна

Проаналізовано особливості адміністративно-правового забезпечення конституційного права людини і громадянина на охорону здоров'я в Україні.

Ключові слова: охорона здоров'я, Всесвітня організація охорони здоров'я, Основи законодавства України про охорону здоров'я.

У ч. 1 ст. 49 Конституції України закріплено право, що належить кожній людині на охорону її здоров'я і отримання медичної допомоги [1].

Згідно з позицією Всесвітньої організації охорони здоров'я, здоров'я слід розуміти, перш за все, як стан повного фізичного, соціального і душевного благополуччя, а не тільки як відсутність фізичних дефектів або хвороб. Мати найвищий досяжний рівень здоров'я проголошено ВООЗ одним із ключових прав людини, незалежно від її релігії, раси, політичних переконань, соціального чи економічного становища, а здоров'я народів усієї земної кулі названо в якості найважливішого чинника в досягненні миру і безпеки людства [3].

Для цілей адміністративно-правового регулювання переважно використовується дефініція, що використовується в Основах законодавства України про охорону здоров'я, згідно з якою здоров'я - стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад. Таким чином, вона практично ідентична дефініції ВООЗ, яка була дана в 1946 р. [2].

Тим часом, за справедливим зауваженням вчених, в подібному визначенні присутня умовність, тобто ознака, що характеризує його як юридичну фікцію, оскільки з точки зору фізіології не існує абсолютно здорових людей, а ознака соціального благополуччя не відповідає маргінальній особистості, нехай яка навіть не має захворювань [4, с. 16].

В Основах законодавства України про охорону здоров'я дана легальна дефініція терміну «охорона здоров'я», але це поняття має на увазі здійснення цілого комплексу різних за своїм характером заходів для досягнення визначених цілей. Економічні заходи передбачають належне фінансування медичних установ; забезпечення гідного рівня оплати праці медичних працівників; виділення коштів в рамках реалізації державних програм щодо розвитку охорони здоров'я та ін. Соціальні заходи покликані формувати необхідні умови для соціальної захищеності громадян у разі втрати здоров'я (функціонування соціальних установ; призначення допомоги і компенсації через заповідання шкоди здоров'ю та ін.). Політичні заходи спрямовані на вироблення державної політики в сфері охорони здоров'я громадян, забезпечення узгоджених дій органів державної влади, що беруть участь в процесі її реалізації. Медичні заходи включають в себе безпосереднє надання медичної допомоги громадянам, а також різноманітні санітарно-протиепідемічні заходи (профілактика захворювань, санітарна охорона території держави). До заходів наукового характеру можна віднести розробку нових методів лікування, створення лікарських засобів, конструювання медичного обладнання для подальшого впровадження в практичну діяльність на основі клінічних випробувань.

Особлива роль в аналізованій системі заходів відведена правовим заходам – розробці та прийняттю нормативно-правових актів, присвячених регламентації питань охорони здоров'я, оскільки право виступає значущим і ефективним її регулятором. Разом з тим, слід зазначити, що тут знаходять своє застосування й інші види соціальних норм (моральні, релігійні, естетичні, корпоративні, норми звичаїв та ін.). Особливо велика при цьому роль моральних та корпоративних норм, що виступає, на наш погляд, відмінною рисою нормативного регулювання даної сфери суспільних відносин. Так, норми моралі історично протягом тривалого часу були основним, часто єдиним, регулятором суспільних відносин у зазначеній сфері, визначальним мотивом у поведінці лікаря. У зв'язку з цим і сьогодні в науці відзначається найважливіша роль моральних цінностей в професійній діяльності медичних працівників.

Корпоративні норми як особливий різновид соціальних норм стосовно охорони здоров'я регулюють внутрішні відносини, що складаються між членами різних громадських, в тому числі професійних медичних, об'єднань, і передбачають добровільне виконання закріплених ними правил. Прикладами кодифікації подібних норм виступають: Міжнародний кодекс медичної етики, прийнятий Всесвітньою медичною асоціацією в 1983 р; Етичний кодекс лікаря України. При цьому статус зазначених документів досить суперечливий і викликає в науці неоднозначне розуміння [5; 6].

На наш погляд, норми подібних документів повинні розглядатися як корпоративні, відмінною рисою регулювання яких є їх дія відносно осіб, які є членами спільноти, що

прийняла такі норми. При цьому наявність подібних правил поведінки в практиці нормативного регулювання та їх подальше вдосконалення може сприяти підвищенню рівня правосвідомості учасників відповідних відносин.

Разом з тим, незважаючи на різноманіття нормативного регулювання сфери охорони здоров'я, саме адміністративно-правові норми забезпечують необхідну організацію і впорядкування суспільних відносин в даній сфері, реалізацію конституційного права людини і громадянина на охорону здоров'я, що, в кінцевому рахунку, сприяє головній меті даного регулювання – збереження та зміцнення здоров'я громадян.

Таким чином, охорона здоров'я громадян є основоположною соціальною функцією держави, яка реалізовується для досягнення стратегічної мети щодо збереження здоров'я та забезпечення довголіття кожної людини. Система різноманітних заходів, що становлять сутність охорони здоров'я, включає в себе не тільки наукові, правові, політичні, профілактичні, соціальні заходи, а й заходи культурного характеру, які реалізуються широким колом суб'єктів (органами державної влади, державними органами, їх посадовими особами, організаціями та ін.). Від того, наскільки вони ефективні, безпосередньо залежать життя і здоров'я громадян, а значить, і перспектива існування самої держави. В якості нормативних регуляторів сфери охорони здоров'я виступають не тільки правові, а й корпоративні норми, норми моралі, які тривалий час використовуються для регламентації відповідних суспільних відносин. В даний час спостерігається їх тісний взаємозв'язок з сучасним правом.

Суспільні відносини, що складаються в сфері охорони здоров'я, з огляду на свою багатогранність, складність структури, піддаються правовому регулюванню за допомогою різних галузевих норм, тобто відрізняються комплексністю правового регулювання. Разом з тим, адміністративно-правові норми забезпечують належну організацію та здійснення реалізації конституційного права людини і громадянина на охорону здоров'я в Україні.

Джерела та література:

1. Конституція України: ЗУ від 28.06.1996 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII зі змінами та доповненнями// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/>
3. Устав (Конституція) Всемирной организации здравоохранения: принят 22 июня 1946 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.cntd.ru/document/901977493>
4. Маркиянов С. В., Танимов О. В. Некоторые примеры применения юридических фикций в правовом регулировании отношений в сфере охраны здоровья граждан // Юридический мир. – 2014. – № 2. – С. 15-21.
5. Міжнародний кодекс медичної етики: Прийнятий 3-ю Генеральною асамблеєю Всесвітньої медичної асоціації (Лондон, Англія, жовтень 1949 р.). // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medicallaw.org.ua/uploads/media>
6. Етичний кодекс лікаря України: прийнято та підписано Всеукраїнським з'їздом лікарських організацій та X З'їздом Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ) в м. Євпаторії 27.09.2009 р.: // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

Suprun N. Administrative and legal provision of human consultative law in Ukraine. *The peculiarities of the administrative and legal support of the constitutional human and citizen's right to health care in Ukraine are analyzed.*

Keywords: *health, World Health Organization, Fundamentals of Ukrainian Health Law.*

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ ЗАБОРОНИ КАТУВАННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ СТ. 3 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Ю. О. Фідря

У тезах розкрито значення діяльності Національної поліції щодо забезпечення заборони катування крізь призму практики Європейського суду з прав людини щодо України. Наголошено на необхідності посилення механізмів захисту від свавілля посадових осіб, у тому числі й поліцейських.

Ключові слова: поліція, поліцейська діяльність, катування, дотримання прав і свобод людини, поліцейські заходи.

Національна поліція України є правоохоронним органом, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Одним із основних принципів діяльності Національної поліції є принцип дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Важливим аспектом вказаного принципу є неприпустимість у діяльності поліції катування, жорстокого, нелюдського або такого, яке принижує гідність поведження та покарання.

Відповідно до ч. 4 ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» [1] поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів до їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування.

Заборона катування та інших форм жорстокого поведження гарантується цілою низкою міжнародних нормативно-правових актів, а також на національному рівні. При цьому слід наголосити, що заборона катування є абсолютною, тобто такою, що не допускає жодних винятків. Попри це, ганебні факти катувань та інших форм жорстокого та нелюдського поведження продовжують фіксуватися у різних державах. Україна, на жаль, не є винятком. Підтвердженням численних випадків катування та інших форм жорстокого поведження чи покарання в Україні є рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), у яких констатовано порушення нашою державою ст. 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 року (далі – Конвенція).

За статистичними даними, наведеними на офіційному сайті ЄСПЛ, у період з 1959 по 2018 рік щодо України Судом було констатовано 15 порушень заборони катування, 184 випадки жорстокого чи нелюдського поведження та 91 випадок відсутності ефективного розслідування скарг на жорстоке поведження. За цими показниками Україна «пропустила вперед» лише Російську Федерацію, Туреччину та Румунію [2].

У своїх рішеннях щодо порушення Україною ст. 3 Конвенції ЄСПЛ продовжує звертати увагу на основні проблеми у цій сфері, які все ще існують на сьогоднішній день. Підтвердженням цього факту є Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2018 році [3], у якому серед основних проблем, які призводять до констатації ЄСПЛ порушень Україною положень Конвенції, названо жорстоке поведження з особами, які перебувають під контролем держави (в місяцях досудового тримання під вартою або в місяцях виконання покарань), а також неефективність розслідування правоохоронними органами скарг на жорстоке поведження представників державних органів, зокрема, у місцях досудового тримання осіб під вартою та в установах виконання покарань.

Як правило, неналежне поведження представників правоохоронних органів (у тому числі й поліцейських) носить умисний характер і відбувається під час затримання чи арешту та після цього, під час допиту в поліції тощо. У своїй практиці ЄСПЛ неодноразово вказував на те, що стосовно особи, яка позбавлена свободи, або взагалі, якій протистоять працівники правоохоронних органів, будь-яке застосування фізичної сили, яке не було викликано суворою необхідністю внаслідок власної поведінки особи, принижує людську гідність та є порушенням права, гарантованого статтею 3 Конвенції.

Зокрема, у рішенні ЄСПЛ по справі «Поміляйко проти України» (2016) Суд зазначив, що заявниця постраждала від серйозного порушення її фізичної недоторканості та гідності. При оцінці тяжкості жорстокого поводження, про яке йдеться, Суд надав ваги: статі заявниці та тій непереборній силі, яку являли собою троє тренуваних чоловіків, якими були працівники міліції, що піддали її насильству; меті жорстокого поводження, якою було отримання визнання у вчиненні злочину; характеру жорстокого поводження, яке включало поліетиленовий пакет, одягнутий на голову заявниці, та спробу або симуляцію удушення; ступінь тілесних ушкоджень заявниці, зафіксованих у лікарні після її виписки; психологічному тиску на заявницю, який виник внаслідок одночасного допиту (а, можливо, й жорстокого поводження) її співробітниця, та, насамкінець, приниженню гідності заявниці у зв'язку з її мимовільним сечовипусканням у становищі повної безпорадності. Суд повважав ці міркування достатніми для того, аби дійти висновку, що заявниця зазнала жорстокого поводження, серйозного настільки, щоб становити катування [4].

Як зазначається у рішенні ЄСПЛ по справі «Войкін та інші проти України» (2018), усталеним принципом практики Суду є те, що Договірна Держава нестиме відповідальність за Конвенцією за порушення прав людини, спричинені діями її представників при виконанні ними своїх службових обов'язків [5]. З огляду на це, держава зобов'язана адекватно реагувати на факти жорстокого поводження щодо осіб, які перебувають у межах її юрисдикції. Таке реагування полягає у організації та забезпеченні офіційного ефективного розслідування фактів катування та інших форм жорстокого поводження, у тому числі органами Національної поліції.

Вочевидь, органи Національної поліції зобов'язані зробити все можливе, аби не допустити подібне поведження із особою. Це зобов'язання випливає із загального розуміння покликання правоохоронних органів, а також з важливої місії поліції – служіння суспільству.

Джерела та література:

1. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
2. Violations by Article and by State 1959-2018. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf
3. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2018 році. URL: <http://terjust.gov.ua/wp-content/uploads/2016/05/звіт-2018.pdf>
4. Поміляйко проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 11 лютого 2016 року (заява № 60426/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b28#top
5. Войкін та інші проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 27 березня 2018 року (заява № 47889/08). URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/VOYKIN-AND-OTHERS-v.-UKRAINE.pdf>

Fidrya Y. The role of the National Police in providing the prohibition of torture (The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms art. 3). *The report deals with certain aspects of the National Police's in the context of the prohibition of torture in the light of European Court of Human Rights concerning Ukraine. It is necessary to improve the mechanism of protection against the arbitrariness of officials including policemen.*

Keywords: *police, police activity, torture, the observance of human rights and freedoms, police measures.*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ЗАКОННИЙ ІНТЕРЕС» УЧАСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

К. І. Холейко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

Тези присвячено визначенню поняття «законного інтересу» учасника кримінального процесу, а також аналізу наукових позицій щодо характеристики деяких правових аспектів даного поняття.

Ключові слова: законні інтереси, права і свободи, учасник кримінального процесу.

Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні, де їх обмеження може мати найсуворіший характер, є основною характеристикою демократичності та верховенства права у державі. Відповідно до ст. 2 КПК України, завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний. Зазначена стаття встановлює обов'язок держави здійснювати захист законних інтересів учасників кримінального провадження.

У кримінальному судочинстві інтереси суб'єктів викликаються усвідомленням потреб і необхідністю їх задоволення. Якщо не виникає потреби, тобто бажання досягти якого-небудь блага (наприклад, відновлення порушеного права власності у разі крадіжки), то і не з'являється інтересу (мотиву кримінальної процесуальної діяльності). Інтерес у кримінальному судочинстві – це усвідомлення спонукання дії чи бездіяльності. На думку О. В. Шпотаківської, інтерес – це стимул вибору діяльності людини, який виражений у прагненні суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом, а також у деяких випадках звертатись за захистом до компетентних органів з метою задоволення своїх потреб [1, с. 11].

Є. І. Каіржанов справедливо наголошує на тому, що «інтерес як певне соціальне благо, незалежно від свого зовнішнього прояву (речево-фізичного або духовно-ідеального), може бути об'єктом кримінально-правової охорони... Звідси є справедливим твердження, що інтерес – своєрідне «ядро» суспільних відносин. І як кінцевий результат, таке «ядро» суспільних відносин є тим об'єктом, на який здійснюється злочинне посягання» [2, с. 154].

П. П. Андрушко та А. А. Стрижевська зазначають, що ґрунтовні дослідження понять «права», «свободи» та «інтереси» людини і громадянина та понять «інтереси держави», «громадські інтереси» та «інтереси юридичних осіб» в теорії кримінального права відсутні й особливо щодо інтересів держави, громадських інтересів та інтересів юридичних осіб. При розгляді питань кримінальної відповідальності за окремі види злочинів, об'єктами яких є права, свободи та інтереси громадян, дослідники, як правило, посилаються і беруть за основу їх визначення у теорії конституційного права та загальній теорії держави і права. Питання про поняття, зміст, обсяг та співвідношення термінів «права» та «свободи» людини і громадянина, а також «охоронювані законом інтереси», які вживаються у Конституції України і які є об'єктом кримінально-правової охорони, в теорії конституційного права вельми спірні. Одними вченими поняття «права» та «свободи» ототожнюються, іншими розрізняються [3, с. 58, 4, с. 237].

Поняття «законний інтерес» не має юридичного закріплення у сучасному кримінальному процесуальному законодавстві України. Не у всіх нормах кримінального процесуального права, в яких йдеться про суб'єктів кримінальних процесуальних відносин, прямо виражені інтереси, які вони мають, однак майже у всіх нормах ці інтереси існують. Аналізуючи сутність законних інтересів, не можна не помітити, що правовим захистом користуються деякі інтереси особи, які не одержали правового закріплення у конкретному нормативному акті [1, с. 12].

З огляду на викладене вище, можна виділити деякі ознаки поняття «законного інтересу», зокрема:

- законний інтерес характеризується певною суб'єктивною спрямованістю, оскільки для кожного учасника кримінального процесу притаманний свій законний інтерес, який полягає у прагненні, зокрема, до майнового чи особистого немайнового блага, зверненні до конкретної посадової особи чи учасника кримінального процесу;

- реалізація законного інтересу одного учасника кримінального процесу не повинна завдавати шкоди законному інтересу іншого учасника;

- законний інтерес одного учасника пов'язаний з процесуальною функцією того чи іншого учасника кримінального процесу, оскільки, зокрема, прокурор чи слідчий має визначене процесуальне становище і виконує визначені процесуальні функції відносно і тому по-різному може задовільнити законний інтерес, до прикладу, затриманого чи підозрюваного.

Таким чином, необхідно закріпити на законодавчому рівні поняття «законного інтересу» конкретного учасника кримінального процесу з метою досягнення ним того чи іншого блага, яке б не суперечило встановленим нормам законодавства та не порушувало права та обов'язки інших учасників кримінального процесу, а також сприяло виконанню усіх процесуальних функцій.

Джерела та література:

1. Шпотаківська О. В. Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. – 16 с.

2. Каиржанов Е. И. Объект преступления – интересы социальных субъектов: моногр. Алматы: Экономика, 2008. – С. 154-155.

3. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: навч. посіб. / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська. К.: Юрисконсульт, 2006. – С. 58, 62.

4. Усатий Г. О. Інтерес як об'єкт кримінально-правового конфлікту // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3. – С. 236-240.

Kholeyko K. Some aspects of the law interest of participant in criminal process.

The article is devoted to some theoretical problems related to the certain aspects of the legal category of "interest".

Keywords: *the legitimate interests, illegal interest, object of criminal law conflict.*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

Б. О. Чупринський

У статті проведено науковий аналіз проблем охорони приватного життя, акцентуються, що людина, її честь і гідність, недоторканість і безпека в Україні визначені як вища правова і соціальна цінність. Наголошується на недопущенні неправомірного втручання в особисте чи сімейне життя особи. Аналізується проблеми тлумачення ст. 182 КК, її відмежування від суміжних злочинів та правил кваліфікації цих злочинів. Підкреслюється необхідність кримінальної відповідальності за порушення недоторканності приватного життя.

Ключові слова: *приватне життя, охорона, неправомірне втручання, кримінальна відповідальність, злочин, кваліфікація, конфіденційна інформація, сімейне життя.*

Конституція України містить положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека в Україні визначені як вища соціальна цінність, а права і свободи людини та їхня гарантія визначають сенс і спрямування діяльності держави. Затвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. (ст. 3 Конституції України).

Україна прагне увійти в європейську і світову спільноту. Обов'язковими умовами такого входження є економічна, політична і культурна інтеграція. Проте без волі і свободи для індивіда і народу жодний з напрямів інтеграції є недоступний, а сама інтеграція стає нездоланим бар'єром. Правову державу неможливо проголосити – вона повинна утворитися як результат реформ економічних, політичних, державних і правових інститутів, реальної зміни характеру взаємовідносин між громадянським суспільством, державою і особистістю.

Побудова правової держави зумовлює необхідність посилення захисту прав і свобод людини і громадянина, у тому числі прав на невтручання в особисте і сімейне життя та на конфіденційну інформацію про особу (ч. 1 і 2 ст. 32 Конституції України). Але на сучасному етапі розвитку нашої держави, як констатують дослідники, збільшилася кількість випадків незаконного втручання в сферу приватного життя, особливо тих, що характеризуються використанням технічних засобів для незаконного збирання відомостей про особисте та сімейне життя фізичних осіб, їх наступного зберігання, використання та поширення.

З метою посилення кримінально-правової охорони приватного життя законодавець при прийнятті Кримінального кодексу України 2001 р. включив до нього ст. 182 «Порушення недоторканності приватного життя». Однак у судовій практиці ця стаття застосовується рідко і однією з головних причин є те, що передбачена нею кримінально-правова норма була вперше включена до КК і тому існують труднощі у тлумаченні її змісту.

Проблеми порушення недоторканності приватного життя досліджували в своїх роботах різні вчені, зокрема, Д. С. Азаров, П. П. Андрушко, А. П. Бабій, В. І. Бобрик, О. М. Готін, І. О. Зінченко, Є. В. Лащук, С. Я. Лихова, М. І. Мельник, З. А. Тростюк, М. І. Хавронюк, О. М. Храмов, А. М. Чернобай та ін. В їх роботах запропоновано вирішення окремих питань, але одночасно виявився ряд дискусійних проблем, а також таких, що взагалі залишилися без розгляду, зокрема це отримання теоретично обґрунтованих результатів щодо підстави кримінальної відповідальності за ст. 182 КК, у вигляді теоретичних визначень та пояснень всіх елементів та ознак складу злочину; виявлення основних системних зв'язків ст. 182 КК з іншими кримінально-правовими нормами.

На нашу думку здійснення теоретичного дослідження всіх елементів і ознак складу злочину, передбаченого ст. 182 КК, потребує вирішення деяких важливих похідних завдань, зокрема дослідження поняття приватного життя, його співвідношення з поняттям особистого життя; прав фізичної особи у сфері охорони приватного життя та інформаційних прав, їх співвідношення; поняття «інформація» та «відомості», а також їх співвідношення. Особливий інтерес викликає дослідження питань про відмежування ст. 182 КК від суміжних злочинів, пов'язаних як з інформаційними відносинами, так і з відносинами у сфері охорони приватного життя. Здійснення теоретичного аналізу виявлених недоліків у кримінально-правовій охороні прав на недоторканність приватного життя та на конфіденційну інформацію про особу дало змогу нам обґрунтувати певні пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства.

Дослідження основних понять, які є в ст. 182 КК, а також нормативних актів, які мають значення для застосування цієї статті, і різноманітних теоретичних позицій потребували застосування методу системного аналізу, особливо це стосується дослідження питань про визначення сфери приватного життя, об'єкта злочину, відмежування ст. 182 КК від суміжних злочинів, розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства. При вирішенні одного з найбільш складних питань, що стосується застосування ст. 182 КК при наявності в законодавстві різних визначень інформації, був застосований метод теоретичного моделювання, розроблена структурована теоретична модель поняття «відомості», що лежить в основі визначень інформації, і це дозволило порівняти різні визначення та привести їх до єдиного смислового знаменника.

Як показало дослідження назва статті 182 КК лише частково відображає її зміст і не повинна обмежувати тлумачення диспозиції цієї статті, в якій йдеться про інформаційні правовідносини, що виникають у різних сферах життя людини. Саме визначення сфери приватного життя фізичної особи, пропонуємо розуміти як сферу особистого самоврядування (саморегулювання), в якій фізична особа має верховну владу щодо визначення свого життя та

його регулювання, встановлення правил поведінки. Ця особиста і соціальна цінність, а також ті суспільні відносини, що виникають у зв'язку з нею, охороняються ст. 182 КК і можуть виступати об'єктом передбаченого цією статтею злочинного посягання. Відповідно основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 182 КК, є право власності на конфіденційну інформацію про особу, а додатковим факультативним об'єктом — право фізичної особи на збереження у таємниці обставин свого особистого життя, право на невтручання в особисте життя або на його недоторканність [4, с. 45]

Правовий режим конфіденційної інформації про особу, як предмета злочину за ст. 182 КК, в сукупності характеризують: а) відомості про особу які перебувають у стані документованості (зафіксованості на зовнішніх матеріальних носіях інформації); б) згода особи, якої стосуються відомості за змістом, має обов'язкове і вирішальне значення для визнання правомірними дій зі збирання, зберігання, використання чи поширення інформації. Такий режим, за загальним правилом, встановлюється власником інформації, а як виняток — Верховною Радою України шляхом прийняття відповідного закону [1, с. 87].

При відмежуванні конфіденційної інформації про особу від таємної інформації на нашу думку необхідно враховувати, що в передбачених законами України різних правових режимах таємниць можуть бути: в одних випадках — конфіденційна інформація про особу, в інших — таємна інформація про особу. Разом з тим, за змістом конфіденційна інформація про особу, як предмет передбаченого ст. 182 КК злочину, може бути різною і стосуватися фізичної особи як біологічної істоти, її внутрішнього світу, особистого життя, а також й інших сфер її життя, включаючи участь у державних та суспільних справах.

Отже з метою посилення охорони приватного життя законодавець при прийнятті Кримінального кодексу України 2001 р. включив до нього ст. 182 «Порушення недоторканності приватного життя». А тому розв'язання проблеми тлумачення ст. 182 КК, її відмежування від суміжних злочинів та правил кваліфікації цих злочинів є необхідним для охорони особистого та сімейного життя фізичної особи та інформації про особу з обмеженим доступом.

Джерела та література:

1. Дем'яненко Ю. І. Проблема визначення інформації як предмета злочину, передбаченого ст. 182 КК України «Порушення недоторканності приватного життя» / Ю. І. Дем'яненко // Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. Збірник / відповід. ред. В. Я. Тацій. — Х.: Нац. юрид. академія України, 2007. — Вип. 89. — С. 132-138.
2. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
3. Закон України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 12. — Ст. 155.
4. Лихова С. Конфіденційна інформація як об'єкт кримінально-правової охорони / С. Лихова // Прокуратура. Людина. Держава. — 2015. — № 4. — С.45-53.
5. Храмцов О. М. Про співвідношення злочину, передбаченого статтею 182 КК України, і інституту дифамації як суспільно небезпечного діяння проти честі та гідності людини / О. М. Храмцов // Право і безпека. — 2014. — № 3'1. — С. 174-177.

Chuprinsky B. Criminal liability for violation private life. *The article analyzes the problems of privacy protection, emphasizes that a person, his honor and dignity, integrity and security in Ukraine are defined as the highest legal and social value. Emphasizes the prevention of undue interference with one's personal or family life. The problems of interpretation of Art. 182 of the Criminal Code, its delimitation from related crimes and the rules of qualification of these crimes. The need for criminal liability for violation of privacy is emphasized.*

Keywords: *privacy, security, unlawful interference, criminal liability, crime, qualification, confidential information, family life.*

ПРАВОТВОРЧА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Ю. В. Шапран

Науковий керівник: д.ю.н., проф. С. В. Бобровник

Автором в роботі визначено актуальність наукового дослідження правотворчої політики в сфері забезпечення прав і свобод людини. Проведено аналіз доктринальних підходів до характеристики правотворчої політики в сфері забезпечення прав і свобод людини. Надано критичну оцінку стану правотворчої політики України в сфері забезпечення прав і свобод людини. Розкрито складові перспективних напрямів розвитку та реалізації правотворчої політики України в сфері забезпечення прав і свобод людини.

Ключові слова: *правова політика, правотворча політика, права і свободи людини, правова система України.*

Правотворча політика є особливим правовим явищем, що існує реально, оскільки виявляється в діяльності відповідних суб'єктів, які здійснюють правотворчу діяльність та/або впливають на зміст і результативність правотворчої діяльності, а також на якість актів правотворчості. Враховуючи те, що діяльність суб'єктів правотворчої політики має правовий характер, тобто здійснюється відповідно до норм права, які є чинними на момент здійснення правотворчої діяльності, відповідно ми можемо говорити про те, що правотворча політика може та має бути закріплена правовими нормами, що надасть їй офіційного правового характеру. Наявність правотворчої політики в будь-якій сфері правового регулювання, в тому числі і в сфері правового забезпечення прав і свобод людини має принципове значення, оскільки дозволяє надати скерованості та послідовності правотворчій діяльності, забезпечити дотримання її положень зі сторони суб'єктів правотворчості, а також конкретизувати подальші зміни положень актів національного та міжнародного права. На нашу думку, правотворча політика має об'єктивно зумовлений характер формування та реалізації, що пов'язано з:

- необхідністю забезпечення дієвості та реальності правотворчої політики як засобу організації правотворчої діяльності;

- потребами у наданні офіційного статусу правотворчій політиці;

- можливістю оцінювання якості роботи суб'єкта правотворчості щодо відповідності або невідповідності роботи суб'єкта і актів правотворчості положенням правотворчої політики.

Необхідність у правотворчій політиці в сфері забезпечення прав і свобод людини вченими пояснюється через поточні фактори розвитку права на перехідному етапі розвитку суспільства. Зокрема вказується на те, що необхідність у правовому регулюванні правотворчості, в тому числі і що стосується розробки й правового затвердження положень правотворчої політики в сфері забезпечення прав і свобод людини, пояснюється:

- по-перше, небувалою інтенсивністю у прийнятті нормативних правових актів, що обумовило необхідність нормативно-правового забезпечення більшості соціально значимих рішень у державному механізмі управління суспільством, що підвищує ризик можливості законодавчого обмеження прав і свобод людини;

- по-друге, високою динамікою виникнення нових сфер і галузей, які потребують правового унормування;

- по-третє, наявністю та трансформацією потреб державного розвитку, проведення масштабних перетворень у сфері адміністративних, судових, податкових відносин;

- по-четверте, необхідністю стабілізації соціально-політичної ситуації в країні. Тому правова база не лише реформ і перетворень, але й «повсякденного» державного буття постійно потребує доповнення, корегування, виключення застарілих і введення нових законодавчих механізмів [1, с. 12-13].

В даному випадку варто погодитись з думкою вченого, що правотворчість як явище соціальне і правове одночасно переважно зумовлюється тими соціальними факторами, які

відбуваються в суспільстві. Тому вказуючи на специфіку процесів розвитку, що проходять сьогодні у суспільстві, ми завжди зможемо їх аналізувати в контексті відповідних факторів правотворчості.

Ключовою особливістю правотворчості, що відрізняє її від інших видів юридичної діяльності, є її системний характер, що пов'язаний з постійною тривалою процедурою прийняття норм права, їх поточної зміни та оновлення. Саме послідовність і системність в роботі суб'єктів правотворчості є основою формування та поточного оновлення правової бази як на національному, так і на міжнародному рівнях. На підтвердження вищезазначеного, в юридичній літературі вченими безпосередньо наголошується на важливому значенні правотворчої політики, в тому числі і в сфері забезпечення прав і свобод людини, та на важливості наукового дослідження правотворчої політики як засобу забезпечення і вдосконалення правотворчої діяльності. Н. А. Железняк наголошує на тому, що правотворча політика – це специфічна міжгалузєва правова категорія, яка визначає ґрунтовані принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, які засновані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи. Правотворча політика спрямована на зміцнення режиму законності та безпеки, формування у громадян розвиненої правової культури, здатності використовувати правові засоби для задоволення своїх інтересів, захисту прав та свобод і одночасно є статичним елементом правової системи [2]. Відзначаючи принципове значення правотворчої політики як засобу забезпечення організованості правотворчої діяльності та її послідовності, слід наголосити на тому, що практична роль правотворчої політики найбільш повно виявляється в її пріоритетах, встановлюючи певні орієнтаційні положення щодо здійснення правотворчості. На думку вчених, пріоритети політики являють собою ключові напрямки, акценти, переваги в діяльності органів державної влади, які побудовані відповідно до її уявлень про ієрархію соціальних цінностей, що підлягають захисту і забезпеченню правом у першу чергу. Тому пріоритети політики можна розглядати як тактику, що створює сприятливі умови для реалізації правової політики, як вирішення нею тактичних завдань, спрямованих на досягнення стратегічних цілей [2]. Продовжуючи вказану думку, на переконання вчених, правотворча діяльність є явищем не випадковим, а таким, що відповідає певним правилам та критеріям. Насамперед, ця відповідність виявляється у відповідності політиці діяльності правотворчого органу, а також внутрішній політиці держави [3, с. 12]. Розглядаючи правотворчу політику, вченими вказується і на її здатність виступати синтезом різних пріоритетів. Це обумовлюється різноманіттям суспільних відносин, що регламентуються нормами різних галузей права, в результаті чого правотворча політика являє собою систему пріоритетів, що сприяє вирішенню актуальних проблем правового регулювання різних інститутів і галузей права [3, с. 12].

Цілоком погоджуючись та підтримуючи вищезазначені погляди вчених, вважаємо, що розвиток законодавства будь-якої держави пов'язується з певним напрямом щодо забезпечення тих або інших цінностей, які сформовані у суспільстві, ключовими з яких є права і свободи людини. В даному випадку ми можемо говорити про необхідність правового закріплення таких цінностей як:

- права і свободи людини, державний та суспільний лад тощо, що становлять пріоритет для розвитку конституційного законодавства;
- правове регулювання основ рівноправності та справедливості, що становлять основу для цивільного законодавства;
- правове закріплення невідворотності відповідальності тощо.

З огляду на зазначене вище, варто підтримати думку вчених про те, що в сучасних умовах здійснення законодавчої діяльності в Україні набуває особливого сенсу проблема її нормативного врегулювання в якості єдиної, заснованої на загальних принципах, цілеспрямованої планомірної, технологічно забезпеченої нормоутворюючої діяльності, а також нормативне оформлення її найбільш раціональних засобів, методів та інструментарію [4, с. 18-19]. В даному випадку мова іде про те, що правове регулювання законодавчої діяльності виконує певну допоміжну роль, яка надає їй якісних характеристик, а саме: єдності законодавчої діяльності; її заснованості на загальних принципах, безспірному пріоритеті прав і

свобод людини; забезпечення цілеспрямованості, планомірності та технологічності здійснення нормоутворюючої діяльності; закріпленість засобів, методів та інструментарію правотворчості.

Джерела та література:

1. Юртаев Е. А. Закон о нормативных правовых актах и практика российского правотворчества. Журнал российского права. – 2006. – № 5. – С. 12-22.
2. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. Наукові записки. – 2011. – Т. 21. URL :www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/law/2003_21/02_zheleznyak_na.pdf (дата звернення: 12.12.2018 р.)
3. Арзамасов Ю. Г. Ведомственное нормотворчество как тип юридической деятельности. Государство и право. – 2006. – № 9. – С. 11-17.
4. Ющик О. І. Правова політика як фактор удосконалення законодавчого процесу. Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 5. – С. 18-25.

Shapran Yu. Ukrainian law-making policy in the field of protection of human rights and freedom. *The author determines the relevance of scientific research of law-making policy in the field of human rights and freedoms. The analysis of doctrinal approaches to the characterization of law-making policy in the field of human rights and freedoms is conducted. A critical assessment of the state of law-making policy of Ukraine in the sphere of human rights and freedoms is given. The components of perspective directions of development and implementation of law-making policy of Ukraine in the sphere of human rights and freedoms are revealed.*

Keywords: *legal policy, law-making policy, human rights and freedoms, legal system of Ukraine.*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

М. А. Шило, А. І. Маркевич

Науковий керівник: к.ю.н., доц. К. С. Музичук

Розглядається проблема дотримання прав людини при проведенні слідчих дій . Охарактеризовується наукова позиція щодо розширення переліку слідчих дій в Україні. Аналізується контроль за дотриманням прав та свобод людини під час проведення слідчих дій.

Ключові слова: *слідчі дії; кримінальне провадження; негласні слідчі дії.*

В процесі становлення України як правової та демократичної держави, а також побудови громадянського суспільства важливе значення має запровадження високих стандартів права, механізмів його реалізації, та забезпечення прав людини та громадянина.

Магістральні трансформації, які відбулися у кримінально процесуальному праві свідчать про те, що держава взяла курс на становлення нового якісного підходу до права. Базисом нового кримінально процесуального законодавства стали нові демократичні інститути та норми, які мають гуманістичне спрямування.

Такі перетворення торкнулися і інституту слідчих(розшукових) дій. У науковій доктрині не існувало єдиного підходу до поняття «слідчої дії». І лише прийняття Кримінального Процесуального Кодексу(далі КПК України) 2012 року сформувало єдиний комплексний підхід, до поняття слідчих (розшукових) дій. Так, відповідно до п. 1 ст. 223 слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [1].

Слідчі (розшукові) дії є основним засобом доказування в кримінальному процесі, тому дотримання прав і свобод людини при їх проведенні є запорукою визнання отриманих доказів допустимими.

Гарантії основних прав і свобод людини і громадянина становлять собою систему норм, принципів, умов і вимог, які у сукупності забезпечують додержання прав, свобод та законних інтересів особи. Систему кримінально-процесуальних гарантій становлять: 1) кримінально-процесуальна форма; 2) принципи кримінального процесу; 3) процесуальний статус учасників кримінального процесу; 4) можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 5) прокурорський нагляд; 6) судовий контроль; 7) відомчий контроль; 8) інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження; 9) юридична відповідальність учасників кримінального процесу та ін. [5, с. 398].

Особливостями слідчих дій, які відмежують їх від інших заходів кримінального провадження є :

- чітка процесуальна визначеність процедури їх проведення;
- вони є основою правової позиції певного суб'єкта, тобто вони реалізують пізнавальну функцію;
- у процесі проведення слідчих дій, можуть порушуватися гарантії прав та свобод людини та громадянина, тому деякі із них можуть бути здійсненими тільки на підставі рішення слідчого судді або прокурора;
- негласний характер їх проведення [4, с. 546].

Кримінальний процесуальний кодекс передбачає проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

1. допит;
2. пред'явлення особи для впізнання;
3. пред'явлення речей для впізнання;
4. пред'явлення трупа для впізнання ;
5. обшук;
6. огляд місцевості, приміщення, речей та документів;
7. огляд трупа ;
8. слідчий експеримент;
9. освідування особи;
10. проведення експертизи [2, с. 201].

На сьогоднішній день, все ще не існує єдиного правового підходу до визначення системи слідчих дій. У теорії кримінально процесуального права існує позиція, щодо визначення слідчими такі дії :

- А) ексгумація трупа.
- Б) отримання зразків для проведення експертизи.
- В) виїмка.
- Г) конфіденційне співробітництво.

У процесі постійного удосконалення та розвитку кримінально-процесуального права система слідчих дій набуває нових рис та формується новий правовий підхід до їх визначення та функціонування.

На нашу думку, важливою інновацією було б введення такої слідчої дії як застосування поліграфа в процесі кримінального провадження. Вже існує позитивний досвід застосування поліграфа і кримінальному провадженні, проте законодавчого закріплення все ще не існує.

Окрему групу слідчих (розшукових) дій утворюють негласні слідчі дії. Їхньою особливістю як правової категорії, є те, що відомості, методи та факти негласних слідчих дій не підлягають розголошенню, окрім випадків, які є передбаченими нормами КПК.

На жаль, в процесі здійснення негласних слідчих дій існує негативна тенденція стосовно порушення допустимості доказів. Саме тому законодавець у ст. 86 КПК закріпив норму стосовно допустимості доказів, згідно якої доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень. На нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення [3, с. 86].

З наведеного вбачається, що недотримання прав і свобод людини при проведенні слідчих (розшукових) дій, а також порушення порядку їх проведення, має наслідком визнання

доказів недопустимими, що зводить нанівець усі зусилля, докладені до здійснення вказаних дій та унеможливує досягнення завдань кримінального провадження.

Важлива роль у здійсненні контролю за дотриманням прав та свобод людини відводиться слідчому судді, як процесуальній фігурі, яка спеціально уповноважена на здійснення такого контролю, шляхом, перш за все, вирішення питань, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод осіб та розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора.

Таким чином, слідчі (розшукові) дії, здійсненні у порядку, встановленому КПК України з дотриманням прав і свобод людини, є ефективним засобом збирання і перевірки доказів, а також забезпечення швидкого повного і неупередженого досудового розслідування.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2013. – № 9-10. – стор. 474, стаття 88.
2. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: моногр. Харків: Юрайт, 2017. – 408 с
3. Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Гриненко С. О. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навч.-практ. посіб. Харків: Оберіг, 2013. – 344 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. за заг. ред. Гончаренка В. Г., Нора В. Т., Шумила М. Є. Київ: Юстиніан, 2012. – 1224 с.
5. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) авт. кол . Рожнова В. В., та ін. [Електронний ресурс] / Київ. – 2012. – С. 398.

Shylo M., Markevych A. Compliance human rights of carrying investigative actions. *The issue of observance of human rights during investigative actions is considered. The scientific position on expanding the list of investigative actions in Ukraine is characterized. The control over the acquisition of human rights and freedoms during slit actions is analyzed.*

Keywords: *investigative actions; criminal proceedings; unspoken investigators actions.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ, ПРИ ЗАСТОСУВАННІ МЕТОДІВ БОРЬБИ ІЗ КОРУПЦІЄЮ

А. С. Шишко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. В. Журавська

У статті аналізується методика боротьби із корупцією в українській державі у порівнянні із зарубіжним досвідом та шляхи подолання корисливої злочинності загалом на засадах визнання людини, її життя та здоров'я, честі та гідності-найбільшим благом.

Ключові слова: *корупція, злочинність, методика, зарубіжний досвід, викорінення, честь, гідність, права, свободи.*

Як свідчить історичний досвід людства у протидії злочинності, ні своєчасне і повне реагування на злочини, ні кримінальне переслідування осіб, що їх вчинили, ні застосування кримінального покарання, ні вдосконалення порядку і умов їх відбування/виконання не спроможні повною мірою розв'язати проблему зведення до мінімуму корупційної злочинності, дії причин й умов, що її породжують і їй сприяють, зменшити взагалі криміногенний потенціал суспільства – це невичерпне джерело кримінальних (і не тільки!) проявів. Для того щоб

зменшити рівень корупційних злочинів в державі (в Україні зокрема) потрібно мати належну правосвідомість та механізм протидії та боротьби із нею. На сьогодні, статистика корупційних злочинів носить високий латентний характер, проте в певних держава, вона значно нижча української.

Високий рівень корупції в Україні зумовлює низка факторів, а саме: непрозорість діяльності й не підзвітність органів державної влади (не включаючи декларації, адже суб'єкти вчинення злочинів, навчилися оминати норми порядку заповнення декларацій та прозорості їх фінансових активів); відсутність політичної волі щодо боротьби з корупцією, неефективна участь у цій боротьбі правоохоронних структур і органів національної безпеки держави; надзвичайна розгалуженість дозвільно-регуляторної системи; надмірний вплив окремих олігархічних груп на прийняття державних рішень і кадрові призначення; нерегульованість конфлікту інтересів; відсутність правил професійної етики на публічній службі; низький рівень забезпечення захисту прав власності; недотримання законодавства у сфері боротьби з корупцією, а також недосконалість законодавства з цих питань у цілому [1].

Основними заходами протидії корупції та здійснення антикорупційного контролю є:

1) спостереження за поведінкою, службовими контактами державних службовців тощо; періодичне вивчення документів щодо діяльності державного службовця за певний період;

3) визначення кола посадових осіб та громадян, з якими державний службовець з корисливих мотивів контактує в процесі роботи, встановлення осіб, з якими такі контакти здійснюються систематично; проведення співбесід із державним службовцем, його керівником та іншими працівниками органу виконавчої влади з певного кола питань;

5) проведення планових перевірок діяльності державного службовця, оцінка законності та обґрунтованості його дій; аналіз даних оперативного, статистичного та інших видів обліку; моніторинг конкретних управлінських процедур, прийняття рішень, у зв'язку з якими найчастіше вчиняються корупційні правопорушення, поведінки посадових осіб, які відіграють певну роль у прийнятті таких рішень [1].

Головне завдання публічної влади – забезпечити законодавчу базу, яка відповідатиме міжнародним стандартам, посилити роль органів контролю. Рада Європи рекомендує запровадження Кодексів поведінки на державній службі. Для успішної боротьби з корупцією необхідно залучити незалежні засоби масової інформації, які будуть інформувати про неї суспільство і виховувати у громадян нетерпимість до цього явища [2, с. 198-200].

Саме у суспільства є можливість виявляти, контролювати й запобігати проявам корупції на низовому рівні. Існує досить поширена думка, що корупцію можна перемогти за допомогою сильної держави, диктатури, репресій. Проте досвід Китаю, де показові розстріли урядовців, що прокралися, давно стали "справою звичайною", підтверджує зворотнє. Репресивні заходи при уявній ефективності навряд чи дадуть бажаний результат – хабарників, якщо і зменшаться, то не набагато, а суми хабарів автоматично злетять до небес як платня за підвищений ризик.

А ось наприклад, в Японії, пріоритетними у сфері боротьби з корупцією стали: 1) заходи політичної економії (підзвітність політичного керівництва, реформа фінансування політичних партій і кампаній); 2) реформа державної служби (гідна оплата праці, система стимулів); 3) забезпечення громадських свобод (система соціально-правового контролю і моральної дії на політиків з боку громадського суспільства) [3, с. 391].

Демократичний режим хоча і не гарантує свободу від корупції взагалі та хабарництва, зокрема, але, принаймні, забезпечує більше можливостей для боротьби з нею. По-перше, конкуренція партій викриває корупцію правлячої верхівки. По-друге, свобода слова дозволяє пресі контролювати державних службовців. Громадянське суспільство, як інститут властивий демократичному режиму, здатний підвищити ефективність діяльності незалежних комісій по боротьбі з корупцією. Успішно подібні органи функціонують у Гонконгу, Сінгапурі, Малайзії, Тайвані [4].

Яскравим прикладом "культури прозорості" є Південна Корея. Так з 1999 р. в Сеулі діє програма "OPEN" – система контролю за розглядом заяв громадян чиновниками міської адміністрації, яка викликала справжню сенсацію серед національних антикорупційних програм. Програма є показником реалізованої політичної волі на боротьбу з корупцією [3, с. 392].

Вільний доступ до інформації про стан речей виключає необхідність особистих контактів з урядовцями або пропозиції їм хабарів з метою прискорити завершення процесу ухвалення рішення. Таким чином, "OPEN" шляхом виключення особистого спілкування урядовців і громадян, як необхідної умови існування корупції, виконує основну свою задачу – попередження корупційних діянь і відновлення довіри громадян до міської адміністрації [3].

Проведений аналіз особливостей боротьби з корупційними злочинами в країнах Азії (які на перший погляд, здаються більш радикальними) дозволяє зробити такі висновки при застосуванні певних елементів й Україною:

1) Сильна політична воля вищого керівництва держави до боротьби з корупцією і сформована на її основі єдина державна політика в області боротьби з корупцією, яка б включала комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру. Ні законодавчі, ні адміністративні, ні будь-які інші заходи, що направлені на протидію корупції не можуть бути ефективними, якщо немає політичної волі на всіх рівнях влади [4, с. 15].

2) Організований соціальний контроль з боку громадянського суспільства за всією системою державного адміністрування (неодмінною умовою для цього є створення атмосфери прозорості) і забезпечена можливість порушення в цих рамках кримінального переслідування правопорушників. Важливу роль тут відіграють дійсно незалежні засоби масової інформації [2, с. 201].

3) Незалежність судової влади. Такий підхід всебічно ілюструє правоохоронна система Італії, США, Великобританії, Франції та інших країн.

4) Жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями по притягненню до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади [3, с. 394].

Проте, варто пам'ятати, що при реформування будь-якої системи, не можна порушувати прав та свобод інших осіб, щоб їхня честь та гідність не зазнавала утисків, в межах, дозволеним законом, правилам етики та звичаям певної країни.

Джерела та література:

1. Боротьба з корупцією. Ільєнок Т. В. Міжнародний досвід, 2013. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/jnn_2013_2_11.pdf

2. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І. О. Рєвак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.

3. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам в зарубіжних країнах та адаптація їх досвіду в Україні / О. Я. Прохоренко // Вісник УАДУ. – 2002. – № 3. – С. 391-395.

4. Чемерис І. В. Стратегічні пріоритети / І. В. Чемерис // Суспільно-політичні процеси. – 2009. – № 3 (12).

Shyshko A. Anti-corruption methods in ukraine as a criminological aspects of useful crime investigation. *The article analyzed the methods of combating corruption in the Ukrainian state and ways of combating self-serving crime in general on the basis of recognition of a person, his life and health, honor and dignity, the greatest good.*

Keywords: *corruption, crime, methodology, foreign experience, eradication, honor, dignity, rights, freedoms.*

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ**Ю. В. Яценюк***Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк*

Конвенція ООН про права дитини є міжнародним правовим документом, що визначає права дітей в державах-учасниках. Конвенція з прав дитини є першим і основним документом обов'язкового характеру, що присвячений широкому спектру прав дитини.

Ключові слова: *світова конституція прав дитини, конвенція, права дитини.*

Активність досліджень обумовлена тим, що питання захисту прав і свобод дитини на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод дитини, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Питання розширення демократії та дотримання прав дитини всьому світі перебувають у центрі уваги політики Європейського Союзу. Проблема прав дитини набула особливої актуальності у зв'язку з кількома напрямками розвитку ЄС. Питанням захисту прав дитини присвячені роботи таких авторів, як Н. А. Кондратюк, І. К. Тюльченко, О. П. Петрашук, Н. І. Карпачова, Ю. О. Павленко.

Дитину жодним чином не можна прирівнювати до дорослої людини, у тому числі й правових аспектах. Дитина має бути забезпечена особливими правами, особливим захистом, які мають часовий вимір і соціальне призначення. Дитина, як і кожна людська істота, від народження має права людини. Але вона повинна мати ще й додаткові, особливі права. Це обумовлено її фізичною, розумовою, моральною та духовною незрілістю. І для того, щоб дитина стала зрілою людиною у всіх відношеннях, їй необхідно мати певні спеціальні, додаткові можливості.

Розвиток міжнародних законодавчих норм щодо прав дитини, починаючи з Декларації прав дитини (1959 р.), Конвенції ООН «Про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти» (1960 р.), Конвенції ООН «Про права дитини» (1989 р.), і сучасних – Конвенції ООН «Про права інвалідів» (2006 р.), Декларації ООН «Про права корінних народів» (2007 р.) є відображенням поступової зміни поглядів суспільства на проблему рівності та недискримінації дітей за будь-якою ознакою [1, с. 43].

Конвенція-документ високого міжнародного рівня, який має велику обов'язкову силу ратифікували.

Певний перелік прав дитини, представлений в Конвенції ООН. Конвенція ООН про права дитини описує права, які гарантуються молодим людям їхніми державами.

Два цих основних обов'язків перед іншими людьми – це повага і терпіння. Конвенція ООН про права дитини описує ці основні обов'язки держав перед людьми, які не досягли 18-річного віку.

Її називають «Світовою конституцією прав дитини». З моменту ратифікації відповідною державою Конвенція стає складовою національного законодавства. Ратифікація Конвенції означає, що уряди беруть на себе зобов'язання забезпечити дитині зростання у безпечних та сприятливих умовах, маючи доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я, а також високий рівень життя.

Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, на збереження своєї індивідуальності, право бути заслуханою у ході будь-якого розгляду, що стосується дитини; право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканість житла; таємницю кореспонденції; право користуватися найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; благами соціального забезпечення; на рівень життя, необхідний для її розвитку; на освіту; на відпочинок; на особливий захист: від викрадень та продажу, від фізичних форм експлуатації,

фізичного та психічного насильства, участі у військових діях; право на вжиття державою всіх необхідних заходів щодо сприяння фізичному та психічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою зловживань або злочину [4].

Метою цієї Конвенції є встановлення стандартів для захисту дітей від зневаги та образ, з якими вони стикаються до певної міри щодня в усіх країнах. В ній беруться до уваги різні культурні, політичні та економічні особливості держав, що є дуже важливим фактором.

Позитивна й прогресивна за своїм підходом Конвенція закликає держави, що її ратифікували, створювати умови, за яких діти можуть брати активну і творчу участь у соціально-політичному житті своїх країн.

За Конвенцією дитиною є кожна особа віком до 18 років, якщо тільки національним законодавством не встановлено більш ранній вік досягнення повноліття [3, с. 6].

Охоплюючи весь комплекс громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав людини, Конвенція визнає, що реалізація одного права невіддільна від реалізації інших. Вона показує, що необхідна дитині для розвитку її інтелектуальних, моральних і духовних здібностей свобода вимагає, крім іншого, здорової і безпечної оточуючої обстановки, доступу до охорони здоров'я і забезпечення мінімальних норм харчування, одягу, житла.

Конвенція охоплює нові галузі. Вона встановлює право дитини брати активну участь у власному розвитку, висловлювати власні переконання і домагатися того, щоб вони були враховані у прийнятті рішень, які стосуються його життя [3, с. 12-13].

Деякі галузі з ряду інших є досить істотними, Конвенція виходить за межі діючих правових норм і практики. Сюди входять її положення, що стосуються права на життя, виживання і здоровий розвиток, право на ім'я і громадянство з моменту народження, право, пов'язане з усиновленням, права неповноцінних дітей і дітей біженців, а також дітей, які вчинили правопорушення.

Вона розширює правові межі прав людини, захищаючи дітей від усіх форм експлуатації. Розглядаючи питання про дітей представників національних меншин і груп корінних народів, а також проблеми зловживання наркотиками і відсутності піклування про дітей.

Конвенція визнає першочергову роль сім'ї і батьків у піклуванні про дітей і захисті їх, а також обов'язок держави допомагати їм у виконанні їхніх обов'язків [3, с. 25].

Врешті, у ній зведено воедино на сучасній і глобальній основі права дитини, проголошені у багатьох міжнародних угодах і деклараціях протягом останніх сорока років.

Ніщо в цій Конвенції не торкається будь-яких положень, які в більшій мірі сприяють здійсненню прав дитини і можуть міститися:

в законі держави-учасниці або в нормах міжнародного права, діючих щодо даної держави [3, с. 37].

Конвенція ООН про права дитини має вищу юридичну силу порівняно з іншими міжнародними та національними правовими актами. Держави-учасниці Конвенції зобов'язані запровадити Конвенцію на своїй території, привівши національне законодавство відповідно до положень даного документу.

Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, діти мають не тільки особливі потреби, а й громадські, політичні, соціальні, культурні та економічні права.

Держави-учасниці визнають права дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх та розважальних заходах, що відповідають її віку, вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом [3, с. 7].

Конституцією України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Права, викладені в Конвенції, умовно можна поділити на три частини:

– забезпечення: право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до будь-чого (мова йде про ім'я та громадянство, медичний догляд, освіту, відпочинок та ігри, опікування інвалідами, сиротами та біженцями);

– захист: право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної, економічної чи сексуальної експлуатації, фізичного чи психічного знуцання тощо);

– участь: дитина має право бути почутою, коли приймаються рішення, що стосуються її життя. Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей брати участь у житті суспільства, готуватися до самостійного життя, користуватися правами свободи думки та слова, вибору культури, релігії та мови [2, с. 121].

Одним із найважливіших стратегічних завдань нашої держави в забезпеченні соціального захисту дитинства є реалізація права дитини на оздоровлення та відпочинок.

Конвенція ООН про права дитини порушується на кожному кроку, бо про неї знають одиниці. По мірі того, як стає відомим усе більше фактів про нестатки й зловживання, жертвами яких стають діти, зростає й прагнення міжнародного співтовариства зміцнити права дитини.

Нижче перелічені деякі із встановлених фактів:

– покинуті своїми сім'ями, близько сто мільйонів дітей існують лише за рахунок виснажливої праці, дрібних крадіжок, проституції чи жебрацтва;

– понад п'ятдесят мільйонів дітей працюють у небезпечних або шкідливих для здоров'я умовах;

– сто двадцять мільйонів дітей віком від шести до одинадцяти років позбавлені можливості відвідувати школу;

– щороку близько трьох з половиною мільйонів дітей помирають від захворювань, які піддаються профілактиці або лікуванню;

– у країні, що розвивається, близько сто п'ятдесят п'яти мільйонів дітей віком до п'яти років живуть в умовах суцільної бідності;

– мільйони дітей, включаючи дітей більш багатих суспільств, позбавлені піклування, з ними погано поводяться, їх сексуально експлуатують, або вони стають жертвами зловживання наркотиків.

Це саме деякі причини, через які кожному важливо:

– знати про існування конвенції;

– розуміти проголошені у ній права.

Отже, виходячи з вищевикладеного проблеми забезпечення, охорони та захисту прав дитини потребують комплексного підходу до їх вирішення. У різних державах і регіонах світу Конвенція ООН про права дитини виконується по-різному із врахуванням особливостей та менталітету кожної держави. Але об'єднує усі держави по відношенню до дитини, її правам та інтересам, турбота і любов.

Джерела та література:

1. Маміч О. В. Конвенція Ради Європи «Про здійснення прав дітей» 1996 р. та виконання її положень в Україні / О. В. Маміч // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Вип. 63. – О.: Юрид. літ., 2012. – С. 40-46.

2. Мацко А. С. Міжнародне право: Навч. посіб. – 2-ге вид., стереотип. / А. С. Мацко. – К.: МАУП, 2003. – 216 с.

3. Конвенція про права дитини № 789XII (78912) від 27 лютого 1991 року та набула чинності для України 27 вересня 1991 року. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/documents/3719/convention_small_final.pdf

4. Конвенція ООН про права дитини (Конвенція ратифікована Постановою ВР №789-XII (789-12) від 27 лютого 1991 р.). – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

Yatseniuk Y. UN Convention on the Rights of the Child: General Aspects. *The UN Convention on the Rights of the Child is an international legal instrument defining the rights of children in the participating States. The Convention on the Rights of the Child is the first and main binding instrument on a wide range of children's rights.*

Keywords: *World Constitution for the Rights of the Child, Convention, Rights of the Child.*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

КВАЗІРОДИННІ ВІДНОСИНИ

А. В. Антонюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. Ф. Самчук-Колодяжна

У науковій статті визначаються такі питання щодо визначення на законодавчому рівні питання про порядок спадкування поміж усиновленою дитиною та батьком (матір'ю) чи її родичами, збереження правового зв'язку з іншими родичами (бабою, дідом, братом та сестрою за походженням), визначається специфіка набуття права на спадкування за законом.

Ключові слова: усиновлення, квазіродинні відносини, спадкування за законом, батьки, подружжя.

До юридичних фактів, що обумовлюють виникнення квазіродинних відносин, належить усиновлення.

Усиновлення дитини провадиться в її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Відповідно до ст. 207 СК України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, за винятком ст. 282 СК України [2].

Згідно з ч. 1 ст. 1260 ЦК України в разі спадкування за законом усиновлений та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач та його родичі – з другого, прирівнюються до родичів за походженням [1].

Кваліфікація усиновлення як підстави виникнення саме квазіродинних відносин зумовлена існуванням поміж усиновлювачем та усиновленим зв'язку, який по своїй суті практично повністю тотожний тому, який існує завдяки кровному спорідненню. Це, зокрема, підтверджується використанням таких формулювань, як:

- 1) «на правах дочки чи сина» (ч. 1 ст. 207 СК);
- 2) «прирівнюються до родичів за походженням» (ч. 1 ст. 1260 ЦК).

У дореволюційній доктрині усиновлення навіть отримало назву «цивільне споріднення» [3, с. 46].

За загальним правилом усиновлення здійснюється на підставі рішення суду (ч. 1 ст. 207 СК). Проте в певних випадках це може відбуватися на основі іншого юридичного факту [2].

Зокрема, ним може бути рішення про усиновлення консульської установи чи дипломатичного представництва України. Згідно з абз. 1 ч. 1 ст. 282 СК України усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за її межами, здійснюється в консульських установах або дипломатичному представництві України. У п. 88 Порядку провадження діяльності з усиновленням та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого постановою КМУ від 08.10.2008 № 905, встановлено, що рішення про усиновлення громадянами України дитини – громадянина України, яка проживає за її межами, приймається консульською установою чи дипломатичним представництвом України [5].

Усиновлення є по своїй суті правоприпиняючим та правовстановлюючим юридичним фактом.

У сфері спадкового права правоприпиняючий ефект полягає в тому, що з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими родичами за її походженням (абз.1 ч. 1 ст. 232 СК України) [2]. Завдяки припиненню правового зв'язку поміж усиновленим і його батьками усиновлений та його нащадки не спадкують за заповітом після смерті батьків усиновленого, інших його родичів а походженням по висхідній лінії. Батьки усиновленого та

інші його родичі за походженням по висхідній лінії не спадкують за законом після смерті усиновленого та його нащадків (ч. 2 ст. 1260 ЦК України) [1].

Відповідно правовстановлюючий ефект зводиться до того, що з моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права та обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому – між її дітьми, внуками), та усиновлювачем та його родичами за походженням (ч. 3 ст. 232 СК України) [2].

При визнанні усиновлення недійсним, його скасуванні (до часу відкриття спадщини) воно не зумовлюватиме правових наслідків у сфері спадкування.

Специфікою характеризуються ситуації, за яких відбувається збереження правового зв'язку між усиновленою дитиною та її батьком (матір'ю) чи іншими родичами (бабою, дідом, братом та сестрою за походженням).

Відповідно до сімейного законодавства допускається збереження правового зв'язку при усиновленні дитини:

1) однією особою за бажанням матері, якщо усиновлювачем є чоловік, або за бажанням батька, якщо усиновлювачем є жінка (абз. 2 ч. 1 ст. 232 СК України);

2) після смерті одного з батьків дитини або розірвання шлюбу з особою, визнаною судом недієздатною, і якщо другий із батьків дитини вступив у повторний шлюб і його дружина, чоловік у повторному шлюбі бажають усиновити дитину, баба, дід дитини з одного боку з батьків, хто помер або визнаний недієздатним, рідні брати, сестри дитини мають право подати до суду заяву про збереження між ними та дитиною, яку усиновлюють, правового зв'язку. Суд розглядає таку заяву одночасно із заявою про усиновлення і задовольняє її, якщо це відповідає інтересам дитини (ч. 2 ст. 232 СК України) [2].

Тлумачення цих норм надає можливість зробити такі висновки, а саме:

по-перше, збереження правового зв'язку поміж усиновленою дитиною та батьком (матір'ю) чи її родичами можливе, коли усиновлення відбувається тільки однією особою;

по-друге для збереження правового зв'язку усиновлення має здійснюватися особою, яка має правовий статус подружжя другого з батьків усиновленої дитини;

по-третє, збереження правового зв'язку може відбуватися винятково за перелічених в законі підстав;

по-четверте, про збереження правового зв'язку з іншими родичами (бабою, дідом, братом та сестрою за походженням) має бути вказано в резолютивній частині рішення суду про усиновлення.

Разом з тим в ч. 3 ст. 1260 ЦК України передбачається специфіка набуття права на спадкування за законом тільки бабою, дідом, братом та сестрою за походженням. При цьому не передбачено певних особливостей виникнення права на спадкування одного з батьків (матері чи батька) усиновленої дитини. Відсутність таких особливостей не повинна бути передумовою для висновку про припинення правового зв'язку поміж усиновленим та одним з його батьків у випадку здійснення усиновлення однією особою і неможливості спадкування за законом [1].

Згідно з ч. 2 ст.11 Європейської конвенції про усиновлення дітей від 27.11.2008 один з подружжя або партнер усиновлювача, незалежно від того, чи перебувають вони у зареєстрованих відносинах, зберігають свої права та обов'язки стосовно усиновленої дитини, якщо остання є його дитиною, якщо іншого не встановлено законом [4]. Тобто на рівні міжнародного договору визначено правовий наслідок усиновлення дитини одним із подружжя, який полягає у збереженні правового зв'язку поміж усиновленою дитиною та одним із батьків. Такий зв'язок зберігається автоматично і не потребує зазначення в рішенні суду про усиновлення.

Окрім цього, завдяки тому, що зберігається правовий зв'язок з одним із батьків (матір'ю чи батьком), існує споріднення і з родичами з боку того із батьків, з яким зберігався правовий зв'язок.

Якщо допустити протилежний висновок, то дитина, яка усиновлена одним усиновлювачем, зможе спадкувати тільки після рідних дітей, батьків, братів і сестер усиновителя та інших його кровних родичів, що було б несправедливим.

Таким чином, внаслідок збереження правового зв'язку відбувається вплив на набуття права на спадкування за законом, який виражається в тому, що:

1) усиновлений та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач а його родичі – з другого боку, прирівнюються до родичів за походженням. Як наслідок вони спадкують один після одного;

2) один з батьків (батько чи мати) і його родичі й усиновлений та його нащадки спадкують один після одного;

3) у разі смерті баби, діда усиновленого він має право на спадкування тільки за правом представлення, за дотримання умов, викладених у ч.1 ст. 1266 ЦК України. Усиновленому не надається право на спадкування в п'яту чергу; після смерті усиновленого його баба, дід спадкують на загальних підставах, тобто в другу чергу.

4) у разі смерті брата чи сестри за походженням усиновленого він має право на спадкування як спадкоємець другої черги; за умови смерті усиновленого його брат чи сестра за походженням спадкують на загальних підставах, тобто в другу чергу.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, – №№ 40-44, ст. 356, [Електронний ресурс] – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Сімейний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002. – № 21-22, ст.135, [Електронний ресурс] – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

3. Мейер Д. И. Русское гражданское право. Чтения, изданные по запискам слушателей. – 5-е изд. [Текст] / Д.И. Мейер. – М. – Тип. Современ. Изв., 1873. – С.71.

4. Про ратифікацію Європейської конвенції по усиновлення дітей (переглянутої): Закон України від 15.02.2011 № 3017-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 35. – Ст. 346.

5. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова КМУ від 8 жовтня 2008 р. № 905; [Електронний ресурс] – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-п/paran155>

Antonyuk A. Quasirodine relations. *The scientific article identifies such issues regarding the determination at the legislative level of a claim for the inheritance procedure between an adopted child and the father (mother) or his relatives, the maintenance of legal connection with other relatives (grandmother, grandfather, brother and sister in descent) specifics of acquiring the right to inheritance by law.*

Keywords: *adoptions, quasi-relatives, inheritance by law, parents, spouses.*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ БОГОМИЛЬЦЬВ

Л. В. Бобрівник, В. В. Колодяжна

Коротко розглянуто богомільство, їх суспільно-правові погляди, основні вчення та вплив на громади в середньовіччі. Визначено роль богомільства в ідеологічній боротьбі з католицькою церквою та православною церквою.

Ключові слова: *ересі, середньовіччя, богомільство, католицизм.*

Вступ. Релігія становила тісний, нерозривний вплив на життя середньовічного суспільства, а політична боротьба нерідко набувала форм релігійного протистояння. Відповідно, у суспільстві швидко поширювалися невдоволення існуючими порядками, особливо пануванням католицької церкви, яка диктувала правові та політичні аспекти життя чим далі, тим глибше і жорстокіше. Все це отримало своє ідеологічне вираження у різних релігійних вченнях, ворожих догматам феодальної католицької церкви – в так званих ересях.

Саме богомільство здійснило основний вплив на догмати інших ересей, які набули загальноєвропейських масштабів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки щодо появи та поширення богомільства в Європі належать таким зарубіжним та вітчизняним науковцям, як Д. Ангелов, С. Булгаков, В. Левицький, А. Лебедев, В. Любаченко, А. Кормич, Є. Орач та ін.

Мета статті полягає у тому, щоб прослідкувати політико-правові ідеї богомільства, визначити їх роль у релігійно-культурному русі та суспільно-політичному регулюванні життя Європи в період середньовіччя.

Виклад матеріалу дослідження. Ересі – ідейний протест проти перетворення християнства в ідеологію станового ладу. Вони виглядають як свого роду демократичні вчення того часу, що відхилилися від офіційної доктрини. У середні віки ересі – це теологічна юриспруденція, яка переглядала феодальну державу і право [5, с. 39].

За формальною ознакою ересь є рухом релігійним і належить до історії церкви. Але за сутністю вона (ересь) являє собою протест не тільки проти панівної церкви, а й проти всього феодального ладу.

Основною передумовою виникнення еретичних рухів став розвиток у Західній Європі антифеодальних елементів, тісно пов'язаних із розвитком міст, торгівлі, появою міського плебсу, міських соціальних низів і зростанням їхньої участі в громадянському й політичному житті [7, с. 3].

До головних найвпливовіших течій ересей відносились: богомільство, капарство, вальденство та революційний рух під проводом монаха Арнольда Брешианського. Розглянемо основні положення політико-правових позицій, вчень і настанов богомільства.

У 2017 р. відзначалося 1090-річчя богомільству, яке було яскравим явищем духовного життя середньовічної Болгарії.

Засновником цієї ересі був священник Богомил, який сприйняв маніхейську ересь і розповсюдив її на болгарській землі [1, с. 212]. Згідно концепції богомилів, світом правлять добро й зло, персоніфіковані відповідно в образі Бога і сатани. Останній, за цим вченням, створив матеріальний світ та людей зокрема. Виходячи із цих дуалістичних поглядів, богомили заперечували все земне, матеріальне («...глаголють, яко несть Бог сотворил небесе, ни земля, ни всех сил видимых») [4, с. 232].

Богомили засуджували православне духовенство за негідний християнської віри спосіб життя, гонитву за земними благами, не веліли рабам працювати на своїх панів. Вони виступали проти обрядів і у практичному житті, були строгими аскетами. З тайнств вони визнавали тільки хрещення, яке не пов'язували з водою, а через покладання рук і Євангелії Іоанна на тіло людини, яка приймала хрещення [2, с. 17].

Не зовсім послідовною була позиція богомилів щодо держави, яку уособлював цар. Спершу вони були відкритими противниками царя і його чиновників. І зовсім по-іншому вони почали ставитися до своїх князів після того, як в XI ст. Болгарія опинилася під візантійським пануванням. Місцеві правителі минулого (тобто X ст.) зображались богомилами майже святими, а плоди їхнього управління – земним раєм. Вчені підкреслюють соціальний характер богомільства, опір феодальному гніту: «хулять багатих, вчать не підкорятися панам» [1, с. 114].

У цілому, богомили у своїх політичних вимогах не заходили далі стихійної боротьби і засудження конкретного правителя чи форми правління, а весь комплекс політико-правового оновлення зводився до загальнодемократичної вимоги знищення несправедливості, яка була в суспільстві, через морального вдосконалення, відмову від гонитви за земними благами, усупільнення майна в рамках релігійної громади [6, с. 114].

Вчення богомилів з Балканського півострова розповсюдилося на Захід, імовірно, через візантійську Південну Італію. На Заході послідовників цього вчення називали махінеями, публіканами, патаренами – в Італії, катарами – в Німеччині (звідси Ketzger — еретик), альбігойцями – в Південній Франції (від назви міста Альбі), а також текстарантами (від tassarands – «ткачі»). Болгарське походження цієї секти забуто не було, і тому вона іменувалась у західних істориках Bulgarorum haeresis, bulgari, bugri (звідси французьке лайливе слово bougre).

Церква і світська влада в різних країнах з кін. XI ст. активно боролися з широко поширеною ерессю. Олексій I Комнин приймав суворі міри заради прийняття богомилами православної віри, сажав їх в темниці, переселяв у віддалені райони імперії. Цю політику продовжили Іоанн II Комнин і Мануїл I Комнин, проводячи декілька церковних Соборів проти богомилів (1140, 1143, 1156, 1156-1157), а потім і Патріарх Герман II (1222-1240). Католицька церква і угорські королі (васалом яких була Боснія) неодноразово проводили проти боснійських богомилів хрестові походи починаючи з 20-х рр. XIII ст. Однак богомильська церква не була знищена в XIII-XIV ст., вона представляла серйозну загрозу для православної церкви, про що свідчать церковні документи. За думкою ряду дослідників, в XIV ст. богомильство проникло і на Русь, завдавши впливу на ересь стригольників. Проте ці припущення не виходять за рамки гіпотези, внаслідок мізерної кількості джерел [3, с. 57].

Останні свідчення про богомольців датуються XVII ст. Частина болгарських богомилів разом з іншими еретиками-дуалістами в XVII ст. прийняли католицьку віру і збереглися як окрема етнічна група з характерною назвою «павлікани». Районами найбільш активного поширення богомольців на Балканах в середньовіччя були Південна Болгарія та Боснія, де разом з Албанією проходив масовий перехід місцевого населення в іслам. Більшість богомилів тоді прийняло іслам – звідси широке поширення мусульман в Боснії і частково в Болгарії (в Родопах).

Висновки. Коротко дослідивши політико-правові вчення богомилів, ми доходимо висновку, що вони становили реальну небезпеку і для церкви, і для світської влади.

Вони вимагали відновлення ранньохристиянської рівності у відносинах між членами релігійної громади, а також визнання цієї рівності і для громадянських відносин. В Середні віки богомильство поширилося Європою і перетворилося в загальноєвропейський християнський рух, що отримав інші назви.

Заперечуючи церковний ритуал, богомили не визнавали церковної організації, ієрархії, що це не відповідає принципам раннього християнства і зразку апостольних громад. Найбільш ненавидили вище духовенство (патріархів, архієпископів єпископів) називаючи їх сліпими фарисеями їх привілеї не сумісні з обов'язками служителів Бога. Саме ця концепція мала підтримку суспільства і підірвала авторитет церкви.

Отже, вчення еретичних рухів вплинули на подальший розвиток політико-правової думки в країнах Західної Європи.

Джерела та література:

1. Ангелов Д. Богомильство. Кирило-Методиевска енциклопедия. – Т. 1. А-З. София, 1985. – 982 с.
2. Булгаков С. В. Православие. Расколы. Ереси. Секты. Противные христианству и православию учения. Западные христианские вероисповедания. Соборы Западной Церкви. Москва : Современник, 1994. – С. 17.
3. История политических учений [Под ред. С. Ф. Кечекьяна и Г. И. Федькина]. Москва. Государственное издательство юридической литературы, 1960. – С. 118.
4. Козьма Пресвитер. Беседа на богомилов. Памятники древнерусской духовной письменности. Православный собеседник. Казань, 1864. – Ч. 2. – С. 232.
5. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. 3-тє вид., перероб. та доповн. – К.: Алерта, 2012. – 309 с.
6. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень Навчальний посібник. К.: Атіка, 2005. – 414 с.
7. Толкач А. М. Витоки та поширення середньовічних ересей у Європі. Електронний архів Чернівецького національно-технічного університету. 2016. – № 17. – С. 1-11.

Bobrivnyk L., Kolodyagna V. Political and legal concepts of Bogomilism. *Bogomilism, their social and legal views, basic doctrines, and the impact on communities in the Middle Ages are briefly discussed. The role of the Bogomilism in the ideological struggle with the Catholic Church and the The Orthodox Church are determined.*

Keywords: *heresies, Middle Ages, Bogomilism, Catholicism.*

ЗАЛЕЖНІСТЬ ЯКОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ АКТІВ ВІД РІВНЯ ЇХ ЮРИДИКО-ТЕХНІЧНОЇ ДОСКОНАЛОСТІ

Н. В. Боб-Харланова

Науковий керівник: к.ю.н. М. Ю. Щирба

Досліджено поняття юридичної техніки, зокрема, такий її різновид, як юридична техніка нормотворчості. Сформовано ідею, що юридична техніка є невід'ємною складовою якісного нормотворення та правозастосовної діяльності.

Ключові слова: *юридична техніка, правотворча техніка, правозастосовна техніка, елементи юридичної техніки, засоби юридичної техніки.*

Юридична техніка розвивалася протягом усієї історії існування права. Вона проявлялася зовні у вигляді навичок, прийомів практичної діяльності щодо реалізації права, а пізніше – як рекомендації щодо найбільш доцільних способів здійснення цієї діяльності. Зміст цих рекомендацій збагачувався і змінювався з розвитком права як явища суспільного життя. Загалом можна стверджувати, що зміст юридичної техніки органічно впливає з сутності та ознак самого права, оскільки вона виникає у зв'язку з функціонуванням права, а в міру нагромадження практичного досвіду переростає в теоретичне знання про шляхи, способи та засоби реалізації права у процесі здійснення юридично значущої діяльності.

Традиційно під поняттям юридичної техніки розуміють сукупність правил, прийомів, способів підготовки, складання, оформлення юридичних документів, їх систематизації та обліку з метою їх зрозумілості, чіткості (визначеності) та ефективності. Розрізняють такі види юридичної техніки:

1) нормотворча техніка – це сукупність правил та способів формування, оформлення змісту та структури нормативних актів та інших джерел права, особливостей використання юридичної мови, юридичних термінів та конструкцій при цьому;

2) техніка систематизації та обліку нормативних актів та інших джерел права – це сукупність правил розташування нормативних актів у певному порядку залежно від різних видів систематизації – кодифікації, консолідації, інкорпорації;

3) інтерпретаційна техніка, або техніка тлумачення норм права, – це сукупність правил та способів тлумачення норм права для з'ясування їх реального змісту;

4) правореалізаційна та правозастосовна техніка – це сукупність правил складання та оформлення індивідуальних правових актів. Особливого значення набувають правила судового правозастосування і техніка прийняття та оформлення судових рішень [1].

Юридична техніка нормотворчості – це сукупність правил, прийомів, засобів і способів підготовки, складання й оформлення нормативних актів та інших джерел права [1].

Юридична техніка нормотворчості має за мету адекватне, раціональне врегулювання суспільних відносин, недопущення прогалин, викладення нормативних актів достатньо чітко, недвоєко, визначено і разом з тим досить коротко, економічно, стандартно. Багатозначність, нечіткість формулювань, наявність прогалин у законодавстві є тими чинниками, які потенційно негативно впливають на правове регулювання.

Інша мета правотворчої техніки орієнтована на суб'єктів – адресатів нормативних актів, і полягає в тому, щоб створити нормативні акти достатньо зрозумілими, ясними для осіб, яким вони адресовані, щоб у них не виникали сумніви стосовно їхніх прав і обов'язків, передбачених у правових текстах [3, с. 325-329].

У структуру юридичної техніки входять інструментальні елементи – засоби, прийоми та правила, – застосування яких є однією з актуальних проблем сучасного права. Слід зазначити, що кожен елемент юридичної техніки є сукупністю певних вимог-правил, яких слід суворо

дотримуватися. Їх застосування повинно бути послідовним і взаємопов'язаним, оскільки усунення чи обмеження одного з них знижує ефективність інших [2, с. 185].

У науковій юридичній літературі є декілька класифікацій прийомів юридичної техніки. С. Алексєєв вважає, що слід відокремлювати прийоми викладу волі законодавця та прийоми документального вираження змісту нормативного акта. До техніко-юридичних прийомів викладу волі законодавця він відносить: а) за ступенем узагальнення конкретних показників – абстрактний і казуїстичний; б) за способом викладу елементів юридичної норми – прямий, посилковий, бланкетний. До техніко-юридичних прийомів документального вираження змісту нормативного акта – виділення Загальної й Особливої частин. До головних засобів юридичної техніки вираження волі законодавця, на думку С. С. Алексєєва, належать: а) нормативна будова; б) системна будова; в) юридичні конструкції; г) галузева типізація. Головними засобами словесно-документального викладу змісту нормативного акта він вважає: а) текст документа як зовнішню форму викладу змісту нормативного акта, що характеризується реквізитами та структурною організацією; б) стиль правових актів [4, с. 274-284].

Юридична техніка в правотворчості охоплює нормативні акти, тобто технікоюридичні прийоми і правила при виробленні законів і підзаконних нормативноправових актів, а в правозастосовній діяльності – індивідуальні акти, тобто технікоюридичні прийоми і правила при виробленні судових актів, договорів тощо. Від юридичної техніки значною мірою залежать ефективність законодавства в цілому, його правильне розуміння та використання суб'єктами правозастосування, його належний вид, систематизація тощо. Разом із тим доводиться констатувати, що значна частина чинних нормативних правових актів в Україні є неякісною з погляду на нормотворчу техніку. Невдалі формулювання або неточні вживання термінів, допущення суперечностей, некоректні посилання і т. ін. породжують зволікання, сприяють помилкам, виникненню непорозумінь у практичній правничій діяльності, заважають ефективному реформуванню багатьох сфер державного та громадського життя. Отже, сьогодні вже не викликає сумнівів той факт, що юридична техніка має не лише прикладне (допоміжне), але й істотне значення для регулювання суспільного життя.

Джерела та література:

1. Матвеева Ю. І. Юридико-технічні характеристики принципу правової визначеності.
2. Шутак І. Д. Юридична техніка і технологія : теорія і практика застосування / І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія і практика застосування : Тези доп. та повідомл. учасн. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24-25 лист. 2016 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. – Х.: Право, 2016. – 228 с.
3. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування : посібник / А. В. Красницька. – 2-е вид., допов. і перероб. – К. : Парламент. видавництво, 2006. – 538 с.
4. Алексєєв С. С. Общая теория права: в 2 т. / С. С. Алексєєв. – Т. 2. – М. : Юрид. лит., 1982. – 360 с.
11. Каминский Б. Б., Краснянская Т. И. Призыв как основной признак текстов экстремистской направленности: лингвистический и правовой анализ. Языковая толерантность как фактор эффективности языковой политики: матеріали Междунар. науч.-практ. конф. (г. Пермь, 13.11.2015 г.). Пермь: Тип. ПНИПУ, 2015. – С. 388-392.

Bob-Harlanova N. The dependence of the legal acts and individual acts on their juristic and technic perfection. *The article deals with the concept of legal technique, in particular its kind, as legal technique of rulemaking. The idea that legal technology is an integral part of quality lawmaking and enforcement is formed.*

Keywords: *legal technique, law-making technique, law-enforcement technique, elements of legal technique, legal technique.*

КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА В СИСТЕМІ ПРИЧИН ТА УМОВ ЗЛОЧИННОСТІ**Д. Ю. Вишневська***Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. В. Журавська*

Кримінальна субкультура поряд з іншими факторами обумовлює злочинність і виступає об'єктивною реальністю, якій в системі цінностей належить власне місце. Криминологію турбують питання, пов'язані із детермінацією злочинності, оскільки кримінальна субкультура розглядається в якості самостійного джерела виникнення злочинності. Соціальна шкідливість впливу кримінальної субкультури зумовлена тим, що вона кримінально спотворює соціалізацію особистості та розпалює злочинну поведінку. Пізнання і вивчення закономірностей існування і розвитку кримінальної субкультури дозволяють, перш за все, просунутися у питаннях протидії злочинності та її попередження, розробити нові теорії та доповнити існуючі, досягти прогресу в реалізації досягнень науки в практиці.

Ключові слова: кримінальна субкультура, злочинність.

Природа кримінальної субкультури полягає в її відносній суверенності від інших сфер суспільного життя. Вона знаходиться поряд із злочинністю і є її невід'ємною частиною, що дає можливість захиститися від «іншого світу». Вона дозволила сформувати певного роду спільність, закриту і відокремлену від інших. Вона виробила механізми, які захищають кримінальний світ від стороннього втручання і при цьому вона ж виступає фактором, який стимулює злочинність, дозволяє їй зберігатися, розвиватися, залишатися відносно самостійною.

Приділяли увагу дослідженню кримінальної субкультури праці В. С. Батиргареевої, Д. Л. Виговського, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. О. Кваші, О. Г. Колба, О. М. Костенка, В. І. Шакуна та ін.

Інстинкт самозбереження ніби підказує злочинцям необхідність створення правил поведінки, що дозволяють краще взаємодіяти один з одним. Всередині спільноти з'явилися правила поведінки і особлива мова спілкування, а за порушення норм застосовувалися санкції. Всі перераховані та багато інших особливостей характеризують кримінальну субкультуру, яка так само невіддільна від злочинності як злочинність невіддільна від суспільства [3].

Кримінальна субкультура поряд з іншими факторами обумовлює злочинність і виступає об'єктивною реальністю, якій в системі цінностей належить власне місце. Криминологію турбують питання, пов'язані із детермінацією злочинності, оскільки кримінальна субкультура розглядається в якості самостійного джерела виникнення злочинності. Пізнання і вивчення закономірностей існування і розвитку кримінальної субкультури дозволяють, перш за все, просунутися у питаннях протидії злочинності та її попередження, розробити нові теорії та доповнити існуючі, досягти прогресу в реалізації досягнень науки в практиці.

На думку Ю. К. Александрова, кримінальна субкультура «це образ життєдіяльності осіб, що об'єдналися в кримінальні групи і притримуються певних законів і традицій». Автор наголошує на тому, що асоціальні групи характеризуються розмитістю моральних норм, жорстокістю, втратою загальнолюдських якостей – жалості, співчуття тощо, ставевою розпущеною, низьким рівнем розвитку [1, с. 8].

О. В. Шкуратенко розуміє під кримінальною субкультурою найнижчий, найнебезпечніший щабель у структурі субкультур [6, с. 139].

Т. Селлін пропонує визначити «кримінальну субкультуру як середовище, в якому людина розвивається в групі собі подібних чи зграї, члени якої мають стійку систему цінностей, що відрізняється від загальноприйнятої» [4, с. 297].

В свою чергу автори А. В. Баляба, Е. В. Віленська, Е. А. Дідоренко, Б. Г. Розовський визначають, що «кримінальна субкультура – це форма свідомості, що формується не тільки в результаті миттєвої дійсності, але й накопиченого життєвого досвіду багатьох поколінь» [2, с. 102].

Виходячи з наведених визначень можна виокремити наступні ознаки кримінальної субкультури як внутрішнього джерела відтворення злочинності, що призводить в кінцевому результаті до детермінації злочинності:

1. Існування кримінальної субкультури є так само закономірним, як й існування в суспільстві злочинності.

2. Підвищена гнучкість кримінальної субкультури, що обумовлено мінливими умовами протидії їй і необхідністю самозбереження і саморозвитку.

3. Кримінальна субкультура виступає культурою всередині культури; невід'ємною частиною загальної культури і ґрунтується на її численних нормах з додаванням до них власної специфіки, яка змінює їх сутність на протилежний, негативний характер для суспільства.

4. Протистояння (протиставлення, антагонізм) загальній культурі.

Окремо слід зупинитися на функціях кримінальної субкультури:

- підготовка до злочину з метою успішного його скоєння і приховання слідів;
- створення «обшачка» як умови стійкого функціонування;
- передавання новим учасникам норм поведінки: традицій, звичаїв, атрибутів, комунікативних особливостей;
- наявність відповідальності за порушення зазначених норм і правил;
- наявність ідеології, що обґрунтовує функціонування кримінальної субкультури; – незаконне збагачення як спосіб виживання і розвитку кримінальної субкультури [3].

Деяко інші функції називає О. В. Старков:

1. Кримінальна субкультура виступає як сполучна ланка поведінки людини до скоєння злочинів і після того, як він прийняв для себе це рішення.

2. Регулятивна функція – полягає в тому, щоб формувати, взаємини і поведінку представників кримінальних спільнот. Вона містить в собі: регулювання соціального статусу, відносини до правових установ, адміністрації виправних установ тощо; регулювання поведінки в місцях позбавлення волі і в побуті; виробництво і підтримку ритуалів прийняття нових учасників кримінальних спільнот; застосування системи санкцій і покарань по відношенню до осіб, що допускають порушення регламенту і правил тощо.

3. Кримінальна субкультура служить в якості певного самоствердження і психологічного захисту.

4. Кримінальна субкультура перекручує суспільну свідомість, дестабілізує добропорядність населення; зберігає та передає злочинний досвід і традиції з покоління в покоління; формує громадську думку про раціональність правопорушень і злочинів [5, с. 240].

Варто зупинитися на висвітленні місця кримінальної субкультури в механізмі детермінації злочинності. Її дія на людину відбувається шляхом впливу на свідомість і внутрішні психологічні процеси. В результаті відбувається певна деформація свідомості, що призводить до скоєння злочину.

При цьому ми не зменшуємо роль інших складових причинного комплексу. Зазначені деформації можливі лише за наявності наполегливої і навіть агресивної поведінки субкультури під час впливу на людину. Вона віднаходить слабкі місця і пробиває дірку в традиційних культурних установках. Але така атака кримінальної субкультури матиме успіх лише у випадках слабкості і недоликів в позитивній культурі, її нестійких позиціях. А це, варто визнати, стало нормою в нашому житті – коли культура знаходиться на низькому рівні і не здатна відбивати натиск, що йде від кримінальної субкультури [3].

Отож, варто констатувати, що кримінальна субкультура займає власне місце в культурі суспільства і загальній системі традиційних установок. Це дає можливість кримінології оцінити її інтенсивність криміногенного впливу. Реалії сучасного світу говорять нам, що злочинність вже давно виступає серйозною силою, системою, здатною породжувати злочини і одним із вагомих факторів тут виступає кримінальна субкультура. Суспільство повинно надзвичайно уважно замислитися про межі допустимого у питанні проникнення цього явища у повсякденне життя.

Джерела та література:

1. Александров Ю. К. Очерки криминальной субкультуры. Москва: «Права человека», 2001. – 152 с.
2. Баляба А. В., Виленская Э. В., Дидоренко Э. А., Розовский Б. Г. Криминология: приглашение к дискуссии: монографи. Луганск : РИОЛИВД, 2000. – 308 с.
3. Поняття і ознаки кримінальної субкультури як детермінанти злочинності. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18840/1/Moghaikina.pdf>
4. Селлин Г. Конфликт норм поведения. Москва: Прогресс, 1966. – С. 297-303.
5. Старков О. В. Кримінальна субкультура. Москва: «Волтерс Клувер», 2010. – С. 240 .
6. Шкуратенко О. В. Сучасні інтерпретації поняття кримінальної субкультури. Юридичний вісник. – № 4 (25), 2012. –С. 138-142.

Vyshnevska D. Criminal subculture in the system of reasons and conditions of crime. *The criminal subculture, along with other factors, causes crime and acts as an objective reality, which owns its place in the value system. Criminology is concerned with issues related to crime determination, since the criminal subculture is seen as an independent source of crime. The social detriment of the influence of the criminal subculture is due to the fact that it criminally distorts the socialization of the individual and inflames criminal behavior. Knowledge and study of the laws of existence and development of the criminal subculture, above all, allow you to advance in the fight against crime and its prevention, to develop new theories and complement existing ones, to make progress in the implementation of science in practice.*

Keywords: *criminal subculture, crime.*

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕДУРИ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ТА ЇХ ДЖЕРЕЛ НЕДОПУСТИМИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Д. Т. Войтюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Крикунов

Досліджено нормативне регулювання процедури визнання доказів та їх джерел недопустимими за чинним КПК України та наукові підходи щодо його реалізації, сформульовано власні рекомендації щодо застосування цього кримінального процесуального інституту.

Ключові слова: *доказ, джерело доказу, оцінка доказів, допустимість, визнання доказу недопустим, кримінальне провадження.*

За КПК України 2012 року суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення (ч. 1 ст. 89 КПК), а у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате (ч. 2 ст. 89 КПК).

Ініціювати вирішення цього питання згідно із ч. 3 ст. 89 КПК України вправі сторони, потерпілий шляхом клопотання про визнання доказів недопустимими. Учасники судового провадження вправі подати суду під час судового слідства відповідне клопотання, яке може заявлятися як в усній, так і в письмовій формі, порушуючи питання про визнання доказу недопустимим. Після одержання такого клопотання суд має з'ясувати думку сторін провадження щодо обґрунтованості клопотання, додержанні вимог кримінального

процесуального закону при збиранні та фіксації доказу [1, с. 122]. При цьому обов'язок доказування допустимості доказів покладається на сторону, яка їх подає (ст. 94 КПК).

Варто звернути увагу на питання щодо моменту вирішення питання про допустимість доказів. Зокрема, є думка, що, суд вправі визнати докази недопустимими лише при постановленні вироку, відображаючи у ньому мотиви прийнятого рішення [2, с. 134]. Протилежна наукова позиція зводиться до того, що оцінка судом допустимості доказів при постановленні вироку призводить до меншої обґрунтованості, аргументованості та обдуманості рішення суду з питання допустимості доказів, яке постановлюється у даному випадку без урахування аргументів учасників судового розгляду [3, с. 54]. Відкладання вирішення питання про допустимість доказів до проголошення вироку може призвести до порушення гарантованих законом прав учасників судового розгляду, які виражаються у тому, що учасник, який подав визнаний у вироку недопустимим доказ, позбавляється права подати додатковий доказ або можливості відреагувати на ситуацію, яка склалася після вирішення питання про допустимість доказів [4, с. 262].

Поділяючи останню позицію, варто також наголосити, що визнання судом доказів недопустимими на більш ранніх етапах судового розгляду (зокрема, під час судового слідства) дозволить його учасникам більш повно та ефективно реалізувати надані їм кримінальним процесуальним законом права (як-от клопотати про витребування додаткових доказів, змінити свою промову у судових дебатах).

А. Ю. Строган слушно вважає, що клопотання про визнання доказів недопустимими повинні розглядатися і вирішуватися одразу після їх надходження за винятком клопотань, вирішення яких залежить від результатів проведення перевірок, експертиз тощо [1, с. 121].

Суд зобов'язаний перевірити наявність підстав для визнання доказу недопустимим та оцінити істотність допущених порушень закону, про які вказано у клопотанні. Розглядаючи це клопотання, суд здійснює оцінку цього доказу та його джерела, співставляючи його форму, зміст та порядок збирання, фіксування відповідно до КПК. Зокрема, якщо доказ одержано під час провадження слідчої (розшукової) дії, то для оцінки його допустимості суд аналізує протокол (разом із додатками) на відповідність нормам КПК України і оцінює їх додержання у конкретному випадку.

Суд здійснює безпосереднє дослідження самих доказів та їх джерел, одержаних у результаті провадження слідчих (розшукових) дій шляхом дослідження речових доказів, документів. Для з'ясування допустимості доказу суд вправі провести необхідні слідчо-судові дії (допитати учасників провадження, яким відомі обставини отримання, оформлення цього доказу, оглянути речові докази, оголосити процесуальні документи (наприклад, скарги на порушення прав під час розслідування), призначити судову експертизу тощо). Також суд вправі викликати у судові засідання та допитати нових свідків (зокрема, відповідного слідчого, оперативного співробітника, інших осіб, які брали участь у слідчій (розшуковій) дії як поняті, спеціалісти, перекладачі). Адже з урахуванням їх показань суд може перевірити дотримання норм КПК під час одержання та фіксації доказів.

Вважаємо, що не можна погодитися з думкою А. Ю. Строган, яка вважає, що у випадку заявлення клопотання про визнання доказу недопустимим однією стороною за умови згоди з ним іншої сторони зобов'язаний задовольнити таке клопотання, тим самим зайнявши формально нейтральну позицію і виконавши волю сторін [1, с. 124]. Адже відповідно до ст. 94 КПК України суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням. Тому висловлена учасниками судового провадження думка щодо недопустимості доказу не має нього обов'язкового значення.

За результатами розгляду клопотання про визнання доказу недопустимим суд у ході судового слідства вправі прийняти рішення про: 1) повне чи часткове задоволення задоволення клопотання та визнання доказу недопустимим повністю чи у певній частині – якщо доводи заявника будуть визнані обґрунтованими; 2) відмову у задоволенні клопотання про визнання доказу недопустимим, за умови, що буде встановлено відсутність підстав для

визнання доказу недопустимим або неістотність допущених порушень і можливість їх усунення у судовому засіданні.

На думку О. В. Селіної рішення суду за результатами розгляду клопотання про визнання доказу недопустимим повинно відобразитися в ухвалі, яка підлягає оформленню у вигляді окремого процесуального документа/ Винесення такої ухвали дозволить суду оперативно реагувати на виявлені порушення КПК України щодо одержання та фіксації доказів, поновити порушені права учасників судового провадження та обґрунтувати вирок на доказах, одержаних із додержанням норм кримінального процесуального закону, а учасникам судового провадження забезпечить можливість ефективно реалізувати свої права щодо подання та витребування додаткових доказів й оскарження рішення суду, прийнятого за результатами розгляду клопотання про визнання доказу недопустимим [5, с. 178]. Ми визнаємо слушність такого висновку, проте така думка не узгоджується із чинним КПК, відповідно до норм якого результати вирішення клопотання про визнання доказу недопустимим можуть відобразитися або в окремій ухвалі суду, яка виносяться судом у нарадчій кімнаті, або при постановленні вироку із наведенням відповідних мотивів (ст. 93 КПК).

Отже, визнання доказів недопустимими може відбуватися на підставі клопотання сторін обвинувачення, захисту та потерпілого і його представника. Сторона, яка подала доказ, повинна довести його допустимість. Відповідно, сторона, яка порушує питання про визнання доказів недопустимими, повинна переконати суд у наявності порушень порядку збирання та фіксування доказів, істотного порушення прав людини під час цієї діяльності. Суд повинен перевіряти усі наведені доводи та аргументи сторін активними дослідницькими судовими діями, адже він несе відповідальність за законність судового рішення, його обґрунтованість. Прийняти рішення про визнання доказу недопустимим суд може за клопотанням сторони на етапі судового слідства, якщо порушення законодавства носять очевидний характер. Також суд може визнати доказ недопустимим і з власної ініціативи при постановленні підсумкового судового рішення. У будь-якому разі таке рішення суду має бути законним, обґрунтованим та вмотивованим.

Джерела та література:

1. Строган А. Ю. Розгляд і вирішення клопотань на досудовому слідстві / А. Ю. Строган. – К.: Юрінком, 2008. – 216 с.
2. Тенчов Э. С., Кузьмина О. В. Объективная истина и суд присяжных / Э. С. Тенчов, О. В. Кузьмина // Государство и право. – 2014. – № 11. – С. 132-139.
3. Кучко В. Г., Белоковильский М. С. Спорные вопросы проверки и оценки судом первой инстанции допустимости доказательств на стадии судебного разбирательства / В. Г. Кучко, // Российская юстиция. – 2009. – № 2. – С. 53-56.
4. Золотых В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе / В. В. Золотых. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 288 с.
5. Селина Е. В. Допустимость доказательств и судьейское усмотрение в уголовном процессе / Е. В. Селина // Государство и право. – 2009. – № 8. – С. 31-38.

Vojtjuk D. Debatable issues about procedure for the admission of evidence and their sources inadmissible in criminal proceedings. *The normative regulation of the procedure of admission of evidence and their sources inadmissible under the current CPCU is investigated, and scientific approaches to its realization, own recommendations for the application of this criminal procedural institute have been formulated.*

Keywords: *evidence, source of evidence, evaluation of evidence, admissibility, admission of evidence inadmissible, criminal proceedings.*

СПАДКУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ МАЙНА

А. В. Воробей

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. Ф. Самчук-Колодажна

Реалізація права спадкування дає змогу забезпечити перехід майна, що належало померлому, до інших осіб. Зміст права спадкування включає в себе не лише можливість набувати у власність майно спадкодавця (можливість спадкувати), а й можливість для власника майна розпорядитися ним на випадок смерті (можливість заповідати). Тому важливим моментом, є визначення процедури спадкування окремих видів майна, які не повністю врегульовані ЦК України.

Ключові слова: *спадкування, спадщина, підприємство, єдиний майновий комплекс, цінні папери, спільна сумісна власність подружжя.*

Інститут спадкового права в системі цивільного права будь-якої правової системи, в тому числі правової системи України, тісно пов'язаний з усіма іншими видами майнових прав. З одного боку, після смерті певної особи найчастіше залишається майно, основу якого становлять право власності та інші речові права. З іншого боку, спадкування – це один зі способів набуття майнових прав, що зближує його із зобов'язальним правом. Тому інститут спадкового права в сучасних правових системах і в системі цивільного права нашої країни – один із найважливіших.

За ЦК України підприємство є об'єктом права, майном, а точніше єдиним майновим комплексом. Тому будь-яке майно підприємство може спадкуватися. Слід розрізняти підприємство як суб'єкт права – юридичну особу, яка спадкуватися не може, і як об'єкт права – майно, яке може входити до складу спадщини. Підприємство як єдиний майновий комплекс являє собою складний об'єкт. Вимог щодо складу підприємства при спадкуванні ЦК не містить. Тому спадкуватиметься підприємство (єдиний майновий комплекс) само по собі як самостійний об'єкт. На відміну від договору про відчуження підприємства зазначати його склад як сукупність речей, які підлягають певній конкретизації, немає потреби. Будучи нерухомістю, підприємство переходить у спадщину за правилами про спадкування нерухомих речей, тому право власності на нього має виникати з моменту його державної реєстрації. Оскільки майно (єдиний майновий комплекс) приватного підприємства враховується на його баланс, належить йому хоч і не на праві власності, але на іншому праві (господарського відання), то зміна власника цього майна (перехід його у спадщину) не впливає на право підприємства на це ж майно. Всі складові єдиного майнового комплексу також враховуються за приватним підприємством, і спадкування цього комплексу не тягне за собою необхідності в державній реєстрації прав на нерухомість, що входить до складу цього комплексу, за іншою особою (спадкоємцем). Тим більше, що наявні два різні об'єкти – підприємство (єдиний майновий комплекс) і нерухомість, що входить до його складу. Спадкується саме підприємство (єдиний майновий комплекс), а не те чи інше майно, що входить до його складу.

Отже, спадкування майна (єдиного майнового комплексу) приватного підприємства фактично не потягне за собою прав, аналогічних спадкуванню нерухомості, а вплине лише на переоформлення прав власника цього приватного підприємства.

Частка у спільній сумісній власності особи, яка померла, включається до складу спадщини і спадкується на загальних підставах. При цьому правовий режим спільної сумісної власності може виникати не тільки в подружжя на майно, набуте під час шлюбу, а й з інших підстав, зокрема щодо майна, набутого в результаті спільної праці на спільні кошти членів сім'ї, майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Оскільки законодавством про спадкування не визначено жодних особливостей спадкування прав на частку у спільній сумісній власності, такі права спадкуються на загальних підставах і на них поширюються правила ст. 1226 ЦК. У випадку, коли до складу спадщини включається право на майно подружжя, набуте під час

шлюбу (ч. 3 ст. 368 ЦК), у разі смерті одного з подружжя виникає потреба відокремлення «подружньої» частки і спадкового майна.

Свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя видається нотаріусом за наявності таких умов:

1) смерть одного з подружжя та заява того з подружжя, хто пережив, про видачу свідоцтва;

2) свідоцтво видається на частку у спільному майні, незалежно від того, перебувало подружжя на час смерті в зареєстрованому шлюбі чи розірвало його раніше. Оскільки розірвання шлюбу не припиняє правового режиму спільної сумісної власності, цей факт вирішального значення не має. Однак нотаріусу необхідно перевірити, що майно, на яке видається свідоцтво, виходячи з часу його придбання (набуття), було набуто подружжям під час перебування в шлюбі;

3) свідоцтво видається на ім'я того з подружжя, хто пережив, хоча закон допускає на підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою того з подружжя, який є живим, визначення у свідоцтві про право власності частки померлого у спільному майні (ч. 2 ст. 71 Закону України «Про нотаріат», пп. 2.4 п. 2 глави 11 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій;

4) свідоцтво видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини, однак його видача не пов'язується зі спадковими відносинами, тому воно може бути видане і до спливу строку, передбаченого законом для прийняття спадщини. Крім того, видача свідоцтва не обумовлена тим, чи відноситься інший з подружжя до кола спадкоємців. Закон не визначає початкових і граничних строків отримання іншим з подружжя свідоцтва на частку у спільному майні. Видача зазначеного свідоцтва призводить до визначення частки того з подружжя, хто пережив, у спільному майні, з тим, щоб відділити її від частки померлого, яка включається до складу спадщини.

На майно, яке належало спадкодавцеві і яке складає частку у спільній сумісній власності, нотаріусом відповідно до статей 1296-1298 ЦК України видається свідоцтво на право на спадщину.

При цьому слід виходити з того, що смерть суб'єкта спільної сумісної власності призводить до перетворення спільної сумісної власності на спільну часткову із застосуванням презумпції рівності часток співвласників у праві спільної власності (ч. 1 ст. 357 ЦК України).

Специфіка спадкування цінних паперів залежить від їх виду.

Спадкування цінних паперів на пред'явника ідентичне спадкуванню будь-яких рухомих речей. Ситуація з ордерними цінними паперами дещо складніша: питань щодо прав спадкоємця не буде виникати лише в разі чіткого додержання спадкодавцем вимоги безперервного ряду індосаментів. Тоді, крім цінного папера та свідоцтва про право на спадщину (чи судового рішення), спадкоємцю для доведення свого права не треба нічого подавати.

Спадкування іменних цінних паперів, в цілому, відбувається без будь-яких особливостей. Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 30.05.2008 № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» з питань спадкування цінних паперів обмежився практично лише вказівкою про те, що в акціонерних товариствах до спадкоємців переходить право власності спадкодавців на акції.

Між тим залишається важливим питання про момент переходу права власності на іменні цінні папери, оскільки спеціальне законодавство регулює переважно договірні підстави зміни їх власника й не завжди враховує особливості спадкового правонаступництва.

Право власності на бездокументарні цінні папери (чи то випущені в бездокументарній формі, чи то знерухомлені) переходить до їх нового власника з моменту внесення змін у систему обліку таких цінних паперів (зарахування на відповідний рахунок у зберігача). Більше того, реалізація прав власника навіть за документарними цінними паперами до внесення відповідних змін у систему реєстру власників іменних цінних паперів є неможливою. Отже, істотної особливості процедури набуття спадкоємцями спадкового майна у вигляді іменних цінних паперів надає необхідність взаємодії з реєстраторами та зберігачами.

Істотне практичне значення має питання щодо спадкування акцій приватних АТ. Зі складу спадщини не можуть бути виключені права на акції закритих акціонерних товариств за відсутності в законі (а не у статуті чи інших внутрішніх документах) обмежень щодо спадкування права на акції такого товариства. Тому суди не повинні відмовляти у визнанні права власності спадкоємців на акції. Операція зі спадкування цінних паперів незалежно від їх виду, типу чи групи не належить до професійної діяльності на ринку цінних паперів й не потребує залучення торговця цінними паперами.

Певні труднощі може викликати належне вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, до складу якого входять цінні папери. Справа в тому, що похідні та інші строкові цінні папери є ризиковим активом, оскільки їх ціна та інші ринкові характеристики можуть із вражаючою швидкістю змінюватись або навіть взагалі зникнути. Це відіб'ється на стані спадщини. Навіть обмеження спадкоємця щодо розпорядження, спадковим майном протягом встановленого ст. 1270 ЦК України шестимісячного строку прийняття спадщини є вкрай небезпечним для деяких видів цінних паперів: за короткий строк вартість пакета цінних паперів може суттєво зменшитись (навіть до нуля), якщо жодна особа не буде приймати відносно нього рішень, адекватних поточній ринковій ситуації. Більше того, щодо похідних цінних паперів нездійснена вчасно офсетна операція може навіть мати наслідком зв'язаність спадкоємців договором про передання у власність відповідного майна, виконання якого може становити для них значні труднощі, а відповідальність за цим договором не буде обмежуватись спадщиною на підставі ст. 1282 ЦК України, оскільки прав та обов'язків за відповідним договором на час відкриття спадщини не існувало і через це вони не належали спадкодавцю та не входили до складу спадщини (ст. 1218 ЦК України).

Для запобігання зазначеним негативним явищам доцільно оперативнo вживати особливих заходів щодо збереження цінних паперів, а саме: охорона частини спадкового майна, яку становлять ризикові цінні папери, має здійснюватися в обов'язковому порядку шляхом встановлення на підставі договору управління цінними паперами незалежно від того, чи наявні спадкоємці або виконавець заповіту, відповідно до ч. 1 ст. 1285 ЦК України. Управління в межах охорони спадкового майна орієнтоване на збереження цього майна в інтересах спадкоємців, відказодержувачів та кредиторів спадкодавця (ч. 1 ст. 1283 ЦК України).

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
2. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2012 р. Хе 296/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – Ст. 632.
4. Про судову практику у справах про спадкування : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 6. – Ст. 17.
5. Нотаріус — спеціальний суб'єкт Державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: роз'яснення Мін'юсту від 21.01.2014 р. № 0003323-14 [Електронний ресурс].
6. Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені наказом Мін'юсту від 22 грудня 2010 р. № 3253/5 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 98. – Ст. 3515.
7. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135

Vorobey A. Inheritance of certain types of property *The exercise of the right of inheritance enables the transfer of property belonging to the deceased to other persons. The content of the right of inheritance includes not only the ability to acquire the property of the heir (the possibility of inheritance), but also the opportunity for the property owner to dispose of it in case of death (opportunity to bequeath). Therefore, it is important to determine the procedure for*

inheritance of certain types of property that are not fully regulated by the Central Committee of Ukraine.

Keywords: *Inheritance, inheritance, enterprise, single property complex, securities, joint joint property of the couple.*

ПРАВОВІ ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ФОРМУЛЮВАННЯ, ЗАКРІПЛЕННЯ В ЮРИДИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Т. С. Ворон

Науковий керівник: к.ю.н. М. Ю. Щирба

Розглянуто сутність оціночних понять, їх співвідношення з правовою визначеністю закону. Досліджено вплив оціночних понять в правових нормах на суспільні відносини. Відзначаючи те, що відмова від оцінних понять у юридичному процесі є неможливою, а їх надмірне використання може призвести до негативних наслідків, запропоновано рекомендації щодо формулювання й юридичного закріплення оцінних понять в нормотворчому процесі.

Ключові слова: *оціночні поняття, тлумачення, правозастосування, законодавча діяльність, правова визначеність.*

У державах, які належать до романо-германської правової сім'ї переважає абстрактний характер формулювання юридичних норм, які поширюють свою дію на необмежений перелік стандартних ситуацій, проте, на законодавчому рівні, переважно, не видається можливим опис ознак правової поведінки з належною точністю й повнотою, це пояснюється складністю, динамічністю і багатогранністю суспільних відносин. Окрім того, згідно з останніми дослідженнями, занадто деталізована регламентація правових відносин завжди призводять до зниження якісного рівня правового регулювання. Надмірна деталізація, казуїстичність зв'язують ініціативу правозастосувача, перешкоджають урахуванню конкретних особливостей кожного випадку [6, с. 13]. Проте, оскільки точне передбачення всіх ймовірних моделей перебігу відносин не видається можливим, часто нововиникаючі ситуації протягом певного проміжку часу не знаходять свого нормативного закріплення та збільшують навантаження на законодавчі органи в експоненціальній прогресії з плином часу. Вони випадають зі сфери правового регулювання, і це, безсумнівно, створює негативні наслідки для функціонування правової системи [5, с. 16]

У випадках, коли надання деталізованої, вичерпної регламентації суспільних відносин чи окремих їх складових частин не є можливим чи об'єктивно виправданими, законодавець застосовує узагальнене, «широке» програмування окремих ситуацій в правових нормах шляхом впровадження оціночних понять, надаючи можливість суб'єктам правовідносин самостійно наповнити їх конкретним змістом [7, с. 27].

Оціночними поняттями притаманні такі характерні риси:

- 1) вони не є конкретизованими законодавчим чи уповноваженим на те органом;
- 2) вони уточнюються і конкретизуються під час правозастосовчої діяльності;
- 3) Створюють умови для здійснення піднормативного регулювання із врахуванням всіх особливостей кожної окремо взятої ситуації. Забезпечують можливість індивідуального підходу до кожного суспільного відношення [1].

- 4) в них закріплено найбільш загальні властивості, якості, зв'язки різнобічних явищ, предметів, діянь, процесів без деталізованого роз'яснення законодавцем (однак така конкретизація може здійснюватися, наприклад, Пленумом Верховного Суду України) [7, с. 28] тощо.

Як підкреслюють дослідження, використання оціночних понять необхідне для охоплення усіх випадків і ситуацій, коли неможливо перерахувати всі вияви того чи іншого явища [3, с. 151].

Одним із засобів досягнення заміни казуїстичних засобів побудови юридичних норм на абстрактні, є оціночні поняття, які покликані регулювати суттєву кількість різнобічних явищ, об'єднаних спільними ознаками.

В. Косович, стверджує, що наявність у тексті юридичної норми оціночного поняття призводить до формальної невизначеності правової норми. Конструюючи оціночно-правову норму, законодавець нібито делегує частину своїх повноважень щодо правового регулювання суспільних; відносин суб'єктам застосування права у частині індивідуального вирішення конкретної справи і найповнішого задоволення інтересів її учасників [2, с. 53].

Вищевикладене дозволяє сформулювати дефініцію оціночного поняття – під ним слід розуміти закріпленій в правовій термін, зміст якого не містить чітко визначеної, вичерпної системи ознак, що зумовлює його конкретизацію в кожному окремому індивідуально визначеному випадку за розсудом правозастосовувача.

Проте під час імплементації оціночних понять в положення законодавства, питання доцільності використання цих понять може межувати з відповідністю вимогам принципу правової визначеності.

Коли йдеться про закон, як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили та інструмент втілення верховенства права, повинен, відповідно до судової практики Європейського суду з прав людини, відповідати певним критеріям, серед яких: достатня чіткість, мовна зрозумілість, яка дозволяла б особі з впевненістю передбачити правові наслідки своїх дій.

Тому, нормотворець під час формулювання й закріплення в юридичному процесі оціночних понять зобов'язаний узгоджувати їх зміст, доцільність та необхідність впровадження із вимогами правової визначеності і відповідності принципу верховенства права.

Розгляд та вивчення практики Європейського суду, яка містить тлумачення положень, які стали основою для принципу правової визначеності, дає можливість зробити висновок про співвідношення оціночних понять з принципом верховенства права та правовою визначеністю на етапі нормотворення.

Потреба в ясності і передбачуваності закону «розглядається Європейським судом як невід'ємна частина гарантій надійної демократичної законності» [4, с. 206]. Саме тому ця інституція зазначає, що занадто скрупульозне формулювання загальних правових положень становлять загрозу для правової визначеності [8], але при цьому визнає неможливість і не виправданість повного уникнення використання оціночних понять у законодавстві, оскільки це може призвести до перетворення визначеності закону на його не виправдану жорсткість [9]. Рішення «Коккінакіс проти Греції» містить згадки про потребу уникнення надмірної жорсткості закону та необхідність в адаптації до обставин, котрі постійно змінюються. Це означає, що значна частка законодавчих актів невідворотно викладаються в узагальненій та нечіткій формі [10]. Визнаючи неможливість уникнення оціночних понять в законодавчому масиві, Європейський суд виражає толерантність до їх існування в праві, проте умовою їхнього застосування в законодавстві ставить відповідність стандарту законності. Згідно з його засадами, нечітко сформульований нормативно-правовий акт може розцінюватися законом за умови відповідності вимозі доступності (норма підлягає оприлюдненню у регламентованому законом порядку), та відповідності вимозі передбачуваності (норма повинна надавати можливість особі з достатньою чіткістю завбачувати юридичні наслідки своїх дій).

Отже, оціночними поняттями є закріплені в нормі права терміни, зміст яких не містить вичерпної, чітко визначеної системи властивостей, що зумовлює появу потреби в їхній конкретизації для кожного конкретного випадку в за розсудом правозастосовувача. За рахунок їхнього існування забезпечується піднормативне регулювання з урахуванням специфіки кожної конкретної ситуації та відбувається адаптація чинного законодавства до вимог динамічних змін у суспільних відносинах.

При імплементації оціночних понять в законодавчі акти правотворчому органу варто узгоджувати їх формулювання з вимогами правової визначеності та принципу верховенства права та застосовувати їх лише за об'єктивної на те потреби.

Джерела та література:

1. Іншин М. І. Оціночні поняття у трудовому праві: сучасний стан та шляхи удосконалення / М. І. Іншин // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 162–166 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_30.pdf
2. Косович В. М. Оціночні поняття як джерело і форма права / В.М. Косович // Вісник Львівського університету: Серія юридична. – 2004. – Вип. 40. – С. 52-59.
3. Черноус, С. М. Оціночні поняття у трудовому праві України [Текст]: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.05 / С. М. Черноус. – Х., 2008. – 212 с.
4. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні [Текст] / С. Шевчук. – К.: Реферат, 2007. – 640 с.
5. Агамиров Н. И. Оценочные понятия в законодательстве (теоретические вопросы) [Текст] / Н. И. Агамиров // Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды / Всес. НИИ совет. зак-ва. – М., 1989. – Вып. 43. – С. 15-24.
6. Безруков, С. С. Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. С. Безруков. – Омск, 2001. – 220 с.
7. Кашанина, Т. В. Оценочные понятия в советском праве [Текст] / Т. В. Кашанина // Изв. вузов. Правоведение. – 1976. – № 1. – С. 25-31.
8. The Case of Landvreugd v. The Netherlands (Application no. 37331/97) Judgment Strasbourg 4 June 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.hrdp.org/files/2013/09/08/CASE_OF_OLIVIEIRA_v._THE_NETHERLANDS_.pdf
9. The Case of Silver and Others v. United Kingdom (Application no. 5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75) Judgment Strasbourg 25 March 1983 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57577%22> }
10. The Case of Kokkinakis v. Greece (Application no. 14307/88) Judgment Strasbourg 25 May 1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57827%22> }

Voron T. Legal evaluation concepts: the essence, problems of formulation and consolidation in the legal process. *The essence of valuation concepts, their correlation with the certainty of the law is considered. The influence of valuation concepts in the rules of law on social relations is investigated. Noting that the rejection of valuation concepts in the legal process is impossible, and the fact that their excessive usage can lead to negative consequences, recommendations for the formulation and legal consolidation of valuation concepts in the rulemaking process are offered.*

Keywords: *evaluation concepts, interpretation, enforcement, legislative activity, legal certainty.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

С. В. Гнатюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. В. Сокол

Стаття присвячена дослідженню правового режиму земель сільськогосподарського призначення як пріоритетної категорії земельного фонду України, аналізу поняття та ознак земельної ділянки сільськогосподарського призначення, виявленню особливостей правового режиму даної категорії.

Ключові слова: *землі сільськогосподарського призначення, правовий режим, сільськогосподарські угіддя, несільськогосподарські угіддя, пріоритетний режим використання, мораторій.*

Постановка проблеми. Особливе місце в структурі земель України належить землям сільськогосподарського призначення, які пов'язані зі сферою сільськогосподарського товаровиробництва й на сьогодні є основною категорією земель. Реформування земельних відносин призвело до змін у правовому режимі землі взагалі, встановленню особливостей правового режиму земель різних категорій і у значній мірі, земель сільськогосподарського призначення.

Мета статті – висвітлення особливостей правового режиму земель сільськогосподарського призначення.

Основні дослідження правового режиму земель сільськогосподарського призначення відображені у працях А. П. Гетьмана, Т. О. Коваленко, П. Ф. Кулинич, А. М. Мірошніченка, Н. І. Титової, а також багатьох інших учених.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 22 ЗК України землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей [1, с. 22].

На думку окремих науковців термін "призначення" варто трактувати як визначення наперед для будь-яких цілей, тобто для земель сільськогосподарського призначення це означає зарезервованість певних земельних масивів для цілей ведення сільського господарства [2, с. 5]. У зв'язку із цим пропонуємо словосполучення "призначення для сільськогосподарських потреб" замінити на "придатність для цілей сільського господарства", оскільки чинне земельне законодавство не передбачає можливості резервування таких земель.

Аналіз наведеного визначення та інших норм земельного законодавства дозволяє назвати ряд ознак земельної ділянки.

Земельна ділянка - це частина земної поверхні. Даним ознакою підкреслюється, що земельна ділянка є складовою частиною поняття "земля (землі)". Земельне законодавство виділяє структурні елементи зазначеного вище об'єкту: категорії земель (за основним цільовим призначенням), види земель (за природно-історичними ознаками, станом і характером використання), земельні межі (частина земель, яка має замкнений кордон), її місце розташування, площу, а також обов'язково кадастровий номер.

Зазначені ознаки земельної ділянки варто віднести до так званих фізичних ознак, проте крім них доречно виділити і юридичну ознаку, яка виокремлює земельну ділянку як об'єкт правовідносин – наявність встановлених прав на земельну ділянку сільськогосподарського призначення.

Що ж до визначення змістового навантаження поняття "правовий режим земель", то варто погодитись із позицією В. І. Андрейцева, який визначає поведінку суб'єктів земельних правовідносин щодо земель, земельних ділянок як щодо об'єктів права власності, управління, користування, відтворення, збереження та охорони з метою їх раціонального (економного й ефективного) використання і задоволення різноманітних потреб заінтересованих осіб, захисту їх земельних прав. Вчений зауважує, що основою визначення зазначеного поняття є "цільове використання", а саме: ведення сільського господарства; здійснення різних видів сільськогосподарського товарного виробництва; обслуговування потреб сільськогосподарської діяльності (городництво, сінокошення тощо); ведення фермерського господарства; ведення особистого селянського господарства, сільськогосподарська науково-дослідна, навчальна, експериментальна діяльність, обмін новітніми досягненнями у сфері сільськогосподарського виробництва тощо [3, с. 158].

Структура земель сільськогосподарського призначення неоднорідна.

Згідно ст. 22 Земельного кодексу України до земель сільськогосподарського призначення належать:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полежахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо) [1, с. 22].

Таким чином, можна виділити два види земель сільськогосподарського призначення: сільськогосподарські угіддя, тобто землі, які використовуються як засіб виробництва в сільському господарстві, і інші землі, які використовуються як просторовий територіальний базис для розміщення об'єктів, які безпосередньо обслуговують потреби сільського господарства.

У зв'язку з особливою соціальною та економічною значимістю земель сільськогосподарського призначення правове регулювання даної категорії земель має бути дієвим і ефективним, враховувати в земельних відносинах наявність одночасно приватного і публічного інтересу. Припускаємо, що саме в зв'язку з багатогранністю регулювання правовідносин пов'язана поява такого правового терміна як належне і неналежне використання земель сільськогосподарського призначення.

Виходячи із аналізу нормативно правових актів, варто відмітити, що існуючий правовий механізм, що забезпечує належне використання земель сільськогосподарського призначення, включає в себе: - виділення земель сільськогосподарського призначення як однієї з категорій земельного фонду; - приналежність конкретної ділянки до земель сільськогосподарського призначення; - встановлення загальних цілей використання земель сільськогосподарського призначення, прав і обов'язків суб'єктів на зазначені землі; - розробка критеріїв і ознак неналежного використання земельної ділянки із земель сільськогосподарського призначення; - земельний нагляд за землями сільськогосподарського призначення; - застосування заходів юридичної відповідальності у разі виявлення фактів неналежного використання даної категорії земель - економічних санкцій і вилучення земельної ділянки.

Окрім законодавчого закріплення принципу пріоритетності земель сільськогосподарського призначення у ст. 23 ЗК України, його реалізації сприяє й низка інших правових приписів: особливий порядок охорони таких земель (п. б, п. д ст. 164 ЗК України); встановлення ускладненого порядку вилучення особливо цінних сільськогосподарських земель для інших потреб (ст. 150 ЗК України); встановлення обов'язку рекультивувати землі (ст. 166 ЗК України); встановлення обов'язку відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва (ст. 156, 157 ЗК України) тощо [4, с. 84].

Ще одна особливість правового режиму земель сільськогосподарського призначення проявляється в запровадженні мораторію, який являє собою встановлення заборони на: а) внесення права на земельну частку (пай) в статутний капітал господарських товариств; б) купівлю-продаж земельних ділянок с/г призначення державної та комунальної власності, крім вилучення (викупу) їх для суспільних потреб; в) купівлю-продаж чи іншим способом відчуження земельних ділянок та зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, котрі перебувають у власності громадян і юридичних осіб для ведення товарного с/г виробництва; земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства; земельних часток (паїв), котрі не можуть бути передані у спадщину, обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону та вилучення (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб, а також крім зміни цільового призначення (використання) земельних ділянок з метою їх надання інвесторам – учасникам угод про розподіл продукції для здійснення діяльності за такими угодами [5].

Отже, підсумовуючи все вище наведене, необхідно зазначити, що землі сільськогосподарського призначення мають не лише незамінне економічне значення, а й є неоціненним екологічним скарбом народу України. Тому не випадково збережено їх загальний пріоритетний правовий режим, а також визначено його істотні особливості.

Джерела та література:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27 (зі змінами).
2. Крассов О. И., Голышев Н. А. О понятии земель сельскохозяйственного назначения. Экологическое право. – 2010. – № 1. – С.2-8.
3. Андрейцев В. И. Земельное право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії. [2-ге вид., випр.]. – К.: Знання, 2007. – 445 с.
4. Літошенко О. Особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення. Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 8. – С. 83-87.
5. Про внесення змін до розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України щодо продовження заборони відчуження сільськогосподарських земель: Закон України від 20.12.2018. № 2666-VIII <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2666-19>

Gnatuk S. Features of the legal regime of agricultural lands. *The article is devoted to research of the legal regime of agricultural lands as a priority category of land fund of Ukraine, the analysis of the concept and features of agricultural land, exposition of features of legal regime of this category.*

Keywords: *agricultural lands, legal regime, agricultural territories, non-agricultural territories, priority using, moratorium.*

**ДЕРЖАВНО-ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ
ЛІБЕРАЛЬНОГО ДЕМОКРАТИЗМУ В. АНТОНОВИЧА****В. С. Дубровський***Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. В. Колодяжна*

Статтю присвячено дослідженню ідей В. Антоновича щодо впливу історичних, культурних національних особливостей на формування державно-правових особливостей розвитку. Розглянуто, з огляду на погляди науковця, ідеологію ліберального демократизму, її витоки в українському аспекті.

Ключові слова: *В. Антонович, ліберальний демократизм, Україна, націоналізм, історично-культурний процес, держава, особа, правосвідомість.*

Актуальність дослідження. Україна перебуває на етапі активного державотворення, в ході якого здійснюється пошук шляхів врегулювання суспільних відносин, на основі, зокрема, світових тенденцій до гуманізму, що знаходить свій вияв і в лібералізмі та демократизмі. Однак, доцільність та ефективність перейняття та впровадження заснованих на таких засадах регуляторів державно-правових процесів залежить, серед іншого, від особливостей суспільних груп, відносини яких регулюються, тобто населення кожної конкретної держави. З огляду на це, актуальним є дослідження ідей науковців щодо втілення та національних особливостей становлення лібералізму та демократизму в Україні з огляду на історичний досвід, зокрема, державно-правової ідеології такої визначної постаті XIX ст. як історик, громадський діяч Антонович Володимир Боніфатійович (1834-1908 рр.).

З огляду на актуальність, **метою дослідження** є характеристика державно-правової ідеології ліберального демократизму В. Антоновича.

Дане питання досліджувалось у працях таких сучасних **науковців**, як: Ю. М. Дмитрієнко, О. М. Богдишина, К. К. Кондратюк, А. М. Круглашов та ін.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, зазначимо, що сучасне поняття демократичного лібералізму полягає в тому, що він є формою суспільно-політичного ладу – правовою державою на основі представницької демократії, в якій воля більшості та здатність обраних представників здійснювати владу обмежені в ім'я захисту прав на дотримання

належних правових процедур, приватну власність, недоторканність особистого життя, свободу слова, свободу зібрань і свободу віросповідання [6, с. 190]. Однак, такий підхід сформувався у ході історичного реформування державно-правової думки. В різні історичні періоди лібералізм (базис якого індивідуальна свобода особистості) та його вияв при здійсненні державного управління на демократичних засадах (коли єдиним джерелом влади є народ, а рішення приймаються більшістю) базувались на актуальних питаннях державного розвитку і центральних суспільних проблемах.

Ліберальні ідеї в Україні вітчизняні громадсько-політичні діячі почали активно розвивати з другої половини XIX ст. Особливістю українського лібералізму, що вкорінювався в Україні, було його поєднання, а інколи навіть підпорядкування, соціальним та національним ідеям. Лібералізм поширювався в Україні двома шляхами: перший пов'язаний з намірами перенести західноєвропейські ліберальні ідеї на український ґрунт та поєднати їх з соціальними та національними ідеями; другий являв собою діяльність представників російської ліберальної думки в Україні, так званого ліберального народництва. Ідеологія українського ліберального демократизму, зокрема в В. Антоновича, йшла першим шляхом, адже саме він мав виражений національний характер, адже: він пов'язаний з іменами українських громадсько-політичних діячів; цей шлях враховував місцеві особливості як соціального характеру, так і національного; він був природнішим і органічнішим для України: бажаючи того чи ні, його натхненники повинні були враховувати досвід попередніх українських ліберальних організацій [5, с. 302-303].

Досліджуючи науковий доробок Антоновича В. Б., доречно, на нашу думку, констатувати, що сутність його державно-правової ідеології проявлялась через акценти на культуру народу, сформовану у ході багатовікових історичних процесів, під час яких українська нація знала злети і падіння. Саме культурно-історичний розвиток сформував націоналістичний дух українського народу та його жагу до народного правління (демократизму) та уваги до всіх суспільних класів, уникнення станового поділу, пріоритет інтересів людини (лібералізму).

Пов'язуючи українське тяжіння до демократизму з історичною ситуацією В. Антонович проводив думку, що український історичний процес від часів Київської Русі є безперервним і цілісним. Він вперше встановив історичні принципи лінійного формування української та слов'яноентальної правосвідомості інших споріднених народів. Так, за його ідеями провідним в історії розвитку української правосвідомості був громадський принцип, який увібрав ідеї «широкодіапазонної демократії за активної участі народу, рівних політичних прав і рівності соціальних статусів» [4, с. 12]. Причому, громадський принцип, зазначав учений, мав місце фактично у всіх сферах суспільного життя. В сфері політико-владних відносин він знаходив свій вияв у формі виче; в релігійній сфері – в обранні духовенства; в сільських громадах – у формі зборів [3, с. 19]. Тобто, погоджуємося з науковцем, до народовладдя як основи демократизму українське суспільство схилилося у протязом століть. В той же час, за В. Антоновичем, громадські принципи формування правосвідомості не були запроваджені в соціальну практику після перелоги у війні з поляками, хоча не з вини Б. Хмельницького, а у зв'язку з відсутністю високого рівня правової культури у народу, його неготовністю до політичного життя, відсутністю чітких уявлень про бажаний суспільний ідеал через перемогу особистого егоїзму козацької старшини над громадськими інтересами.

Так, негативний вплив на становлення демократизму справляє правова свідомість та її вплив на правову культуру, що залежить від обставин формування такої свідомості та її закріплення у масових первинних суб'єктів (фізичних осіб).

Держава як вторинний квазісуб'єкт, на відміну від демократичних інститутів суспільства, за вченням В. Антоновича, повинна відігравати позитивну роль у суспільстві. Перш за все, вона має бути «справедливою», гарантувати рівні права для всіх громадян, з національними правами. Держава є однією з вищих форм народного життя, вона має базуватись на правовій культурі і підтримуватись нею. З іншого боку, вона повинна опікуватись проблемами правової культури [3, с. 20].

Тобто, відповідно до ідеології ліберального демократизму, центром державних інтересів мала стати людина, однак, демократична держава має сприяти у формуванні

правосвідомості своїх громадян. Зокрема, її варто спрямовувати на визнання первинними суб'єктами демократичного процесу необхідності дотримання певних гуманістичних стандартів встановлення системи регулювання суспільних відносин. При чому, орієнтуватися такий процес має не на егоїстичні потреби, а на загальносуспільні.

Однак в дослідницькій літературі зустрічається і вираз невпевненості щодо прагнення Антоновича до виділення українців з-поміж інших слов'янських народів як прояву його відвертого націоналізму. Так, невід'ємною прикметою українського народу, на думку Володимира Антоновича, є вроджена нездатність і нелюбов до державного життя («недержавність нації»). У своїх «Бесідах про часи козацькі на Україні» він зазначає, що, на відміну від великорусів, які підкорюються авторитету, та поляків – прихильників ідеї аристократизму, суспільний ідеал українців охоплює правду, справедливість, громадську рівноцінність та самоорганізацію за типом козацької ради, де члени мають певну волю і раціональність, усі однакові й вільні [2, с. 221].

Крім того, В. Антонович зазначав, що інтереси народів можуть бути краще враховані у федерації. На його думку, недержавні нації «можуть не лише жити спільно в єдиній державі, але й у рівній мірі дорожити її міцністю, її законами та установами, якщо ці установи гарантують їх загальні права і рівно всім надають покровительство і захист» [1, с. 151]. Тому, за оцінкою дослідника, українцям достатньо національно-культурної автономії в складі іншої держави. На фоні сучасної незалежності України, такі ідеї, на нашу думку, не можна розцінювати виключно негативно, адже у XIX столітті актуальним було хоч якось здійснити захист прав українців. Натомість, сучасна Україна має стати зразком європейської країни ліберального демократизму, що охороняє і захищає права своїх громадян.

Висновок. Державно-правова ідеологія В. Антоновича полягає в домінуванні впливу культурно-історичних процесів на становлення правової свідомості народу. Так, українська нація пройшла такі етапи розвитку, що зумовило її тяжіння до народного правління (демократизму) та уваги до всіх суспільних класів, уникнення станового поділу, пріоритету прав людини (лібералізму). Держава має сприяти формуванню суспільно орієнтованій правосвідомості своїх громадян.

Джерела та література:

1. Антонович В. Б. Погляди українофілів // Моя сповідь: вибр. іст. та публіцист. Твори / В. Б. Антонович. К., 1995. – 813 с.
2. Антонович В. Про часи козацькі на Україні. / В. Антонович – К. : Дніпро, 1991. – 238 с.
3. Дмитрієнко Ю. М. Правові ідеї ліберального та радіального демократизму як першоджерела української правосвідомості та сучасної адміністративно-територіальної реформи / Ю. М. Дмитрієнко // Право і Безпека. – 2006. – Т. 5, № 1. – С. 18-21.
4. Клід Б. Народництво Володимира Антоновича / Б. Клід // Голос України. – 2001. – 11 серп. (№ 143). – С. 12-13.
5. Коломієць Ю. М. Права і свободи особи в українській ліберально-правовій думці другої половини XIX – початку XX століття / Ю. М. Коломієць, Т. В. Коломієць // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 30. – С. 301-307.
6. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2015. – 816 с.

Dubrovskiy V. The state and legal liberal democracy ideology of V. Antonovich.

The article is devoted to the analysis of the ideas of V. Antonovich about the influence of historical, cultural and national features on the formation of state legal features of development. In accordance with the views of the scientist, the ideology of liberal democracy and its origins in the Ukrainian aspect are considered.

Keywords: *V. Antonovich, liberal democratism, Ukraine, nationalism, historical and cultural process, state, personality, legal consciousness.*

РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТІВ ВІДОМЧИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ**А. С. Жилка, М. Ю. Щирба**

Досліджено поняття та основні аспекти роботи з правовими приписами. Визначено особливості інститутів "законодавчого" та "законопроектного", "нормотворчого" проваджень. Проаналізовано основні етапи нормотворчості. З'ясовано суть редагування текстів відомчих нормативно-правових актів.

Ключові слова: правові приписи, відомчі нормативно-правові акти, редагування текстів, нормотворчість.

Вступ. Право, виступаючи багатоаспектним явищем, формується на перетині правової свідомості і правової практики. В кінцевому рахунку, право завжди за своїм змістом ототожнюється з системою правових норм, а за формою – з системою правових приписів.

Виклад основного матеріалу. Робота з правовими приписами – процес надзвичайно складний, вимагає великого запасу різнобічних знань, життєвого досвіду, серйозних спостережень за явищами суспільного буття, їх ретельного аналізу, неупередженої, об'єктивної оцінки. Визначаючи зміст правового припису, законодавець повинен забезпечити його відповідність цілям, які передбачається досягти прийняттям відповідного проекту нормативного акта; змісту основних приписів конституції, міжнародних угод та інших актів вищої юридичної сили; принципам відповідної галузі права; юридичній практиці тощо. Все це дозволяє дійти певних висновків стосовно шляхів нормативного урегулювання суспільних відносин. Нормативно-регулятивний характер правових приписів зумовлює досить високий рівень відображення в них об'єктивної реальності. Вони як би наближуються до наукового відображення дійсності [1, с. 86].

Таким чином нормативні приписи уявляються взаємним балансом між політичною доцільністю та довершеністю змісту і зовнішньої форми (творчого та наукового ідеалу).

У зв'язку з цим доцільним було б виокремити такі взаємопов'язані й взаємозумовлені процеси юридичного характеру, як законодавчий та нормотворчий. Ці процеси мають різнитися не лише своїми суб'єктами, метою, а й методами досягнення "власного" результату. Останнє вказує на різницю в правовій природі цих процесів і спонукає до виокремлення в системі права інститутів "законодавчого" та "законопроектного", "нормотворчого" проваджень.

Якщо законодавча функція притаманна лише парламенту, як єдиному представницькому органу держави, та впливає з самої природи законодавчої влади, то функція нормотворчості у широкому розумінні властива як законодавчій (у межах законотворчої діяльності), так і виконавчій владі (у межах підготовки та прийняття підзаконних нормативно-правових актів та законопроектної діяльності).

Викладене дає підстави вичленити суб'єкти законодавчої діяльності та суб'єкти законопроектної, нормотворчої діяльності. Перші - покликані репрезентувати більшість електорату, вказуючи, тим самим, на існування владної сили, наділеної правом видавати нормативно-правові акти, яка займає провідне місце у легітимації правових актів. Другі - мають володіти необхідним теоретичним рівнем правової свідомості. До того ж, і перші, і другі мають бути носіями відповідної правової культури, яка притаманна нації та знаходиться у відповідності з конституційованим правовим порядком. Інакше, нормативно-правові акти можуть бути нелегітимними, не в повній мірі відповідати нагальним потребам нації і рівню розвитку суспільних відносин, а то й не чинними взагалі.

Нормотворчий процес характеризується структурованістю, поетапністю та закономірною послідовністю. Це спеціальна організаційно-правова діяльність уповноважених суб'єктів, яка полягає в ініціюванні, підготовці, розгляді проектів нормативно-правових актів, прийнятті нормативних актів та введенні їх у дію.

Як будь-яка процесуальна діяльність, нормотворчість виникає лише при наявності відповідного юридичного факту. Підставою виникнення нормотворчого процесу є ухвалення офіційного рішення про підготовку проекту нормативного акта [2, с. 6].

Прийняття рішення про підготовку відповідного проекту нормативно-правового акта є початком нормотворчого процесу, являє собою його першу самостійну стадію. З прийняттям такого рішення виникає зобов'язання відповідних органів підготувати початковий текст проекту, визначити тему майбутнього акта та його загальну спрямованість.

Законодавчий процес посідає пріоритетне місце в правотворчості. Він має зазнати істотної зміни: закони повинні розробляти та приймати професійні юристи із залученням науковців, практиків та зацікавлених органів.

Особливе місце в нормотворчості полягає в тому, щоб у процесі підготовки нормативних актів передбачити в перспективі їх ефективну реалізацію. Кожний нормативний документ повинен бути професійним і корисним. Як відомо, першим кроком до підвищення якості законопроектної діяльності є належна організація цього процесу.

Сьогодні вже ні у кого не виникає сумнівів, що нормативний документ повинні розробляти професійні юристи із залученням науковців та практиків.

Тому досить ефективним засобом підвищення якості нормотворчої діяльності як процесу та, відповідно, його кінцевого результату – нормативно-правового акта є створення нормопроектних робочих груп.

Основними завданнями нормопроектної робочої групи є підготовка якісного змісту проекту, а також координація зусиль центральних органів виконавчої влади та інших органів під час розробки проекту.

Так, з 62 законопроектів, включених до Плану законопроектної роботи Міністерства юстиції України на 2005 рік, 44 законопроекти потребують створення робочих груп на базі Міністерства із залученням представників інших органів виконавчої влади, а особливо науковців.

Участь науковців повинна бути не тільки в обговоренні вже готового проекту, хоча й це дуже важливо, а й головним чином в підготовчих роботах, в складанні і редагуванні тексту, адже вчені заклали значний фундамент кодифікації законодавства, внесли і вносять значний вклад у справу вдосконалення правових норм. Такий вклад міг бути ще вагомішим, якби вчені більш систематичніше залучалися до законопроектних робіт, до розробки всіх основних проектів нормативно-правових актів.

Взагалі найкращий спосіб підготовки проекту нормативно-правового акта, особливо акта, що регулює найбільш важливі суспільні відносини, полягає в роботі над ним на двох стадіях, а саме, на стадіях розроблення концепції акта та формулювання тексту проекту акта на основі обраної концепції.

Для поліпшення якості підготовки проектів найефективнішим підходом, безперечно, є визнання того, що розроблення концепції становить фундаментальну передумову підготовки проектів нормативних актів. Тим самим забезпечується застосування процедур та прийомів, завдяки яким є більше можливостей привнести виважені відповіді на головні питання, особливо, коли йдеться про впровадження складних та важких реформ [3, с. 71].

В Україні, наприклад, такими розробками були концепції судово-правової реформи (1992 р.), Конституції України (1994 р.), адміністративної реформи (1998 р.), розвитку національного законодавства тощо.

Таке визнання ролі розроблення концепції є необхідним, зокрема, при бажанні здійснити більш системні дослідження ролі проекту акта, ніж дослідження, які здійснюються в даний час. Йдеться про вивчення функції майбутнього нормативно-правового акта, перевірку передбачуваних наслідків державного втручання. Яких ресурсів потребуватиме впровадження норм, що розглядаються? Якими будуть наслідки для інших нормативно-правових актів, чинних чи тих, що готуються? Чи вплив на суспільство буде таким, як бажано? Яким є ризик зворотних ефектів, тобто небажаних і шкідливих наслідків?

Водночас, варто ще раз звернути особливу увагу на вимоги Тимчасового Регламенту Кабінету Міністрів України, зокрема, пп. 1,4,6 розділу V постанови Кабінету Міністрів України від 05.06.2000 р. № 915 "Про затвердження Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів

України" в частині того, що законопроекти, головним розробником яких є Мін'юст, розробляються на основі схвалюваних Кабінетом Міністрів України концепцій.

Розроблення концепцій передбачається відповідними планами нормотворчої діяльності Кабінету Міністрів, актами Кабінету Міністрів, рішеннями урядових комітетів, а також дорученнями Прем'єр-міністра, Першого віце-прем'єр-міністра, Віце-прем'єр-міністра (відповідно до розподілу функціональних повноважень), а також ініціативою керівників органів виконавчої влади.

Концепції розробляються органами виконавчої влади, до компетенції яких належить вирішення тих чи інших питань, узгоджуються із заінтересованими органами виконавчої влади, установами та організаціями, подаються Кабінетові Міністрів та готуються його Секретаріатом для розгляду Кабінетом Міністрів в установленому порядку [1, с. 89].

Висновки. Таким чином, головними завданнями концепції майбутнього закону є, по-перше, чітке відображення основної ідеї майбутнього нормативного акта, його задуму, шляхів, методів, засобів та механізмів організаційно-законодавчого розв'язання певної суспільної проблеми (спосіб і характер правового регулювання); по-друге, наявність основних засадних положень проекту в цілому та його складових частин; по-третє, визначення структури проекту, розміщення матеріалу по розділах і главах, шляхів подальшої роботи по його змістовній підготовці і техніко-юридичному оформленню.

Джерела та література:

1. Горбунова Л. М. Техніка систематизації нормативно-правових актів. Оприлюднення нормативно-правових актів / Л. М. Горбунова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 7. – 467 с.

2. Чепуренко Я. О. Документні ресурси Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів України / Я. О. Чепуренко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 1. – 478 с.

3. Тематичний рубрикатор законодавства // Путівник по українському законодавству / А. П. Яценюк (заг. ред.). – К., 2007. – 352 с.

Zhylka A., Shchirba M. Editing of texts of departmental normative legal acts.

Establishing concepts and basic aspects of working with legal requirements. The peculiarities of the institutes of "legislative" and "lawmaking" proceedings are determined. The main stages of lawmaking are analyzed. The essence of editing the texts of the departmental regulations has been clarified.

Keywords: *legal requirements, departmental regulatory acts, editing texts, rulemaking.*

АКТИ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ ТА ЇХ ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ

Я. Ю. Зінчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

У статті пропонується розглянути сутність та державну реєстрацію актів цивільного стану.

Ключові слова: *акти цивільного стану, цивільний стан, громадянський стан, цивільна правоздатність, загальна правоздатність, юридичні факти, дії, події.*

Акти цивільного стану є складним поняттям, проте недостатньо дослідженим в цивільному праві, що є значною прогалиною сучасної правової доктрини, оскільки сутність актів цивільного стану і їх значення для охорони особистих і майнових права фізичних осіб, для правових відносин суспільства взагалі, є дуже важливим [1, с. 111].

В першу чергу слід з'ясувати, що ж таке цивільний стан особи. Наукова доктрина під поняттям «цивільний стан» має на увазі правове становище громадянина як носія різноманітних прав та обов'язків, у тому числі майнових і особистих немайнових, яке визначається фактами та обставинами як природного, так і соціального громадянського характеру [2, с. 95].

Актами цивільного стану, згідно чинного ЦКУ, визнаються події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків [3]. Тобто, акти цивільного стану є юридичними фактами, які можуть здійснюватися відповідно як до волі зацікавлених осіб (юридичні дії), так і відбуватися незалежно від неї (юридичні події) [1, с. 111].

І відповідно з цього визначення випливають такі елементи актів цивільного стану: по-перше, це дія або подія. Дією, приміром, є усиювлення, подією – досягнення повноліття; по-друге, акти цивільного стану нерозривно пов'язані з людиною (фізичною особою), безпосередньо стосується її особистого життя, різних сфер життєдіяльності; по-третє, акти цивільного стану викликають настання різноманітних правових наслідків [4, с. 329-330].

Не варто замінювати поняття «громадянський стан» на «цивільний стан»! Для правильного розуміння цих двох понять необхідно розрізнати цивільну правоздатність і правоздатність загальну. Цивільна правоздатність є лише частиною правоздатності громадянина й особи в цілому. Юридичні факти, які засвідчуються в результаті здійснення таких актів (громадянського та цивільного стану), є підставою для виникнення загальної правоздатності та дієздатності, а також правових відносин, що регулюються різними галузями права (не тільки цивільного) [5, с. 7-8].

У статті 49 ЦКУ вміщений приблизний перелік актів цивільного стану, який може бути розширений у процесі тлумачення норм. Актами цивільного стану є народження фізичної особи, набуття громадянства, вихід з громадянства та його втрата, визнання особи недієздатною тощо.

Деякі, з перелічених у ч. 2 ст. 49 ЦКУ актів цивільного стану, підлягають державній реєстрації, але на відміну від загального переліку актів цивільного стану, вони є вичерпними [6, с. 46-47]: народження фізичної особи та її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу у випадках, передбачених законом, зміна імені, смерть [3].

Реєстрація актів цивільного стану провадиться відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010 р. Згідно якого, така реєстрація провадиться з метою забезпечення реалізації прав фізичної особи та офіційного визнання і підтвердження державою фактів, які вже були вище зазначені (стаття 9). Відповідно до ст. 4 цього ж Закону, органами ДРАЦСу є: 1) Міністерство юстиції України; 2) відділи ДРАЦСу ГУ юстиції Міністерства юстиції України в АРК, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних управлінь юстиції; 3) виконавчі органи сільських, селищних і міських (крім міст обласного значення) рад. А стосовно громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за кордоном реєстрацію проводять дипломатичні представництва і консульські установи України [7].

У зв'язку з тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим та бойових дій на сході нашої держави, громадяни України, які проживають на цій території, не в змозі отримати свідоцтва про народження та смерті. Натомість на підтвердження цих фактів, органами окупаційної влади видаються як медичні довідки, так і документи про державну реєстрацію актів цивільного стану, які, відповідно до норм чинного законодавства України, не створюють юридичних наслідків, що в свою чергу унеможлиблює родичам та близьким особам новонародженого або померлого підтвердити факт, які ці документи засвідчують.

Це призвело до появи нової норми у ЦПКУ (ст. 317), за якою заяву про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду за межами такої території України

незалежно від місця проживання заявника [8, с. 92-93]. Що є особливим на відміну від СКУ, де таку заяву можуть подати лише батьки (ст. 144) [9].

Визнаються дійсними акти цивільного стану, вчинені за релігійними обрядами до утворення чи відновлення органів ДРАЦСу (наприклад, під час Великої Вітчизняної війни на окупованих територіях). Вони прирівнюються до актів цивільного стану, вчинених в органах ДРАЦСу, і не вимагають наступної держ. реєстрації [6, с. 47].

Народження фізичної особи та її походження, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, шлюб, розірвання шлюбу, зміна імені, смерть підлягають обов'язковому внесенню до Державного реєстру актів цивільного стану громадян в органах юстиції [3] згідно Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян, затвердженого постановою КМУ від 22 серпня 2007 р. [10].

Отже, акти цивільного стану – це дії та події, які нерозривно пов'язані із життям людини і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Громадянський та цивільний стан – поняття, які не слід ототожнювати. Перелік актів цивільного стану, які підлягають обов'язковій державній реєстрації є вичерпним.

Джерела та література:

1. Морозова С. Є. Проблеми правового регулювання актів цивільного стану / С. Є. Морозова // Університетські наукові записки. – 2008. – № 3. – С. 111-118. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2008_3_24
2. Горіславська І. В. Окремі питання правового регулювання реєстрації актів цивільного стану [Електронний ресурс] / І. В. Горіславська, Б. Федчук // Порівняльно-аналітичне право – Режим доступу до ресурсу: http://pap.in.ua/1_2016/27.pdf
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. із змінами і доп. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
4. Зорислава Ромовська. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. – К.: Атіка, 2005. – 520 с.
5. Черненко Л. М. Адміністративно-процедурне провадження з надання управлінських послуг органами державної реєстрації актів цивільного стану: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 "адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Черненко Людмила Миколаївна – Одеса, 2011. – 22 с.
6. Харитонов Є. О. Акти цивільного стану // Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – С. 46-47.
7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 1 липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 38. – Ст. 509.
8. Шурин І. В. Особливості проведення державної реєстрації актів цивільного стану, які відбулися на тимчасово окупованій території України [Електронний ресурс] / І. В. Шурин // Матеріали Всеукраїнської наук.-практичної конференції – Режим доступу до ресурсу: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2198/1/6.pdf>
9. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
10. Про затвердження Порядку вчинення Державного реєстру актів цивільного стану громадян: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2007 р. №1064 // Збірник урядових актів України. – 2008. – №8. – Ст. 37.

Zinchuk Y. General description of civil status acts and their state registration. *The article proposes to consider the essence of civil acts and their constituent elements, to find out the purpose of state registration of civil status acts.*

Keywords: *civil acts, civil status, civil state, civil capacity, general legal capacity, legal facts, actions, events.*

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ НАДРООХОРОННИХ ДІЯНЬ**Р. С. Кірін**

Наведена класифікація родових та безпосередніх об'єктів надророохоронних відносин. Розкриті види елементів об'єктивної сторони складу правомірнього надророохоронного діяння та його співвідношення із надровими правопорушеннями.

Ключові слова: охорона надр, надророохоронні відносини, об'єктивна сторона, правомірні діяння, правопорушення, наслідки.

Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможлиблювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку. У сфері надрокористування в Україні існують системні проблеми, що становлять реальну загрозу економічній безпеці держави [1].

З метою підвищення ефективності державної політики у сфері енергетичної безпеки Рада національної безпеки і оборони України доручила Кабінетові Міністрів України у шестимісячний строк внести на розгляд Верховної Ради України нову редакцію Кодексу України про надра (далі – КпН) [2], передбачивши зокрема положення щодо:

- 1) захисту національних інтересів;
- 2) забезпечення рівних можливостей користування надрами;
- 3) відкритості проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами;
- 4) прозорості системи державного моніторингу використання і охорони надр;
- 5) посилення контролю та відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері надрокористування.

Тож, питання, пов'язані з дослідженням об'єктивної сторони складу діянь у сфері охорони надр, а також проблем їх причинного зв'язку є доволі актуальними як з теоретичного так і з практичного боку.

Основні вимоги в галузі охорони надр, визначені у ст. 56 чинного КпН [3], дають підстави виділити не тільки загальний об'єкт надророохоронних відносин, в якості якого очевидно слід розглядати власне надра, як природний об'єкт та природний ресурс, а й групи родових і безпосередніх об'єктів цього виду відносин, на охорону яких спрямовані зазначені приписи КпН. До групи родових об'єктів надророохоронних відносин пропонується віднести: 1) інформаційні ресурси; 2) мінеральні ресурси; 3) підземні ресурси; 4) поверхневі ресурси; 5) науково-культурні ресурси; 6) право на надра; 7) ресурси навколишнього природного середовища (далі – НПС).

Групу безпосередніх об'єктів надророохоронних відносин складають:

- 1.1) інформація про повноту геологічного вивчення надр (далі – ГВН); 1.2) інформація про комплексність ГВН;
- 2.1) запаси корисних копалин у надрах; 2.2) раціональність вилучення і використання запасів корисних копалин; 2.3) раціональність вилучення і використання корисних компонентів; 2.4) родовища корисних копалин (далі – РКК); 2.5) якість корисних копалин; 2.6) промислова цінність РКК;
- 3.1) гірничі виробки і свердловин, що експлуатуються; 3.2) гірничі виробки і свердловин, що законсервовані; 3.3) підземні споруди; 3.4) підземні сховища;
- 4.1) порядок забудови площ залягання корисних копалин; 3.2) порядок використання площ залягання корисних копалин для інших цілей;
- 5.1) рідкісні геологічні відслонення, відшарування; 5.2) мінералогічні утворення; 5.3) палеонтологічні об'єкти; 5.4) метеорити; 5.5) археологічні об'єкти; 5.6) інші ділянки надр, які становлять особливу наукову або культурну цінність;
- 6.1) порядок надання надр у користування; 6.2) порядок користування надрами;

7) порядок використання природних ресурсів, передбачений законодавством про охорону НПС.

Відносно останньої групи можна навести, навіть у більш широкому вигляді, перелік об'єктів, що вживається у Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» [4], а саме: - безпечність життєдіяльності людей та їхнє здоров'я; - флора; - фауна; - біорізноманіття; - ґрунт; - повітря; - вода; - клімат; - ландшафт; - природні території та об'єкти; - історичні пам'ятки; - інші матеріальні об'єкти; - сукупність цих факторів; - об'єкти культурної спадщини; - соціально-економічні умови. Натомість, дивує той факт, що у наведеному переліку відсутній такий об'єкт охорони як надра, адже, по-перше, відповідно до ст. 13 Конституції України, надра є одним з об'єктів права власності Українського народу і, по-друге, надра, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період, підлягають державній охороні і регулюванню використання на території України, тобто, згідно із ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», є об'єктом правової охорони НПС.

Важливою складовою поняття «вплив на довкілля» є розуміння впливу не тільки як просто наслідків діяльності для довкілля, але як наслідків, що є результатом зміни зазначених об'єктів (факторів).

В цьому аспекті, звертаючись до аналізу приписів згаданої ст. 56 КпН, можна виділити й таку ознаку правомірного надроохоронного діяння як об'єктивна сторона - зовнішня форма вираження правомірних вчинків: дія чи бездіяльність; їх корисні результати; причинний зв'язок між діяннями та їх наслідками. Розкриття цієї ознаки безумовно сприятиме не тільки усвідомленню того, за допомогою чого мають здійснюватися вимоги щодо охорони надр, але й розуміння тих факторів, які спричиняють чи можуть спричинити шкоду надрам.

Іншими словами, такий аналіз сприятиме пошуку відповідям на питання: що охороняється, чим охороняється, яким чином (за допомогою чого) охороняється та від чого і кого охороняється.

Отже, правомірні надроохоронні діяння, залежно від форм реалізації норм права, можна класифікувати на: - забезпечення (виконання); - додержання (дотримання); - використання; - застосування норм права.

Залежно від об'єктивної сторони правомірними надроохоронними діяннями слід вважати: - забезпечення вивчення; - раціональне вилучення і використання; - додержання встановленого порядку; - недопущення самовільного користування надрами; - недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами; - охорона РКК; - запобігання необґрунтованій та самовільній забудові площ залягання корисних копалин; - запобігання забрудненню надр; - додержання інших вимог, передбачених законодавством про охорону НПС.

Неправомірними надроохоронними діяннями (правопорушеннями), виходячи з положень ст. 65 КпН, є: - самовільне користування надрами; - порушення норм, правил і вимог щодо проведення робіт по ГВН; - вибіркове вироблення багатих ділянок родовищ, - наднормативні втрати і погіршення якості корисних копалин при їх видобуванні; - пошкодження РКК; - порушення встановленого порядку забудови площ залягання корисних копалин; - невиконання правил охорони надр та вимог щодо безпеки людей, майна і НПС від шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами; - знищення або пошкодження геологічних об'єктів, що становлять особливу наукову і культурну цінність, спостережних режимних свердловин, а також маркшейдерських і геодезичних знаків; - незаконне знищення маркшейдерської або геологічної документації, а також дублікатів проб корисних копалин, - невиконання вимог щодо приведення гірничих виробок і свердловин, які ліквідовано або законсервовано; - інші порушення законодавства про надра, за які законодавчими актами України встановлено відповідальність.

Наслідками неправомірних надрових діянь слід вважати: - наднормативні втрати запасів корисних копалин; - повне виключення або суттєве обмеження можливості подальшої експлуатації РКК; - виключення або ускладнення подальшого ГВН і розробки РКК; - виникнення стану, який виключає або суттєво знижує гарантію безпеки людей, а також збереження родовищ, гірничих виробок і свердловин.

Таким чином, формування фізичної та матеріальної шкоди (небезпеки), обумовленої наслідками надрохоронних правопорушень, з точки зору об'єктивної сторони, відбувається за участі впливом трьох груп чинників: 1) об'єкти, що впливають на надра (джерела небезпеки); 2) об'єкти та ресурси надр, що сприймають цей вплив (об'єкти охорони); 3) стан об'єктів та ресурсів надр, як наслідок сприйняття об'єктів впливу (рівень ушкодження).

Чинники впливу характеризують джерела (носіїв) небезпеки та рівень (характер) їх впливу на надра: - геогенні (природні) процеси та явища; - елементи техногенного середовища; - діяння осіб, що криють у собі загрозу небезпеки. Чинники сприйняття співвідносяться з переліком реципієнтів, що сприймають негативну дію джерел небезпеки – сукупність об'єктів і ресурсів надр. Чинники стану характеризують ті економічні показники і параметри, які дають можливість природні (натуральні) показники переводити у економічні (вартісні).

Джерела та література:

1. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» : Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII // Офіційний вісник України від 12.04.2019 р. – 2019. – № 28, стор. 29, ст. 980.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 грудня 2019 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки» : указ Президента України від 2 грудня 2019 р. № 874/2019 // Голос України від 04.12.2019 – № 232.

3. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80?find=1&text>

4. «Про оцінку впливу на довкілля»: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII // Офіційний вісник України від 27.06.2017 – 2017 р., № 50, стор. 5, ст. 1549.

Kirin R. Objective side of composition of acts of the protection of bowels of the earth. *The classification of generic and direct objects of the relations of protection of the bowels of the earth is given. The types of elements of the objective side of the composition of a lawful action of protection of the bowels of the earth and its relation to offenses of protection of the bowels of the earth are revealed.*

Keywords: *protection of bowels of the earth, relations of the protection of bowels of the earth, objective side, lawful actions, offences, consequences.*

СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Д. М. Конзерський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. М. Кравчук

Внесення змін до Конституції України в частині правосуддя стало важливим кроком для запровадження міжнародних та європейських стандартів здійснення судової влади. У статті досліджується сутність та ознаки правосуддя як правозастосовної діяльності суду.

Ключові слова: *правосуддя, суд, судова влада, судова реформа, судовустрой.*

Відповідно до Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України (ст. 6).

Як бачимо, Конституція України включає в систему державної влади судову діяльність і утверджує існування правосуддя, яке будується за відповідними принципами та визначається законом.

Проаналізувавши вітчизняне законодавство, варто зауважити, що Конституція України не надає роз'яснення змісту поняття «правосуддя», водночас відділяє його від таких понять як «судочинство» та «судоустрій».

Поняття «правосуддя» досить часто зустрічається у Конституції України. Так, стаття 34 частина третя Конституції України вказує на те, що здійснення права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір може бути обмежене законом ... для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Відповідно до ст. 124 ч. 1 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Частина п'ята цієї ж статті Основного Закону України встановлює, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Стаття 127 частина перша Конституції України декларує, що правосуддя здійснюють судді, а у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних. Згідно ст. 129 ч. 1 Основного Закону України суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Відповідно до ст. 131 ч. 1 п. 6 Конституції України Вища рада правосуддя ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя. Частиною десятою цієї ж статті Конституції України передбачено, що відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добру суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів. Статтею 136 частиною шостою Основного Закону України закріплено, що правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється судами України [1].

На нашу думку, інститут правосуддя представлений конституційно-правовими нормами, які регулюють суспільні відносини у сфері судової влади. Цей інститут визначає конституційно-правовий статус судів, основні принципи судоустрою, порядок утворення судів, їх функції та повноваження, конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя та інших органів, що забезпечують функціонування судів системи судоустрою.

В юридичній енциклопедичній літературі терміном «правосуддя» позначається: 1) правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому процесуальним законом порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави [2, с. 50]; 2) самостійний вид державної діяльності, яку здійснюють органи судової влади – суди – шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях в особливій, встановленій законом, процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ [3, с. 391]; 3) самостійна галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях в особливій, встановленій законом, процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ [4, с. 515].

В конституційно-правовій доктрині під правосуддям розуміють форму державної діяльності, яка полягає у розгляді і вирішенні судами на основі права віднесених до їх компетенції справ [5, с. 462].

Дослідники судоустрою, вивчаючи правову природу правосуддя, пропонують такі його формулювання: «як здійснювану судом у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства діяльність з вирішення справ, яка проходить у визначених процесуальних формах за неухильного дотримання вимог закону, шляхом встановлення у судових засіданнях фактичних обставин та з'ясування істини по розглядуваній справі із ухваленням законних, обґрунтованих, справедливих і загальнообов'язкових судових рішень» (Р. Бараннік [6, с. 36]); «як державну діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду й вирішення у судових засіданнях в особливій, встановленій законом, процесуальній формі цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ» (О. Захарова [7, с. 70]); «як здійснювану у передбаченому законом процесуальному порядку правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення віднесених до його компетенції цивільних, кримінальних, господарських та інших справ з метою охорони прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб та інтересів суспільства і держави» (В. Шибіко [8, с. 37]); «як правозастосовчу діяльність, що

здійснюється судами загальної юрисдикції на підставі й у точній відповідності із законодавством України, міжнародними договорами й угодами (Н. Юзікова [9, с. 54]).

З'ясування сутності та призначення правосуддя буде неповним без виокремлення відповідних ознак, що відрізняють правосуддя від інших видів діяльності. Зокрема, Р. Бараннік стверджує, що специфічне місце суду в системі органів держави дає можливість виділити ті характерні ознаки, які відрізняють правосуддя від інших форм державної діяльності, а саме: 1) правосуддя здійснюється тільки судом; 2) правосуддя здійснюється способами, які вказані в законі; 3) правосуддя здійснюється на основі закону і в точній відповідності з ним; 4) специфічною ознакою правосуддя є здійснення його в процесуальній формі; 5) важливою ознакою правосуддя є те, що в результаті його здійснення з певної справи застосовується державний примус [6, с. 33-36].

Правосуддя має низку специфічних ознак, стверджує В. Шибіко, які відрізняють його від інших видів правозастосовної діяльності: 1) правосуддя є винятковою компетенцією суду; 2) правосуддя здійснюється шляхом розгляду і вирішення цивільних, кримінальних, господарських та інших віднесених до компетенції суду справ; 3) правосуддя здійснюється на підставі закону і відповідно до закону; 4) правосуддя здійснюється в особливому, чітко регламентованому законом, процесуальному порядку [8, с. 40].

Характерними ознаками правосуддя О. Семерак визначає: 1) правосуддя здійснюється виключно судами; 2) юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі; 3) правосуддя здійснюється у спеціально встановленому законом процесуальному порядку; 4) правосуддя здійснюють професійні судді; 5) судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону; 6) правосуддя здійснюється на засадах, які встановлені Конституцією та законами України; 7) судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України; 8) встановлена спеціальна процедура перегляду справ в апеляційному та касаційному порядку; 9) у здійсненні правосуддя безпосередньо бере участь народ; 10) за неповагу до суду і судді, втручання у діяльність судових органів винні особи притягаються до кримінальної відповідальності [10, с. 36].

Отже, більшість авторів все ж таки схиляється до висновку про необхідність розглядати правосуддя як правозастосовну діяльність лише суду. Виходячи зі сказаного, можна дати таке визначення: правосуддя – це правозастосовна діяльність спеціальних державних органів – судів, які є носіями судової влади, створені для задоволення потреби у розгляді та вирішенні виникаючих правових суперечок, мають загальні завдання, принципи організації й діяльності, відповідають рівню соціально-економічного розвитку суспільства.

Так само не слід забувати, що правосуддя здійснюється на основі певних засад, єдиних і обов'язкових для кожного суду. Аналіз визначення поняття правосуддя свідчить про те, що більшість науковців, які працювали у цьому напрямку, констатували наявність єдиних засад здійснення правосуддя. Ці засади мають специфіку, відрізняються від засад діяльності інших державних органів, створюють самостійну систему у складі принципів судової влади, а тому потребують наукового дослідження та обґрунтування.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., із змінами, внесеними згідно із Законом № 1404-VIII від 02.06.2016 р. Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 51. – С. 8. – Ст. 532.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. / Т. 5: П-С. Київ, 2003. – 736 с.
3. Популярна юридична енциклопедія / В. С. Ковальський (кер.) та ін. Київ, 2002. – 528 с.
4. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ, 1996. – 696 с.
5. Шляхтун П. П. Конституційне право України: підручник. Київ, 2008. – 592 с.
6. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України. Навчальний посібник. Київ, 2008. – 348 с.

7. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Підручник / Відп. ред. В. Маляренко. Київ, 2007. – 352 с.
8. Судоустрій України: підручник / за ред. М. А. Погорецького, О. Г. Яновської. Київ, 2015. – 339 с.
9. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: Навчальний посібник. Київ, 2007. – 320 с.
10. Семерак О. С. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: Навч. посіб. Київ, 2008. – 392 с.

Konzersky D. The substance and purpose of justice in Ukraine. *The introduction of amendments to the Constitution of Ukraine in the area of justice was an important step in the implementation of international and European standards for the exercise of judicial power. In the article the substance and features of justice as a law enforcement activity of the court examines.*

Keywords: justice, court, judiciary, judicial reform.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО БЛАГОДЕНСТВА

М. А. Кривош

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

Розглядається поняття концепції держави загального благоденства, її формування, характеристика основних положень.

Ключові слова: держава загального благоденства, соціальна держава, соціальна політика.

Концепція держави загального благоденства – теорія, що передбачає існування сильної держави, яка впливає на широке коло суспільних відносин і за якою буржуазні суспільства позбавляються класового характеру, а держава стає органом, що функціонує на благо всіх членів суспільства [1].

Представниками цієї концепції є: Г. Мюрдаль, Дж. Кейнс, К. Боулдінг, А. Пігу.

Ідеї держави загального благоденства вперше з'явилися у суспільно-політичній думці Німеччини у 80-х роках XIX століття. Саме тоді уряд О. фон Бісмарка надав соціальній політиці статусу офіційної доктрини Німеччини, згодом закріпивши її у Веймарській конституції 1919 року. Ця конституція вперше в Європі декларувала соціальні права громадян на об'єднання у професійні спілки, захист від безробіття, охорону праці та здоров'я. Конкретизація соціальних прав у той час відбувалася шляхом розвитку соціально-трудового законодавства: від гарантування пенсій, мінімальної заробітної плати та права на гідне існування до обов'язкового соціального страхування та визнання права на працю.

Теорія держави благоденства, що відображала настрої й інтереси середніх шарів, почала активно розроблятися в 50-і рр. в умовах економічного підйому в країнах Західної Європи, США, Японії. Одним з її творців був шведський економіст і державний діяч Гуннар Мюрдаль (1898–1987), автор відомих книг «За межі держави благоденства», «Світова економіка» [2, с. 409].

Мюрдаль стверджував, що загальне благоденство вже досягнуто в індустріальних країнах Заходу. Суть теорії суспільного благоденства, як він її формулював, полягає в тому, щоб «мирно і без революції – а фактично замість революції – проводити в капіталістичній державі скоординовану публічну політику, і притому з такою ефективністю, яка поступово привела б економіку країни у відповідність з інтересами більшості громадян». Такі держави будуть володіти рядом загальних ознак: поєднання ринкової економіки з державним плануванням, необхідним для підтримки рівноваги і стабільного росту економіки; тенденція до

демократизації політичного життя, що дозволяє перейти до децентралізації держави і передачі частини її функцій органам місцевого самоврядування і добровільним об'єднанням громадян; їх участь у розподілі соціальних благ і в «народному контролі, що розширюється». Мюрдаль пропонував вийти за рамки організації благоденства в національних масштабах і покласти ідеї соціальної політики в основу міждержавних відносин. Майбутнє, на його думку, – за світовим порядком соціального благоденства. Люди здатні направити розвиток суспільства відповідно до своїх ідеалів [2, с. 409].

Утвердженню держави загального добробуту до середини 70-х років ХХ ст. значною мірою сприяло також швидке економічне зростання в країнах Західної Європи і можливість дедалі більших видатків на соціальні потреби.

Основними положеннями, що характеризують державу загального благоденства є:

- занепад репресивно-каральних функцій держави внаслідок втрати класової сутності, звуження сфери державного примусу;
- розширення соціально-економічних і культурно-освітніх функцій: державне регулювання економіки, здійснення соціальних послуг населенню (матеріальна допомога, поліпшення умов праці, підвищення заробітної плати і пенсій, покращення житлових умов, охорони здоров'я, освіти тощо);
- використання державою таких економічних важелів як політика цін, податки, інвестиції, державне замовлення, кредити, регулювання експорту й імпорту, вплив на приватний сектор, його пристосування для блага всіх.

Функціями, які виконує держава відповідно до концепції загального благоденства є наступні:

- підтримка соціально незахищених прошарків населення (безробітних, пенсіонерів, інвалідів);
- охорона праці та здоров'я людей;
- усунення соціальної нерівності шляхом перерозподілу доходів;
- підтримка сім'ї, материнства, батьківства, дитинства;
- фінансова підтримка освітніх і культурних програм;
- боротьба з безробіттям.

Своє соціальне призначення така держава реалізує шляхом:

- націоналізації найважливіших галузей промисловості;
- впливу на ринок шляхом політики цін, інвестицій, державних замовлень, кредитної і податкової політики;
- планування і прогнозування економічного та соціального розвитку;
- здійснення широкої політики соціальних послуг, соціального забезпечення і страхування, допомоги малозабезпеченим, підтримки високого рівня законності;
- захисту працівників від незаконної експлуатації з боку роботодавців.

Німецький вчений Клаус Оффе відзначає дві важливі характеристики держави загального добробуту: «надання допомоги і підтримки (в грошовому чи натуральному вираженні) тим громадянам, які відчувають особливу потребу і піддаються ризикам, пов'язаним із ринковою економікою, а також визнання формальної ролі профспілок у колективних переговорах і у формуванні державної політики» [3].

Отже, в найбільш загальному розумінні держава благоденства – це система заходів, які здійснює держава з метою надання всім членам суспільства юридичних, політичних, соціальних прав шляхом справедливого розподілу доходів. Матеріальна підтримка розповсюджується на всіх осіб, а не тільки на тих, хто її заробив своєю трудовою діяльністю.

Джерела та література:

1. Шестопалова Л. М. Теорія права та держави [Електронний ресурс] / Л. М. Шестопалова. Режим доступу: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Edu/ForStudents/TheoryLawState/Conceptions/State.html>.
2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу. Навчальний посібник / Г. Г. Демиденко. – Харків: Консум, 2004. – 432 с. (с. 408-410)

3. Offe C. Some Contradictions of the Modern Welfare State // Critical Social Policy. – 1982. – Vol. 2. – № 5. – P. 25.

4. Павлюк В. Д., Приступа М. І., Старцун В. І. Соціальна політика. Навчальний посібник / В. Д. Павлюк, М. І. Приступа, В. І. Старцун. – Хмельницький: ХНУ, 2006. – 214 с. (с. 44-69)

Kryvosh M. General theoretical characteristics of the welfare state concept. *The notion of general welfare state conception, its formation, and characteristics of basic principles is considered.*

Keywords: *welfare state, social state, social policy.*

КВАРТИРА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Т. С. Крикавський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

У статі розглядається поняття квартири як об'єкта права власності, що віднесений Цивільним кодексом України до різновидів житла.

Ключові слова: *житло, житлові відносини, квартира, права власності, майно багатоквартирного будинку.*

В цивільному законодавстві України для характеристики житлових відносин застосовується термін «житло» та синонімічно пов'язані з названим терміном правові категорії. Житлові відносини охоплюють питання надання, користування житловими приміщеннями, забезпечення схоронності житла, припинення права на житло і регулюються житловим законодавством, насамперед Житловим кодексом Української РСР [1] прийнятим ще у 1983 році (Далі - ЖК Української РСР) .

Водночас термін «житло» варто розуміти ширше, ніж об'єкт лише житлових відносин. Категорія «житло» використовується також для характеристики цивільних відносин, які опосередковують інститут права власності та цивільного обігу. Змістом житлових відносин є переважно взаємовідносини між власником та особами, які ним користуються. Але спектр відносин, елементом яких є житло значно ширший. До нього належать питання: зміна виду житлового фонду, передання права власності на житло, житлові сервітути та інші обтяження у вигляді речових прав інших осіб - не власників житла, звернення стягнення на житло як об'єкт права власності, захист права власності на житло.

Для термінологічної зручності в літературі неодноразово висловлювалася пропозиція щодо внесення змін у Житловому кодексі – поняття “житлові будинки та житлові приміщення” та “житловий будинок” на термін “житло” [2, с. 120]. Так, як поняття “житло” може охоплювати різні за своїм призначенням його елементи, тобто є складним поняттям, необхідним є визначення правового режиму “житла”. Правовий режим об'єкта (у даному випадку житла) – це обсяг прав і обов'язків, що поширюються на власників визначеного об'єкта з приводу його володіння, користування і розпорядження . А що стосується поняття “житло”, то його правовий режим і на не стаціонарні об'єкти, які не призначені за своєю суттю для постійного проживання, але використовуються із споживчою метою при певних життєвих обставинах [3, с. 35].

Таким чином, категорія «житло» є об'єктом правового регулювання правовідносин власності, цивільного обігу та житлових правовідносин. В законодавстві поняттям житло охоплюються різні терміни, а саме: житлове приміщення, житловий будинок, помешкання, гуртожиток, садиба, квартира тощо. Всі ці об'єкти належать до узагальнюючого поняття «житло». Крім того, тенденції у функціонуванні житлових відносин в умовах ринкової

економіки, як зазначає М. К. Галянтич, полягають у тому, що житло є не лише засобом для задоволення житлових потреб, а й об'єктом цивільного обороту [4, с. 47].

У цивільному праві під поняттям «житло» розуміється різновид нерухомості, із визначеними щодо неї правами, функціонально призначеної переважно для проживання фізичної особи. Згідно із ст. 379 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) [5] житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного проживання.

Так одним із різновидів житла є квартира, ст. 382 ЦК України наводить визначення квартири відповідно до якого це - ізольоване помешкання в житловому будинку, призначене та придатне для постійного у ньому проживання. При цьому слід розрізняти право власності на такі об'єкти, як квартири і житловий будинок, в якому вони розміщені. Зрозуміло, що у багатоповерховому будинку, в якому розташовані квартири, є й інші приміщення - дахи, під'їзди, сідці, коридори тощо. До будинку можуть примикати й споруди або будівлі, призначені для забезпечення потреб усіх власників квартир. Крім того, будинок має різне обладнання (механічне, електричне, сантехнічне та інше) за межами або всередині квартири, яке обслуговує більше однієї квартири. Всі означені об'єкти складають єдине невід'ємне ціле з житловим будинком і квартирами, оскільки вони належать на праві спільної власності власникам квартир [6].

Визначення поняття спільне майно багатоквартирного будинку подано в ч. 2 ст. 382 ЦК України та продубльовано в п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» від 14.05.2015 р. [7]. Тож відповідно до вказаних норм спільним майном багатоквартирного будинку є:

- приміщення загального користування, у тому числі допоміжні. Допоміжні приміщення багатоквартирного будинку, згідно із законом, призначені для забезпечення експлуатації будинку та побутового обслуговування його мешканців (колясочні, комори, сміттекамери, горища, підвали, шахти й машинні відділення ліфтів, вентиляційні камери й інші підсобні та технічні приміщення);

- несучі, огороджувальні та несуче-огороджувальні конструкції будинку, механічне, електричне, сантехнічне й інше обладнання всередині чи поза межами будинку, яке обслуговує понад одне житлове чи нежитлове приміщення;

- будівлі та споруди, які призначено для задоволення потреб співвласників багатоквартирного будинку та розташовано на прибудинковій території;

- права на земельну ділянку, на якій розташовано багатоквартирний будинок і належні до нього будівлі й споруди та його прибудинкова територія. Здійснення права власності на квартиру регулюється відповідними нормами цивільного законодавства.

Здійснення права власності на квартиру регулюється відповідними нормами цивільного законодавства. Зокрема, власники квартири [8]:

- реалізують своє право власності на квартиру в порядку, установленому загальними нормами ЦК України щодо права власності (Книга 3) та вимог житлового законодавства;

- мають право використовувати помешкання для власного проживання, проживання членів своєї сім'ї, інших осіб і не мають права використовувати його для промислового виробництва (ч. 1 ст. 383 ЦК України);

- мають право на свій розсуд здійснювати ремонт і зміни у квартирі (за погодженням у встановленому порядку з іншими співвласниками квартири, у разі їх наявності) – за умови, якщо ці зміни не призведуть до порушень прав власників інших квартир і нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку та не порушать санітарно-технічних вимог і правил експлуатації будинку.

Отже, власник (співвласник) квартири має право провадити будь-які дії щодо належної йому квартири — володіти, користуватися, розпоряджатися нею, не зазначаючи при цьому будь-якого втручання власників інших квартир у будинку.

Джерела та література:

1. Житловий Кодекс Української РСР від 30.06.1983 р. № 5464-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – Додаток до № 28. – Ст. 573.

2. Мойсей Л. О. Житло як основа стабільності суспільства // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2010. – Вип. 4. – С. 117-124. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2010_4_28
3. Житлове право України: навч. посіб. / За ред. В. С. Гопанчука, Ю. О. Заїки. – К.: Істина, 2003. – 208 с.
4. Галянтч М. К. Співвідношення приватно- та публічно-правових елементів у житлових правовідносинах // Актуальні проблеми цивільного житлового та сімейного законодавства. – Харків: Право, – 2012. – С.46-49.
5. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20130609>.
6. Борисова В. І. Цивільне право України: Загальна частина. Том 1. Підручник. – Харків, 2011. – 656 с.
7. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку: Закон України від 14.05.2015 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 29, ст.262.
8. Верховний Суд України. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ. – Лист від 01.07.2013 // Режим доступу: https://protocol.ua/ua/analiz_deyakh_pitan_zastosuvannya_sudami_zakonodavstva_pro_pravo_vlasnosti_pri_rozglyadi_tsivilnih_sprav/

Krykavskiy T. Apartment as an object of civil rights. *The article deals with the concept of an apartment as an object of property rights, which is referred to by the Civil Code of Ukraine as housing varieties.*

Keywords: *housing, housing relations, apartment, property rights, property of an apartment building.*

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЗБРОЇ

А. О. Лозовська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. Ф. Самчук-Колодяжна

В спадковому праві особливе місце відведено інституту складу спадщини, серед яких наявне майно, що обмежене в цивільному обізі як от зброя та культурні цінності. В даному дослідженні розглядаються особливості правового режиму порядку спадкування та культурних цінностей, предметів розкоші та зброї, що врегульовуються спеціальними законами.

Ключові слова: *спадкування, склад спадщини, майно обмежене в обізі, культурна спадщина, зброя, культурні цінності, культурні блага.*

Якщо до складу спадщини входять права на майно, обмежене в обороті (ст. 178 ЦК України), з урахуванням постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 № 2471-ХІ, якою встановлюється спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна; спадкоємці мусять одержати спеціальний дозвіл для можливості здійснення ними права на майно, перелік якого наведено в додатку 2 до вказаної постанови.

Згідно з Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затвердженою наказом МВС України від 21.08.1998 № 622, якщо після смерті спадкодавця залишилася нагородна, нарізна вогнепальна та інша зброя армійських зразків, мисливська нарізна або гладкоствольна вогнепальна зброя, пневматична та холодна зброя, вона протягом п'ятиденного строку

повинна бути здана в органи внутрішніх справ на тимчасове зберігання – до вирішення питання про спадкування майна (але на строк не більше шести місяців).

Якщо хтось зі спадкоємців бажає стати власником такої зброї, він повинен її зареєструвати на своє ім'я у встановленому порядку. У випадках, якщо серед спадкоємців немає осіб, які можуть мати або мають право на зберігання зброї, зброя померлого власника повинна бути в місячний строк продана чи подарована особі, яка має відповідний дозвіл органів внутрішніх справ на придбання зброї.

Нагородна короткоствольна вогнепальна нарізна зброя (пістолети, револьвери) може бути залишена у власності спадкоємців після приведення її у стан, не придатний для стрільби в майстернях з ремонту зброї.

Морські кортики, які зберігають морські офіцери без спеціального дозволу, після смерті їх власників мають бути безоплатно здані у військові комісаріати або в органи внутрішніх справ.

На відміну від наведеного вище порядку Закон України «Про державні нагороди» встановив особливий порядок спадкування відзнак «Іменна нагородна зброя». Відповідно до статей 9 та 18 цього Закону зброя залишається в сім'ї померлого.

Спадкування культурних цінностей та предметів розкоші.

Відповідно до законів України «Про культуру» та «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» поряд із терміном «культурні цінності» застосовується ще й поняття «унікальні цінності» та «національне культурне надбання».

Стаття 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» визначає культурні цінності як об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, та наводить їх перелік. Зокрема, до культурних цінностей відносяться оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; старовинні видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції; манускрипти та інкунабули, архівні документи; унікальні та рідкісні музичні інструменти; різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, різні інші колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність.

Культурні цінності можуть бути як рухомими, так і нерухомими. До нерухомих відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» належать не тільки нерухомі об'єкти культурної спадщини, а й рухомі предмети, пов'язані з ними. Часто приміщення, що є самостійними об'єктами культурної спадщини або складовою частиною будівлі — об'єкта культурної спадщини, мають від'ємні або невід'ємні архітектурно-художні елементи інтер'єру, предмети декоративно-прикладного мистецтва, живопис та ін.

Треба звернути увагу на спадкування культурних цінностей, які є складними речами. До них можна віднести колекції (сукупність предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками), тому що колекція має спадкуватись цілком, адже при поділі її на частини вона втратить свою культурну та вартісну цінність. Також це стосується й сервізів, мебельних гарнітурів, які мають культурну цінність.

До рухомих культурних цінностей згідно з п. 1.2 Правил торгівлі антикварними речами належать антикварні речі, якими є культурні цінності як об'єкти матеріальної й духовної культури, створені понад 50 років тому, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, підлягають збереженню, відтворенню та охороні.

Зазвичай під культурними цінностями розуміються старовинні речі. Однак іноді мають місце і культурні цінності сьогодення. Поряд з поняттям культурних цінностей, визначеного в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», Закон України «Про культуру» надає визначення й створення сьогодня культурним благам, якими є товари та послуги, що виробляються в процесі провадження діяльності у сфері культури для задоволення культурних потреб громадян (книги, художні альбоми, аудіовізуальні твори та їх

демонстрування, аудіопродукція (музичні звукозаписи), твори та документи на новітніх носіях інформації, вироби художніх промислів, театральні та циркові вистави, концерти, культурно-освітні послуги тощо).

В Україні не існує особливостей спадкування культурних цінностей та предметів розкоші (картини, скульптури, коштовності), хоча вони мають певну специфіку та піддані окремій правовій регламентації, особливо в процесі обороту, щодо їх збереження, охорони та відтворення.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>
2. Про право власності на окремі види майна: постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12>.
3. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 24. – Ст. 168.
4. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 р. Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 39. – Ст. 333.

Lozovska A. Features of inheritance of cultural values and weapons. *Inheritance law has a special place in the heritage institution, among which there is property that is restricted in civilian use such as weapons and cultural property. This study examines the features of the legal regime of inheritance and cultural values, luxury goods and weapons that are governed by special laws.*

Keywords: *inheritance, heritage composition, restricted property, cultural heritage, weapons, cultural property, cultural goods.*

ФІЛІАЦІЯ І НАТУРАЛІЗАЦІЯ ЯК СПОСОБИ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА

В. О. Лукашук

Науковий керівник: к.ю.н. М. Ю. Щирба

Здійснено аналіз підходів до визначення суті громадянства. Розглянуто погляди філософів та науковців щодо способів набуття громадянства та зміни, які відбувалися у ряді країн світу, пов'язані з інститутом громадянства. Проаналізовано законодавчі акти Європейського суду з проблематики дослідження.

Ключові слова: *громадянство, філіація, натуралізація, принцип ґрунту, принцип крові, інститут громадянства.*

Сучасний розвиток суспільства характеризується як період глобальних трансформаційних процесів, що зумовлений пошуком власного шляху розвитку та зміни цінностей. Голова Верховного суду США Ерл Воррен, висловлюючи свою окрему думку до рішення Верховного суду США у справі *Perez v. Brownell* (1958 року), зазначив, що «громадянство є основним правом людини, яке є нічим іншим, ніж право мати права» [1, с. 899].

Проблема взаємовідносин людини з суспільством і державою, пошук найоптимальніших форм їхньої взаємодії, зокрема, питання громадянства, стали предметом зацікавлення дослідників ще в епоху Античності. Так, Арістотель в одній із своїх найвідоміших праць "Політика", розмірковуючи про те, хто є громадянином, дійшов висновку, що саме держава - це сукупність громадян. Питаннями громадянства цікавилися й філософи-просвітители (Ж.-Ж. Руссо, І. Кант). Але лише з прийняттям перших конституцій можна вести мову про громадянство в його класичному розумінні [2, с. 3].

У сучасному світі громадянство – це один із фундаментальних конституційно-правових інститутів, які визначають правовий статус особи, а також відносини між особою та державою. Відсутність єдиного підходу до належного світоглядно-методологічного осмислення громадянства, його сутності та правової природи, опредметнення впливу сучасних способів та механізмів його набуття (припинення) негативно позначаються на його розвитку в цілому та в Україні зокрема.

Ключовим міжнародним нормативно-правовим актом в контексті інституту громадянства є Європейська конвенція про громадянство 1997 р. прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 14.05.1997 р. у Страсбурзі у формі конвенції, відкритої до підписання з 06.11.1997 р., набула чинності з 01.03.2000 р. [3].

Ст. 2 зазначеного міжнародного зобов'язання оперує поняттям громадянства як «правового зв'язку між особою та державою без зазначення етнічного походження особи», що є відображенням сутності громадянства та його правової природи у контексті рішення Міжнародного суду справедливості ООН у справі *Nottebohm* (Ліхтенштайн проти Гватемали) від 1955 року, де у п. 23 йдеться про громадянство як про «реальний та ефективний правовий зв'язок між державою та особою, який існує як на підставі інтересів та почуттів, так і взаємних прав та обов'язків» [4, с. 3].

Як відомо, єдиного підходу до визначення підстав набуття громадянства не існує, однак більшість вчених однак згодні в підході, згідно якого до головних способів набуття громадянства належать філіація та натуралізація.

Філіація (франц. *filiation* від лат. *Filius* – син), як первинний та переважний спосіб набуття приналежності до відповідної держави, передбачає, що особа отримує громадянство за народженням. У ст. 6 Європейської конвенції про громадянство 1997 р. з цього приводу зазначено: кожна держава-учасниця передбачає у своєму внутрішньодержавному праві, що її громадянство "ex lege" набувають такі особи: діти, один із батьків яких на час народження цих дітей має громадянство цієї держави-учасниці, за винятком будь-яких випадків, що можуть бути передбачені в її внутрішньодержавному праві для дітей, які народилися за межами держави; діти, народжені на її території, які інакше стали б особами без громадянства, а також знайдені на її території немовлята, які інакше стали б особами без громадянства [3].

Філіація пов'язана з моментом народження, а її зміст визначається двома принципами – «право крові» і «право ґрунту» Принцип ґрунту ("jus soli") передбачає, що дитина отримує громадянство держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства батьків. При цьому, відповідно до ст. 3 Конвенції про скорочення без громадянства 1961 р., народження дитини на кораблі або на повітряному судні залежно від обставин вважається таким, що мало місце на території тієї держави, під прапором якої цей корабель плаває, або на території тієї держави, в якій це повітряне судно зареєстровано [5]. Цей принцип використовують у більшості держав Латинської Америки.

Принцип крові ("jus sanguinis") передбачає, що дитина отримує громадянство держави батьків незалежно від місця народження. Цей принцип застосовується у ряді країн Європи та Азії. Цікавим є те, що з середини 80-х років ХХ ст. держави, які традиційно сповідували право крові як основний принцип набуття громадянства, Бельгія, Греція та Німеччина, запровадили чи розширили перелік підстав для використання права ґрунту. А такі держави, як Ірландія чи Об'єднане Королівство, які класично були прихильниками права ґрунту, навпаки, обмежили застосування цього принципу набуття громадянства на своїй території (зокрема, варто взяти до уваги рішення Європейського суду справедливості від 19.10.2004 р. у справі *C-200/02 «Zhu and Chen v. UK»*) [6].

Вважається, що сьогодні більшість держав світу, зокрема, Велика Британія, Індія, Росія, США, Україна оперують змішаною чи своєрідною гібридною формою застосування обох принципів щодо набуття громадянства за народженням. Або явно віддають перевагу принципу права ґрунту. Щодо гібридної чи змішаної форми філіації як первинного способу набуття громадянства, то зазвичай вплив права крові обмежений винятково першим поколінням громадян, народжених за кордоном. А «чисте» право ґрунту у повній формі на сьогодні застосовують майже всі держави Північної та Південної Америки (за винятком Колумбії), Пакистан, Таїланд тощо.

Натуралізація (укорінення) – індивідуальне надання громадянства на прохання зацікавленої особи. Принцип натуралізації (укорінення) є вторинним (похідним) способом набуття громадянства і належить до так званих вольових, оскільки, як правило, потребує виконання певних формальностей з боку особи. Розрізняють три основні види натуралізації: 1) за клопотанням особи; 2) на підставі закону чи іншого внутрішньодержавного акта; 3) на підставі міжнародного договору. Потрібно наголосити, що такий поділ не є однозначним, оскільки деякі види набуття громадянства можна віднести відразу до двох чи навіть трьох видів.

Надання громадянства за клопотанням особи є найбільш розповсюдженим способом натуралізації. Він передбачає, що особа, яка хоче набути громадянство, звертається з відповідним проханням до компетентних органів держави. При цьому вказана особа має виконати низку умов, які передбачені у національному законодавстві держави, громадянство якої вона хоче набути [7].

Більшість науковців виділяють натуралізацію звичайну, привілейовану та виняткову.

Звичайна натуралізація, зазвичай, передбачає набуття будь-якою особою громадянства іншої держави на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади, яке ґрунтується не на суб'єктивному праві конкретної особи.

У контексті виняткової натуралізації набуття особою громадянства відбувається на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади, яке ґрунтується на виконанні умов, не лише передбачених законодавством, а й додатково встановлених цими органами.

В сучасному світі, як і раніше, існує декілька різних підстав привілейованої натуралізації як способу вторинного набуття громадянства: реєстрація шлюбу (*jus matrimonii*); дароване (октройоване) громадянство особам, які мають визначні заслуги чи особами, прийняття яких до громадянства становить державний інтерес; встановлення над особою опіки чи піклування; у зв'язку з інвестицією тощо [8].

Отже, громадянство є базовим конституційно-правовим інститутом, який «вимірює» ступінь взаємовідносин між особою та державою, а філіація та натуралізація, в свою чергу, є основними способами його набуття. Цьому питанню приділяється велика увага як науковцями, так і з боку держави, але значне коло питань в даному контексті все ще залишаються не врегульованими, саме це і зумовлює актуальність подальше наукових пошуків. Наша зацікавленість даною тематикою зумовлена євроінтеграцією України, розбудовою її як правової, демократичної та соціальної держави.

Джерела та література:

1. Spiro P. J. The (Dwindling) Rights and Obligations of Citizenship // William & Mary Bill Rights Journal. 2013. Vol. 21, Issue 3. P. 899-923
2. Бедрій Р.Б. Конституційно-правові основи громадянства України : Монографія Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 164 с.
3. Європейська конвенція про громадянство / Відомості Верховної Ради України від 28.03.2008, 2008 р. – № 13. – С. 359
4. Pilgram L. International Law and European Nationality Laws / EUDO Citizenship Observatory. Comparative Report, RSCAS/EUDO-CIT-Comp. 2011/1 – P. 3.
5. Конвенція про скорочення безгромадянства / Відомості Верховної Ради України від 11.01.2013 р.
6. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. Посібник / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; За заг. ред. В. О. Ріяка. – 2-е вид., допов. і перероб. – К. – 2006.
7. Рішення Європейського суду справедливості у справі C-200/02 «Zhu and Chen v. UK» від 19.10.2004 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт рішення Європейського суду справедливості // Режим доступу : <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C200/02>. - Дата доступу : 01.03.2015.

8. Генеза українського законодавства про громадянство [Електронний ресурс] / В. Б. Ковальчук, І. Д. Софінська // Journal «ScienceRise: Juridical Science». – № 1(3)2018. – С. 4-10. – Режим доступу: http://journals.uran.ua/sr_law/article/viewFile/%20126563/122594

Lukashuk V. Filiation and naturalization as modes of acquisition of citizenship.

The article analyzes researches of citizenship essence. Philosophical and scientific approaches about modes of acquisition as well as changes in several foreign countries legislation on citizenship are expanded. Experience of other states and legal acts of European Court in the area of citizenship are illuminated and examined.

Keywords: citizenship, filiation, naturalization, citizen association, the right soil, the right blood, institution of citizenship.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

А. В. Ляшук

Науковий керівник: к.ю.н. А. М. Демчук

У даній роботі детально розглянуто теоретичні та практичні питання реалізації прокурором закріплених ЦПК України повноважень щодо здійснення представництва у цивільному процесі. Розглянуто також реалізацію цих повноважень в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: прокурор, представництво, цивільне судочинство, Європа, повноваження, ефективність, громадяни.

Актуальність теми. Аналіз останніх досліджень у сфері теорії цивільного процесу свідчить про досить активний інтерес науковців до статусу прокурора як учасника цивільного процесу. Саме тому метою даної наукової статті є науково-теоретичний аналіз розвитку законодавства про правовий статус прокурора у цивільному процесі. З'ясування особливостей розвитку правового статусу, проблем та судової практики сприятиме, на нашу думку, формуванню адекватної науково-теоретичної основи для розбудови в Україні ефективного цивільного судочинства, належному представництву захисту прав та інтересів сторін цивільного процесу.

У країнах Західної Європи немає єдиного підходу до визначення функцій органів прокуратури. Кожна держава Євросоюзу встановлює роль, місце і завдання прокуратури з урахуванням національних інтересів, конституційних традицій та стану правової культури суспільства. Прокуратура реалізує функцію представництва інтересів громадянина або держави у суді лише у межах визначених процесуальних правовідносин. Водночас сьогодні практично не вирішеним залишається питання щодо процесуального правового статусу прокурора як учасника судового процесу, що безпосередньо реалізує зазначену функцію.

Виклад основного матеріалу. Здійснення прокуратурою представництва в суді інтересів громадянина або держави поставило ряд проблем процесуального характеру щодо юридичної природи представництва. Деякі автори вважають, що становище прокурора в цивільному процесі нічим не відрізняється від процесуального становища сторони чи третьої особи, інші стверджують, що представництво прокуратурою інтересів держави чи громадянина в суді є одним з видів судового представництва. Для підтвердження своїх повноважень прокурору не потрібно надавати суду ніяких документів, довіреностей, так як він виконує обов'язки, надані йому законом.

Отже, для того, аби чітко розуміти зміст поняття «представництва», слід звернутися до положень ЦКУ, а саме до статті 237, в якій вказано, що: «представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє». Д. Д. Лупеник зазначає, що представництво

прокурора в суді є самостійним інститутом цивільного процесуального права. Позивачем за позовом, пред'явленим прокурором, який відповідно до ст. 45 ЦПК України звернувся до суду в інтересах інших осіб, є та фізична особа, на захист прав і законних інтересів якої заявили позов.

Прийняття Закону України "Про прокуратуру" від 14 жовтня 2014 р. та внесення ним змін до процесуального законодавства суттєво реформують механізм реалізації прокуратурою України функції представництва інтересів громадянина або держави в суді, що зумовлює потребу у додаткових дослідженнях загальнометодологічних питань правового статусу прокуратури як суб'єкта реалізації функції представництва інтересів громадянина або держави в суді. Згідно зі статтями 4 і 23 Закону "Про прокуратуру", організація та діяльність прокуратури України, статус прокурорів визначаються Конституцією України, цим та іншими законами України, чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України.

Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Така діяльність органів прокуратури передбачена законодавством і у країнах Євросоюзу – Бельгії, Болгарії, Латвії, Литві, Польщі, Португалії, Словаччині, Угорщині, Іспанії, Франції. Так, відповідно до ст. 127 Конституції Болгарії прокуратура в установлених законом випадках бере участь у цивільних та адміністративних справах. У цивільному судочинстві Болгарії прокурор може виконувати свої завдання в таких процесуальних формах: а) порушення процесу на захист цивільних прав; б) вступ у вже розпочате цивільне провадження у справі; в) оскарження рішень, ухвал або виконавчих дій; г) звернення з пропозицією про перегляд рішення в порядку нагляду.

Участь прокурора у цивільному судочинстві відповідно до чинного законодавства Франції обов'язкова при розгляді усіх справ з питань громадянства; справ із захисту інтересів неповнолітніх, коли виникає загроза їх здоров'ю, безпеці або освіті; справ із захисту прав та інтересів інвалідів; справ щодо захисту інтересів осіб із психічними вадами; справ щодо деяких питань у сфері комерційної діяльності (дотримання законності при реалізації майна фірми, яку визнано банкрутом); справ, у яких вирішуються питання державного значення.

Відповідно до ст. 3 Закону Республіки Польща від 20 червня 1985 року "Про прокуратуру" за прокурором закріплено повноваження пред'явлення позовів у карних та цивільних справах, а також подання клопотань і участь у судовому розгляді у цивільних справах, справах у сфері трудових відносин і соціального страхування, якщо того вимагає охорона правопорядку, громадських інтересів, власності або прав громадян.

Як зазначається у наукових публікаціях, запровадження зазначених вище змін є відтворенням позиції експертів Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія), висловленої ними у своїх висновках в 2013 та 2015 роках, де пропонується передати повноваження із захисту інтересів громадянина, які це право самостійно не можуть реалізувати, центрам безоплатної правової допомоги. Зокрема, К. А. Гузе, загалом підтримуючи мінімізацію ролі прокурора в цивільному судочинстві зі збереженням за ним функції представництва як інтересів держави, так і інтересів громадянина, наголошує на тому, що трансформація діяльності прокуратури в цивільному процесі має провадитися з урахуванням принципів, сформульованих експертами Консультативної ради європейських прокурорів у п. 34 висновку ССРЕ (2008) 3 від 21 жовтня 2008 р. щодо виконання прокуратурою функцій за межами сфери кримінального права.

Насправді, питання щодо повноважень та участі прокурора у цивільному судочинстві є досить дискусійним питанням, а тому знаходить своє відображення на сторінках наукових праць не одного автора. Так, наприклад, І. А. Приходько вважає, що участь прокурора у розгляді судами цивільних справ повинна бути мінімізована й розглядатися, скоріш, як виключення, яке обумовлене або необхідністю захисту публічного інтересу, або неможливістю

для особи самостійно звернутися до правосуддя за захистом своїх прав й отримати такий захист. Цей підхід віднайшов свій прояв, наприклад, ЦПК Грузії на підставі принципів диспозитивності й змагальності зовсім відмінив участь прокурора в цивільних справах.

Таку ж думку підтримує В. В. Комаров, який вважає, «що участь прокурора в цивільному судочинстві необхідно розглядати як виняток із загального правила, оскільки держава в особі своїх органів не повинна втручатися у приватне життя й взаємовідносини громадян, оскільки це суперечить сутності правової держави і, навпаки, може призвести до порушення вимог рівності та справедливого балансу, що зовсім не буде сприяти забезпечення доступності правосуддя».

Протилежну точку зору висловлює А. А. Власов, який зазначає, що участь прокурора не повинна обмежуватися, оскільки вона сприяє підвищенню доступності й ефективності правосуддя.

Отже, можна умовно виділити два підходи у вирішенні даної проблеми: 1) участь прокурора у розгляді судами цивільних справ повинна бути мінімізована; 2) участь прокурора у цивільному судочинстві не повинна обмежуватися.

Зауважимо, що у розвинених країнах Європи історично склалися могутні саморегулятори громадянського суспільства, функціонує стабільне законодавство, діють вікові традиції поваги до закону. Проте все-таки, незважаючи на це, для європейських держав продовжує залишатися актуальним здійснення прокуратурою повноважень поза межами кримінальної сфери. Україна робить лише перші кроки на шляху до євроінтеграції, проводяться реформи судової і правоохоронної систем, і на цьому етапі вкрай важливо забезпечити ефективну діяльність органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Досліджуючи це питання, деякі науковці розглядають процесуальний статус прокурора щодо реалізації функції представництва інтересів громадянина або держави в суді, порівнюючи його фактично до процесуального статусу сторони в процесі. Основними аргументами прихильників цієї думки є те, що прокурор, який заявив позов або вступив у справу, є перш за все суб'єктом доказування, який володіє такими самими процесуальними правами, що і суб'єкти спірних правовідносин, а також обов'язками щодо правильного визначення предмета спору та доказування своєї правової позиції. Доречно зауважити, що до таких висновків певною мірою підштовхує і законодавець, зазначаючи у ч. 4 ст. 23 Закону України "Про прокуратуру", що у разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу.

Отже, представництво прокурором інтересів громадянина в суді повинно мати місце лише тоді і саме тоді, коли особа не спроможна самостійно реалізувати право на судовий захист своїх прав, свобод і законних інтересів.

При цьому у Законі зазначено, що прокурор здійснює представництво в суді інтересів не тільки громадянина України, а й іноземця або особи без громадянства, але залишає поза увагою законність перебування їх на території України. З цього приводу слід звернути увагу на трактування ст. 1 Закону України "Про звернення громадян", у якій встановлено, що особи, які не є громадянами України і законно знаходяться на її території, мають таке саме право на подання звернення, як і громадяни України.

Прокурору для реагування в порядку представництва відповідно до Закону України від 14 жовтня 2014 року "Про прокуратуру" необхідно мати чотири підстави: по-перше, наявність факту порушення прав, свобод та законних інтересів громадянина або законних інтересів держави; по-друге, особа потребує захисту саме у випадках, визначених законом, законні представники або відповідні органи при цьому не здійснюють або неналежно здійснюють його, а захист інтересів держави не здійснює або неналежно здійснює відповідний орган державної влади чи суб'єкт владних повноважень або він відсутній; по-третє, те, що перед зверненням до суду прокурор зобов'язаний повідомити про це громадянина, законного представника або відповідний суб'єкт владних повноважень, які мають право оскаржити наявність підстав для представництва або надати згоду на це; по-четверте, підтвердження судом підстав для представництва.

Висновки. З огляду на вищезазначене можна зробити висновок, що правовий статус прокурора у цивільному процесі визначається відносинами функціонального процесуального представництва, в межах якого прокурор може представляти державу або особу за умови попереднього підтвердження судом наявності обґрунтованих підстав для участі прокурора у цивільному процесі. Реформування системи судочинства в Україні передбачає звуження повноважень прокуратури щодо участі у цивільному судочинстві та має на меті недопущення формування привілейованого процесуального статусу прокурора у цивільному процесі.

Отже, звуження правового статусу прокурора в цивільному процесі відповідає принципу диспозитивності у цивільному судочинстві та цілком відповідає європейським правовим традиціям захисту прав і свобод людини у країнах Європейського Союзу.

Джерела та література:

1. Луспеник Д. Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці / Д. Д. Луспеник. – Х.: Харків юрид., 2005. – С. 276-277. – (Серія «Судова практика»);
2. Стефанчук М. М. Напрями вдосконалення процесуального статусу прокурора як суб'єкта реалізації функції представництва інтересів громадянина або держави в суді / М. М. Стефанчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. – No 2. – С. 115-121.
3. Дунас Т. О. Прокурор у цивільному процесі іноземних держав / Т. О. Дунас // Вісник прокуратури. – 2003. – No 7. – С. 109-113.
4. Статус органів публічного обвинувачення: міжнародні стандарти, зарубіжне законодавство і пропозиції щодо реформування в Україні / за заг. ред. О. А. Банчука. – К.: Атіка, 2012. – 624 с.
5. Гузе К. А. Реалізація прокурором конституційної функції представництва в цивільному судочинстві: перспективи реформування / К. А. Гузе // Проблеми реформування прокуратури : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. м. Харків, 15 квіт. 2016 р.: у 2-х т. / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. – Харків, 2016. – Т. 1. – С. 41–44.
6. Приходько И. А. Допустимость правосудия в гражданском и арбитражном процессе. Основные проблемы // Российский судья. – 2001. – No 5. – С. 27.
7. Хоперия Н. А. Процессуальное законодательство Грузии // СНГ: форма гражданского процессуального права : материалы Междунар. конф. / под общ. ред. М. М. Богуславского и А. Трунка. — М.: Городец-издат, 2002. – С. 156.
8. Комаров В. Актуальные проблемы реформы гражданского и арбитражного процессуального законодательства Украины // СНГ: реформа гражданского процессуального права: материалы Междунар. конф. / под общ. ред. М. М. Богуславского и А. Трунка. — М.: Городец-издат, 2002. – С. 102.
9. Власов А. А. Участие прокурора в гражданском и арбитражном судопроизводстве как фактор, способствующий повышению эффективности правосудия / А. А. Власов. — М.: Юрид. фирма «Лиджист», 2001. – С. 182 -184.
10. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 року № 435-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
11. Заболоцкая И. В. Доказательная деятельность прокурора / И. В. Заболоцкая // Закон и право. – 2000. – No 1. – С. 29-30.
12. Безкровний Є. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави у суді в сучасних умовах / Є. Безкровний // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – No 2. – Ч. 1. – С. 28-36 [Електронний ресурс: <http://www.chasopysnapru.gov.ua/chasopys/ua/pdf/10-2016/01/bezkrovnyj.pdf>];
13. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 року № 1697-VII// Відомості Верховної Ради України. – 2015. – 1697-VII. [Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>];
14. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 року № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. [Електронний ресурс: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vp>];

15. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.

Liashuk A. Performance of the prosecutor's representation in civil process in the conditions of the European integration of Ukraine. *This paper discusses in detail the theoretical and practical issues related to the exercise by the prosecutor of the CPC of Ukraine with the powers to exercise representation in the civil process. Also the realization of these powers in the context of European integration is considered.*

Keywords: *prosecutor, representation, civil justice, Europe, powers, efficiency, citizens.*

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНІ ЕЛЕМЕНТИ ЕСТОПЕЛЮ ЯК ЗАСОБУ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

А. І. Мануїлова

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Т. С. Ківалова

Принцип естопель – це принцип, який містить правовий механізм судового захисту правила добросовісної поведінки, а також норму доказового права в судовому / арбітражному процесі, застосування якої означає втрату права на захист за допомогою позбавлення сторони права на заперечення. Естопель як правило означає втрату стороною права використовувати, оскаржувати або заперечувати факти внаслідок попередньої заяви про зворотне, якщо це може завдати шкоди протилежній стороні в судовому спорі. Застосування естопель неможливе без наявності в ньому усіх конституційних елементів.

Ключові слова: *принцип естопель, недобросовісне виконання міжнародних зобов'язань, зловживання правом, конституційні елементи.*

В міжнародному праві естопель як заборона стороні-учасниці договору прийняти позицію, яка є протилежною тій, яку вона явно або мовчазно прийняла і займає в даний час відносно договірних зобов'язань, предмета договору, форм і методів його виконання, інших обставин, запозичений з англійської права, де він означає категоричне заперечення такої поведінки сторони в процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано [1, с. 125].

Міжнародне право, перейнявши в себе estoppel by representation, встановлює жорсткі правила у відношенні констатації естопеля. Тільки при наявності чотирьох конституційних елементів естопеля суд визнає estoppel by representation. Якщо відсутній навіть один елемент, то, як показує практика, наприклад, в справі про континентальний шельф Північного моря 1969 року, суд робить висновок, що estoppel by representation відсутній [2, с. 90].

Що стосується умов, які ставляться до конституційних елементів, то перш за все – це існування ясної та недвозначної міжнародно-правової позиції по основним питанням, які виражаються на основі вільного та обдуманого волевиявлення юридично правоздатного суб'єкта права. У змісті цього конституційного елемента можна виділити три основних аспекти. Перш за все, це наявність первісної, ясної та недвозначної правової позиції. Ця позиція може бути результатом активної або пасивної юридично значимої поведінки суб'єкта права та повинна носити ясний та недвозначний характер. Друге, це те, що правова позиція повинна мати прямий зв'язок з існуючими в теперішній час, або тими, що були в минулому, фактами. Мається на увазі, що правова позиція в плані створення естопеля не може мати абстрактний характер, а повинна безпосередньо відноситися до існуючих в теперішньому часі або до тих, що були в минулому, фактів. Та третій елемент – в основі правової позиції повинно лежати вільне та навмисне волевиявлення суб'єкта.

Розглядаючи другу умову, необхідно зазначити, що вона полягає в необхідності доказування заявником того, що як наслідок зайнятої протилежною стороною міжнародно-

правової позиції він зробив певну дію або навпаки утримався від неї, самим добросовісним способом поклавшись на неї. Потенційним заявником може бути будь-який правоздатний суб'єкт права. Він сам може безпосередньо брати участь в правовідносинах, які привели до естопеля, або ж через процедуру делегування повноважень може бути представлений в даній ситуації своїм повноважним представником. В останньому випадку право виступати з естопелем в суді належить безпосередньо суб'єкту, якого представляють, оскільки саме до нього через його представника була звернена та створена правова позиція.

З точки зору своєї юридичної значимості створена правова ситуація повинна бути такою, щоб вона, по-перше, дійсно послужила спонукальним моментом для дії або бездіяльності заявника, а по друге – володіла певною матеріальністю. Отже, держава, яка заявляє в суді про наявність естопеля, повинна сказати, що поведінка відповідача є спонукальною причиною, яка послужила основою для дії або бездіяльності з її сторони. При цьому заявнику слід доказувати те, що поведінка відповідача була матеріально значимою.

Третя умова полягає в тому, що заявник повинен надати докази того, що в результаті вжитих ним дій або утримання від вчинення таких були завдані збитки його власної позиції. Третій конституційний елемент Estoppel by representation безпосередньо пов'язаний з другим конституційним елементом та прямо виходить з нього. Заявник, будучи зобов'язаний доказувати те, що створення на основі поведінки відповідача матеріально значимої позиції послужило для нього спонукальним мотивом для певного виду його діяльності або бездіяльності, покликаний надати докази виникнення прямого збитку від такого роду діяльності або бездіяльності. Обов'язок доказування, який покладається на заявника, полягає у тому, щоб надати суду переконливі докази існування прямого зв'язку між створеною на основі поведінки відповідача позицією, яка спонукає до дії або бездіяльності зі сторони заявника, та понесеним збитком.

Зміст четвертої умови включає в себе те, що заявник повинен підтвердити той факт, що суб'єктом подальшої міжнародно-правової позиції, яка зробила необхідну заяву до естопеля, є автор первісної позиції. При цьому, подальша міжнародно-правова позиція повинна відноситись до одних і тих самих фактів, що й первісна. Також, окрім цього, вона повинна заперечувати її, відмінити її або вносити зміни істотного порядку. Корінна зміна в позиції суб'єкта правовідносин, яка стосується різних фактичних обставин, не може слугувати для суду основою для визнання існування естопеля. Важливо відзначити таку обставину, коли говорять, що суд в цілях констатації естопеля повинен зробити висновок про корінну зміну на первинній та останній позиції суб'єкта права, то мова не йде про те, що необхідно, аби його позиція була повністю протилежною його первинній позиції. Достатньо того, щоб остання позиція суперечила первинній позиції, відміняла або змінювала її.

Це є основні вимоги, які висуває юридична наука до змісту конститутивних елементів естопеля. Вони практикуються здебільшого в англійському загальному праві [3, с. 152].

Отже, присутність всіх зазначених елементів є неодмінною умовою констатації естопеля. Коли в суд надходить заява про наявність естопеля, то він ретельно досліджує всі обставини справи, і тільки при наявності всіх чотирьох конститутивних елементів суд приходить до висновку про існування естопеля.

Джерела та література:

1. Грін О. О. Словник міжнародно-правових термінів. Ужгород: ПП Данило С. І., 2010. – С. 125.
2. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного суда ООН с 1948-1991 г. – 1993. – С. 90.
3. Каламкарян Р. А. Эстоппель в международном публичном праве. – 2001. – С. 152.

Manuilova A. On the issue of the estoppel constitutional elements as a procedure of procedural protection. *The principle of estoppel is a principle that contains the legal mechanism of judicial protection of the rules of good faith, as well as the norm of evidentiary law in a court / arbitration process, the application of which means the loss of the right to a defence by depriving a party of the right of objection. Estoppel generally means the loss by a party of the right*

to use, challenge or deny facts as a result of a prior statement to the contrary, if it could harm the opposing party to the dispute. The use of estoppels is impossible without all the constitutional elements in it.

Keywords: *principle of estoppel, unfair performance of international obligations, abuse of law, constitutional elements.*

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ У НАДЗВИЧАЙНО-ВРАЗЛИВОМУ СТАНІ

Т. П. Матюшкова

У тезах доповіді визначені неповнолітні особи, надзвичайно-вразливий стан яких обумовлює особливості тактики їх допиту. Розкрито особливості тактики допиту неповнолітніх у надзвичайно-вразливому стані за методикою «Зелена кімната».

Ключові слова: *особливості тактики допиту, неповнолітні у надзвичайно-вразливому стані, методика «Зелена кімната».*

Розробка та впровадження нетравматичних методів допиту є одним із актуальних завдань для вітчизняних науковців і практиків. Неповнолітні жертви злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, неповнолітні очевидці насильницьких злочинів, особи з особливостями фізичного чи(і) ментального розвитку є надзвичайно-вразливими особами, участь яких у кримінальному судочинстві потребує особливої уваги слідчих. Модель допиту зазначених осіб, на наш погляд, потребує вдосконалення, а процесуальні правила даної слідчої (розшукової) дії – змін. Необхідність ефективного впровадження таких спеціальних практик і механізмів, як методика «Зелена кімната», є не тільки пріоритетною засадою формування та здійснення дружнього до дитини правосуддя, що декларується міжнародними і національними стандартами [1, 2]. Це також є об'єктом особливої уваги вітчизняних правозахисників, які запровадили проект «Дружня до дитини система правосуддя» [3, 4], та напрямом зосередження зусиль освітян вищих закладів освіти зі специфічними умовами навчання [5, 6].

Аналіз науково-методичної літератури, огляд успішної європейської практики проведення допитів дітей за методикою «Зелена кімната» дозволяє визначити такі особливості тактики проведення допиту неповнолітніх у надзвичайно-вразливому стані:

1) обов'язкове використання комплексу демонстраційних ляльок, що виготовлені з м'яких матеріалів, мають відповідні анатомічні особливості приналежності до чоловічої чи жіночої статі і вигляд дітей, дорослих чи осіб похилого віку;

2) місце проведення допиту – спеціально-обладнане приміщення, що складається із двох ізольованих кімнат, одна з яких є «зеленою кімнатою», в умовах якої слідчий допитує певну особу, а інша являє собою службовий кабінет для забезпечення участі у допиті передбачених законом осіб.

«Зелена кімната» має бути обладнана як житлове приміщення із стінами і м'якими меблями пастельного кольору, наповнена інтерактивними іграми та іграшками, книжками для різного віку й особливостей розвитку, засобами для малювання тощо. Також у «зеленій кімнаті» мають бути наявний комплект демонстраційних ляльок, обладнане місце для їх зберігання, та встановлені 3-4 купольні відеокамери із можливістю запису звуку. Стіни та вхідні двері мають бути достатньою мірою звукоізольовані, щоб сторонні звуки ззовні не заважали встановленню слідчим психологічного контакту із допитуваною особою та її допиту, так само як і сам процес допиту не міг бути почутим ззовні «зеленої кімнати». В цілому обстановка «зеленої кімнати» має створювати затишну атмосферу, сприятливу для допиту осіб у надзвичайно-вразливому стані, задля мінімізації у дитини почуття небезпеки, забезпечення можливості сконцентруватись на свідченнях, а також для зменшення рівня

повторної її травматизації. Слідчому слід використовувати бездротову монофонічну гарнітуру для зв'язку з іншими учасниками слідчої (розшукової) дії, що під час допиту перебувають у службовому кабінеті.

Службовий кабінет має бути обладнаний комп'ютерною та іншою технікою для забезпечення аудіо- і відеозапису допиту, дистанційної комунікації слідчого з його учасниками за допомогою мікрофону, аудіо- і відеоспостереження учасниками за ходом допиту через встановлені у кабінеті колонки і монітори. У службовому кабінеті має бути достатньо місця для розміщення широкого кола осіб – спеціаліста, що забезпечує відео та аудіо фіксацію допиту, психолога, педагога, інших фахівців у разі необхідності (наприклад, лікаря), а також законного представника допитуваної особи, захисника, слідчого судді (при проведенні допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні в порядку ст. 225 КПК України), ін.

3) умови проведення допиту. До таких умов, зокрема, відносяться форма гри, бесіди й допит, дружній до дитини. Зазначене обумовлене місцем проведення допиту, розташуванням учасників допиту в одному приміщенні – «зеленій кімнаті», а присутніх у іншому – службовому кабінеті. Специфічні умови проведення допиту зазначеної категорії осіб також досягаються застосуванням слідчим тактико-психологічних прийомів, відповідних віку, процесуальному статусу, стану здоров'я, психологічним особливостям допитуваного, виду вчиненого злочину тощо.

4) процедура допиту. На початку спілкування слідчому доцільно встановити психологічних контакт із неповнолітнім допитуваним, коротко і зрозуміло роз'яснити дитині суть і порядок проведення допиту. Виконуючи вимоги ч. 3 ст. 226 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та роз'яснюючи особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, обов'язок про необхідність давання правдивих показань, доцільно встановити чи розуміє допитувана особа, що таке правда/неправда. З цією метою слідчий має, в першу чергу, попередити дитину про таку перевірку. Після чого – поставити питання з метою з'ясування чи розуміє дитина зміст правди і чи відділяє правду від неправди. Наприклад, вказавши на м'які меблі чи інший елемент обстановки кімнати, спитати, чи правда те, що вони тут знаходяться. Тільки після отримання відповіді, що свідчить про розуміння допитуваною змісту правда/неправда, слід поставити відкрите питання про обставини події. За перших труднощів у їх викладенні, слідчому доцільно запропонувати дитині обрати відповідні демонстраційні ляльки, використання яких допоможе не тільки встановити механізм злочину, але й те, наскільки дитина розуміє призначення та як називає окремі частини тіла, зокрема ті, на які були спрямовані злочинні дії, а також ті, використовуючи які вони були вчинені.

5) рівень фахової підготовки слідчого для допиту особи у надзвичайно вразливому стані. Зокрема, слідчий має бути добре обізнаним про вікові та психологічні особливості неповнолітніх, у тому числі тих, які мають ментальні та фізичні особливості розвитку. Також слідчий має володіти знаннями та вміннями розпізнавання емоційного стану допитуваних, високим рівнем комунікативних знань і вмінь, бути здатним проявляти емпатію, а також бути терплячим, тактовним, пристосувати власний темп розмови до можливостей і ступеню розвитку дитини, проявляти винахідливість та креативність у контакті з нею тощо.

6) час проведення допиту. Мова йде, в першу чергу, про необхідність невідкладного проведення допиту дитини у вразливому стані, адже з часом вона може забути окремі обставини злочину, піддатися навіюванню з боку оточуючих її дорослих людей, дофантазувати окремі деталі події тощо. Але це обмежує можливості слідчого щодо ретельної підготовки до допиту та вивчення особистості дитини. Також слід правильно розраховувати терміни проведення допиту неповнолітніх, визначені у ч. 2 ст. 226 КПК України. У ситуації, коли встановлення психологічного контакту з дитиною, що знаходиться у надзвичайно вразливому стані, зайняло тривалий час, це може негативним чином вплинути на повноту отриманих показань. В решті решт, проведення допиту неповнолітніх слід планувати виключно на першу половину дня.

Резюмуючи вищевикладене слід відзначити доцільність подальших досліджень тактичних особливостей допиту неповнолітніх у надзвичайно-вразливому стані. Адже

ефективне впровадження методики допиту «Зелена кімната» вимагає внесення відповідних змін до КПК України, спрямованих на: 1) забезпечення якомога меншої кількості опитувань чи допитів дитини; 2) прийняття відеозапису свідчень дитини як доказу у справі, щоб унеможливити її подальшу травматизацію; 3) врегулювання місця розташування осіб, які мають бути присутні під час допиту неповнолітнього, ін.

Джерела та література:

1. Закон України № 4988-VI від 20.06.2012 р. «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4988-17#n2> (дата звернення 09.12.2019).

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року».

3. Гуманізація допитів: чому потрібно перестати калічити дітей // URL: <https://dejure.foundation/news/gumanizacia-dopytiv-chomu-potribno-perestaty-kalichyty-ditey> (дата звернення 09.12.2019).

4. Фундація DEJURE запускає новий проект напрямку «Правосуддя, дружнє до дитини» // URL: <https://dejure.foundation/news/fundacia-dejure-zapuskae-novy-proekt-napriamku-pravosuddia-dlia-ditey> (дата звернення 09.12.2019).

5. Курсантів університету та патрульних поліцейських навчали проводити допити за англійською моделлю «PEACE» // URL: <http://univd.edu.ua/uk/news/4891> (дата звернення 10.12.2019).

6. Впровадження передових практик в освітній процес // URL: <http://univd.edu.ua/uk/news/5959> (дата звернення 10.12.2019).

Matiushkova T. Tactical peculiarities of interviewing of the minors in extremely vulnerable state. *The types of minors, extremely vulnerable state of which determines the peculiarities of their interview, are indicated in the abstract. Tactical peculiarities of interviewing of an extra-vulnerable minor by the Green Room's technique have been described.*

Keywords: *tactical peculiarities of interviewing, minors in extremely vulnerable state, Green Room's technique.*

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДЕРЖАВНІЙ ЗРАДІ

Ю. Ю. Микитюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

Тези доповіді висвітлюють особливості розвитку кримінально-правових норм, що регламентували відповідальність за державну зраду в Україні на різних етапах її становлення.

Ключові слова: *державна зрада, генезис, кримінально-правова протидія, перехід на бік ворога.*

Дослідження генезису кримінально-правової протидії державній зраді, варто розпочати з часів становлення та розвитку Давньоруської держави. Найвизначнішою пам'яткою давньоруського права є Руська, об'єктами злочину за якою визнавалися життя, здоров'я, честь та власність [1, с. 27-29]. При цьому, основи державності об'єктом злочину не виступали, як і не існувало таких понять, як «злочин проти держави» або ж «державна зрада».

Після занепаду Галицько-Волинського князівства (кінець XIV ст.), на українських землях, що входили до складу Литовської держави основними чинними джерелами права залишались звичаєве давньоруське право та Руська правда. Однак, вже у 1468 році був

ухвалений Судебник Великого князя Казимира IV, в якому й було сформовано поняття злочину, подібного за змістом до державної зради в сучасному її розумінні.

Ст. 2 Литовського Статуту 152 року зазначала, що якщо будь-хто втече з рідної землі на територію ворогуючої землі, то ця особа позбавлялася честі, а все її майно переходило у власність великого князя [2, с. 447]. У подальших редакціях Статуту ознаки такого злочину, як державна зрада були уточнені та розширені. Варто зазначити, що у Розділі I Статуту Великого Князівства литовського 1566 р. встановлювалась відповідальність зрадника за завдання шкоди «господарю и Речи Посполитое». Окрім цього, в арт. 6 Розділу I Статуту 1566 р. встановлювалась відповідальність за втечу до ворожої землі, а в арт. 3, де описувалися злочини проти престолу («маєстату»), передбачалася смертна кара за листування з ворогом, а також повідомлення йому відомостей, що могли б завдати шкоди державі [3, с. 449].

Що ж стосується пам'яток російського права, то насамперед варто згадати «Судебники» 1497 та 1550 років, однією з цілей прийняття яких була протидія «проявам сепаратизму феодалної знаті», що ототожнюється з посяганням на державний суверенітет. Судебник царя Івана IV 1550 року був доповнений такими діяннями як здача міста ворогу та шпигунство або розголошення таємних відомостей [4].

Соборне Уложення Московської держави 1649 року. Глава II Уложення передбачало ряд положень про державну зраду. Зокрема, ст. 3 вказаної глави містила норму про відповідальність за здачу міста ворогу, а ст. 4 – за умисний підпал міста з метою здачі його ворогу. При цьому, досить детально в Соборному Уложенні 1649 року був описаний склад державної зради (ст. 2, 3 та 4). Законодавець передбачив й особливий період у змісті статті, виключно у якій діяння суб'єкта кваліфікувались як державна зрада. Таким періодом вважався воєнний стан, тобто перебування країни у стані війни або збройного конфлікту [5, с. 70].

У розвиток норм Соборного Уложення 25 квітня 1715 року був підписаний Артикул воїнський. Глава 16 збірки передбачала відповідальність за обмін інформацією з ворогом.

Найбільший вплив на становлення кримінального законодавства в системі українського права мав нормативний акт «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. Різні форми державної зради описувались в Артикулі «О преступлениях против маестата государева». Зокрема, кримінально-караним вважалася передача ворогові відомостей шляхом листування або посылним з метою сприяння неприятелів та завдання шкоди Государеві або інтересам держави [6, с. 47].

В 1845 році Державною думою Російської імперії прийнято новий законодавчий акт «Уложення про покарання кримінальні та виправні». Виключно державній зраді присвячено ст. 275 вказаного Уложення та вперше використано сам термін «державна зрада», що до цього був взагалі відсутній. Разом із тим, характерною особливістю даного правового документу являлась відсутність спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, на відміну від попередніх нормативно-правових актів.

В 1903 році прийнято збірник кримінальних законів «Кримінальне уложення», розробники якого залишили основні положення попереднього закону щодо кримінальної відповідальності за вчинення державної зради. Особливістю Кримінального уложення стало введення до законодавства переліку дій, які кваліфікувались як державна зрада. Разом із тим, законодавцем Кримінального Уложення проведено диференціацію державної зради на дві категорії: тяжку та звичайну. У період УНР, окрім Кримінального уложення 1903 року, також діяла постанова Тимчасового уряду «Про вжиття заходів проти осіб, що загрожують обороні держави, її внутрішній безпеці та завоюванням революції 1917 року» від 2 серпня 1917 року. Відповідно до постанови, військовий міністр за погодженням з міністром внутрішніх справ у позасудовому порядку міг відправити до в'язниці осіб, діяльність яких, на його думку, підпадала під дію вищезгаданого документа, а в особливих випадках навіть депортувати за межі УНР [7, с. 289].

Що ж стосується радянського кримінального законодавства, то деякий час після революції тимчасові закони відображали перші спроби нової влади придушити політичного противника, тому контрреволюційним вважалось будь-яке злочинне діяння. Таке відношення влади отримало відображення у постанові РНК «Про червоний терор» від 5 вересня 1918 року. Однак, вже у 1922 році було прийнято КК УРСР, що дещо упорядкувало кримінальне

законодавство. Так, відповідальність за злочини проти державного ладу були включені до Глави 1 Особливої частини КК УРСР. Злочини проти держави поділились на контрреволюційні злочини та злочини проти порядку управління. Сучасного поняття «державна зрада» КК УРСР 1922 року не містив [8, с. 145]. Прийнятий в 1927 році КК УРСР, що практично не відрізнявся від свого попередника, містив доповнення у вигляді ст. 54-1 «а», відповідно до якого встановлювалась відповідальність за зраду батьківщини [7, с. 293].

Важливим для кримінально-правової протидії державній зраді стало прийняття у 1960 році КК УРСР, стаття 56 якого мала назву «Зрада Батьківщини» та визначала відповідальність за вчинення таких дій: перехід на бік ворога, шпигунство, видача державної або військової таємниці іноземній державі, втеча за кордон або відмова повернутися з-за кордону в СРСР, надання іноземній державі допомоги в проведенні ворожої діяльності проти СРСР, а так само змова з метою захоплення влади. У прийнятому 5 квітня 2001 року Кримінальному Кодексі України, законодавцем відповідальність за державну зраду віднесено до статті 111 Розділу 1 Особливої частини, що підтверджує пріоритетність кримінально-правової охорони національної безпеки України.

Таким чином, практично на всіх етапах розвитку української держави відбувалась еволюція кримінально-правових норм в частині протидії державній зраді. При цьому, впровадження нових правових норм, що встановлювали порядок протидії даному злочину, прямо залежало від військово-політичної ситуації в країні та її зовнішньо-політичних відносин. Отже, проведене дослідження підтвердило той факт, що загрозливі для держави процеси і явища на всіх етапах її історичного розвитку, обумовлювали появу відповідних кримінально-правових норм, а зміст яких визначався, насамперед, потребами захисту державного суверенітету.

Джерела та література:

1. Максимейко Н. А. Опыт критического исследования Русской Правды: Выпуск 1. Краткая редакция / Н. А. Максимейко. – Харьков: Типографія и Лито- графія М. Зильбербергъ и С-вья. Донець-Захаржевская ул., д. № 6, 1914. – 217 с. // Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe.
2. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. – Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. – Кн.1 / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса: Юридична література, 2004. – 672 с. 8.
3. Рогов В. А. История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве XV-XVII вв / В. А. Рогов. – М., 1995. – С. 90.
4. Российское законодательство X-XX веков: в 9 т. – М.: Юрид. лит., 1985. – Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. – 1985. – С. 71, 150.
5. Законодательство Петра I / Клеандрова В. М., Колобов Б. В., Кутына Г. А.; отв. ред. Преображенский А. А., Новицкая Т. Е. – М.: Юридическая литература, 1997. – 730 с.
6. Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. / [під редакцією Ю. С. Шемшученка]. – Наукове видання. – К.: Книга, 1997. – С. 7.
7. Ільницька С. Історія становлення законодавства про кримінально-правову охорону конституційного ладу України / С. Ільницька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Випуск 58. – С. 289-295.
8. Советское уголовное право. Особенная часть / [под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера]. – М. : Издательство Московского университета, 1971. – 464 с.

Mykytyuk Y. Historical development of the criminal law system of Ukraine on counteracting state treason. *Theses of the report highlight the peculiarities of the development of the criminal law rules governing the responsibility for high treason in Ukraine at different stages of its formation.*

Keywords: *high treason, genesis, criminal and legal opposition, moving to the side of the enemy.*

ПРИЧИНИ ПРАВОПОРУШЕНЬ. СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ**М. І. Полухович***Науковий керівник: к.ю.н. М. Ю. Щирба*

Дану статтю присвячено дослідженню причин скоєння особами правопорушень, а також дослідженню соціологічних теорій причин злочинності. Надано, з нашої точки зору, одне з найбільш прийнятних визначень поняття «причини правопорушень».

Ключові слова: правопорушення, теорія, злочинність, кримінологія.

Правопорушення є одним із способів нехтування чинним законодавством та явищем вкрай небажаним для суспільства. Тому постає питання вирішення даної проблеми, а точніше, ліквідації такого явища, як правопорушення. Для успішної боротьби з правопорушеннями необхідно дослідити причини та соціальну природу їх виникнення.

Вчені юристи та філософи досить давно замислювались над причинами правопорушень та способами їх усунення, однак дана проблема є актуальною і дотепер [2]. Проте, говорячи про правопорушення доцільно насамперед визначити що означає це поняття. Багато вчених дають власне визначення категорії «правопорушення», але найдоцільнішим на нашу думку є визначення Ю. А. Ведернікова, який зазначає, що правопорушення – це соціально-небезпечне або шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта (фізичної чи юридичної особи), яке передбачене чинним законодавством і за яке встановлена юридична відповідальність [1].

Будь-які правопорушення є закономірним наслідком розвитку суспільства. Причини правопорушень - це перш за все соціальні явища різного рівня, що призводять до їх вчинення на масовому, груповому та індивідуальному рівнях у будь-якій відносно самостійній сфері суспільства. Такі причини правопорушень досліджує наука кримінологія, яка вказує, що причини створюють можливість визначеного наслідку, для появи якого необхідні допоміжні умови, що не породжують даний наслідок, але створюють відповідні обставини для реалізації дії причини. Всі причини можна класифікувати за різними критеріями, зокрема:

За рівнем прояву: на індивідуальному рівні вивчаються причини правопорушень конкретної людини; на рівні соціальних груп; на загальносуспільному рівні.

За своїм змістом, що визначається основними сферами життя суспільства: економічні; соціальні; політичні; ідеологічні; юридичні.

За значимістю в обумовлюванні, детермінації правопорушень: основні - соціальні явища, яким належить визначальна, вирішальна роль у цьому процесі; неосновні - явища, які лише полегшують вчинення правопорушень, здійснюють такий вплив на фоні головних факторів.

За онтологічним статусом стосовно свідомості конкретної особи: об'єктивні - явища, що не залежать від неї; суб'єктивні - явища, які входять до складу індивідуальної свідомості конкретного суб'єкта, безпосередньо визначаються нею.

Варто зазначити, що вивченням причин злочинності займалися ще з часів Арістотеля і Платона, але поглиблення це питання зазнало в XIX-XX століттях, це було обумовлено збільшенням злочинності, збільшенням кількості населення, розвитком капіталізму, тощо. Кримінологія нараховує декілька десятків найбільш розповсюджених теорій причин злочинності. Дані теорії поділяють на дві основні групи: соціологічні та біосоціологічні [3].

Досліджуючи соціологічні теорії варто зазначити, що вони є характерними для американської та англійської кримінології. Найбільш поширеною соціологічною теорією причин злочинності є теорія науково-технічної революції, вона визначає такі серйозні соціальні зміни, як індустріалізацію, урбанізацію, автомобілізацію, міграцію, які порушують традиційні форми сімейних зв'язків, релігії, культури, внаслідок чого відбуваються відчуження і знеособлення людини, придушення її індивідуальності.

Також існує теорія Е. Сатерленда про диференціальні асоціації, суть якої полягає в тому, що злочинцями не народжуються, а стають в процесі багатограних контактів особи в мікрогрупах: в сім'ї, на вулиці, в профспілках і тому подібне. Але ця теорія не пояснює походження злочинності, вона вважає що злочинність вічно притаманна людському суспільству.

Теорія соціальної дезорганізації пояснює причину злочинності в соціальній нерівності різних верств населення. Так, на думку американського кримінолога Т. Є. Шура, суспільство є злочинним, оскільки воно має нерівноправне суспільне становище, що залежить від рівня багатства та бідності.

Теорія багатофакторності пояснює причини злочинності від впливу на людину різних факторів (фізичні, кліматичні, територіальні, психічні, антропологічні, соціальні).

Класова теорія чимось подібна до теорії соціальної дезорганізації, її суть зводиться до того, що основною причиною злочинності є класова приналежність і майнова нерівність.

На нашу думку всі теорії мають право на існування і в кожній окремій ситуації різні фактори впливу можуть послуговувати причиною злочинності. Неможливо дослідити та вивчити абсолютно всі причини злочинності, адже деякі з них стосуються безпосередньо конкретної особи злочинця, в таких випадках потрібен індивідуальний підхід до кожного. Саме тому проблема боротьби з правопорушеннями і злочинністю загалом є актуальною і сьогодні. Однак вищенаведене не означає, що боротьба з правопорушеннями в сучасних умовах є нереальною, оскільки глобальне завдання цієї боротьби полягає у зміні всіх сторін суспільного життя, в тому числі, і тих, які породжують правопорушення. В даному процесі мають брати участь не лише органи, метою яких є боротьба зі злочинністю та її попередження, а й всі народи та держави в цілому.

Джерела та література:

1. Ведерніков Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави і права: Навч. посібник. – 4-е вид., доп. і переробл. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
2. Лазарев В. В. Теория государства и права: учебник для академического бакалавриата / В. В. Лазарев, С. В. Липень. – 5-е изд., испр. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2015. – 521 с.
3. Теорія права: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.

Polukhovych M. Causes of offenses. Sociological theories of the causes of crime.

This article is devoted to the study of the causes of crimes committed by persons, as well as the study of sociological theories of the causes of crime. In our view, one of the most appropriate definitions of the concept of "cause of offenses" is provided.

Keywords: *offense, theory, criminality, criminology.*

ЕТНІЧНИЙ ПРОФАЙЛІНГ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Н. Р. Попович

Науковий керівник: к.ю.н. М. Ю. Щирба

У статті розкривається поняття профайлінгу в загальному розумінні та в професійній діяльності правоохоронних органів. Наведено приклади та розкрито зміст етнічного профайлінгу. Здійснено аналіз дій, які можуть розцінюватись як етнічний профайлінг.

Ключові слова: *профайлінг, поліцейський профайлінг, етнічний профайлінг, закон.*

Сьогодні перед правоохоронними структурами головним завданням стоїть попередження та вчасне виявлення злочинної діяльності, одним із інструментів досягнення

визначених завдань є профайлінг. Проте, в діяльності правоохоронних органів інколи прослідковується зловживання профайлінгом, зокрема, расовим.

Перш, за все варто визначити, що розуміється під поняттям «профайлінг». У широкому розумінні профайлінг - це сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найбільш інформативних приватних ознак, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки [9, с. 632]. Як зазначає О. М. Подольчак, у сучасному розумінні профайлінг - використання комплексних кримінологічних знань щодо характеристик конкретного суб'єкта: інформації про найбільш поширені злочини у сфері (на об'єкті) охорони; знання «типових» рис особи, що може вчинити протиправне діяння, мотивів злочину, соціально-демографічних характеристик злочинця, тобто його можливого віку, професійних навичок, місця роботи, статті, соціальних зв'язків. Беруться до уваги також уподобання, цінності та моральні характеристики особи, біометричні дані, зовнішні ознаки прихованої зброї [7, с. 148].

Правоохоронні органи зарубіжних країн використовують технологію профайлінгу у двох аспектах: під час пошуку та затримання злочинців, які вчиняють будь-які злочини насильницького характеру, а також для попередження вчинення злочинів. У контексті попередження протиправних дій профайлінг застосовують для гарантування безпеки під час авіаперельотів (митного контролю, перевірки документів тощо) [1, с. 166]. Як бачимо, саме профайлінг допомагає виявити правопорушників і попередити вчинення злочинів.

На практиці правоохоронних органів досить поширеною проблемою, є зловживання етнічним профайлінгом. Під етнічним профайлінгом в науковій літературі пропонується розуміти: будь-яку акцію, ініційовану поліцією, яка ґрунтується передусім на ознаках раси, етнічності, чи то національного походження, а не на поведінці особи, чи інформації, котрі дозволять поліції ідентифікувати особу як таку, що втягнута у кримінальну діяльність; расово-независницькі дії, які мають місце тоді, коли правосуддя під тиском обставин за расою чи етнічністю неадекватно визначає, з ким і яким чином слід поводитися у надзвичайних ситуаціях; використання расового чинника як пріоритетного у рішенні про те, зупиняти чи не зупиняти, затримувати чи не затримувати особу [3, с. 30].

Тобто можна дійти висновку, сутністю етновібіркового підходу є ідея про обумовленість причетності особи до протиправних дій не об'єктивними поведінковими критеріями, а етнічним походженням та пов'язаними із цим ознаками.

Варто зазначити, що етнічний профайлінг, як різновид дискримінації заборонений як на міжнародному та національному рівні. Зокрема, ст.5 Конвенції ООН проти расової дискримінації забороняє расову дискримінацію стосовно свободи переміщення, а також вимагає однакового ставлення до усіх з боку правоохоронних органів [5], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права забороняє расову дискримінацію стосовно права на свободу і безпеку особистості (ст. 26). Крім того, заборонено свавільні затримання вказуючи, що затримання, будь-яке обмеження свободи особи маж бути обґрунтованим і відповідати передбаченій законом процедурі [6].

Що ж стосується національного законодавства, то Конституція України у ст. 24 прямо передбачає заборону привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [4]. Аналогічна норма передбачена у п. 5 ст. 7 ЗУ «Про Національну поліцію України» [8].

Дручек О. В. виділяє наступні дії працівників правоохоронних органів, які підпадають під визначення етнічного профайлінгу: проведення перевірок осіб виключно на основі зовнішніх характеристик особи, без індивідуального профілю порушника; орієнтування на пошук певної особи, підозрюваної в скоєнні правопорушення, на певній території та в обмежений часовий проміжок, на основі єдиного ідентифікатора – зовнішньої ознаки етнічного чи расового походження; створення і використання в якості основної підстави для затримання осіб баз даних за етнічною/расовою ознакою. Стосовно підрозділів патрульної поліції, етнічним профайлінгом, а отже забороненими діями є, зокрема, такі: а) безпідставна перевірка документів осіб на вулиці; б) безпідставна перевірка наявності посвідки на проживання/візи в осіб, що не є резидентами/громадянами; в) масова перевірка документів

та/чи дактилоскопіювання осіб у місцях компактного перебування/проживання меншин [2, с. 134].

Як бачимо, практика використання профайлінгу є досить поширеною. Ми схилиємось до того, що даний інструмент повинен використовуватись лише в цілях запобігання протиправних дій і виявлення потенційно небезпечних осіб. Тому, з метою запобігання в діяльності представників правоохоронних структур етнічного профайлінгу ми вважаємо за потрібне включити вивчення даної тематики в програму підготовки поліцейських, аби кожен з них чітко розумів поняття етнічного профайлінгу і уникав заборонених дій, що становлять його зміст.

Джерела та література:

1. Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій / М. В. Дідковська-Бідюк // Юридична психологія. – 2017. – № 2. – С. 165-175. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2017_2_17
2. Дручек О.В. профайлінг як метод забезпечення державної безпеки і громадського порядку: проблеми застосування. Науковий вісник публічного і приватного права. – 2018. – Випуск 1. Том 2. – С. 132-136.
3. Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – Київ. – 2012. – С. 30.
4. Конституція України [Електронний ресурс]: ред. від 21 лютого 2019 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 21.12.1965 р. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 16.12.1996 р. – Режим доступу: URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
7. Подольчак О. М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. Право і суспільство. – 2017. – № 4. – Частина 2. – Ст. 148.
8. Про Національну поліцію [Електронний ресурс]: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/580-19>.
9. Проблематика етнічного профайлінгу в діяльності поліції. Аналіз сучасної західної літератури: наук.-пр. вид./ за заг. ред. Дж. Перліна, наук.ред.: О. А. Мартиненко та Ю. Л. Белоусов. Львів: Астролябія. – 2011. – 632 с.

Popovych N. An ethnic profiling in the activities of law enforcement authorities.

The article deals with the concept of profiling in general and in the professional activity of law enforcement agencies. The examples are given and the contest of ethnic profiling as illegal has been come out. The analysis of actions which can be considered as ethnic profiling is carried out.

Keywords: *profiling, police profiling, ethnic profiling, law.*

ПОНЯТТЯ ЦІННОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОНФІДЕНЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ

Н. Р. Райниш

Науковий керівник: к.ю.н. М. Ю. Цирба

Проаналізовано сутність інформації як однієї з найважливіших категорій системи суспільних відносин, що зумовлює численність дефініцій інформації. Саме через складність і неоднозначність цього поняття, уявлення про яке має тенденцію постійно змінюватися у процесі безкінечного науково-технічного прогресу, існують численні підходи до визначення терміну «інформація» у залежності, наприклад, від рівня розуміння – побутового чи професійного, або від галузі знання. З точки зору права, інформація – це знакові комбінації у

формі відомостей та/або даних, що є об'єктами публічного або приватного інтересу. Проаналізовано особливий вид інформації, конфіденційна інформація, відносини, пов'язані з правовим режимом якої, регулюються законом.

Ключові слова: інформація; цінна інформація; конфіденційний документ; інформація з обмеженим доступом.

«Інформація» є однією із найважливіших категорій системи суспільних відносин, що зумовлює численність дефініцій інформації. Саме через складність і неоднозначність цього поняття, уявлення про яке має тенденцію постійно змінюватися у процесі безкінечного науково-технічного прогресу, існують численні підходи до визначення терміну «інформація» у залежності, наприклад, від рівня розуміння – побутового чи професійного, або від галузі знання. Загальновизнана дефініція інформації відсутня у сучасній філософсько-методологічній думці, теоретичних та прикладних науках. Із правової точки зору, незважаючи на відсутність однозначного трактування змісту досліджуваної категорії, на розуміння її понятійної сутності залежно від контексту вживання і панування ідей її «невизначеності», поняття «інформація» повинно мати формалізовану, аксіоматичну форму, бути нормативно закріпленим, оскільки відсутність чіткого, регламентованого поняття може призвести до юридичних колізій під час його застосування. Законодавець визначає інформацію через такі поняття, як «відомості» та «дані», які не є тотожними за своєю суттю, але часто використовуються як синоніми.

Термін "інформація" (лат. informatio означає "пояснення", "викладення", "повідомлення") спочатку використовувався лише до засобів зв'язку, а потім у більш широкому розумінні. Інформація - це сукупність відомостей про матеріальний і духовний світ, про закономірності й тенденції його розвитку, які можна відтворювати шляхом передачі усним, письмовим або електронним способом. Якщо ми говоримо про інформацію як про юридичний термін, то формою його вираження буде законодавча норма, що закріплює термін «інформація» [1].

Закон України "Про інформацію" визначає інформацію як "документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі" [3].

По-перше, акцентується увага на тому, що обов'язковою умовою для даних та відомостей є можливість їх закріплення на матеріальних носіях (на будь-якому матеріальному об'єкті чи середовищі, що може протягом певного терміну зберігатися, тобто нести у своїй структурі занесену у/на нього інформацію, наприклад, камені, дерева, папері, метали, пластику, магнітних матеріалах, напівпровідниках тощо або відображення даних в електронній формі, тобто фіксація на електронному носії з використанням засобів обчислювальної техніки і можливість передачі за допомогою електров'язку. Але якщо проаналізувати поняття «дані», стане зрозумілим, що дані передбачають їх автоматичну обробку електронно-обчислювальними пристроями, а тому є очевидною їх якість бути відображеними в електронній вигляді.

По-друге, враховуючи, що термін закріплює під інформацією лише «відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді», може ускладнитися його правозастосування у цивільно-правових відносинах, де інформація є нематеріальним благом (глава 15 Цивільного кодексу України) і не зводиться до матеріального (фізичного) об'єкту, на якому вона зафіксована, або до відображення її в електронному вигляді. Наприклад, при реалізації права на захист честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Матеріальний носій необхідний для збереження або передачі інформації, а також інформація передається коливаннями поля, наприклад, електромагнітним [4].

Оскільки інформацію можна продати, купити, імпортувати, фальсифікувати, вкрати та ін., то з цього випливає, що вона повинна якимось чином оцінюватися. Далі, інформація, якою обмінюється людина через певні пристрої з іншою людиною чи пристроєм, може бути важливою і, отже, є предметом захисту. Однак захисту підлягає не будь-яка інформація, а тільки та, котра має ціну, тобто цінна інформація. Цінною ж стає та інформація, володіння якою дасть змогу її дійсному чи потенційному власнику одержати який-небудь вигравш:

моральний, матеріальний, політичний тощо. Оскільки в суспільстві завжди існують люди, які бажають мати якісь переваги над іншими, то у них може виникнути бажання незаконним шляхом одержати цінну інформацію, а в її власника виникає необхідність її захищати. Цінність інформації є критерієм при прийнятті будь-якого рішення про її захист. Хоча було багато різних спроб формалізувати процес оцінки інформації з використанням методів теорії інформації та аналізу рішень, цей процес залишається дуже суб'єктивним. Для оцінки потрібен розподіл інформації на категорії не тільки відповідно до її цінності, а й за важливістю.

Законом України «Про інформацію» передбачено такий вид інформації як «інформація з обмеженим доступом». До даної інформації відносять «конфіденційну», «таємну» та «службову інформацію» [3]. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом. Відносини, пов'язані з правовим режимом конфіденційної інформації, регулюються законом.

До інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості:

- 1) про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
 - 2) про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей;
 - 3) про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
 - 4) про факти порушення прав і свобод людини, включаючи інформацію, що міститься в архівних документах колишніх радянських органів державної безпеки, пов'язаних з політичними репресіями, Голодомором 1932-1933 років в Україні та іншими злочинами, вчиненими представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.
 - 5) про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;
- 5-1) щодо діяльності державних та комунальних підприємств, господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі або територіальній громаді, а також господарських товариств, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать господарському товариству, частка держави або територіальної громади в якому становить 100 відсотків, що підлягають обов'язковому оприлюдненню відповідно до закону;
- 6) інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Залежно від того, який вид інформації містить документ, розрізняють різні види документів, зокрема існують конфіденційні документи. Під конфіденційним (закритим, що захищається) документом розуміється необхідним чином оформлений носій документованої інформації, що містить відомості обмеженого доступу або використання, які становлять інтелектуальну власність юридичної або фізичної особи. Конфіденційні документи не слід ототожнювати з секретними або ставити на них гриф секретності, так як конфіденційні і секретні документи відображають різні види таємниці [5].

Конфіденційні документи включають в себе:

- у державних структурах: службову інформацію обмеженого поширення, іменовану в чиновницькому побуті інформацією для службового користування, тобто інформацією, що віднесена до службової таємниці, а також документи, що мають робочий характер і не підлягають публікації у відкритій пресі (проекти документів, супутні матеріали тощо);
- у підприємницьких структурах: відомості, які їх власник відповідно до законодавства має право віднести до комерційної (підприємницької) таємниці, таємниці фірми, інших видів недержавної таємниці;

- незалежно від приналежності: будь-які персональні (особисті) дані про громадян, а також відомості, що містять професійну таємницю, технічні та технологічні нововведення (до їх патентування), таємницю підприємств зв'язку, сфери обслуговування і т. п.

Особливістю конфіденційного документа є те, що він представляє собою одночасно:

- масовий носій цінної, що захищається інформації;
- основне джерело накопичення та об'єктивного розповсюдження цієї інформації, а також її неправомірного розголошення або витоку;
- обов'язковий об'єкт захисту.

Конфіденційність документів завжди має значні розбіжності за термінами обмеження вільного доступу до них персоналу фірми (від декількох годин до декількох років). Слід враховувати, що основна маса конфіденційних документів після закінчення їх використання або роботи з ними втрачає свою цінність і конфіденційність.

Виконані документи, які зберегли конфіденційний характер і цінність для діяльності фірми, формуються у справі відповідно до номенклатури справ. Період перебування конфіденційних документів у справах може бути короткочасним або тривалим залежно від цінності інформації, що міститься в документах справи. Період конфіденційності документів визначається відповідно до вказаного вище переліку конфіденційних відомостей і залежить від специфіки діяльності.

Документи довготривалого періоду конфіденційності (програми і плани розвитку бізнесу, технологічна документація ноу-хау, ноу-хау, винаходи тощо) мають ускладнений варіант обробки і зберігання, що забезпечує безпеку інформації та її носія. Документи короткочасного періоду конфіденційності, що мають оперативне значення для діяльності фірми, обробляються і зберігаються за спрощеною схемою і можуть не виділятися з технологічної системи обробки відкритих документів при наявності в цій системі мінімальних захисних, контрольних та аналітичних елементів [6].

Можна зробити висновок, що з точки зору права, інформація – це знакові комбінації у формі відомостей та/або даних, що є об'єктами публічного або приватного інтересу. Це визначення об'єднує у собі такі особливості: 1) закріплює, що інформація має знакову форму, що охоплює всеосяжність форм фіксації та передачі інформації у людському суспільстві; 2) підтверджує, що інформація має смисл, є цінною та корисною; 3) не має прив'язки до обов'язкової здатності бути закріпленою на матеріальному носії або відображеною в електронній формі, що сьогодні є недоречним, адже, по-перше, не можливо і не потрібно встановлювати вичерпний перелік форм зберігання та способів передачі інформації (науково-технічний розвиток постійно відкриває нові можливості), а, по-друге, ця прив'язка є недоцільною, обмежуючою; крім того, дані вже передбачають технічний пристрій для їх запису, зберігання, передачі та обробки, а сприймання відомостей сенсорною системою людини, безумовно передбачає можливість їх фіксації на придатному носії); 4) враховує поділ на ієрархічні рівні інформації, зокрема, поняття відповідає державному рівню, має державно-правовий характер та відображає інформацію як об'єкт суспільних відносин, що потребує правового захисту.

Проаналізувавши нормативні акти та наукові джерела, можемо зробити висновок, що особливим видом інформації є конфіденційна інформація, відносини, пов'язані з правовим режимом якої, регулюються законом. Отже, конфіденційні документи характеризуються специфічними особливостями, які відображають їх сутність як носіїв інформації обмеженого доступу і визначають побудову системи захисту цієї інформації.

Джерела та література:

1. Інформація в праві: теорія і практика [Текст]: [Моногр.] / К. І. Беляков; ДНДІ М-ва внутрішн. справ України. – К.: КВІЦ, 2016. – 116 с. – С. 12.
2. Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання): Монографія / Р. А. Калюжний, О. Д. Крупчан, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, М. Я. Швець, В. С. Цимбалюк; За заг. ред.: М. Я. Швеця, О. Д. Крупчана. – К.: НДЦ правової інформатики АПРну, 2018. – 191 с.

3. Про інформацію [Текст]: [Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII]. – К.: Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
4. Зауваження до проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про інформацію» від 2 листопада 2010 року №7321 / В. Мілованов / Головне юридичне управління. – 15 жовтня 2010 р. – 4 с. [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38920
5. Інформація в праві: теорія і практика [Текст]: [Моногр.] / К. І. Беляков; ДНДІ М-ва внутріш. справ України. – К.: КВШ, 2017. – 116 с. – С. 12. – С. 44.
6. Скачек Л. М. Стратегія управління інформаційною безпекою: підручник / Козюра В. Д., Скачек Л. М., Хорошко В. О. – К.: ДУІКТ, 2018. – 291 с.

Rainysh N. The concept of valuable information and confidential documents. *The article analyzes information as one of the most important categories of the system of public relations, which determines the abundance of definitions of information. It is because of the complexity and ambiguity of this concept, which tends to change constantly in the process of endless scientific and technological progress, that there are numerous approaches to defining the term "information" depending, for example, on the level of understanding - household or professional, or on the field of knowledge. In terms of law, information is symbolic combinations in the form of information and / or data that are of public or private interest. Confidential information as a special type of information, the relations related to the legal regime of which are regulated by law are illuminated.*

Keywords: information; valuable information; confidential document; information with limited access

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ПОБУДОВИ СУДОУСТРОЮ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

А. С. Самочко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. М. Кравчук

Судова реформа 2016 року стала важливим кроком для запровадження міжнародних та європейських стандартів побудови судустрою. У статті досліджується система принципів побудови судустрою та їх класифікація у сучасному конституційному праві України.

Ключові слова: принципи побудови судустрою, суд, судова влада, судова реформа, судустрій.

Класифікація принципів побудови судустрою має суттєве значення для визначення характеру функціонування вітчизняних судів. Така класифікація проводиться за різними підставами. Залежно від джерела нормативного закріплення виділяють конституційні й неконституційні принципи [1, с. 52]. Проводиться поділ принципів за галузевою приналежністю на принципи судустрою й принципи судочинства залежно від того, у нормах якої галузі права вони закріплені й знаходять своє відбиття. Принципи судової влади, закріплені у всіх процесуальних галузях права, що регулюють правосуддя, розглядають як міжгалузеві принципи, властиві організації й діяльності суду.

Існує точка зору, що виділення й дослідження принципів організації й функціонування правосуддя має дещо однобічний характер. Оскільки вони хоча й характеризують самостійний вид державної діяльності й однієї з найбільш важливих форм реалізації судової влади, проте не розкривають у повному обсязі всю сферу її реалізації [2, с. 18].

Інші автори саме принципам правосуддя надають головного значення. Так, Т. Добровольська основні начала судової влади визначає як принципи правосуддя й зазначає, що вони можуть одержувати двояке закріплення. У більшості випадків вони прямо виражені в

окремі норми, в інших – їхній зміст виводиться з ряду правових норм, кожна з яких формулює тільки окрему, складову частину відповідного принципу. З такими висновками варто погодитися. Водночас Т. Добровольська належить до числа тих представників науки, які висловлюються проти поділу принципів правосуддя на судоустрійні й процесуальні, вважаючи, що в кожному принципі правосуддя є й судоустрійні й процесуальні елементи. Тільки в одних принципах на перший план виходить організаційний, а в других функціональний бік [3, с. 147-148].

Аналогічної точки зору дотримуються й Г. Гаджієв і В. Анішина. На їхню думку, принципи правосуддя становлять єдину систему. Принципи, на яких організується суд, тісно взаємозалежні з принципами, покладеними в основу його діяльності по розгляду конкретних справ, а тому їх поділ буде штучним. Проте, це не заважає їм виділити дві групи принципів правосуддя:

- 1) принципи, що забезпечують правосуддя;
- 2) принципи, що обумовлюють характер і зміст судової влади.

До першої групи належать такі принципи: (а) здійснення правосуддя тільки судом; (б) незалежність і самостійність судової влади; (в) незалежність, недоторканність суддів та ін. До другої групи: (а) верховенство й пряма дія Конституції; (б) законність; (в) публічність діяльності судів; (г) рівність всіх перед законом і судом; (д) змагальність і рівноправність сторін; (е) національна мова судочинства; (ж) участь громадян у здійсненні правосуддя [4, с. 39].

Іншої позиції дотримуються А. Мельников та І. Петрухін. На їхню думку, принципи правосуддя необхідно розділяти на судоустрійні й судочинні, оскільки кожний принцип притаманний тій або другій групі залежно від переваги в ньому функціональних і організаційних начал. А. Мельников при цьому розглядає судоустрій як одну з функцій правосуддя [5, с. 33], а І. Петрухін зауважує, що багато принципів судоустрою впливають на процес правосуддя, а судочинні принципи правосуддя часто мають судоустрійний характер [5, с. 48].

Є думка, що поділ принципів судової влади на організаційні і функціональні забезпечує проведення «демаркаційної лінії» між судоустрійними й судочинними принципами: якщо принцип діє до початку власне судової діяльності, до відправлення правосуддя, поза ним, то він визнається судоустрійним; якщо ж принцип реалізується в діяльності по здійсненню правосуддя, то він є процесуальним [6, с. 26-27].

І. Марочкін під принципами судової влади розуміє норми найбільш загального, керівного характеру, що визначають місце судової влади в системі єдиної державної влади, побудову її основних інститутів та спрямовані на реалізацію завдань, що стоять перед судовою владою. Будучи єдиною, система принципів судової влади поділяється на три підсистеми: інституціональну (загальні принципи судової влади), функціональну (принципи відправлення судочинства) й організаційну (принципи організації системи судових органів, або судоустрійні принципи). На погляд І. Марочкіна, усі названі принципи хоча і пов'язані між собою, але утворюють самостійні галузеві підсистеми, кожна з яких відрізняється сферою поширення і признанням [7, с. 31].

Є. Абросімова класифікує принципи судової влади на інституціональні й динамічні. До першої групи відносить універсальність правосуддя, незалежність суду, заборону на створення надзвичайних судів і трибуналів і якоюсь мірою принцип участі народу у відправленні правосуддя. Другі характеризують скоріше здійснення судової влади або судовий процес і тому можуть бути названі динамічними або процесуальними [8, с. 11]. Інстанційність, спеціалізація й інституційність автором розглядаються не як принципи, а як ознаки, що характеризують судову систему [8, с. 19-20].

Значення судоустрою при визначенні судової влади не варто перебільшувати, але не можна й применшувати. Можна скільки завгодно говорити про самостійність і незалежність судової влади, але якщо не створити належної системи судоустрою, то не може бути й мови про повноцінну судову владу.

Варто зауважити, що принципи судоустрою є вузько спеціалізованими порівняно з загальними правовими принципами. Так, у статті 125 Конституції України визначено, що

судоустрой в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації й визначається законом. Разом з тим, цю норму доповнює ст. 17 ч.1 Закону України «Про судоустрой і статус суддів», відповідно до якої судоустрой будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності, але на законодавчому рівні повно розкривається тільки принцип спеціалізації.

Дія принципу територіальності набуває вагомого значення й полягає в тому, що система судів має рівномірно поширюватися на всі адміністративно-територіальні одиниці України і бути розгалуженою, щоб забезпечити кожній особі реальну можливість звернутися за захистом своїх прав, свобод та законних інтересів. З цього логічно випливає, що судові округи судів відповідних рівнів повинні мати однаково співвідношення з адміністративно-територіальними одиницями, на які поширюється юрисдикція судів.

Спеціалізація як принцип організації судоустрою законодавчо закріплений в ст. 18 Закону України «Про судоустрой і статус суддів». У ній зазначається, що суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Тобто, критерієм спеціалізації є предмет спірних правовідносин, а також властива йому відповідна процесуальна процедура. У доктрині виділяють «зовнішню» та «внутрішню» спеціалізацію. За ознакою «зовнішньої» спеціалізації побудовані господарські та адміністративні суди. Для загальних судів діє «внутрішня» спеціалізація в межах однієї судової установи, яка реалізується розподілом між суддями загального суду обов'язків з розгляду цивільних чи кримінальних справ, де це можливо завдяки кількісному складу суддів.

Принцип інстанційності проявляється в тому, що в державі не може існувати однорівнева система судових установ. Суди, що вирішують справи по суті, становлять суди першої інстанції. Другу (апеляційну) інстанцію утворюють суди, що вирішують справи в порядку апеляційного провадження шляхом перегляду рішень судів першої інстанції. Касаційну інстанцію утворюють суди, що вирішують справи в порядку касаційного провадження шляхом перегляду рішень першої та апеляційної інстанцій. В Україні касаційну інстанцію нині уособлює Верховний Суд, тому фактично діє трирівнева система.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що цілком очевидною є допустимість і необхідність виділення серед принципів судової влади окремо принципів побудови судоустрою (організаційних принципів судової влади). З огляду на особливе значення судоустрою для судової влади, на наявність специфіки принципів побудови судоустрою можна вважати, що організаційні принципи судової влади становлять окрему систему принципів.

Джерела та література:

1. Капикранян А. А. Конституционные принципы судебной власти в Российской Федерации: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2006. – 25 с.
2. Касимова Ч. Т. Конституционно-правовые основы модернизации судебной системы в Российской Федерации: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Казань, 2007. – 30 с.
3. Судебная система России: Учеб. пособие. Москва, 2001. – 336 с.
4. Самостоятельность и независимость судебной власти Российской Федерации / Под ред. В. В. Ершова. Москва, 2006. – 493 с.
5. Конституционные принципы судебной власти Российской Федерации / Отв. ред. В. П. Кашепов. Москва, 2011. – 296 с.
6. Назаров І. В. Принципи побудови судової системи: Монографія. Харків, 2009. – 144 с.
7. Організація судових та правоохоронних органів: Підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін. Харків, 2008. – 528 с.
8. Абросимова Е. Б. Судебная власть: конституционно-правовые аспекты. Автореф. дис. ... к.ю.н. Москва, 1991. – 21 с.

Samochko A. System of principles of judiciary construction and their classification in modern constitutional law of Ukraine. *The judicial reform of 2016 was an important step in the implementation of international and European standards for the construction*

of the judiciary. In the article is investigated system of principles of judicial system construction and their classification in the modern constitutional law of Ukraine.

Keywords: *principles of judiciary construction, court, judiciary, judicial reform.*

НОВЕЛИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

З. Ф. Самчук-Колодяжна

Сучасне спадкове законодавство України вирізняється багатьма новелами щодо конкретизації спадкових правовідносин, розширення прав як спадкодавців, так і спадкоємців, коло яких збільшено до п'яти черг, запровадження нових термінологічних конструкцій та нових форм спадкових правочинів і значним збільшенням норм спадкового права, розміщених в Книзі 6 «Спадкове право» Цивільного кодексу України.

У країнах ЄС відбувається активний пошук уніфікованої моделі регулювання спадкових відносин для швидкої та ефективної реалізації спадкових прав, спрощення процедур прийняття та оформлення спадщини.

Ключові слова: *спадщина, спадкодавець, спадкоємець, ступені споріднення, заповіт, спадковий договір, прийняття та оформлення спадщини, юрисдикція, регламент, Європейське свідоцтво про спадкування.*

Чинний Цивільний кодекс містить низку новел, зокрема, в інститутах спадкового права. Так, конкретизовано понятійний апарат, запроваджено нові термінологічні конструкції, урізноманітнено види розпоряджень спадкодавця, розширено коло спадкоємців до шостого ступеня споріднення, визначено способи прийняття спадщини, врегульовано спадкування предметів особистого вжитку та домашньої обстановки, які беззастережно входять до складу спадщини.

За задумкою законодавця ті нововведення, які включені в Цивільний кодекс України, дозволяють привести цивільне законодавство, в тому числі спадкове, у відповідність до світових стандартів.

Вперше ЦК України дає визначення поняття спадкування і розширює тлумачення спадкоємства взагалі (ст.1216 ЦК України). Проте, якщо дивитись на спадкування як на правочин, то об'єктом спадкування є права і обов'язки, якими володів спадкодавець.

Основним елементом спадщини є право власності. Саме воно здебільшого і обумовлює подання спадкоємцем заяви про згоду на прийняття спадщини.

Місце відкриття спадщини, як записано у частині 1, статті 1221 ЦК України - це останнє місце проживання спадкодавця. Таке ж правило містилося і у кодексі 1963 року. Але ситуація докорінно змінилася, у зв'язку із цілою низкою новел щодо місця проживання фізичної особи, які містяться у статті 29 ЦК України. Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (готель, гуртожиток) у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. По-перше: це не яесь визначене місце, а конкретні вищезазнані об'єкти, по-друге: за фізичною особою визнається право мати кілька місць проживання.

Це безумовно має своє віддзеркалення у спадковому праві, при визначенні місця відкриття спадщини, для вчинення цілого ряду нотаріальних дій, наприклад, вжиття заходів до охорони спадщини, порядку її прийняття.

Спадкоємцями за заповітом та за законом можуть бути фізичні особи, які є живими, а також особи, які зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини, а не діти померлого, як у Кодексі 1963 року.

Визначення такої категорії має визначальне значення як при прийнятті, так і оформленні спадщини.

Статтю 1222 Кодексу закріплено категоричну норму – держава не може бути спадкоємцем за законом, також не допускається можливість відмови спадкоємця за законом від спадщини на користь держави.

При відсутності спадкоємців маємо ще одну нову термінологічну конструкцію - відумерлість спадщини. Стаття 1277 визначає, що тільки суд визнає спадщину відумерлою за наступних причин: відсутності спадкоємців за заповітом і за законом; неприйняття спадщини спадкоємцями; відмови від прийняття спадщини спадкоємцями; усунення спадкоємців від права спадкування. Відумерлою визнається спадщина за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. Заява подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини і переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

Відповідно до ст. 1224 ЦК України не може виникнути право на спадкування у особи, яка умисно перешкоджала скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати його і цим сприяла виникненню права на спадкування у неї самої чи в іншої особи, або сприяла збільшенню їхньої частки у спадщині.

Положення статті 1225 ЦК визначають, що до спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд переходить право власності або право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені, та яка необхідна для їх обслуговування.

Важливою у Цивільному кодексі є стаття про право на одержання сум, зарплати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя. Вони передаються членам його сім'ї, а в разі їх відсутності - входять до складу спадщини.

Стаття 1232 передбачає обов'язок відшкодувати витрати на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця. Так, спадкоємці зобов'язані відшкодувати розумні витрати, які були зроблені одним з них або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця. Витрати на утримання, догляд, лікування спадкодавця можуть бути стягнуті не більше як за три роки до його смерті.

Змінилося коло спадкоємців, що мають право на обов'язкову частку у спадщині (ст. 1241 ЦК України) та розмір обов'язкової частки. За нормами цієї статті утриманці не спадкують. Також визначається, що розмір обов'язкової частки може бути зменшеним судом з урахуванням відносин між спадкодавцями, а також інших обставин, які мають істотне значення.

Статті 1249, 1250 Цивільного кодексу знайомлять нас з посвідченням та оголошенням нотаріусом секретного заповіту. Це зовсім новий юридичний правочин.

Стаття 1253 „Посвідчення заповіту при свідках" дає перелік осіб, які не можуть бути свідками, тих, хто ними може бути, а також процедурні обов'язки свідків. Обов'язковою є присутність не менше двох свідків при посвідченні заповіту іншою посадовою особою - не нотаріусом.

Якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватися при свідках.

Стаття 1217 ЦК України закріплює існування двох видів спадкування: за заповітом або за законом. Спадкування за законом має місце лише у разі коли воно не змінено заповітом спадкодавця (ст. 1223 ЦК). Основні норми, що регулюють встановлення двох видів спадкування — за заповітом і за законом — не означають намагання законодавця протиставити їх одне одному: друге як цілком «законне», а перше як таке, що здійснюється нібито всупереч закону. І спадкування за заповітом, і спадкування за законом закріплюються та реалізуються у порядку, визначеному законом — ЦК України. Однак, якщо в першому випадку підставою виникнення права спадкування є формально виражена воля спадкодавця, то у другому — її презумпція, виражена у нормах закону.

Привертає увагу і ст. 1269 «Подання заяви про прийняття спадщини». Пунктом 2 визначається, що заява про прийняття спадщини подається особисто. Стаття 1279 Цивільного кодексу закріплює обов'язок спадкоємця звернутися за свідоцтвом про право на спадщину на нерухоме майно. До закріплення цієї норми Цивільним кодексом, одержання свідоцтва на спадщину було правом, а тепер - обов'язком щодо нерухомого майна.

Необхідно відмітити, що у Європі відбувається активний пошук моделі уніфікованого регулювання спадкових відносин, результатом якого став прийнятий 4 липня 2012 року Регламент Парламенту і Ради «Про юрисдикцію, застосовуване право, визнання і виконання рішень, прийняття і виконання автентичних документів з питань спадкування». Метою створення регламенту стало прагнення до спрощення правового регулювання спадкових відносин транскордонного характеру у межах ЄС [2].

Регламент застосовується до спадкування після осіб, які померли після 17 серпня 2015 року. Сфера дії Регламенту поширюється на всі цивільно-правові питання спадкування майна померлої особи (п. 9 Преамбули Регламенту). Норми Регламенту є обов'язковими для усіх держав-членів ЄС за винятком Великобританії, Ірландії та Данії і регулюють такі важливі питання як підсудність спадкових справ судам Держав-членів ЄС (Глава II Регламенту), визначення права, що підлягає застосуванню до спадкових відносин транскордонного характеру (Глава III Регламенту), визнання і виконання рішень у спадкових справах на території певної держави ЄС, внесених на території інших держав-членів ЄС (Глава IV). Глава VI Регламенту запроваджує Європейське свідоцтво про спадкування [2].

Свідоцтво було запроваджено для швидкого та ефективного регулювання транскордонних спадкових відносин. Завдяки ньому спадкоємці, виконавці заповіту чи адміністратори спадкового майна, зможуть підтвердити їхній статус або (чи) права і повноваження в іншій державі-члені, наприклад, у тій, де розташоване спадкове майно. Для використання у іншій державі-члені видається Сертифікат. Водночас, з метою дотримання принципу субсидіарності, Сертифікат не замінює внутрішні документи, які можуть існувати у державах-членах з тією ж метою.

Сертифікат може використовуватися для підтвердження: а) статусу та (або) прав кожного із спадкоємців за законом чи, в залежності від обставин, кожного із спадкоємців за заповітом, згаданих у сертифікаті, і розміру, належних їм часток у спадщині; б) виділення певного майна, що входить до складу спадкової маси, на користь спадкоємця або спадкоємців за законом або, в залежності від обставин, згаданому (згаданих) у сертифікаті спадкоємцям за заповітом; с) повноваження виконавця за заповітом чи адміністратора спадкового майна. Зміст Сертифікату визначається ст. 68 Регламенту. Сертифікат повинен видаватися у державі-члені, суди якої мають юрисдикцію на вирішення спадкових справ відповідно до положень Регламенту. Сертифікат може видаватися як судом, так і іншим органом, який має компетенцію у сфері регулювання спадкових відносин [2].

Сертифікат є дійсним документом для запису про спадкове майно у відповідному реєстрі. Однак, у зв'язку із тим, що національне законодавство держав-членів встановлює різні вимоги щодо інформації, яка має вноситися в реєстри, в тому числі нерухомого майна, звертає увагу на необхідність для органу, що видає Сертифікат, зважати на вимоги щодо реєстрації нерухомого майна у державі-члені, де ведеться реєстр.

Сертифікат видається компетентними органом на підставі запиту. Оригінал Сертифіката повинен лишитися у органу, що його видав. Заявник чи інша особа, яка «демонструє законний інтерес» мають право на отримання копій Сертифіката. Строк дії такої копії — шість місяців, проте у виняткових, обґрунтованих обставинах орган, що видав Сертифікат, може прийняти рішення, що строк його дії буде більшим. Доказова сила Сертифікату не розповсюджується на елементи, як не регулюються Регламентом, наприклад, питання встановлення батьківства чи питання про те, чи належало певне майно покійному. Крім того, цим же пунктом передбачено, що будь-якій особі, яка здійснює платежі або передає спадкове майно особі, зазначеній у Сертифікаті, як такій, що має право прийняти такий платіж чи майно як спадкоємець за законом чи за заповітом, має бути наданий належний захист, якщо вона діяла добросовісно, покладаючись на точність інформації, зазначеної у Сертифікаті.

Вищенаведені факти свідчать, що інститут спадкування на сьогоднішній день зберігає принципові засади та положення, які більшою мірою відповідають загальним принципам регулювання відносин спадкування, властивим усім європейським країнам та міжнародному приватному праву загалом.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

2. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:201:0107:0134:EN:PDF>.

Samchuk-Kolodyazhna Z. Novelities for the inheritance relations in Ukraine and EU countries. *The modern hereditary legislation of Ukraine is distinguished by many novelties concerning the specification of hereditary legal relations, the extension of the rights of both heirs and heirs, increasing the circle of the last to five stages, the introduction of new terminological constructs and new forms of hereditary transactions and a considerable increase of the norms of hereditary law, published in the Book 6 "Inheritance Law" of the Civil Code of Ukraine.*

EU countries are actively seeking a unified model of regulation of hereditary relations for the rapid and effective implementation of hereditary rights, simplification of procedures for the adoption and registration of inheritance.

Keywords: *inheritance, heir, heir, degree of affinity, will, succession agreement, inheritance and registration, jurisdiction, regulations, European Certificate of Succession.*

ПОЗИТИВНА ТА НЕГАТИВНА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Ю. П. Сосновська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

У статті розглядаються питання щодо юридичної відповідальності як однієї із складових категорії права. Розглянуто поняття позитивної та негативної юридичної відповідальності, їх особливостей та співвідношення.

Ключові слова: *юридична відповідальність, право, правопорушення.*

Відповідальність за своїм змістом – широке поняття. На жаль, дотепер досить не повно висвітлений термін відповідальності, його сутність та види, хоча і застосовується у багатьох монографічних роботах та статейних викладах. Особливе значення має застосування категорії "юридична відповідальність", оскільки без належної системи юридичної відповідальності право стає безсилім.

Ключові слова: юридична відповідальність, позитивна та негативна юридична відповідальність, зміст юридичної відповідальності.

Проблема юридичної відповідальності залишається однією з центральних хоча, що її дослідженню присвячено безліч праць правознавців. Її актуальність із часом набуває ще більшої гостроти, адже юридична відповідальність – це інститут, без забезпечення якого неможливе ефективне функціонування будь-якої правової системи. За допомогою юридичної відповідальності встановлюються дієві механізми охорони і захисту суспільних відносин від неправомірних посягань шляхом покарання діянь, які порушують умови нормального розвитку суспільства, суперечать інтересам держави, суспільства в цілому і окремих індивідів.

В умовах значного ускладнення сучасного суспільного життя, підвищення впливу європейських та міжнародних стандартів прав людини на національні правові системи, посилення загроз для нормального існування людини, які викликані економічними, політичними, екологічними кризами, тероризмом тощо, взаємна відповідальність держави, особистості та інших суб'єктів суспільних відносин зростає. Юридична відповідальність являє собою складне, багатопланове соціальне явище, яке включає

філософські, правові, моральні та інші аспекти відповідальності. Відповідальність відображає об'єктивний характер взаємовідносин між особою, колективом, суспільством з точки зору свідомого здійснення пред'явлених до них вимог. Вона є одним з правових інститутів, які торкаються інтересів переважної більшості людей. Інститут юридичної відповідальності безпосередньо пов'язаний з функцією держави, що стосується охорони правопорядку і є втіленням прав та свобод людини та громадянина у соціальну дійсність, тому що при реалізації норм про відповідальність відбувається безпосереднє втручання держави у сферу юридично закріплених прав, свобод і законних інтересів індивідів [1, с. 344].

Відповідальність – це категорія етики та права, що відображає особливе соціальне та морально-правове ставлення особи до суспільства, яке характеризується виконанням свого морального обов'язку та правових норм. Будучи одним із видів соціальної відповідальності, юридична відповідальність має водночас ряд специфічних особливостей [2, с. 267].

У літературі юридична відповідальність характеризується такими властивостями: зовнішнім характером; застосуванням тільки за здійснені правопорушення; зв'язком із державним примусом у формах каральних і правовідновлювальних заходів; визначеністю у нормах права [3, с. 247].

Юридична відповідальність поділяється на перспективну (позитивну) і ретроспективну (негативну). Позитивна юридична відповідальність – сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою. Ретроспективна юридична відповідальність – специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення. Ознаки ретроспективної юридичної відповідальності: державно-правовий примус; негативна реакція держави на правопорушення і суб'єкта, що винний у його скоєнні; обов'язок правопорушника перетерпіти несприятливі наслідки за свою протиправну поведінку. Принципи юридичної відповідальності: відповідальність винної особи за діяння, а не за виявлення наміру; законність, невідворотність, доцільність і справедливність покладення юридичної відповідальності; гуманність і своєчасність юридичної відповідальності. Говорячи про категорію позитивної юридичної відповідальності, часто випускають з поля зору тісний контакт позитивної юридичної відповідальності з іншими формами соціального регулювання, наприклад мораллю, етикою, трудовими звичаями. Крім того, у дослідженнях залишаються відкритими такі питання, як реалізація позитивної відповідальності не тільки шляхом виконання правових обов'язків, а й шляхом здійснення особою своїх прав. Тому категорія «юридична відповідальність», як і багато інших основоположних категорій теорії права, потребує не лише подальшого вивчення, а й істотного переосмислення [5].

Отже, позитивна юридична відповідальність – добросовісне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей і окремою особою. Тобто передбачає суворе, досконале, ініціативне виконання своїх обов'язків або осмислення особою власного обов'язку перед суспільством. Ретроспективна юридична відповідальність – специфічні правовідносини між державою і правопорушником, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, накладанням на правопорушника обов'язку зазнати позбавлення і несприятливих наслідків особистого, майнового та організаційного характеру за скоєне правопорушення.

Ознаки ретроспективної юридичної відповідальності:

- а) державно-правовий примус;
- б) негативна реакція держави на правопорушення і суб'єкта, винного в його скоєнні;
- в) обов'язок правопорушника зазнати несприятливих наслідків за його протиправну поведінку.

У ретроспективну (негативну) юридичну відповідальність включають: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну, матеріальну. Р. Хачатуров і Р. Ягугтян зазначають, що юридична відповідальність, як і всі інші види соціальної відповідальності, є двоєдиним явищем. Тобто відповідальність включає в себе не тільки еталон поведінки,

закріпленій у нормах права, і санкції за її порушення, а й реалізацію цього еталону у фактичній поведінці зі застосуванням відповідних заходів заохочення, а також оцінку наслідків такої реалізації [4, с. 43].

Отже, одним з основних засобів забезпечення правомірної поведінки та боротьби з правопорушеннями є юридична відповідальність. В юридичній науці є двохаспектне розуміння юридичної відповідальності:

- позитивна (перспективна або заохочувальна) відповідальність – передбачає заохочення за виконання корисних для суспільства і держави варіантів поведінки;
- негативна (ретроспективна або охоронна) відповідальність – передбачає покарання за правопорушення. Головною метою юридичної відповідальності є зміцнення законності та захист порушених прав і свобод громадян.

Джерела та література:

1. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія / І. Безклубий, С. Бобровник, І. Гриценко та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. – К., 2014.
2. Философский словарь / ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М., 1981.
3. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенко та ін.; за заг. ред. С. Л. Лисенка, В. В. Копейчикова. – К., 2002.
4. Венедиктов В. С. Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве / В. С. Венедиктов. – Х., 1996.
5. Юридична відповідальність: поняття, мета, види, підстави притягнення і звільнення [Електронний ресурс] / textreferat. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.textreferat.com/referat-6459-1.html>.

Sosnovska Y. Positive and negative legal liability. *The issues of legal liability as one of the components of the categories of law are mentioned in the article. The concepts of positive and negative , legal liability, their peculiarities and correspondences have been consired.*

Keywords: *legal liability,law,offense.*

ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ЗА ЧИННИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Н. Р. Стельмах

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

У даній статті проаналізовано цивільну відповідальність неповнолітніх за чинним ЦКУ, а також порядок відшкодування моральної чи матеріальної шкоди неповнолітньою особою у разі недостатності у неї коштів. Крім того визначається процес відшкодування шкоди неповнолітнім у разі наділення особи повною цивільною дієздатністю.

Ключові слова: *неповнолітня особа, цивільна відповідальність повна цивільна дієздатність.*

Одним із найбільш дієвих методів впливу на поведінку суб'єктів цивільних правовідносин є інститут відповідальності, в тому числі і цивільно-правової [1, с. 51-52].

Стосовно неповнолітніх, то притягнення їх до цивільної відповідальності надає широкі можливості для впливу на їх поведінку, виховання і в кінцевому рахунку для виконання завдань профілактики правопорушень [1, с. 51-52]. Аналізуючи відповідальність неповнолітньої особи, варто перш за все визначити віковий ценз даних суб'єктів цивільних правовідносин. Так відповідно до ст.32 ЦКУ неповнолітньою особою визнається фізична особа у віці від 14 до 18 років.

При дослідженні відповідальності неповнолітньої особи необхідно звернутися до ст. 1179 ЦКУ, де чітко вказано, що неповнолітня особа (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах [2]. А як діяти, якщо особа не здатна відшкодувати завдані моральні чи матеріальні збитки особі? Частина друга даної статті передбачає, що у разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Важливим фактором задля загального розуміння даної частини є визначення того, чим неповнолітня особа може відшкодувати завдані матеріальні та моральні збитки іншій особі. Відповідно до ст. 32 ЦКУ доходами неповнолітнього є стипендія, заробіток, інші доходи та банківські вклади, якими особа може вільно розпоряджатися крім випадків визнання неповнолітнього обмежено дієздатним або недієздатним. Крім того, неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені у фінансову установу на її ім'я за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Тобто у разі притягнення неповнолітньої особи до цивільно-правової відповідальності вона буде відповідати за вчинені нею неправомірні діяння певною сумою грошей. При цьому відповідно до ч. 2 ст. 619 ЦКУ до пред'явлення особі, яка несе субсидіарну відповідальність, кредитор повинен пред'явити вимогу до основного боржника. Якщо основний боржник відмовився задовільнити вимогу кредитора або кредитор не одержав від нього в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу, кредитор може пред'явити вимогу в повному обсязі до особи яка несе субсидіарну відповідальність [2]. Це означає, що спочатку слід пред'явити вимогу до неповнолітньої особи, а у разі незадоволення цієї вимоги – до батьків (усиновлювачів), піклувальника. Постає питання, чи можна віднести відповідальність батьків або осіб, які їх замінюють, за шкоду, завдану неповнолітніми, до так званої «безвинної» відповідальності? Висновок про те, що батьки відповідають не за свої власні дії може призвести до хибного твердження про відсутність підстав притягнення їх до цивільно-правової відповідальності [3, с. 146]. Тому, безумовно відповідальність батьків за шкоду, завдану їхніми неповнолітніми дітьми, у жодному разі не можна віднести до розряду «безвинної відповідальності». До того ж законодавець з метою запобігання такому різночитанню чітко вказав на наявність вини відповідача.

З вказаного можна зробити висновок, що із загальних умов притягнення батьків до цивільно-правової відповідальності виділяються дві основні підстави – це неналежне виховання дітей і нездійснення нагляду за ними (що в кінцевому результаті призводить останніх до порушення встановлених у суспільстві правил поведінки, а саме до скоєння правопорушення) [3, с. 146]. Чинне цивільне законодавство містить норму яка наголошує, що відповідальність у цивільному праві настає тільки при доведені вини заподіювача шкоди (ст. 1166 ЦКУ). Тому відповідальність за шкоду, завдану неповнолітніми, батьки несуть лише за умови їхньої вини в неналежному вихованні й нагляді за дитиною.

Важливим аспектом, який варто проаналізувати є цивільно-правова відповідальність особи, яка є неповнолітньою, але внаслідок укладання шлюбу або здійснення певного виду робіт за трудовим договором або визнання даної особи батьком чи матір'ю чи запис про це дитини набула повної цивільної дієздатності [4, с. 31]. Тому відповідно до ст.1180 ЦК України, шкода, завдана неповнолітньою особою після набуття нею повної цивільної дієздатності, відшкодовується цією особою самостійно на загальних підставах [1]. Проте загальне правило про самостійну відповідальність неповнолітнього після набуття ним повної цивільної дієздатності, містить виняток – зокрема, у разі відсутності у неповнолітньої особи, яка набула повної цивільної дієздатності, майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником (ч.2 ст.1180 ЦК України). Цією ж нормою передбачено, що покладення обов'язку на батьків (усиновлювачів), піклувальника за шкоду, завдану неповнолітнім має місце лише за умови надання батьками згоди на набуття їхніми неповнолітніми дітьми повної цивільної дієздатності. Тобто, якщо неповнолітнім набуто повної цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника, а на підставі рішення суду, то останні звільняються від обов'язку відшкодувати завдану шкоду [4, с. 31].

Що стосується процесуальних прав, які має неповнолітня особа, то ці норми безпосередньо закріплені у ст. 45 ЦПК України і включають такі аспекти як:

1) можливість отримувати через представника чи законного представника інформацію про судовий розгляд справи;

2) безпосередньо або через представника чи через законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки;

3) виконувати інші процесуальні права і обов'язки передбачені міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана ВРУ [5].

Проаналізувавши зазначені питання, варто зробити висновок, що неповнолітня особа, яка здатна усвідомлювати значення своїх дій та може керувати ними, здатна нести цивільно-правову відповідальність на підставах передбачених ЦКУ, але у випадках, коли у неї наявне майно, необхідне для компенсації заподіяної шкоди. У випадках відсутності необхідного майна, відповідальність несуть батьки, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їх вини.

Джерела та література:

1. Чорна Ж. Л. Відповідальність за шкоду завдану неповнолітніми у цивільному праві України // Університетські наукові записки, 2015. – № 55. – ст. 51-58. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. із змінами і доп. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

3. Коваленко І. А. Особливості суб'єктного складу при відшкодуванні шкоди, завданої малолітніми, неповнолітніми особами // Південноукраїнський правничий часопис // ст. 146-148; 2013. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

4. Тімуш І. С. Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх після набуття ними повної цивільної дієздатності та батьками позбавленими батьківських прав // Юридична наука – № 9. – Ст.29-34. – 2014. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

5) Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. із змінами і доповненнями. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – 40-41, 42. – Ст. 492.

Stelmakh N. Civil liability of minors under applicable law. *This article analyzes the civil liability of minors under the current CCU, as well as the procedure for compensation of moral or pecuniary damage to a minor in case of insufficient funds. In addition, the process of compensation for harm to a minor in the case of giving a person full civil capacity is determined.*

Keywords: *minor, civil liability full civil capacity.*

ВСТАНОВЛЕННЯ ОПИКИ НАД ОСОБОЮ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

Д. В. Троць

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

У статті пропонується розглянути умови призначення опікуна у судовому порядку над фізичною особою, яка це потребує, відповідно до положень Цивільного кодексу України.

Ключові слова: *опіка, опікун, майнові права, цивільна дієздатність, суд, судовий порядок, фізична особа.*

Вступаючи в різноманітні правовідносини економічного, політичного, соціального, культурного характеру, громадяни України набувають різноманітних прав та обов'язків, несуть відповідальність за свої дії. Водночас у повсякденному житті виникає багато ситуацій, коли внаслідок малолітнього віку або психічних розладів особа не в змозі самостійно здійснювати свої права та обов'язки, захищати свої законні інтереси. Саме тоді особа потребує допомоги, надання якої становить основну мету інституту опіки та піклування.

Так, ст. 55 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачає, що опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки [1].

Як зазначає І.В. Мамай, в процесі еволюції правовідносин опіки змінилося розуміння об'єкта опіки та відбулася його трансформація в інститути опіки та піклування. У певний історичний період потреба розгорнутого правового регулювання відносин, пов'язаних з опікою, породила існування цілого інституту опіки й піклування, що містить як загальні положення, так і правила про окремі види опіки [2, с. 8].

На сучасному етапі розвитку в суспільстві залишаються актуальними питання захисту прав найбільш вразливих верств суспільства, значну частину яких становлять малолітні та неповнолітні особи, а також фізичні особи, які визнані недієздатними та фізичні особи, цивільна дієздатність яких обмежена. Незважаючи на наявність досліджень у цій сфері, інститут опіки не можна вважати достатньо вивченим, оскільки науковці розглядали опіку разом із піклуванням, що не дозволяло повною мірою виявити специфіку кожного з цих інститутів. Тому на сьогодні виникає необхідність у дослідженні інституту опіки за цивільним законодавством з метою з'ясування його сутності, призначення та тенденцій розвитку.

На думку Н. Рудого, інститут опіки і піклування завжди був невід'ємною складовою правової системи та відображає ставлення суспільства до охорони і виховання осиротілої дитини, забезпечення гідної життєдіяльності неповносправним суспільним верствам [3, с. 23].

Основна відмінність опіки та піклування полягає в обсязі цивільно-правових обов'язків, які закон покладає на опікунів і піклувальників, виходячи з обсягу дієздатності їх підопічних та стану їх здоров'я.

Компетенція призначення опікуна або піклувальника покладається переважно на орган опіки та піклування (ст. 63 ЦК; п. 3 Правил опіки та піклування), в деяких випадках – на суд (ст. 60 ЦК) та нотаріуса (ст. 44 ЦК) [1].

На суд покладається обов'язок призначити опікуна (піклувальника) за поданням органу опіки та піклування:

- над фізичною особою у разі визнання її недієздатною (ч. 1 ст. 60 ЦК) (опікун);
- над малолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування (ч. 3 ст. 60 ЦК) (опікун);
- над фізичною особою у разі обмеження її цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 60 ЦК) (піклувальник);
- над неповнолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування (ч. 4 ст. 60 ЦК) (піклувальник).

Розглянемо опіку як комплексний інститут, оскільки вона регламентується ЦК України у главі 6 та Сімейним кодексом України (далі – СК України) у главі 19. У зв'язку з цим при застосуванні норм цивільного та сімейного законодавства, що регулюють відносини щодо опіки, виникають певні колізії. Крім того, деякі питання, пов'язані з встановленням, здійсненням та припиненням опіки, залишаються невіршеними, що породжує труднощі при застосуванні опіки на практиці.

Отже, опіка встановлюється з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки [1].

Інститут опіки та піклування спрямований на доповнення дієздатності малолітніх осіб, регулює законне представництво й охорону майнових прав та інтересів осіб, що перебувають під опікою. Опіка встановлюється також для захисту особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки. Особа, якій стало відомо про фізичну особу, яка потребує опіки або піклування, зобов'язана негайно повідомити про це орган опіки та піклування (ст. 57 ЦК України) [1].

Крім того, опіка може встановлюватися не лише над фізичною особою, але й над її майном (ст. 44 ЦК України) [1].

Норми про опіку та піклування закріплені також в інших інститутах цивільного права, зокрема в таких інститутах, як дієздатність фізичної особи, представництво, правочини, зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди. Відносини щодо опіки і піклування, крім ЦК України, СК України, регламентуються Правилами опіки та піклування, затвердженими Наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерством освіти України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством праці та соціальної політики України від 26.05.99 р. № 34/166/131/88 (далі – Правила опіки і піклування) [4].

Погоджуємося з думкою Д.С. Прутян, що зазначені Правила опіки і піклування містять дещо відмінні положення порівняно з чинними ЦК та СК України у зв'язку з тим, що вони були прийняті раніше за вказані нормативно-правові акти (наприклад, Правила опіки і піклування розроблялися з врахуванням обсягів дієздатності особи, що були встановлені ЦК УРСР (неповнолітня особа, яка не досягла 15 років, та неповнолітня особа від 15 до 18 років). Тому Правила опіки і піклування діють у частині, що не суперечить СК та ЦК України [5].

Термін «опіка» означає не лише правовий інститут, але й діяльність відповідних органів, опікунів щодо захисту прав і законних інтересів підопічних [6, с. 113]. Відповідно до ст. 58 ЦК України, опіка встановлюється над малолітніми особами, які позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, які визнані недієздатними [1].

Отже, правовідносини з опіки виникають на підставі певних юридичних фактів. Першим із них є коло осіб, над якими встановлюється опіка. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до ЦК України щодо визначення органів опіки та піклування та уточнення категорій осіб над якими встановлюється опіка та піклування» від 21.12.2010 р. [7] опіка встановлюється над малолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування та фізичними особами, які визнані недієздатними.

Другим юридичним фактом є рішення відповідного органу про встановлення опіки. Такими компетентними органами є суд або орган опіки та піклування.

Опіка над фізичною особою встановлюється органом опіки та піклування, а також судом у випадках, передбачених ст.ст. 60-61 ЦК України. Суд встановлює опіку над фізичною особою в разі визнання її недієздатною і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування [1].

Правило ч.1 ст. 60 ЦК України є імперативним. Це означає, що у разі визнання особи недієздатною опіка над нею встановлюється лише судом. Встановлення опіки над підопічним провадиться в одному провадженні з визнанням його недієздатним [8, с. 120].

Отже, встановлення опіки над малолітньою особою судом є можливим лише у тих випадках, коли підставою для встановлення над дитиною опіки є справа, яка знаходиться у провадженні суду і в процесі розгляду якої стало відомо про те, що дитина залишилася без батьківського піклування (наприклад, при розгляді судом справи про позбавлення батьків батьківських прав чи про визнання їх безвісно відсутніми). Тобто, якщо в судовому порядку задовольняється позов про позбавлення батьківських прав унаслідок чого батько (мати) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання, перестає бути законним представником дитини тощо, суд встановлює опіку над цією дитиною. У таких випадках встановлення опіки здійснюється у тому ж провадженні, в якому розглядається така справа.

Виятком із цього правила є положення ст. 44 ЦК, яке не містить вказівки щодо підбору кандидатури опікуна над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також фізичної особи місце перебування якої невідоме [1].

У випадках призначення особи опікуном (піклувальником) за рішенням органу опіки та піклування права та обов'язки у неї виникають з моменту винесення такого рішення. Якщо ж рішення про призначення особи опікуном

(піклувальником) за поданням органу опіки та піклування приймає суд, права та обов'язки опікуна (піклувальника) виникають з моменту набрання чинності рішенням суду про призначення особи опікуном (піклувальником).

Також суд встановлює опіку над малолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає опікуна за поданням

органу опіки та піклування. В інших випадках орган опіки та піклування самостійно встановлює опіку над малолітньою особою (ст. 61 ЦК України) [1].

Отже, опіка встановлюється з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Правовідносини з опіки виникають на підставі певних юридичних фактів. Першим із них є коло осіб, над якими встановлюється опіка. Другим юридичним фактом є рішення відповідного органу про встановлення опіки. Такими компетентними органами є суд або орган опіки та піклування.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20130609>.
2. Мамай І. В. Правове регулювання опіки і піклування за цивільним і сімейним законодавством України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mydisser.com/ua/catalog/view/6/44/36666.html>.
3. Рудий Н. Інститут опіки і піклування в Україні: історико-правове дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nbuvipar.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Ryduy.pdf
4. Правила опіки та піклування, затверджені Наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерством освіти України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством праці та соціальної політики України від 26.05.99 р. № 34/166/131/88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0387-99/conv/print>.
5. Прутян Д. С. Характерні риси опіки за цивільним законодавством України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v33/26.pdf>.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відп. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. 1. – 832 с.
7. Про внесення змін до ЦК України щодо визначення органів опіки та піклування та уточнення категорій осіб над якими встановлюється опіка та піклування: Закон України від 21.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t102825>.
8. Чорна Ж. Л. Окремі питання встановлення опіки над фізичними особами / Ж. Л. Чорна // Університетські наукові записки. – 2011. – № 2. – С. 120-125.

Trots D. Judicial custody of the person. *The article proposes to deal with the terms of appointment of a guardian in court over an individual who needs it, in accordance with the provisions of the Civil Code of Ukraine.*

Keywords: *guardianship, guardian, property rights, civil capacity, court, court order, individual.*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПІДСТАВІ Ч. 4 СТ. 289 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ю. В. Циганюк

Проаналізовано практичні аспекти звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у справах щодо незаконного заволодіння транспортним засобом через використання спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачена ч. 4 ст. 289 Кримінального кодексу України. Наведено підставу та процесуальний алгоритм такого звільнення.

Ключові слова: *обвинувачений, звільнення від кримінальної відповідальності, спеціальна підстава звільнення, незаконне заволодіння транспортним засобом.*

У період з січня по жовтень 2019 року на території України було обліковано 4755 кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортним засобом, з них 62 поєднанні з насильством або погрозою насильства над потерпілим. 1661-ій особі було повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 289 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Також, за вказаний період, 1012 кримінальних проваджень було передано до суду [1]. Вище зазначене обумовлює процесуальну можливість та необхідність до використання норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) в частині звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у справах щодо незаконного заволодіння транспортним засобом через використання спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачена ч. 4 ст. 289 КК України.

Вказане звільнення, на думку автора, не можливе під час досудового розслідування та підготовчого провадження, а лише, як результат судового розгляду, оскільки необхідне дослідження доказів, які підтверджують факти, що визначені ч. 4 ст. 296 КК України.

Першочергово, до суду має надійти обвинувальний акт у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення внесенне в Єдиний реєстр досудових розслідувань за кваліфікацією – ст. 289 КК України та за відсутності окремих кваліфікуючих ознак, про які піде мова нижче.

Так, частиною 4 ст. 289 КК України передбачено спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема те, що звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила дії, передбачені цією статтею (за винятком випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства), але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки [2].

Вказані обставини можуть бути доказанні із використанням наступних процесуальних джерел доказів:

1) вчинив вперше незаконне заволодіння транспортним засобом, крім випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства (підтверджується довідкою про відсутність судимості);

2) добровільна заява винної особи про вчинений злочин правоохоронним органам (данні, що містяться в протоколах слідчих (розшукових) дій, письмова заява особи, самостійне повідомлення на «102», клопотання особи тощо);

3) повернення транспортного засобу власнику (документи, що підтверджують добровільну передачу транспортного засобу, в т.ч. і протоколи слідчих (розшукових) дій);

4) повне відшкодування завданих збитків (розписки потерпілого, банківські документи, що підтверджують перерахунок коштів потерпілому із цільовим призначенням відшкодування шкоди, що завдана злочином тощо).

При цьому важливим є те, щоб вказані дії були вчинені особою, яка незаконно заволоділа транспортним засобом до повідомлення її про підозру.

Відповідно, до постанови колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ВС) від 09.10.2018 у справі № 688/1744/16-к, Суд звернув увагу, що у ч. 4 ст. 289 КК України не вказано на обов'язкову послідовність вчинення відповідних дій, які складають умови застосування цього виду звільнення, тому послідовність вчинення відповідних дій не може впливати на застосування судом до особи ч. 4 ст. 289 КК України, оскільки цей спеціальний вид звільнення є імперативним та безумовним і пов'язаний з позитивною посткримінальною поведінкою винного.

Визначальним при цьому є підтвердження добровільності заяви винної особи до правоохоронного органу та проміжок часу, у який це відбулося (дві складові цієї умови).

Вказана вище умова означає, що особа без будь-якого зовнішнього примусу безпосередньо або за допомогою інших осіб добровільно в будь-якій формі (усній, письмовій, за допомогою засобів зв'язку тощо) повідомляє правоохоронним органам про те, що нею вчинене незаконне заволодіння транспортним засобом. При цьому ініціатива може виходити

не лише від винного, але й від інших осіб, наприклад, його родичів чи близьких. Однак саме рішення про добровільну заяву винний повинен прийняти самостійно, усвідомлюючи, що на той момент його ще не викрито у вчиненні кримінального правопорушення (суб'єктивний критерій добровільності).

Оскільки законом не зазначено, коли саме особа має пред'явити заяву про вчинений злочин правоохоронним органам, за висновком ВС, добровільну заяву в правоохоронні органи про вчинення кримінального правопорушення (юридичний факт, що за наявності інших умов припиняє відповідні кримінально-правові відносини) винний має зробити тільки в певний проміжок часу.

Початковим моментом при цьому є вчинення особою злочину, передбаченого ст. 289 КК України, а кінцевим моментом є час, з якого особі достеменно стало відомо про її викриття правоохоронними органами, що не пов'язане з її добровільними діями щодо повернення транспортного засобу власнику та відшкодування завданих збитків, але до вручення особі письмового повідомлення про підозру (часовий критерій добровільності) [3].

Згідно пункту 1 ч. 2 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається судом у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 285 КПК України особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність [2].

Згідно ч. 1 ст. 288 КПК України звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом, а відповідно до ч. 4 ст. 288 КПК України: якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання [2].

Оскільки КПК України регулює форму та зміст клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності лише для сторони обвинувачення, вважаю, що сторона захисту має використати ці норми КПК України за аналогією.

При цьому, необхідно також отримати згоду на таке звільнення у обвинуваченого, щоб сам обвинувачений не заперечував проти звільнення його від кримінальної відповідальності. Особа (обвинувачений – Ю.Ц.) щиро покаялась, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки та усунула заподіяну шкоду. Також суд запитує думку потерпілого.

Таким чином, норми права, які містять підстави звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у справах щодо незаконного заволодіння транспортним засобом через використання спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності містяться у ч. 4 ст. 289 КК України, п. 1 ч. 2 ст. 284, ч. 4 ст. 286, п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України. А саме звільнення можливе за умови дослідження судом доказів, що підтверджують настання вказаних обставин.

Джерела та література:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-жовтень 2019 року. Форма № 1 (місячна) Затверджено наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113898&libid=100820&c=edit&c=fo# (дата звернення: 05.12.2019 року).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1978> (дата звернення: 05.12.2019 року).

3. Постанова Верховного Суду колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 09.10.2018 у справі № 688/1744/16-к URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77088395> (дата звернення: 05.12.2019 року).

Tsyganyuk Y. Practical Aspects of Release of the Accused from Criminal Liability on the Basis of Part 4 Art. 289 of the Criminal Code of Ukraine. *The practical aspects of the release of the accused from criminal liability in cases of unlawful taking of a vehicle through the*

use of the special ground of release from criminal responsibility, provided for in part 4 of Art. 289 of the Criminal Code of Ukraine. The reasons and procedural algorithm of such release are given.

Keywords: *accused, criminal release, special ground for release, unlawful taking of a vehicle.*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ СУДДІ ВІД ВТРУЧАННЯ У ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Н. І. Храновський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

Тези присвячені актуальній на сьогодні проблемі втручання у суддівську діяльність.

Констатовано, що зростання кількості повідомлень про втручання є свідченням того, що судді почали ширше використовувати цю гарантію незалежності як інструмент захисту своїх професійних прав.

Ключові слова: *втручання в діяльність судді, гарантії незалежності судді, вплив на суддів, Вища рада правосуддя.*

Справедлива система відправлення правосуддя, яка гарантує незалежність суддів від будь-якого впливу, тиску або втручання, є важливим індикатором дотримання принципу верховенства права у будь-якій державі, в тому числі й в Україні. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] (далі – Закон) втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів ... забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Згідно ст. 48 Закону суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Незалежність судді забезпечується, у тому числі, заборонаю втручання у здійснення правосуддя. Вказана заборона підкріплена встановленням кримінальної відповідальності за втручання у діяльність судових органів (ст. 376 Кримінального кодексу України, далі – КК України).

Чи працює насправді ця гарантія незалежності суддів? Чи відчувають судді себе захищеними від втручання у свою професійну діяльність на сьогоднішній день? Спробуємо з'ясувати це за допомогою аналізу статистичних даних, а також окремих законодавчих положень та практики їх застосування.

Відповідно до ч. 4 ст. 48 Закону суддя зобов'язаний звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора. За результатами загальноукраїнського опитування суддів, проведеного Програмою USAID «Нове правосуддя», у цілому 11-12% суддів усіх інстанцій піддавалися тиску з метою прийняття певного рішення у справі [2]. За даними сайту Вищої ради правосуддя з 2016 року по листопад 2019 року до вказаного органу надійшло 1145 повідомлень про втручання у професійну діяльність суддів щодо здійснення правосуддя: у 2017 році – 312 повідомлень, у 2018 році – 436 [3]. Про що говорять наведені цифри?

З одного боку, спостерігається тривожна тенденція до збільшення кількості звернень суддів із повідомленнями про втручання. Таким чином, суб'єкти, що мають певну зацікавленість у вирішенні юридичного спору, оминаючи законні способи реалізації процесуальних прав та інтересів, обирають шлях впливу, тиску чи втручання у професійну діяльність судді. Найчастіше таке втручання допускають правоохоронні органи, народні депутати України та депутати місцевих рад, інші представники органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадяни та їх об'єднання, адвокати, засоби масової інформації. Хоча слід взяти до уваги, що далеко не всі факти, викладені у повідомленнях суддів, можна розцінювати як втручання, про що, зокрема, Вища рада правосуддя зазначала у своїх рішеннях. Наприклад, звернення громадян до суддів з проханнями дотримуватись

законодавства при розгляді справи, або звернення, у яких висловлюються непогодження з рішеннями суддів, звернення громадських організацій до суддів з повідомленнями про взяття на громадський контроль розгляду певної справи, звернення до суду з проханням вжити організаційних заходів щодо призначення справи до розгляду тощо.

А з іншого боку, зростання кількості повідомлень про втручання є свідченням того, що судді почали ширше використовувати цю гарантію незалежності як інструмент захисту своїх професійних прав. Водночас варто враховувати, що неповідомлення суддею Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, є відповідно до ст. 106 Закону дисциплінарним проступком судді. Такий законодавчий підхід певною мірою може стимулювати суддів повідомляти про будь-які факти, які можна кваліфікувати як втручання у здійснення правосуддя.

Форми реагування Вищої ради правосуддя на повідомлення про втручання обмежені вжиттям заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, передбачених ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Однак, як зазначається у Щорічній доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2018 рік [4], Вища рада правосуддя не має повноважень здійснювати кваліфікацію протиправних дій, які порушують конституційний принцип незалежності суддів, виявляти порушників, застосовувати до них певні види відповідальності чи надавати відповідні вказівки щодо цього іншим органам. З огляду на це, повідомлення про втручання надсилається також і Генеральному прокуророві для вчинення ним окремих процесуальних дій, спрямованих на виявлення осіб, які втручалися у суддівську діяльність, та притягнення їх до відповідальності.

Загалом рамка кримінальної відповідальності за вчинення злочинних діянь щодо судді (йдеться про діяння, пов'язані із професійною суддівською діяльністю) окреслена статтями 376-379 КК України. Однак, на жаль, наведені кримінально-правові норми практично «не працюють». Обліковується відносно невелика кількість злочинів, передбачених ст. 376 КК України: у 2013 році – 21, 2014 – 44, 2015 – 81, 2016 – 57, 2017 – 107, 2018 – 196. При чому повідомлення про підозру вручається одиницям, а направлені до суду з обвинувальним актом виявляються лише 1-2 кримінальних провадження [4]. Цілком очевидно, що наведені цифри не відповідають реаліям сьогодення.

Усвідомлюючи безкарність діянь, спрямованих на втручання у професійну діяльність судді, особи дедалі частіше вдаються до них, іноді маючи при цьому досить сприятливе підґрунтя – бездіяльність правоохоронної системи. Зокрема, донедавна держава не могла забезпечити навіть елементарної безпеки судді на робочому місці, оскільки приміщення суду нікому було охороняти. Підрозділи Національної поліції та Національної гвардії України, на які згодом було покладено охорону судів, не завжди ефективно її здійснювали, що ставило під загрозу життя, здоров'я та безпеку суддів та незалежність системи судоустрою в цілому. На сьогодні повноваження щодо охорони і підтримання громадського порядку реалізує Служба судової охорони, яка, сподіваємося, унеможливить втручання у діяльність суддів на робочому місці. Крім того, відповідним чином повинні реагувати на вказані види правопорушень й правоохоронні органи.

На сьогодні вкрай важливо розробити механізми захисту суддів від втручання у їхню професійну діяльність, у тому числі й запобіжники кримінально-правового характеру. Напрацювання відповідної правозастосовної практики та підвищення ефективності роботи правоохоронної системи повинно мінімізувати загрози незалежності суддів та судової влади в Україні.

Джерела та література:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06. 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n2>
2. Що є і що не є втручанням у здійснення правосуддя? URL: <https://dejure.foundation/longread/obstruction-of-justice-2016-2017>
3. Робота Вищої ради правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua>
4. Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2018 рік. URL: <https://hcj.gov.ua/page/shchorichna-dopovid-pro-stan-zabezpechennya-nezalezhnosti-suddiv-v-ukrayini>

Khranovskyi N. Protection of interference in the judicial activity by Criminal Law.

The report is devoted to the actual problem for today – interference in judicial activity. The increasing number of intervention reports confirms the widespread using of this guarantee of independence as a remedy for protection judges' professional rights.

Keywords: *interference with judge activity, guarantees of judge's independence, influence on judges, High Council of Justice.*

Наукове електронне видання на CD-ROM

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Збірник матеріалів
VI Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 13 грудня 2019 р.)

(Українською, російською мовами)

Матеріали друкуються в авторській редакції

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м., Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 3,42 Мб. Тираж 300 прим.

Зам. 144. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,

м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65.

E-mail: vezhaprint@gmail.com

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ISBN 978-966-940-285-1

9 789669 402851